

ปรมาจารย์นิทัศน์

รวมสำนวนแต่งไทยที่หาสนใจ ของ
พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙)

สามเณรอาชีฏ์ สอากเอี่ยม ป.ธ.๘

รวบรวม

ปณามคาถา

อนนตคุณสมปนโน
สตเต ฐมเมน โตเสติ
อนนตถาณนิตฺธิญฺโฐ
สตเต ทุกฺขา ปโมเจติ
อนนตคุณสมปนโน
สตเต ฐมเม นโยเชติ
อนนตสฺสสมปนโน
มหาครุ มหาเถโร
คุณํ ตสฺส สริตฺวาน
ยาทานิ ลิกฺขกามานํ
มจฺจลวิเสสกา-
มหาเถเรน เอเตน
อิมาสํ เอกเทสํ
กริสฺสํ ลิกฺขกามานํ

โย พุทฺโธ โลกนายโก
สิรสา ตํ นมามิหิ
โย ฐมโม สุขทายโก
สิรสา ตํ นมามิหิ
โย สงฺโฆ วสฺสาลโก
สิรสา ตํ นมามิหิ
ปริยตฺตวิสารโท
โย สฺรเตชสฺสวฺโห
สิรสา ตํ นมามิหิ
นิตฺถสฺสณานุรูปกา
ทีปิกา อตฺถวณฺณนา
ปาติภาสาย วณฺณิตา
อุจฺจินิตฺวา ยถาพลํ
อุปการาย สงฺคหํ ฯ

ปณามคาถา

ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการด้วยเศียรเกล้าพระพุทธเจ้า ผู้ถึงพร้อมด้วยพระคุณอันหาที่สุคติได้ ทรงนำไปซึ่งสัตว์โลกให้ยินดีด้วยธรรมปฏิบัติ ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการด้วยเศียรเกล้าซึ่งพระธรรมเจ้า อันพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงแสดงไว้ด้วยพระญาณอันหาขอบเขตมิได้ ประทานให้ซึ่งความสุข ให้เหล่าสัตว์พันธุ์ทุกขด้วยธรรมปฏิบัติ ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการด้วยเศียรเกล้าซึ่งพระสงฆ์เจ้า ผู้สมบูรณ์ด้วยคุณอเนกประการ รักษาอภิบาลวงศ์ของพระพุทธเจ้า เฝ้าชักชวนเหล่าสัตว์ในธรรมปฏิบัติ ข้าพเจ้าขอน้อมนบด้วยเศียรเกล้าซึ่งพระมหาเถระผู้สมบูรณ์ด้วยสุตะอเนกประการ งามจากลำหยาในพระปริยัติ เป็นครูผู้ยิ่งใหญ่ มีนามว่า สุรเตชะ

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักเลือกเอาเฉพาะบางส่วนแห่งอรรถวรรณนา อันเป็นเครื่องแสดงพระมงคลวิเสสเถา อันพระมหาเถระรูปนั้นรจนาด้วยบาลีภาษา ซึ่งสมควรเป็นแบบอย่างแก่ผู้ใคร่ต่อการศึกษาทั้งหลายได้ มารวบรวมไว้ที่นี้ตามกำลัง เพื่อเป็นอุปะการะนักศึกษาทั้งหลาย ต่อไป ฯ

สารบัญ

คำนำ	๘
คำนำหนังสือพระมงคลวิเสสภิกขุ [น.(๓)]	๑๑
ส่วนที่ ๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	
บุพเพกตปุญญตา ศก ๑๑๙ (น.๘-๑๐)	๑๓
รัฐธำภิบาลโนบาย ศก ๑๑๙ (น.๑๑-๑๒)	๑๔
อรรถจริยา ศก ๑๒๐ (น.๑๘-๑๙)	๑๕
รัฐธำภิบาลโนบาย ศก ๑๒๐ (น.๑๙-๒๐)	๑๖
สัทธาสัมปทา ศก ๑๒๑ (น.๒๒-๒๕)	๑๗
สามัตถิยะ ศก ๑๒๑ (น.๒๕-๒๖)	๒๐
รัฐธำภิบาลโนบาย ศก ๑๒๑ (น.๒๖-๒๗)	๒๓
พาหุสัจจะ ศก ๑๒๒ (น.๒๙-๓๑)	
อุบายโกศล ศก ๑๒๒ (น.๓๒-๓๔)	๒๔
สมานัตตตา ศก ๑๒๓ (น.๓๗-๔๓)	๒๘
การุญญภาพ ศก ๑๒๓ (น.๔๓-๔๕)	๓๔
รัฐธำภิบาลโนบาย ศก ๑๒๓ (น.๔๕-๔๖)	๓๖
เมตตาปุเรจาริกตา ศก ๑๒๔ (น.๔๗-๕๑)	๓๗
ปฏิสันถารกุสลตา ศก ๑๒๔ (น.๕๑-๕๔)	๔๐
กาลัญญูตา ศก ๑๒๕ (น.๕๗-๖๒)	๔๔
ปุตตสังคหะ ศก ๑๒๕ (น.๖๓-๖๕)	๕๐
รัฐธำภิบาลโนบาย ศก ๑๒๕ (น.๖๕-๖๖)	๕๑
วิริยสมบัติ ศก ๑๒๖ (น.๖๘-๗๓)	๕๓
โลกัตถจริยา ศก ๑๒๖ (น.๗๓-๗๕)	๕๙
มิตรสมบัติ ศก ๑๒๗ (น.๗๙-๘๔)	๖๒
มัตตัญญูตา ศก ๑๒๗ (น.๘๕-๘๗)	๖๓
ธรรมภาสิตัตถยาธิฐาน (กัตตุกัมมตาฉันทะ และปุคคัลญูตา - น.๙๐-๙๑)	๖๙
กัตตุกัมมตาฉันทะ ศก ๑๒๙ (น.๙๓-๙๗)	๗๐
ปุคคัลญูตา ศก ๑๒๙ (น.๙๗-๙๘)	๗๕
ส่วนที่ ๒ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (กิตติโสภณมหาเถร)	
สหกรณ์ (น.๑๐๖-๑๐๙)	๗๘
สันติ (น.๑๐๙-๑๑๐)	๘๓

ส่วนที่ ๓ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถร)

พระขันติธรรม พ.ศ.๒๕๔๐ (น.๑๑๙-๑๒๐)	๘๖
จักร ๔ พ.ศ.๒๕๓๘ (น.๑๒๖-๑๒๗)	๘๙
ไตรสรณคมนี พ.ศ.๒๕๓๙ (น.๑๓๒-๑๓๓)	๙๐
พาหุสัจจธรรม พ.ศ.๒๕๓๖ (น.๑๓๘)	๙๒
กัลยาณมิตตตาธรรม พ.ศ.๒๕๓๖ (น.๑๓๙-๑๔๐)	๙๓
รัฐาภิบาลนโยบาย - พลวัตรธรรม พ.ศ.๒๕๓๕ (น.๑๕๐-๑๕๒)	๙๔
วรรณวัตรธรรม - จักกวัตติสูตร พ.ศ.๒๕๓๔ (น.๑๖๐-๑๖๑)	๙๗
ธรรม พ.ศ.๒๕๓๓ (น.๑๗๑-๑๗๓)	๙๘
วินัย พ.ศ.๒๕๓๓ (น.๑๗๖-๑๗๗)	๑๐๑
รัฐาภิบาลนโยบาย - มองจากที่ไกล-ใกล้ พ.ศ.๒๕๓๓ (น.๑๗๙-๑๘๐)	๑๐๓
เมตตา พ.ศ.๒๕๓๑ (น.๑๘๙-๑๙๑)	๑๐๕
อุเบกขา พ.ศ.๒๕๓๑ (น.๑๙๑-๑๙๓)	๑๐๗
รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๓๑ - ขันติ (น.๑๙๔-๑๙๖)	๑๑๐
รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๓๑ - อวิโรธนะ (น.๑๙๖-๑๙๗)	๑๑๔
สัจจะ พ.ศ.๒๕๓๐ (น.๒๑๑-๒๑๒)	๑๑๖
อธิษฐาน พ.ศ.๒๕๓๐ (น.๒๑๒-๒๑๔)	๑๑๗
รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๓๐ - อักโกธะ (น.๒๑๔-๒๑๕)	๑๒๐
รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๓๐ - อวิหิงสา และสรูปธรรมะทั้งสอง (น.๒๑๖-๒๑๘)	๑๒๑
วิริยะ พ.ศ.๒๕๒๙ (น.๒๓๓-๒๓๔)	๑๒๔
ขันติ พ.ศ.๒๕๓๐ (น.๒๓๔-๒๓๖)	๑๒๖
รัฐาภิบาลนโยบาย - สรูป วิริยะ กับ มัททวะ (น.๒๓๖-๒๓๗)	๑๒๘
รัฐาภิบาลนโยบาย - พระราชกรณียกิจบางประการ พ.ศ.๒๕๒๙ (น.๒๓๘-๒๔๐)	๑๒๙

ส่วนที่ ๔ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ภาวนารมมหาเถร)

อรรถจริยา พ.ศ.๒๕๖๔ (น.๒๕๓)	๑๓๔
รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๖๔ (น.๒๕๔-๒๕๖)	
รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๖๕ (น.๒๖๗-๒๖๘)	๑๓๗
อรรถสัมมาปณิธิ พ.ศ.๒๕๖๖ (น.๒๖๙-๒๗๐)	๑๓๙
รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๖๖ (น.๒๗๖)	๑๔๒
รัฐาภิบาลนโยบาย - พ.ศ.๒๕๖๗ (น.๒๘๔-๒๘๖)	
สมานัตตตา พ.ศ.๒๕๗๐ (น.๒๙๐)	๑๔๔
รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๗๐ (น.๒๙๔-๒๙๖)	
อรรถกามตา พ.ศ.๒๕๗๑ (น.๒๙๘-๒๙๙)	๑๔๗
ธิดี พ.ศ.๒๕๗๑ (น.๒๙๙-๓๐๒)	๑๔๙

พหุปิยตา-รัฐาภิบาลโนบาย พ.ศ.๒๔๗๑ (น.๓๐๒-๓๐๔)	๑๕๑
สหกรณ์ พ.ศ.๒๔๗๒ (น.๓๐๘-๓๑๐)	๑๕๓
ปฏิรูปเทศวาส พ.ศ.๒๔๗๓ (น.๓๑๗-๓๑๘)	๑๕๕
ปฏิรูปการिता พ.ศ.๒๔๗๓ (น.๓๑๘-๓๒๐)	๑๕๙
รัฐาภิบาลโนบาย พ.ศ.๒๔๗๓ (น.๓๒๑)	๑๖๓
สติปัญญา พ.ศ.๒๔๗๔ (น.๓๒๔-๓๒๖)	๑๖๔
การณวสีกตา พ.ศ.๒๔๗๕ (น.๓๒๗-๓๓๘)	๑๖๖
ขันติ พ.ศ.๒๔๗๖ (น.๓๔๐-๓๔๓)	๑๘๒
โสรัจจะ พ.ศ.๒๔๗๖ (น.๓๔๐-๓๔๓)	๑๘๓
ฉัณมกามตา พ.ศ.๒๔๗๗ (น.๓๔๗-๓๔๘)	๑๘๖
อาชชวะ พ.ศ.๒๔๘๐ (น.๓๕๓-๓๕๕)	๑๘๗
ไมตรี พ.ศ.๒๔๘๐ (น.๓๕๖)	๑๙๑
สัจจะ พ.ศ.๒๔๘๒ (น.๓๕๙)	๑๙๒
รัฐาภิบาลโนบาย - ธรรมาธรรมะสงคราม พ.ศ.๒๔๘๒ (น.๓๖๐-๓๖๑)	๑๙๔
ยาจโยคตา พ.ศ.๒๔๙๐ (น.๑๘๖-๑๘๗)	๑๙๖

คำนำ

ด้วยวิชาแต่งไทยภาษามคร เป็นวิชาที่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นในด้านหลักการทางภาษา และหลักการตีความจับประเด็นต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องที่สร้างความหนักใจแก่ผู้ศึกษาอยู่ไม่น้อย

หากได้อาศัยการทบทวนความรู้ในหลักภาษาที่มีอยู่เดิม สัมผัสประสบการณ์ ความรู้รอบตัวต่าง ๆ เช่นด้านประวัติศาสตร์และธรรมทั้งหลาย และเรียนรู้จากการแต่งและตีความของเหล่าบูรพาจารย์แล้ว ผู้ศึกษาก็อาจได้ความเชี่ยวชาญและความมั่นใจโปร่งจิตได้ไม่มากนัก

จึงได้รวบรวมศัพท์-สำนวนแต่งไทยเป็นมคร ของพระเดชพระคุณหลวงพ่อมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต) อาจารย์สอนวิชาแต่งไทยเป็นมคร ประโยค ป.ธ.๙ ประจำโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ส่วนกลาง วัดสามพระยา ตามที่เคยได้รับข้อแนะนำของอาจารย์เจ้าคุณพระเทพวัชรบัณฑิต (สมจินต์ สมมาปญโญ ป.ธ.๙, ศ.ดร.) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอาจารย์สอนวิชาแต่งไทยเป็นมคร ประโยค ป.ธ.๙ สำนักเรียนวัดปากน้ำ จากเฉลยสนามหลวงและเฉลยในชั้นเรียนมา เพื่อเป็นอุปกรณ์ในการศึกษาของตัวผู้รวบรวมเอง และผู้ที่จะได้พบเห็นเอกสารนี้

แต่เดิมเอกสารนี้ ได้จัดทำขึ้นเมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๖๓ โดยใช้ชื่อว่า “มหาโพธิวงศาจริยสังคหะ” ในขณะนั้น ยังเผยแพร่ในวงแคบ และยังไม่ปรากฏความบกพร่องที่ควรแก้ไขอย่างมาก ผู้เรียบเรียง จึงพยายามตรวจทาน ตัดลดหรือเพิ่มเนื้อหาต่าง ๆ ระหว่างที่ศึกษาประโยค ป.ธ.๙ ปีที่ ๒ และพิมพ์ใหม่ทั้งหมด โดยจัดหมวดหมู่เนื้อหาตามสารบัญหนังสือพระมงคลวิเสสสถาพร พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อเอกสารจากเดิมที่ยาวและสื่อความหมายไม่ชัดเจน เป็น “ปรมาจารย์นิทัศน์” อันหมายความว่า “ตัวอย่างของปรมาจารย์” นั่นเอง

ผู้เรียบเรียงขอคารวะเชิดชูพระคุณของพระเดชพระคุณทั้งสองรูปดังได้กล่าวถึงข้างต้น ขอขอบคุณแหล่งข้อมูลต่าง ๆ คือ หนังสือคู่มือประกอบแต่งไทยเป็นมคร ประโยค ป.ธ.๙ ผลงานของพระปิฎกเมธี (ทองดี ปญฺญาวชิโร ป.ธ.๙) ไฟล์เอกสารมงคลวิเสสสถาพร จากกลุ่มปาลิภาสาจุฬาลงกูร และไฟล์หนังสือมงคลวิเสสสถาพรปกาสนี ผลงานของอาจารย์พระมหานพพร อริยญาณ ป.ธ.๙ วัดอรุณราชวราราม โดยการเอื้อเฟื้อจากสามเณรญาณกร นรินทรนวก ป.ธ.๘ วัดสระเกศ และในการทำงานครั้งนี้ ได้อาศัยจอคอมพิวเตอร์ของสามเณรอภิวัฒน์ มะโนรัตน์ ป.ธ.๖ มาช่วยให้ทำงานได้รวดเร็วและสะดวกยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณทั้งพระอาจารย์ผู้เรียบเรียง และขอบคุณในน้ำใจของสหธรรมิกกับรุ่นน้องด้วย

เอกสารฉบับนี้ แม้ผ่านการปรับปรุงมาแล้ว ก็อาจมีความไม่สมบูรณ์ครบถ้วน หรือ
ข้อผิดพลาดบางประการปรากฏ ผู้รวบรวมขอน้อมรับมาแก้ไข และขออภัยมา ณ ที่นี้

สามเณรอาชัญ สอาดเอี่ยม
วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

ตีพิมพ์โดย ตีพิมพ์โดย ตีพิมพ์โดย
๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔

คำนำหนังสือพระมงคลวิเสสสภา [น.(๓)]

พระมงคลวิเสสสภา เป็นบทพระธรรมเทศนาที่แสดงต่อหน้าพระที่นั่งในมหาสมาคม สันนิบาตพระราชพิธีอันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระบรมปิตร พระราชสมภารเจ้า องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐพระองค์นั้น ๆ

ย่อมเป็นบทพระธรรมเทศนาที่เพียบพร้อมด้วยอรรถสาระ ไพเราะด้วยสำนวนโวหาร ก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะอันมั่นคงแก่ผู้สดับ

นับเป็นแบบฉบับที่อนุชนจะพึงกำหนดและจดจำนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนและคนทั้งหลาย

สา หิ มงคลวิเสสสภา ญาณโณ ชาตทิวเส
สงฆปริณายกภูเตหิ มหาเถเรหิ ตสฺส อโนมตี
ลภิตฺวา เทสิตเทสนา โหติ ฯ

ตสฺสา สารตฺถโณ หทยงฺคโม โหติ ปริ-
บุญโณ ฌมฺมิโก ตตฺถ จ อตฺถวณฺณนาปี วิภูตา
หุตฺวา สุขฺเขน อนุปสฺสิตฺถุ สกฺกา โหติ ฯ

สา เทสนาย ติฏฺฐานุกฺติ ภวิตฺถุ สกฺโกติ,
พฺพุทฺธสาสนํ จ สนฺธาเรตฺถุ สมตฺถภูตานํ ฌมฺม-
กถิกานํ อนุปสฺสิขิตฺถุ เจว อนุปปฏิปชฺชิตฺถุ จ ปฏฺฐีรฺวา
โหติ ฯ

พระมงคลวิเสสกถา

ส่วนที่ ๑

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

วัดบวรนิเวศวิหาร

บุพเพกตบุญญตา ศก ๑๑๙ (น.๘-๑๐)

บุพเพกตบุญญตา นั้น คือพระราช
กุศลสมภารบุญญาธิการบารมี ที่สมเด็จพระ
บพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญไว้ใน
ปางก่อนเป็นลำดับมา ตั้งแต่บุเรชาติจนถึงภพ
ปัจจุบันอันเป็นส่วนอดีต

มาสมสรเพิ่มพูนวิบากชั้นธัมมโหฬาร
ให้ทรงบริบูรณ์ด้วยสมบัติ ๔ ประการ คือ
พระชาติสมบัติ อริยสมบัติ โภคสมบัติ พระ
ญาณสมบัติ

อาจชักนำผู้อื่นที่เสมอหรือต่ำกว่าโดย
ชาติและตระกูล สำคัญเพื่อจะประพาศติดตาม
โดยง่าย

สมเด็จพระสุคตมหาราชา จึงตรัสแสดง
บุพเพกตบุญญตานี้ว่า เป็นสมบัติจักร อันจะ
พัฒน์นำท่านผู้บำเพ็ญไว้แล้วนั้น ให้บรรลุผล
พิเศษ ดุจล้อรถอันพัดพาผู้ขึ้นให้ถึงสถานที่
ประสงค์

กรรมที่สัตว์กระทำด้วยไตรทวาร จะได้
ไฉนว่า บุญก็ดี กุศลก็ดี ต้องมี โอโลกะ โอโ
สะ อโมหะ เป็นสมุฏฐาน

ข้อนี้เป็นการทวนกระแสโลกประวัติ
ยากที่สัตว์โลกจะบำเพ็ญ

เอตถ ปน ทยยานมินเทน วรราเชน
บุพพกาลโต ปฏาย ยาว สนทิกุกกา
อนุพุเพน สมภริโต อติตฺสกุสลภูโต ปุณฺหา
ธิกาวโร บุพเพกตบุญญตา นามฯ

เอสา อนุคนฺตวา ตสส มหนตฺ วิปากํ
อนุปปเทติ, ยํ อากมฺม โส ชาติสมฺปทา
อิสฺสริยสมฺปทา โภคสมฺปทา ญาณสมฺปทา
จตุสมฺปทาปิ ปริปุรี สมฺปาเทติ

เย ชนา ชาติกุลโต อตฺตนา สฺมา วา
นิจฺจรา วา โหนติ, เต สุขฺเขน อตฺตโน
วจนํ สทฺทหาเปตฺถุ อตฺตานญจ อนุวตฺตาเปตฺถุ
สกุโกติ

เตน ภควา ตสฺสา บุพเพกตบุญญตาย
จตุณฺณํ สมฺปตฺติจกฺกานํ อลฺยตรภาวํ ทสฺเสสิ,
ยานิ สมฺนนาคเต เทวมนุสฺเส น จิสฺสเสว
วิเสสโต มหนตฺตตฺ เวปุลฺลตตฺ ปาเปเนติ ยถา
รตฺถจกฺกานิ รตฺตํ ยถิจฺฉิตฺตญฺจานํ ปาปยฺมานานิ

ยานิ กานิจิ กมฺมานิ ติทฺทาเรหิ กตานิ,
เตสุ ยํ อโลภาโทสาโมหสมฺมูฏานํ โหติ, ตเทว
ปุณฺณนฺติ กุสลนฺติปิ โวหารํ ลภติ

อิทํ ปุณฺณกมฺมํ โลกปวตฺติยา ปฏฺฐิสฺสํ
ปวตฺตติ น จ สุกรํ โหติ

ข้อนี้แลเป็นเหตุให้สัตว์โลกพิเศษ และ
ต่ำช้าไม่เสมอทั่วกันไป

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ประทาน
พระบรมพุทโธวาทห้ามอย่าให้เป็นคนกลัวแต่
บุญเช่นนั้น ตรัสสอนให้ปลูกฉันทะในบุญญ-
กรรมนั้นแล้ว และอดทนกระทำ

อิทเมว สุตตานํ หีนปณฺธิตาสงฆาตสฺส
อสมภาวสฺส การณ์ โหติ ยถา “กมฺมํ สุตเต
วิภวติ ยทิทํ หีนปณฺธิตายาติ

ยํ “มา ภิกฺขเว ปุญฺญานํ ภายิตถาติ
วุตฺตํ ตํ ตาทิสํ ปุญฺญายนํ สนฺธาย
วุตฺตํ, ตมฺหิ จ ปุญฺญเณ ฉนฺทฺรจฺจุปฺปาทนตถาย
อสุสสาหกรณตถาย จ วุตฺตํ ฯ ยถา “ตมฺหิ
ฉนฺทํ ภยิราถาติ ฯ

รัฐาภิบาลนโยบาย ศก ๑๑๙ (น.๑๑-๑๒)

อีกประการหนึ่ง ได้ทรงพระราชศรัทธา
เริ่มการสถาปนาวัดเบญจมบพิตร และบูรณะ
วัดปริณายก ทรงพระราชอุทิศแก่จาทุทิศสงฆ์
ผู้จะมาอยู่อาศัยประกอบกิจพระศาสนา

และอานิสสนั้นเล่า เมื่อย่อกล่าวตามนัย
ในพุทธคาถาอนุโมทนาวิหารทานของท่าน
เศรษฐีอนาถปิณฑิกะ ในเสนาสนชั้นที่ ก็เป็น
๒ คือ เป็นประโยชน์แก่สงฆ์ผู้อาศัยด้วย
เป็นเครื่องกันภัยอันตรายมีเย็นร้อนเป็นต้น

และเป็นประโยชน์แก่ผู้สร้าง ด้วยจะได้
สัทธิธรรมเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ จากสำนัก
ท่านพหูสูตผู้อยู่ในวิหารนั้น

อปิจ โส มหาราชา พุทฺธสาสเน สหฺธา-
ยิโก หุตฺวา สาสนกิจจํ ปุเรตุํ นิวสนตถาย
อาคตํ จาทุทฺทิสํ สงฺฆํ อุทฺทิสสฺส เบญฺจมบพิตร
อิติ ลทฺธนามกสฺส วิหารสสฺส ปติฏฺฐาปนํ
เจว ปริณายก อิติ ลทฺธนามกสฺส วิหารสสฺส
ปฏิสงฺขรณํ จ ปฏฺฐเปสิ

อานิสฺโส ปเนตถ ฯ เสนาสนกฺขนฺธเก
อนาถปิณฑิกสฺส คหปติโน วิหารทานสฺส
อนุโมทนาคาถาย สรฺูปนเยน ทุพฺพิโธ โหติ
สีตฺตุนหาทิปฏฺิพนนภาวโต นิवासินํ อตถาวโ
โหติ

ตตถ จ นิवासินํ พหุสฺสุตตานํ สนฺติกา
ทุกฺขาปนฺนุทฺนธมฺมสฺสวณสฺส ปฏฺิลาภโต วิหาร-
การกานํ อตถาวโ โหติ ฯ

อีกประการหนึ่ง ได้ทรงเริ่มจะตั้งหอพุทธศาสนสังคหะขึ้น ที่วัดเบญจมบพิตร ให้เป็นที่รวบรวมพระคัมภีร์ และสมุทอันรจนาลำแดงพระบรมพุทโธวาทานุศาสน์ เปิดเป็นธรรมทาน ให้มหาชนไปอ่าน เข้าไปดูได้ตามปรารถนา

เพราะท่านอื่น ไม่เป็นปัจจัยให้พระศาสนาดำรงอยู่ เหมือนธรรมทาน พระปริยัติคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสตราจารย์ ยังมีผู้ทรงปฏิบัติตามอยู่เพียงใด พระศาสนาก็ยังได้ชื่อว่า ทรงอยู่เพียงนั้น

อิทานิปี ราชา ทყยานมินโท พุทโธวาทานุศาสนีปากฎิกรณภูตานํ รจิตสตถุโปตถกานํ สงคหภูจฺจณตถาย เจว ยถารุจิยา วาเจตุมปิ ปสสิตุมปิ มหาชนสส อุตฺตมกมณารหิ ฌมฺมทานภูจฺจณํ กตฺวา วิวรณตถาย จ เบญจมบพิตร อิตินามเหยเย อาวาเส พุทฺธศาสนสงคหนามํ โปตถกาลยํ ปติฏฺฐาเปตุมอารภาติ

น หิ อณฺเณ ทานํ ฌมฺมทานํ วิย พุทฺธศาสนสส จิตฺติยา ปจฺจโย โหติ, ยํ สตฺถุปรียตติตมมํ ธาเรนติ เจว อนุปฺปฏิปชฺชนติ จ, ตํ ยาวตา ภวติ ตาเวตา พุทฺธศาสนํ ปติฏฺฐาติ นาม ฯ

อรรถจริยา ศก ๑๒๐ (น.๑๘-๑๙)

อรรถจริยา คือราชกิจที่ทรงประกอบด้วยตั้งพระราชหฤทัยจะให้ประโยชน์ แก่พระราชวงศานุวงศ์ เสวกามตย์ และทวยประชาราษฎร์ทั้งปวง ด้วยสามารถแนะนำให้ประกอบกิจ และชักชวนในกุศลจริยาภิจักรणปะนะ คือการแนะนำให้ประกอบกิจ

สงเคราะห์เข้าในรัฐาภิบาลโนบาย ซึ่งจะรับพระราชทานถวายวิสัยนา ในวาระเป็นลำดับไป ในที่นี้จะพรรณนาแต่เพียงการกุศลสมาทาปะนะ คือ การชักชวนในกุศลจริยา

เอตถ หิ อตถจริยา นาม มหาราชสส ทყยานมินทสส กมฺมณตการาปะเน วินยณวเสน กุสลจริยาภูตกิจจการาปะเน สมาทปนวเสน จ ราชวสิگانมปิ เสวกาทินมปิ รมฺมจวาสิณมปิ ชานนํ อตถปุเรกขารตถาย ปยุตตกิจจํ ฯ

สา อนุกกเมน วุจจมาเน รฏฺฐาภิบาลโนปาเย อนฺโตคธา โหติ ฯ เอตถ ปณ กุสลสมาทปนมตฺตํ สัณณยิสสามิ ฯ

เมื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทานบริจาค
ได้พระราชทานโอกาสแก่พระราชวงศานุวงศ์
ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ตลอดถึงราษฎร
ให้ได้ชอ้งโดยเสด็จในการพระราชกุศล
เนื่อง ๆ มา

ทรงแสดงพระราชอัธยาศัยเผื่อแผ่ทั่วไป
ในประชุมชน ตามเยี่ยงอย่างของมรรคนายก
ผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารี เมื่อบำเพ็ญทานด้วย
ตนย่อมชักชวนคนอื่นให้บำเพ็ญด้วย

ทานัน ทพมานโนปี นิพทธี ตสมี ทาเน สห
ภาคี ภวิตุ โอตาร์ ปฏิลากตถาย ราชวสีกานัน
เจว สาวกานัน จ ฐฐวาสินญจ โอกาส เทติ ฯ

โย จาคสีลี มคคนายโก อตตนา ทานัน
ทพมานโน ตาทิส ทาตุ ปเร สมาทเปติ, ตสส
อนุสาเรน ชนตาย ทานชฌาสย ทสเสติ ฯ

รัฐาภิบาลโนบาย ศก ๑๒๐ (น.๑๙-๒๐)

พระราชจริยารัฐาภิบาลโนบาย นั้น
คือราชกรณียกิจที่ทรงจัดขึ้นด้วยพระบรม-
เดชาานุภาพ เพื่อเป็นประโยชน์คุณแก่พระราช-
อาณาจักรกับทั้งประชาชนข้าขอบขัณฑสีมา

เพียงข้อเดียวนี้ ก็ยากที่จะพรรณนา
ให้จบลงในกถามรรคกัณฑ์นี้ จะรับพระราช
ทานพรรณนาแต่การที่ได้เป็นไปแล้วในขอบ
หลัง ตั้งแต่กันยายน ร.ศ.๑๑๙ ถึง สิงหาคม
ร.ศ. ๑๒๐ โดยเอกเทศเท่านั้น

ในฝ่ายพุทธจักร ได้ทรงพระราชดำริ
โดยพระราโชบาย จะให้วัดทั้งหลายได้มี
ผลประโยชน์เกิดขึ้นในพระอารามและที่ธรณี
สงฆ์นั้นเอง เพื่อเป็นเครื่องรักษาวัดให้ทรง
อยู่ได้

ราชจริยารัฐาภิบาลโนปาโย นาม
มหाराเชน ทยยานมินเทน ฐฐสส เจว ตตถ
นิวาสิน ชนนานัน จ อตถาย เตชานุภาเวน กตัง
สพพกิจจัน ฯ

ตตถ เอกกิจจัมปี สัณณตวา อิมินา
กถามคเคน นิฐฐาเปตุ น สุกร์ ฯ เอกเทสโต
ปน ๑๑๙ รตนโกสินทสทสส กนยายนมาสโต
ปฐฐาย ยาว ๑๒๐ รตนโกสินทสทสส สิงหา-
คมมาสา ปจฉิมวสเสสุ ปวตติตัง กิจจเมว
สัณณยิสสามิ ฯ

พุทธจกเก ตาว ฯ โส หิ มหาราชา
ทยยานมินโท อาวาसानัน ปติฐฐาปนตถาย เตส
เจว สงฆิกญมินัน จ อตถัง อุปาเทตุ กุสโลปายัน
จินเตติ ฯ

ในที่มิใช่เป็นทำเล โปรตเกล้า ฯ ให้ตัด
ถนนเข้าไป ทำให้เป็นทำเล

เมื่อที่เป็นทำเลแล้ว ทรงชวนขวายเป็น
เพื่อให้ได้ทุนสำหรับทำการปลูกสร้างและมี
คนเข้าถือป้องกันสมบัติพระอาราม มิให้ตก
ไปและเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ขึ้น

ทรงแนะนำให้บุคคลมีแก่ใจรับเป็น
มรรคนายกดูแลและปฏิบัติพระอาราม

ถ้า ฯ โย อาวาส อปปฏิรูปภูมิโก
โหติ **บุคคลโม จ**, ตตถ คมนวีธโย มาเปตวา ตํ
ปฏิรูปภูมิ เจว สุขเนน คมนียํ จ กโรติ ฯ

โย อาทิตโต ปฏิรูปภูมิโก โหติ, ตํ
มาปนมูลํ ปฏิลาเภตํ เจว อาวาสสมปตติยา
นิวารณตถาย ภยโยโส (ตสสา) พรุหนตถาย จ
กาลิกคาหิโน ตาวากาลิกํ ทาเปตํ จ พยวโณ
โหติ ฯ

อุฬารจิตเต ปุคคลเล อาวาสปฏิชคค-
นตถาย มคคณายกาวํ ปฏิชคเหตุํ วินนตี ฯ

สัทธาสัมปทา ศก ๑๒๑ (น.๒๒-๒๕)

สัทธาสัมปทา คือ ความเชื่อประกอบด้วย
เหตุผลในสิ่งที่ควรเชื่อ ชื่อว่าสัทธา

กรรม ๒ ประเภทนี้ เมื่อความประชุม
ปัจจัยมีและได้ช่องเมื่อใด ก็ย่อมให้ผลเมื่อนั้น

ความหยั่งรู้กรรมคาดหน้าว่าเป็น
มูลเหตุให้ผลแก่ผู้ทำเช่นนั้น ฯ อนุวัตรตาม
มูลเหตุแล้วและเชื่อลง เหมือนแพทย์ผู้หยั่งรู้
สมุฏฐานก้าวหน้าว่า จะให้เกิดความรำคาญ
หรือเกิดโรคแก่ร่างกาย แล้วประกอบอุบาย
ชักนำหรือบำบัดเสีย นี่ชื่อว่า กัมมสัทธา
เชื่อกรรม

สัทธาสัมปทาติ เจตถ ฯ สหุเขยวตถุสมี
ถาณสมปยุตตํ สหุทหนํ สหุธา นาม

ตทุภโย วิปาโก กมมมูลสูจโก เจว โหติ
กมมปญญาโน จ ฯ

ยํ ทิ เวชชสส อิทํ สรียสส อผาสุกมปิ
โรคปิ อุปปาเทสสตีติ ปุเรตรํ โรคสมุฏฐานํ
วิชานิตวา ตสส อปนยนตักิจจณูปายสส
ปญญชนมिव กุสลสส “บุคคลสส กมมํ นาม
เยน กตํ ตสส อีทิสญจียทิสญจ มุลานรูปํ ผลํ
ทสสตีติ ปุเรตรํ กมมํ วิชานิตวา สหุทหนํ
อิทํ กมมสัทธา นาม

วิปาก ๒ ประเพณี ส่อมูลเหตุของตน
ให้คนเห็น

เหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสอนุสัย ทำกรรมอัน
ไต่ลงด้วยกาย วาจา ใจ ก็ย่อมได้เสวยผลของ
กรรมนั้น ทำชอบก็ได้เสวยผลอันดี ทำผิดก็ได้
เสวยผลอันชั่ว กรรมย่อมจำแนกสัตว์ผู้กระทำ
ให้เป็นผู้ประณีตและเลวทรามต่าง ๆ กัน
ความหยั่งรู้ดังนี้และเชื่อลง ชื่อว่า กัมมัชสะกตา
สัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน ฯ

ความหยั่งเห็นคุณของพระพุทธเจ้ากับทั้งพระ
ธรรมและพระสงฆ์และเชื่อลงโดยนัยว่า **อรรถ**
สมมาสมพุทโธ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระ
อรหันต์ ไกลจากกิเลสบาปธรรม บริสุทธิ์ทุก
สถาน เป็นผู้ควรแนะนำสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้
ปฏิบัติตามให้บรรลุถึงความบริสุทธิ์ และควร
แก่ครุฐานตั้งอยู่ในที่เป็นพระศาสดา เป็นที่
นับถือบูชาของมหาชน พระองค์ตรัสรู้ธรรม
ที่จริงที่ชอบตามลำพังพระองค์ ไม่มีผู้ใดเป็น
ครูอาจารย์สั่งสอน รู้ชอบไม่วิปริต ให้สำเร็จ
ประโยชน์ของพระองค์และผู้อื่นได้ **สวาก-**
ขาโต ภวตา ธมโม ธรรมที่พระองค์ทรงแสดง
สั่งสอนเวไนยสัตว์ ได้ชื่อว่าตรัสชอบแล้ว
สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ สงฆ์สาวก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า นี้ชื่อว่า ตถาคตโพธิ
สัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต
เจ้า

ตทุภโย วิปาโก กมมมูลสุจโก เจว โหติ
กมมปณณานิ จ ฯ

ยัม กิเลสานุคตา สตตะกา กาเยน วาจา
ยมนสา วา ยัม กมมัม กโรนติ, ตสฺส วิปากัม ปฏี-
กณตตีติปิ สพเพ สตตะกา กมมสฺสกา กมม-
ทายาทา กมมโยนี กมมพณฺฐ กมมปฏิสฺสรา
, ยัม กมมัม กริสฺสนติ กลฺยาณํ วา ปาปกัม วา,
ตสฺส ทายาทา ภวิสฺสนตตีติปิ กลฺยาณการี
กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกนตตีติ กมมัม สตเต
วิภชติ ยทิทํ หีนปณฺณิตตยาติปิ เอวมาทีนิ
วิชานิตฺวา สทฺทหนฺ, อิทํ กมมสฺสกาตาสทฺธา
นาม ฯ

ยัม “อิตีปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทโธ
วิชาจรรณสมปนฺโน สุคโต โลกวินฺธุ อนุตฺตโร
บุริสทมมสารถิ สตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ
ภควาติ “สวากฺขาโต ภควตา ธมโมติ
“สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆติ จาทีหิ
นเยหิ พุทฺธสฺส สธมมสฺส สสงฺฆสฺส कुณเ
วิชานิตฺวา สทฺทหนฺ, อิทํ ตถาคตโพธิสทฺธา
นาม ฯ

อถวา ฯ ยัม “โส ภควา อรหํ อารกา สพเพ-
กิเลสปาเปหิ สุวิทฺฐุเร จุตฺโต สพพตฺถ สุ-
ปริสุทฺโธ เวเนยเย ปริสุทฺธิ ปาเปตฺถุ ปิโพเธตา
เทวมนุสฺसानํ สตถุภาเวน ครุณฺณจانيโย มหา-
ชนสฺส ปุชฺณีโย จ โหติ, โส ภควา สมมา สามัม
สจฺจานิ พุชฺฌิตา โหติ, อสฺตถุโก หุตฺวา ตถัม
ภูตัม อวิปริตัม อุตฺตโน เจว ปเรสฺสจ อตถาวหัม
สพพธมมัม อพภณฺณาสีติ “สวากฺขาโต ภควตา

ครั้งเมื่อได้เสด็จเถลิงราชสมบัติเป็น
พระเจ้าแผ่นดินแล้ว ยังได้ทรงอุปสมบทเป็น
พระภิกษุบำเพ็ญสมณธรรมเป็นอุปนิสัย

และทรงสถาปนาและปฏิสังขรณ์พระ
อารามใหญ่น้อย

ทรงสร้างพระปริยัติธรรม ครั้งหนึ่งได้
พิมพ์พระบาลีไตรปิฎกขึ้นถึง ๑,๐๐๐ จบ มี
พระเกียรติคุณปรากฏไปทั่วโลก

ทรงปิดทองและสมโภชพระพุทธรูป
ราช อันเป็นพระพุทธรูปสำคัญพระองค์หนึ่ง
ในประเทศนี้ มีพระนามปรากฏในพระราชนิพนธ์
พงศาวดาร

สารีริกเจติย พระเจติยที่บรรจุพระบรม
สารีริกธาตุนี้ มีพระบรมพุทธานุญาตไว้เมื่อ
ใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ให้สร้างขึ้น ณ
สถานที่เป็นที่ประชุมชนใหญ่ทั้ง ๔ สำหรับ
เป็นที่สักการบูชาของมหาชน เจริญกุศลอัน
จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน

ธมโมติ “สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฆ์
จาทีหิ นเยหิ พุทธสส สธมมสส คุณ
วิชานิตวา สททหนิ, อิทิ ตถาคตโพธิสทฐา
นามา”

โส หิ รชขิ กาเรตวา ราชากูโต หุตวา
เอกสมิ สมเย รชขิ ปหาย พุทธสาสน
อุปสมบทิ ลภิตวา ภิกขุภาเว ปติภฺจิติ ยถิจฉิติ
สมณธมฺมํ อกาสิ

ตโต โส พุทธสาสน อภิปปสนโน หุตวา
นวกาวาเส ปติภฺจจาเปสิ พุทฺเเก ชินฺณกาวาเส
ปฏิสงขราเปสิ

ปริยตติธมฺมโปตถเก จ กาเรสิ เอกทา
สทสสปปมาเณ เตปิฏกปาติโปตถเก มุททา-
เปตวา พุทฺกานํ รมฺจानํ อทาสิ, ตปปจฺจยา
ตสส กิตติคุโณ สพฺพทิสสา อภิปตฺถริ ฯ

สุวรรณภูมิ “พุทธชินราช อิตินามิ
พุทธปฏิมํ ลิมเปสิ ตสสา จ มหิ กาเรสิ, ยา
ทยยรฺมฺมเจ อุตฺตรา เจว ทยยวํสาวตาเร จ
ปากฺกานามา โหติ

ตตถ สารีริกเจติยํ นาม พุทธสส สารีริก-
ธาตุนํ นิธานเจติยํ ยํ พุทฺโธ ปรีนิพฺพานสส
อาสนนกาเล มหาชนสส ปุชนตฺถาย เจว ทิม-
รตฺตํ หิตาย สุขาย สํวตฺตนิกสส กุสลกมฺมสส
ปุรณตฺถาย จ จตฺตูปฺเปกาตุํ อญฺญาสิ

ปริโศกเจติย์ คือพระสถูปที่บรรจุบริวาร
ที่สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงทำพุทธ-
บริโศกมีบาตรทรงเป็นต้น และพระคันธกุฎี
ที่ประทับในพุทธนิवासสถานนั้น ๆ มีพระ
เชตวันเป็นต้น

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระ
บรมพุทธานุญาต ไว้เมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธ
ปรินิพพานทรงแสดงสถาน ๔ ตำบล คือ
สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่ทรง
แสดงพระธรรมจักรประณมเทศนา และสถาน
ที่ดับขันธปรินิพพาน ว่าเป็นเจติยสถาน ควรดู
ควรเห็น เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชของกุลบุตร
ผู้มีศรัทธา

มีผู้สร้างพระสถูปบรรจุอักษรสวดพระ
ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เช่น คาถา
เย ธมมา เป็นต้น

ปริโศกเจติย์ นาม เย ภควโต ปริภุตตานํ
ปตตาทิปริกขารานํ นิธานภูตา ภูปา ยา จ
เชตวนาทีสุ ภควโต นิवासภูจาเนสุ คนธกุฎิโย

ตทา हि พุทธेन ภควตา **อิมานิ** จตตาริ
สพุทธสส กุลปุตตสส ทสสนีนยานิ สเวชนีนยานิ
จानานิ ทสสิตานิ **ยํ** ตถาคตสส ชาตภูจानํ
ยํ ตถาคตสส อนุตตราย สมมาสมโพธิยา
อภิสมพุทธภูจानํ **ยํ** ตถาคตสส อนุตตรสส
ธมมจกสส ปวตติตภูจानํ **ยํ** ตถาคตสส อน-
ปาทิสาย นิพพานธาตุยา ปรินิพพุตภูจानํ

ตสฺมา ปจฺฉิมา ย ชนตาย เจติยํ การิตํ
เย ธมมาติอาทิกคายตลปรีทีปกสฺส สาสน-
ธมมสฺส โปตฺถเก ปติภูจาเปตํ

สามัตถียะ ศก ๑๒๑ (น.๒๕-๒๖)

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จจาริกโปรดเวไนยสัตว์ไปในตำบล
ทักขิณาคิริ ทอดพระพระเนตรเห็นนาใน
แคว้นมคธอันมีคันทากันเป็นอัน รับสั่งถาม
พระอานนท์ว่า จักสามารถจัดทำจิวรมีรูป
เหมือนอย่างนี้ได้หรือไม่

เอกทา ภควา ทักขิณาคิริสมิ จาริกญ-
จรมาโน **อจฺจิพฺพํ ปาลิพฺพํ มรียาทพฺพํ**
สิงฆาภพฺพํ มคธกเขตต์ ทิสฺวา “อุสฺสหสิ
อานนท ภิกฺขุณฺเ อเวรฺรฺพานิ จีวรานิ สวิทฺติทุนฺติ
ปุจฺฉิ ฯ

พระเถรเจ้าทุลรับแล้วครั้นเสด็จถึง
กรุงราชคฤห์แล้ว ท่านจัดทำจีวรมีรูปเหมือน
เช่นนั้นถวายสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ให้
ทอดพระเนตร

พระองค์ทรงสรรเสริญพระเถรเจ้าว่า
เป็นบัณฑิต มีปัญญาใหญ่ รู้ธรรมแห่งภชาติ
ที่พระองค์ตรัสแต่เพียงย่อ ๆ ได้โดยพิสดาร

ได้ทำจีวรให้มีฐานต้องตามลักษณะ
มีเส้นผ้าน้อย ๆ เปรียบด้วยคันทาไปตามยาว
เรียกว่า กุสิ ไปตามขวางเรียกว่า อัฏฐกุสิ มี
กระหนกเทียบด้วยอันนาใหญ่เรียกว่า มณฑล
เล็กเรียกว่า อัฏฐมณฑล ได้ชื่อต่าง ๆ กัน
ตามท่อนผ้า เป็นจีวรตัด เศร้าหมองด้วย
คัสตรา เป็นสมณสารูป ไม่เป็นของต้องการ
ของโจร

แต่กาลนั้นมาพระองค์ได้อนุญาตไตร
จีวร คือ สังฆาฏิ อุตตราสงค์ อันตราวาสก
เป็นผ้าตัดตามฐานนั้น ให้ภิกษุสงฆ์ใช้
กันมา

ความสามารถนี้แต่เพียงเป็นไปในกิจ
ไม่สำคัญ ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ตนและ
ผู้อื่นได้ตามวิสัย ถ้ามีกว้างขวางออกไปในกิจ
ใหญ่ ๆ ที่สำคัญ ประโยชน์อันใหญ่ก็ย่อม
เกิดมียิ่งขึ้น

เถร หตถกุสลตาย “อุสสahami ภนเตติ
อาห ๖ โส สตถริ ปุนเทว ราชคหํ ปจฉาคเต
ตถารูปานิ จีวรานิ สวิทิตวา สตถุ ทสเสสิ

สตถา เถรํ ปสฺสนโต ภิกขุ อามนเตสิ
“ปณฺฑิตो ภิกขเว อานนฺโท มหาปญฺโญ
ภิกขเว อานนฺโท ยตฺร ทิ นาม มยา สงฺขิตเตน
ภาสิตสฺส วิตถาเรน อตถํ อาชานิสฺสติ, กุสิมฺปิ
นาม กริสฺสติ อทฺธกุสิมฺปิ นาม กริสฺสติ
มณฑลมฺปิ นาม กริสฺสติ อทฺธมณฑลมฺปิ นาม
กริสฺสติ ๖ เปฯ ฉินฺนกญฺจ ภวิสฺสติ สตถฺลฺหํ
สมณสารูปํ ปจฺจตฺถิกานญฺจ อนภิชฺฌิตนฺติ ๖

ตตถ กุสิ นาม อายามโต จ วิตถารโต จ
पालิสฺสทิสฺสํ ๖ อทฺธกุสิ นาม อนฺตร-
นฺตรา รสฺสํ ๖ มณฑลํ นาม มหามรียาท-
สทิสฺเส เอเกกสฺมี ขณฺเฑ มณฑลํ ๖ อทฺธ-
มณฑลํ นาม ขุททกมณฑลํ ๖

ตโต ภควา ภิกขุณํ ปริโฆคตถาย ตถา-
รูปสนฺธานํ ติจีวรํ อนฺนุญฺจาสิ “อนฺุชานามิ
ภิกขเว ฉินฺนํ สงฺฆาฏิ ฉินฺนํ อุตฺตราสงค์
ฉินฺนํ อนฺตรวาสกนฺติ ๖

ยถาวุตฺตํ ทิทํ สามตฺถิยํ นาติสยภิจฺเจปิ
ปวตฺตติ หุตฺวา ปกฺติวิสเยน อตฺตโน เจว
ปเรสญฺจ อตถํ สาเรติ ๖ สเจ ปน มหนฺเตสุ
อตฺติสเยสุ ภิจฺเจสุ ปวตฺตติ สียา, มหนฺโต อตฺโถ
ภิชฺฌโยโส มตฺตาย ปาตุภวติ ๖

ถ้าฆมาตยาธิบตีมีสามารถ ก็อาจจะ
วิจารณ์ราชกิจให้ลุล่วงไปไม่อากุล

เป็นกำลังของสมเด็จพระบรมกษัตริยา-
ธิราชเจ้า แผ่นพระราชอิสริยยศพระบรมเด-
ชานุภาพและเกียรติคุณไพศาล

ได้ทรงแก้ไขเปลี่ยนธรรมเนียมต่าง ๆ
ให้เจริญขึ้นทันสมัยที่โลกดำเนินไปอยู่

สิ่งใด ๆ ที่เป็นภัยอันจะทำอันตราย
พินาศแก่ราชอาณาจักร และประชาชน ก็ได้
ทรงป้องกันเพื่อมิให้เกิดขึ้น

หากเกิดขึ้นแล้วก็รีบบำบัดเสียโดยพลัน

ข้อนี้พึงสันนิษฐานด้วยเหตุการณ์ที่
เกิดขึ้นในไม่ช้า ครั้งเกิดพวกโจรกบฏก่อการ
จลาจลปล้นปล้นจ้นตชนบทในจังหวัดมณฑล
อีสานและมณฑลพายัพ สมเด็จพระบรมบพิตร
พระราชสมภารเจ้าได้ทรงระงับการจลาจล
นั้น ให้สงบไม่ลุกลามไปได้ในเร็ววัน ด้วย
กำลังพระปรีชาสามารถอันยิ่งใหญ่

เป็นมงคลวิเสสที่ ๒

สเจ หิ เสนาปติ วา อมจโจ วา
อิมินา สามตถิเยน สมณนาโคโต ภวิสสตี โส
ราชกรณียํ อนากุลปปตํ กตวา อนุยฺยชิตุํ
เจว ตเมว อุปสคฺคาภาเวน อภินิพฺพาเหตุํ จ
สมตฺโถ อภวิสส ปฏฺวิโฬ พฺยตฺโต

อิทิสฺส ปณายํ ยสฺส พลนิกาโย โหติ,
ตสฺสเวย รณฺโณ อีสฺสรียยสฺสเจว กิตฺติสทฺทญฺจ
นानารมฺมเจสุ ปวตฺตาเปตุํ สกโกติ จกฺกตฺติ-
รณฺโณ อีสฺสรียยสฺสเจว กิตฺติสทฺทญฺจ นานา-
รมฺมเจสุ ปวตฺตาเปตุํ สกโกณฺโถ วีย

ยา จายํ ตนฺติปเวณฺนิ กาลาตีตา โหติ
ตนฺตํ ยถากาลํ ปรีวตฺเตสิ

ยมฺปน รมฺมจฺสส จ รมฺมจฺวาสนฺณจ อนตฺถา-
วหํ โหติ ตสฺส อนุปปาทาย อารกฺขํ สุสฺวีหิตํ
อกาสิ,

เย จิเม อุปฺปนฺนา โหนฺติ เต สพฺเพปิ
วินาเสตุํ ปฏฺกิกฺกเจว อุปายํ คเวสิ

นิทฺสสนฺนเจตถ ทมฺมจฺพํ ฯ ยทา ปน
โจรา ปาจฺฉินฺทิสาย วา พายพฺพทิสาย วา
ปจฺจันตชนปฺเทสุ ชนธวารี พนฺธิตฺวา วคฺค-
วคฺคา หุตฺวา ตตฺถ ตตฺถเวย คามํ วิลุมฺปิตฺวา
วิจฺรณฺตี, ตทา มหาราชา สุยามิกานมฺนิโท
อิมินา ว สามตถิเยน สมณนาโคโต ชิปฺปเมว
วูปสมฺเหตุํ อสฺสขิ

เอวมยํ ทฺติโย มงฺคฺลวิเสส

รัฐาภิบาลโนบาย ศก ๑๒๑ (น.๒๖-๒๗)

ฝ่ายพระพุทธรจักร ได้ทรงตั้งพระราช-
บัญญัติปกครองคณะสงฆ์เพื่อวางแบบลงให้
เป็นหลักฐาน

พระราชทานอำนาจแก่เจ้าอาวาสตลอด
ขึ้นไปถึงเจ้าคณะใหญ่ เพื่อเป็นภาระธุระในกิจ
พระศาสนาได้โดยสะดวก ทั้งในส่วนนิคคหะ
คือปราบปรัมพวกอลัซซี และทั้งในส่วน
ปคคหะ คือยักย่องผู้มีศีลเป็นที่รัก

และทรงวางหน้าที่ของเจ้าพนักงานฝ่าย
ฆราวาส ได้อุดหนุนเจ้าคณะนั้นด้วยพระราช
บัญญัตินี้

พระราชบัญญัตินี้ จะเป็นเครื่องรักษา
คณะสงฆ์ให้ตั้งอยู่ในระเบียบเรียบร้อย อุด-
หนุนพระวินัยบัญญัติ ด้วยอำนาจฝ่ายราช-
อาณาจักรอีกส่วนหนึ่ง

พุทธจักเกปี ราชา ทყยานมินโท สงฆ-
ปสาสนรูป มุลการณ กาคุ์ สงฆปสาสน-
ปณตติ ปณณาเปสิ,

ตตถ จ ยาว มหาสงฆคณิหิ อาวาสิกานั
ภิกขุณั สุเชน สาสนกิจจานั กรณตถาย อลชชี-
นิกคณหนสงฆาเต นิกคหปคฺเข เจว เปส-
ปคคณหนสงฆาเต ปคคหปคฺเข จ ปวตตภูตั
อิสสริยั อทาสิ,

สพเพสั สงฆคณินั อุปตถมณนั อธิการ-
ภูตานั คิหิณั ฐั กตวา นิยเมสิ ฯ

อยั สงฆปสาสนปณตติ ภิกขุสงฆสส
รกขณภูตา โหติ วินยปณตติยา สฎฺฐ
ปติฏฐापณภูตา โหติ อาณาจกฺวเสน จ
วินยปณตติยา อุปตถมณภูตา โหติ

พาหุสัจจะ ศก ๑๒๒ (น.๒๙-๓๑)

พาหุสัจจะนั้น กล่าวโดยศัพท์รูป คือ
ความเป็นพหุสัจบุคคลผู้มีอรรถธรรมได้สดับ
มาก ชื่อว่าพหุสัจ ในที่นี้

กล่าวโดยความ พาหุสัจจะนั้น คือความ
เป็นผู้ฉลาดแตกฉานในอรรถธรรมเกิดขึ้นแล้ว
เพราะการศึกษา

พาหุสัจจันติ ปเนตถ ฯ สพทรูปโต หิ
พหุสสุตสส ภาโว พาหุสัจจันติ, ตตถ พหุ อสส สุตั
นวงคสตุสสาสนนติ พหุสสุโต ฯ

อตถโต พาหุสัจจันติ นาม พุทฺธวณั วา
พาหิรสิปปิ วา อุกคณหิตฺวา วา สุตฺวา วา
อุปปนณั ตตถ ตตถ โกสลลั ฯ

เพราะเหตุพระราชบุตรทั้งหลายไม่นำพา
ในการศึกษา มัวแต่ประพฤติดิตถิคลองธรรม

และในที่ประชุมนั้นมีมหาปราชญ์ผู้หนึ่ง
นามว่าวิษณุศรมัน ทูลว่า พระราชบุตรเหล่านี้
นั้นประสูติในราชตระกูล คงมีปรีชาสามารถ
ศึกษาได้ฉับไว และรับอาสาเป็นผู้สอน

ครั้งเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จ
ดับขันธปรินิพพานแล้ว พระเถระเจ้าก็เป็น
ผู้วิสันนาพระธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระ
มหากัสสปเป็นประธานผู้ทำสังคายนาพระ
ธรรมวินัยให้ตั้งไว้เป็นหลักพระศาสนา

อุบายโกศลคือความเป็นผู้ฉลาดใน
อุบาย สำหรับประกอบกิจนั้น ๆ เพื่อป้องกัน
ภัยอันตรายและชวนชวายเป็นสุขให้แก่กัน เป็น
ผลมีพาสักจะเป็นมูลเดิม

ตสส หิ ปุตตา อุปปถคามิโน หุตวา น
สิกขั มนสิกรีสสุ

ตสมิณจ สนนินาเต วิสสุกมโม นาม
เอโก มหาธีโร อโหสิ ฯ โส อิเม กุมารา ราช-
กุเล ชาตา หุตวา ขิปปิ นีติสถัง สิกขิตุं สมตถา
ภวิสสนตีติ วตวา สจจนนเทน เตสํ วาจโก ภวิตุं
สมปติจฉิ ฯ

ภควติ ปรีนิพพุเต, สาสนสฺส จิรภูจิตฺติยา
มหากสฺสปมหาเถรปมฺพชสฺส ธรรมสงคฺติ-
การกสฺส ภิกขุสงฆสฺส ธมมํ วิสสชฺเชสิ

อณฺณมณฺณสฺส อนฺตรายปฏฺวิพาหนาย เจว
สุขปริเยสนาย จ กิจจาณิ ปยุณฺขิตุํ ปวตฺตํ
อุบายโกศลลมปิ พาสฺสจฺจมูลเวยว โหติ

อุบายโกศล ศก ๑๒๒ (น.๓๒-๓๔)

ครั้งเมื่อมัลลกษัตริย์ผู้ครองกุสินารา
นครน้อย ทำการถวายพระเพลิงพระพุท
ธสรีระแล้วข่าวทราบไป

ยทา หิ ปรีนิพพุเต ภควติ โกสินารกา
มลลา พุทฺธสฺส สรีรํ ฌาเปสฺสุ, ตทา โข ตํ
ภควนฺตํ กิตติสทฺโท อณฺญาสุปิ ราชธานีสุ
อพฺภคฺคโต ภควา กิร กุสินารายํ ปรีนิพพุโต
ตสฺส จ สรีรํ ฌาปิตนฺติ ฯ

ถึงกษัตริย์และปชาธิบดีผู้ครองราชย์
ธานี และนครใหญ่น้อย ๗ ตำบลมีพระเจ้า
อชาตศัตรูผู้ครองราชไศวรยาธิปัตย์มคร
ราชอาณาจักรเป็นประธาน ต่างพระองค์ทรง
แต่งราชทูตจำทูลราชสาสน์ส่งไปสู่กุสินารา
นคร ให้ทูลขอส่วนพระพุทธรูปสาโรชิตาตุ
ต่อมัลลกษัตริย์ เพื่อเชิญมาบรรจุไว้ในพระ
สถูปเป็นที่ทำสักการบูชา

ถ้าคณะมัลลกษัตริย์ จะไม่ฉลาดในอุบาย
ยังเห็นการณ์ข้างหน้า พอทูตเมืองไหน
มาถึง ก็แจกให้ไป ๆ

ฉวยว่าพระสาโรชิตาตุหมดแล้ว จะมีใคร
มาขออีกและจะไม่ได้หรือผู้ที่ได้ แจกแล้วแต่
จะไม่ประสงค์เพียงเท่านั้น ยังต้องการอีก
เมื่อไม่ได้สมประสงค์ ก็เกิดอาฆาตบาด
หมางแล้วและเข้ากัน หรือแต่ลำพังยกพยุห-
แสนยามาทำสงคราม เพื่อชิงเอาด้วยพลการ

ดี สุตวา ว มาครอชาตสตุราชป-
ปมฺชา สตุต ขตติยา ราชาโน พุทฺธ
อภิปสนฺนา ราชทูเต สปริวาร โกสินารากานํ
มลลानํ กุสินารํ ปาเลสํ พุทฺธสารีริก-
ธาตุโย อภียาจิตฺวา อุตฺตโน อุตฺตโน
ปเทเส อพฺภาทริตฺวา มหาชนสฺสาภิปุชนตฺถาย
ญเปสฺส ปติฏฐาเปตฺ ๑

สเจ ปน โกสินารกา มลลา อิมินาว
อุบายโกสเลน สมณนาคตา นาภิสํสํ ทิม-
ทสสิน จ อาคตาคตฺสเสว เอเกกสฺส ราช-
ทูตสฺส พุทฺธสารีริกธาตุโย วิภจิตฺวา อทิสํสํ,

ยทิ วา พุทฺธสารีริกธาตุโย ปริกฺชีณา
อภวิสํสํ, โย วา ขตติโย ราชา อุตฺตโน
ราชทูตํ สปริวารํ กุสินารํ ปาเลสฺส ปุนปิ พุทฺธ
สารีริกธาตุโย อภียาจิตฺ ุเสว จ พุทฺธ
สารีริกธาตุโย นาลภิสฺส,

โกจิ วา ขตติโย ราชา วิภตฺตพุทฺธ-
สารีริกธาตุโย ลภิตฺวา ยถาลทํ อสนตฺมฺโจ
หุตฺวา ตโตปิ ปฏฺฐิภิตฺ ุอภิปตฺติสฺส,

สพฺเพเปเต ยถิจฺฉิตํ พุทฺธสารีริกธาตุโย
เนवालภิสํสํ,

เตเนว จ เนสํ ภณฺฑนาทีนิ อภวิสํสํ, เต
จ เอโกโต หุตฺวา สยเมว วา มหติยา จาตุรง-
คินิยา เสนาย อาคจฺฉิสํสํ พลกฺกาเรน พุทฺธ-
สารีริกธาตุนํ อจฺฉินฺทนตฺถาย โกสินารเกหิ
มลเลหิ สงคามํ กาทํ ๑

ไหนเลยคณะมัลลกะษัตริย์ผู้มีกำลังน้อย
จะต่อต้านกำลังข้าศึกผู้มีกำลังมากกว่าได้ถึง
อย่างไร

ก็ไม่ควรให้มีสงครามมาติดนครในอันใช่ที่

คณะมัลลกะษัตริย์ทรงเห็นการณ์ดังนี้ จึง
ยังไม่ยอมแจกพระสารีริกธาตุให้ไปก่อน **กว่า**
ทูตทั้งหลาย พระนครจะพร้อมกันเข้าแล้ว
และรบเร้าจะแจกจนได้

เมื่อได้ทำเช่นนี้หากจะมีใครมาขอในภายหลัง
ก็จะอ้างได้ถนัดว่า พระสารีริกธาตุนั้น
แบ่งกันเสร็จแล้ว

ถ้าจะขึ้นต่อยุทธทำการประหารแย่งชิง
ก็จะได้อาศัย ๗ พระนครนั้น อันร่วมสามัคคี
ธรรมเป็นกำลังช่วยต่อสู้ข้าศึก ข้อนี้อีกมีผล ฯ

ถ้าอำนาจใหญ่อันประกอบด้วยกำลัง
อันตั้งอยู่ในอุบายโกศล รู้จักดำเนินการให้
เป็นผลแก่บ้านเมือง ก็ย่อมจะแผ่อานุภาพให้
ไพศาลออกไปได้

กูโตะ ปเนตัม ภวิสสตี ยัม โกสินารกา มลลา
อปปพลนิกายา อปปเสนา หุตวา สกุกุณเณยฺย
มหัพพลนิกาเย มหาเสเน อรโย ปฏีพาหิตุํ ฯ

อปปปฏิรูป โข ปเนตัม โหติ ยเมตถ สงคาโม
อูปชเชยฺย ฯ

เอว มนสิกโรนตา โกสินารกา มลลา เตสํ
พทุธสารีริกธาตุโย อวิชิตวา ยาว นานาราช-
ธานินํ ราชทูตา สมาคตา อहेสุํ พทุธสารี-
ริกธาตุโย จ วิชาเปสุํ วายมีสุเยว, **ดาว**
อากเมสุํ ฯ

เอวณฺหิ สติ สเจ โย โกจิ ขตฺติโย ราชา
ปจฉา อตฺตโน ราชทูตํ สปริวารํ กุสินารํ
ปาหะสส พทุธสารีริกธาตุโย อภียาจิตุํ, เตเนว
จสฺส โกสินารกา มลลา นิสฺสํสยเมวํ วทิสฺสํสุ
วิชิตาเยว พทุธสารีริกธาตุโยติ ฯ

โส เจ ขตฺติโย ราชา โกสินารเกหิ
มลเลหิ สหธิํ ยุทฺธมสขชิสฺส พทุธสารีริกธาตุโย
อจฺฉินฺทิตุํ, เต โกสินารกา มลลา เตหิ สตฺตหิ
ขตฺติเยหิ ราชูหิ สหธิํ สมานจิตตา สมานจ-
ณฺหา สมคฺคา หุตวา เตเนว สหธิํ ยุทฺธํ
กเรยฺย ฯ

สเจ หิ อีสสรชโน อุปายโกสสลปทฏฺฐาเนน
อิสสริยพเลน สมณนาโคโต หุตวา ภูฏวาสี-
อาทีนํ อตฺถสาธกานิ กิจฺจานิ อนุยฺยเชยฺย,
อตฺตโน อานุภาวํ วิปผาเรตุํ สกโกติ ฯ

ทรงบำเพ็ญจักรพรรดิวัตร

จัดธรรมมีการรักษาวรรณคุณดี ปกครองเหล่า
อนุยันตกษัตริย์ราชบริพาร พราหมณ์คฤหบดี
เสวกามาตย์ ราชบุรุษวานิชมชนบท ข้าขอบ
ขันทสีมา สมณพราหมณาจารย์ ตลอดถึง
มฤคปักษีชาติ

ทำนุบำรุงประชาชนผู้ไร้ทรัพย์ให้มั่งคั่ง
สมบูรณ์ ไม่ต้องประพฤติมิฉฉาชีพอันจะก่อ
ให้เกิดการเบียดเบียนกันและกัน

หมั่นไต่ถามถึงบาปบุญ คุณโทษประ-
โยชน์ใช้ประโยชน์ กะสมณพราหมณาจารย์
ผู้ทรงคุณธรรม

ไม่มีกษัตริย์เจ้านครนั้น ๆ จะอาจแข่งขันไม่
อ่อนน้อม

เสด็จยatraตรงคินีแสนยากไปถึง
ไหนก็ได้ความยอมไปถึงนั้น

นี่ก็เป็นเรื่องปรัมปรา แต่เป็นข้อสาธก
ให้เห็นผลแห่งอุบายโกศล อันเป็นเครื่องทวี
ความเจริญของอำนาจนั้น ๆ ให้ยิ่งขึ้น

ชนเหล่าใดมีสันดานหนาไปด้วยอกุศล
ก็ทรงแสดงทุจริตและผลของทุจริต ให้เกิด
สังเวชแล้วและละเว้นเสีย

ในเวลาใด ควรจะทรงแสดงธรรมเช่นไร
ก็ทรงแสดงตามควรแก่เวลานั้น

จกกวตติวตตัม ปริปุเรสิ ฯ กถํ ฯ

ธมมิกํ อารกขาวรรณคุณดี สัวิทติ
อนโตชนสมิ พลกายสมิ ขตติเยสุ อนุยเนตสุ
พราหมณคหปติเกสุ เนคมชานปเทสุ สมณ-
พราหมณesu มิคปักษีสุ จ

เย ธนนา โหนติ เตสํ ธนํ อนุปปเทติ ยํ
นิสสาย เต ปรวีหิสาสมุจจาปิกํ มิฉฉาชีวํ น
ปโยเชนติ

เย สมณพราหมณา ธมมิกา โหนติ มทป-
ปมาทา ปฏิวิรตา, เต กาเลน กาลํ อุป-
สงกมิตวา กุสลากุสลมปี สาวชชานวชชมปี
อตถานตถมปี ปริปุจจติ ปริปญหติ

เย เต นครesu ขตติยา วา ปฏิราชาโน วา
ตํ ปวตตี ปชานนติ, เตสุ เอโกปี เตน สหี
ยุคคคาหํ คหมานโน วา นิปจจการํ อภิโรนโต
วา นตถิ

โส จาตุรงคิกํ เสนํ อากขตติวา ยํ ยํ นครํ
ภขติ, ตตถ ตตถ อนุวตตณํ ปฏิลลิกิ

อิทํ กิณจาปี ปรมปรามถํ, ตตฺถิสสรียา-
ภิวทมนนุตสส ปน อุปายโกสลลสส อตถ-
ปริทีปกํ สาธกํ โหติ

เย ชนา อกุสเลหิ ธมเมหิ อุตสนน-
สนตานา โหนติ, เตสํ สํเวคํ อุปปาเทตวา
อกุสลานํ ธมมานํ ปหานตถาย ทุจจริตํ ตสส
จ ผลํ ทสเสติ,

อปัจ ยาทิเส กาเล ยาทิโส ธมโม เทเสตพโพ
ตาทิเส กาเล อนุรูปํ ตาทิสํ ธมมํ เทเสติ ฯ

ศาสนาวาทของพระองค์ จึงมีคุณเป็น
อัครจรรย ผู้กระทำตามได้ผลสมควรแก่ความ
ปฏิบัติ

เตน หิสส ภควโต สาสน์ สปปาฏิหาริย-
คุณ โหติ, ยํ อนุปฏิบัติชนโต ปฏิปัตติยานุรูป
ผลํ ภเวติ

สมานัตตตา ศก ๑๒๓ (น.๓๗-๔๓)

สมานัตตตานันแปลว่า ความเป็นผู้มีตน
เสมอ อธิบายว่า ความประพฤติสม่ำเสมอใน
ธรรมทั้งหลายที่ให้เป็นไปในบุคคลนั้น ๆ ตาม
สมควร ชื่อว่าสมานัตตา

ชนผู้เป็นญาติก็ประพฤติตนตามฉันท์
เป็นญาติคือนับถือกันตามสมควรไม่ดูหมิ่นกัน
เพราะมีอิสริยยศอำนาจศฤงคารบริวารไม่
เสมอกัน ดังนี้ ชื่อว่าประพฤติตนสม่ำเสมอใน
ญาติธรรม

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึง
ประทานพระบรมพุทโธวาทให้ตั้งอยู่ในคุณ
ข้อนี้ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิต

ทรงแสดงกิจของผู้ครองเรือนที่ใช้จ่ายโภค-
ทรัพย์ด้วยดี ก็ยกญาติพลีคือการสงเคราะห์
ญาติว่าเป็น ภาระอย่างหนึ่ง ซึ่งทำแล้วก็จะ
ได้ชื่อว่าถือเอาประโยชน์แห่งโภคทรัพย์ เป็น
อันไม่จับจ่ายเปล่า

ฝ่ายบรรพชิตเล่าก็ทรงเปิดโอกาสให้บำเพ็ญ
ญาติตถจริยาได้ตามสมควร

เช่น ภิกษุจะพยายามให้แก่ญาติก็ไม่ห้ามให้
พัสดุของตนก็ไม่เป็นกุกุสวกหรือทำศรัทธา
ไทยให้ตก

สมานัตตตาทิ ปเนตถ ฯ สมานโน ปรสส
อตตา เอเตนาติ สมานตโต สมานตตสส
ภาโว สมานตตตา

โย อตตโน ภาตโก โหติ, ตสมี ปุคฺคเล
ยถารหํ มานนายปิ อสมานิสฺสริยสวสฺสน-
ปริวารเหตุ อนวมณฺณนายปิ ภาตกฺกุชานา-
นุรูปโต สมนํ จรติ ฯ อयํ ภาติธมฺเม สมจริยา
นาม ฯ

ตสฺมา ภควาปิ คิหิโน เจว ปพฺพชิตฺเต จ
อิมิสฺสํ สมจริยาย ปตฺติฏฺฐาเปตุํ โววทิ ฯ กถํ ฯ

ฆรมาวสโต คิหิโน โภควลฺลชนกิจจํ ทสฺเสนโต
ภาติสฺสคหสฺสชาโต ภาติพลี ภาระณียํ อุททิสฺสี, ยํ
กตวา โภคานํ อาทียเอ อาทียติ นาม น จ
นिरตถกฺกุชานเนน โภเค วลฺลเชติ นาม

ปพฺพชิตานมปิ ยถารหํ ภาตตถจริยํ กาทํ
โอภาสํ อทาสี ฯ กถํ ฯ

ภิกษุสฺส ภาตกานํ ฆอสฺสชกมมํ น นิวาริตํ,
อตตโน สนฺตกํ ภาตกานํ ททนตสฺส กุลทฺฐก-
กมมํ น โหติ, น สทฺธาเทยยวินิปาตณํ,

จะให้จิ๋วรแก่นางภิกษุณีผู้เป็นญาติ หรือรับ
บิณฑบาตจากเธอด้วยมือของตนเองแล้วฉัน
ก็ไม่ต้องอาบัติ และไม่เป็นวิญญูติเพราะขอ
ปัจจัย ๔ กะคฤหบดีผู้เป็นญาติ

และมีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่า
พระองค์ได้ทรงห้ามวิวาทในระหว่างหมู่พระ
ญาติให้ระงับ และห้ามทัฬหีทู่ทู่เจ้าโกศล
รัฐผู้คิดจะกำจัดศากยวงศ์ไว้ได้ด้วยอุบายถึง
๒ ครั้ง.

อนึ่ง พระองค์ยังได้ประทานบริหารแผนก
หนึ่งแก่พระญาติผู้บวชเป็นเดียรถีย์จะมาบวช
ในพระธรรมวินัยนี้

ไม่ต้องประพฤตติตถิยปริวาสถ้วน ๔
เดือนก่อน เหมือนผู้อื่น พอมาถึงก็ให้บวชได้
ทีเดียว

อันญาตินี้ ย่อมมีไมตรีสนิทกว่าผู้อื่น
เป็นผู้ช่วยรู้สีกด้วยในสุขทุกข์ และเป็นกำลัง
ในกิจการ

ชนผู้รู้ญาติ ก็ปานพฤษชาติอันหา
สาขามีได้ ไม่มีกำลังพอจะทนพายุพัด มี
ทางจะถึงวิบัติโดยง่ายตาย

ญาติกฏตาย ภิกษุनिया จิ๋วร ทนตสส
วา ตสสา หตถโต สหตถา ปิณฑปาต
ปฏิกคเหตวา ภุชชตสส วา อาปตติ วา โหติ,
ญาติกฏต คหบดี วา คหปตานี วา จิ๋วราทิ-
ปัจเจย วิญญาปนตสส กตวิญญตติ น โหติ ฯ

ธมมปทฐกถายญเจตม วุตตม “โส ภควา
อุทกเหตุ วิวาทาปนนานํ ญาติกานํ กลห
วุปสมสิ, สากิยวสสจ วินาสตมฺ มหนตฺเตน
พเลน นิกขนตมฺ วิชฺชทมฺ โกสลราชานํ อุปาเยน
ทวิภขตตมฺ นิวาเรสิตี ฯ

โส จ ภควา โย ชาติยา สากิยญโต
ญาติโก อญตติตถิยญตโก หุตวา อาคนตวา
อิมสมี ธมมวินเย อุปสมปทํ อากงขติ, ตสส
อาเวณิกํ ปริหาริ อทาสี ฯ ถล ฯ

เตน ญาติเกณ ยถา อญเณน อญตติตถิ-
ยญพเพณ อิมสมี ธมมวินเย อุปสมปทํ อากง-
ขมานเนน จตตาริ มาเส ปริวาโส ปุเรตพโพ
เอวํ น ปุเรตพโพ, โส อากตมตโต ว อุปสม-
ปาเทตพโพ

ญาติกา นาม สนิทเมตตียุตตา โหนติ
สมานสุขทุกขา กิจเจสฺส จ พลญตา ฯ

ยสฺส ญาติกา นตถิ โส สฺสเนน วิปตตี
ปาปญฺณาติ ฯ เสยฺยถาปิ นาม โย รุกฺโข
นิสฺสาโข โหติ, ตสส วาตํ ตายิตฺตํ ปิโหนกํ
พลํ นตถิ, โส สฺสเนน วิปตตี ปาปญฺณาติ เอวํ
สมปทมิทํ ทญฺฐพฺพํ ฯ

อีกประการหนึ่ง ชนผู้เป็นมิตรแห่ง
กันประพัตติตนตามฉันที่เป็นมิตร มีจิตคงที่
ไม่แปรผัน ในเวลาที่ฝ่ายหนึ่งได้ดีผิดกว่ากัน
หรือฝ่ายหนึ่งเสื่อมทรามลงไป ดังนี้ ได้ชื่อว่า
ประพัตติตนสม่ำเสมอในมิตรธรรม

และเป็นผู้ช่วยรู้สึกด้วยในสมบัติวิบัติ

และกิริยาที่คบมิตรเล่า ก็ผิดกับกิริยาที่นับ
ถือญาติ บุคคลนับถือกันว่าเป็นญาติก็เพราะ
นับถือว่าเป็นผู้เนื่องกันทางฝ่ายมารดาหรือ
ฝ่ายบิดา แต่จะคบกันเป็นมิตรนั้น ก็เพราะ
เป็นผู้ถูกอภัยภัยร่วมกันในกิจการนั้น ๆ

การคบมิตรจึงเป็นสำคัญในปัจจุบัน
ภายนอก ที่จะช่วยให้บุคคลถึงความเสื่อมหรือ
ความเจริญ

อีกประการหนึ่ง ชนผู้นับเนื่องในหมู่
เดียวกันประพัตติตนตามฉันที่เป็นพวกเดียวกัน
ไม่คิดอาวดเอาเปรียบ ต่างรักษาประโยชน์
ของกัน ดังนี้ ได้ชื่อว่าประพัตติตนสม่ำเสมอ
ในตัปปริยาปนนธรรม คือธรรมของชนผู้นเนื่อง
ในหมู่นั้น ๆ

เหมือนดังไม้หลาย ๆ อันที่ตั้งยันกันอยู่
มีผู้ชักออกเสียจนมีกำลังไม่พอจะทานกันไว้
ได้ ก็ต่างจะล้ม ฉะนั้น

อถวาท โย หิ อณณสส มิตตญฺโตะ ปุคฺคโล
มิตตภาวานุโลมโต อจฺจโร อตฺตโน มิตตสฺส
วรตฺตาริคตกาเล วา ปริหานิปตฺตกาเล วา
ตาทิ โหติ อวิปริณามธมฺโม, อยํ มิตฺตธมฺเม สมนํ
จฺจโร นาม

ตสฺมิณฺจ สมฺปตฺติวิปตฺติ สมฺปตฺเต ตสฺส
อนฺตปาปาทิจิตฺตสภาวํ ทสฺเสติ

เอตถ จ มิตฺตเสวนาปิ ภาติมานนาปิ
วิสทิสสา โหนฺติ ฯ กถํ ฯ ยงฺกณฺจิ ปุคฺคลํ อตฺตโน
ภาตกํ มาเนนฺโต อตฺตโน ปิณฺนา วา มาตฺยา วา
สทฺธิ ปริยาปนฺนตาย มาเนติ, ยงฺกณฺจิ ปน
อตฺตโน มิตฺตํ เสวมาโน ตสฺมี ตสฺมี กิจฺเจ
สमानชฺฌาสนตาย เสวติ,

สา จ มิตฺตเสวนา ปริหานี วา วุฑฺฒิ วา
ปาเปตฺถุ ปฏฺวิพลฺลวเตสฺสุ พาหิรปจฺจเยสฺสุ อติสาร-
ญฺตา โหติ ฯ

อถวาท เต เอกสฺมี นิคาเย ปริยาปนฺนา
ชนา ปฺรตฺถณฺณชเนน พหุตรํ อตฺตทตฺถํ ลหฺฐํ
น วายมนฺติ, อณฺณมณฺณสส ปน อตฺถํ อนฺนรฺกฺขิตฺถํ
วายนฺติ, เต ตปฺปปริยาปนฺนา ธมฺเมสฺสุ สมนํ
จฺจโร นาม ฯ

เสยฺยถาปิ นาม ตโย วา จตฺตาริ วา
ทารุทฺณทกา อณฺณมณฺณํ นิสฺสาเย จิตฺตา, เตสฺสุ
เอโก วา เทว วา เกณฺจิ อปฺปนิตา โหนฺติ, เสสา
ทพฺพลา หุตฺวา อณฺณมณฺณํ สนฺธาเรตฺถํ น
สกฺโกณฺติ, ชิปปเมว ญฺมิมิ ปตฺนฺติ, เอวํ สมฺปท-
มิทํ ทญฺญพฺพํ

ข้อนี้พึงสันนิษฐานตามพระบรมพุทโธ-
วาท ที่โปรดประทานแก่ภิกษุสงฆ์ให้ตั้งกาย-
กรรม วจีกรรม มโนกรรม ประกอบด้วยจิต
เมตตาในกันและกัน.

เฉลี่ยลามที่หาได้สู้กันบริโศค
มีศีลเสมอกัน มีทิวฐิเสมอกัน
ให้เคารพนับถือภิกษุเถระผู้ใหญ่ในสงฆ์
และตั้งใจปรารภนาเพื่อนสพรหมจารี
ที่ยังมิได้มาให้มาสู่อาวาส ที่มาแล้วให้อยู่เย็น
เป็นสุข เป็นอาทิ.

อนุโลมแก่การปกครองอาณาจักรวชิ
ซึ่งมีประเพณีเป็นคณานุศาสตร์ คือ การ
ปกครองด้วยความเป็นหมู่

เจ้าลิจฉวีทั้งหลายพร้อมกันเป็นคณะผู้
บัญชากิจการบ้านเมืองทั่วไป ไม่มีใครเป็น
อิสระเฉพาะตน เป็นแต่มีหัวหน้าลัดเปลี่ยน
กันตามวาระประชุม

ภควา หิ “อิธ ภิกขเว ภิกขุณา เมตตัม
กายกมมัม...เมตตัม วจีกมมัม...เมตตัม มโนกมมัม
ปจจุปฏฐิตัม โหติ สพรหมจารีสุ อาวิ เจว รโห
จ...

เย เต ลาภา ฌมมิกา ฌมมลทธา อนตมโส
ปตตปริยาปนนมตตมปิ ตถารูเปหิ ลาเภหิ
อปปฏิวิภตตโกคิ โหติ, สีลวเนตหิ สพรหม-
จารีหิ สาธารณโกคิ,...

สีลสามณณคโต วิหริติ สพรหมจารีหิ
อาวิ จ รโห จ...ทิวฐิสามณณคโต วิหริติ
สพรหมจารีหิ อาวิ เจว รโห จาติอาทิสู เจว

“ยาวกัถวญ ภิกขเว ภิกขุ เย เต ภิกขุ
เถรา รตตถญญ จิรปพพิตา สงฆปิตโร สงฆ-
ปรินายกา เต สกกริสสนติ ครุกริสสนติ
มานะสนติ ปุเชสนตติ...ปจจตตถญญเว สติ
อุฏฐเปสนตติ กินติ อนาคตา จ เปสลา
สพรหมจารี อากจเญยฺย อากตา จ เปสลา
สพรหมจารี ฆาสฺม วิหเรยฺยุนติอาทิสู จ อากต-
นเยหิ ภิกขุสงฆัม โววท

ตสส โอวาทสส อตโถ คณภาเวน
ปวตตัม วชชิปสาสนัม อนุโลเมติ ฯ กถํ ฯ ลิจฉวี
วชชิ คณภาเวน สมคคภูตา วิชิตัม ปริหรีสุ ฯ

น โกจิ ตตถ ปจเจกอิสสโร อโหสิ,
สนนิปาตกาเล ปน เอโก คณปมุขภูจฺจาเน
ปติฏฐิตอ อโหสิ, ตาทีโส คณปมุโข วาเรน
ปวิวตตติ ตสฺมา สพเพ วาเรน คณปมุขา
อเหตุสุ ฯ

พร้อมกันในสันฐานคารสถาน วินิจฉัย
กรณียกไปตามสมควร

ให้พวกวัชชีหมั้นประชุมกัน เมื่อถึงคราว
ประชุมก็ให้พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิก
ก็ให้พร้อมเพรียงกันเลิก

ให้พร้อมเพรียงกันทำกิจนั้น ๆ

สิ่งใด ๆ ที่ไม่ได้บัญญัติขึ้นโดยสามัคคี
ธรรม ก็อย่าให้พวกวัชชีบัญญัติขึ้นเอง สิ่งใด
ๆ ที่ได้บัญญัติขึ้นแล้วเช่นนั้น ก็อย่าให้เลิก
ถอนเสียเอง

ให้ประพฤติวัชชีธรรมของเก่าที่บัญญัติไว้
แล้วอย่างไร และให้พวกวัชชีเคารพนับถือ
ท่านที่เป็นผู้ใหญ่กว่า

อย่าอุคคร่าภรรยาและกุมารีในตระกูล
ของเขาด้วยพลการมาเป็นภรรยา

และเจตียสถานเหล่าใดซึ่งเป็นที่น่าบื้อ
ของชาววัชชี อันมีในภายในและภายนอก
นคร ให้สักการะเคารพนับถือบูชาเจตียสถาน
เหล่านั้น

อย่าตัดธรรมิกพลีที่เคยทำอยู่แล้วให้
เสื่อมสูญ

เต สมคคา สณฐานคารสาถายํ สนนี-
ปตีสฺส ยถาธมฺมํ กรณียานิ วินิจฉินิสฺส ฯ

เตน พุทฺโธวาทเณ เต อภินฺทสนฺนิปาตา
อหฺเรสฺสฺ สนนิปาตพฺพลา สนนิปาทกาเล สมคคา
สन्नิปตีสฺส, วุฏฺฐานกาเล สมคคา วุฏฺฐหีสฺส,

สมคคา วชฺชิกรณียานิ กรีสฺส

ยํ สามคฺคิธมฺเมน อปฺปณฺณตฺตํ โหติ, ตํ
น ปณฺญาเปสฺสฺ, ยํ ปณฺณตฺตํ โหติ, ตํ น
สมฺมจฺฉินทิสฺส,

ยถาปณฺณตฺเต โปราณเณ วชฺชิธมฺเม สมหาเย
วตตีสฺส, เย เต วชฺชินํ วชฺชิทลลกา เต สกฺกรีสฺส
ครุกรีสฺส มาเนสฺสฺ ปุเชสฺสฺ เตสฺสจฺจ โสตพฺพํ
มณฺณสฺส,

ยา ตา กุลิตถียโย กุลกุมารียโย ตา น
โอกฺกสฺส ปสฺสยห วาเสสฺส,

ยานิ ตานิ วชฺชินํ วชฺชิเจตียานิ อพฺภนฺตรานิ
เจว พาทิรานิ จ, ตานิ สกฺกรีสฺส ครุกรีสฺส มาเนสฺส,

เตสฺสจฺจ ทินฺนปฺพุพฺพํ กตฺตปฺพุพฺพํ ธมฺมิกํ พลี
โน ปรีหาเปสฺสฺ ฯ

ผลนี้ (พหุปิยตา) ย่อมมีประโยชน์แก่
ชนผู้นับเนื่องในหมู่ทั่วกันไป
ไม่น้อยชั้น

ผู้น้อยเป็นที่รักของท่านผู้ใหญ่ก็จะได้รับ
ความอุปถัมภ์ค้ำชู

ชนผู้เสมอกัน ก็ต่างจะได้อาศัยกัน

ท่านผู้ใหญ่เล่า ก็จะได้ผู้น้อยไว้เป็นกำลัง
เมื่อกิจเกิดขึ้นก็จะตั้งใจทำให้สำเร็จด้วย
ความรักดี

กุลบุตรผู้ใดผู้หนึ่ง **ตั้งต้นแต่พระมหา**
กษัตริย์เจ้า ตลอดลงไปถึงอธิบดี เฉพาะ
ตระกูล มาสักการะเกื้อกูลมารดาบิดาจำพวก
หนึ่ง บุตรภรรยาทาสกรรมกรซึ่งนับว่าอันโต
ชนจำพวกหนึ่ง ขาวนาเพื่อนบ้านลูกค้าซึ่ง
นับว่าพาหิรชนจำพวกหนึ่ง เทวดาผู้รับพลี
กรรมคือ อารักขเทวดาและวัตถุเทวดา
จำพวกหนึ่ง สมณพราหมณ์จำพวกหนึ่ง ด้วย
โภคทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรม เป็นผลแห่ง
ความหมั่น

เทวดามนุษย์ ๕ จำพวกนั้น ได้รับ
สักการะเกื้อกูลแล้ว ก็ย่อมอนุเคราะห์ด้วย
ไมตรีจิตคิดความเจริญให้ กุลบุตรนั้นเป็นอัน
หวังวุฒิได้ ไม่เพียงมีความเสื่อมทรามเลย.

พหุปิยตา ปนายิ สพฺเพสํ นิกาย-
ปริยาปนนานํ ชนํ อตถาย หิตาย ปวตตติ
น เกวลํ ยสฺส กสฺสจि นิกายสฺสเว
อตถาย หิตาย ปวตเตยฺย ฯ กถํ ฯ

เย หิ สมานตตตาสมนนาคตา โหนติ,
เต เจ อปฺปญฺจานา สियํ, อิสฺสรานํ ปียา
โหนติ, เตสํ สนติกา สงคหํ ลภนติ

สเจ สมานญฺจานา สियํ, อณณมณณสฺส
ปติญฺจา ภวิตุํ สกฺโกนติ,

สเจ อิสฺสรา สियํ, อปฺปญฺจานานํ ปกฺข-
ภาวํ ลภนติ, เต ยานิ กานิจि อิสฺสรานํ
กิจจานิ สมฺบุปนฺนานิ ภเวยฺยํ ฯ

เย เกจิ ราชานํ ขตติยํ มุทฺธาภิสิตตํ อาที
กตฺวา ยว กุเลสุ ปจฺเจกาธิปจฺจํ กาเรนฺติ, ตว
อิสฺสรชนา อตฺถิ, **เตสุ** โย โกจิ กุลปฺตโต
อุญฺจानวิริยาธิคเตหิ โภเคหิ พาหาพลปฺริจิตฺเทหิ
เสทาวกฺขิตฺเตหิ ธมฺมิเกหิ ธมฺมลทฺเธหิ มาตา-
ปิตโร เจว **ปุตฺตทารทาสกมฺมกรโปริเส จ**
เขตตกมฺมนตสामนตสโทยหาเร จ พลิปฺภิกฺ-
คาหิกา เทวตา จ สมณพฺราหมเณ จ สกฺกโรติ
ครุโรติ มาเนติ ปุเชติ,

ตเมนํ มาตาปิตุอาทโย สกฺกตา ครุตา
มานิตา ปุชิตา กลยาเณน มนสา อณฺกมปฺนติ
จิรํ ชิวํ ทิมฺมายํ ปาเลหิติ มาตาปิตุอาทีหิ
อณฺกมปิตสฺส กุลปฺตตสฺส วุฑฺฒิเยว ปาฏิกงฺขา
โน **ปริหานี**ติ ฯ

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตต์ เสวย
ราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระองค์ได้พระ
ยาเศวตกฤษณะเป็นราชพาหนะเชือกหนึ่ง

ทรงนามว่า อลีนจิตตกุมาร เหตุทำประ
ชาชนให้สิ้นบ้านหายย้อย

จับพระเจ้าโกศลราชได้ทั้งเป็น นำมา
เป็นเชลย

อดีต กิร ราชชา พรหมทัตต์ พาราณสี
รชช กิร ราชชา พรหมทัตต์ พาราณสี
รชช กิร ราชชา พรหมทัตต์ พาราณสี

โส มหาชนสส ลีนจิตต์ ปคณนโต
ชาโต, ตสมา “อลีนจิตตกุมารโรวี นาม กรีส

โกศลราชาน ชีวคคาห คเหตวา กรม
กตวา อาเนตวา

การุญญภาพ ศก ๑๒๓ (น.๔๓-๔๕)

ความมีกรุณาได้ชื่อว่า การุญญภาพ
กรุณานั้น โดยพยัญชนะคือความห่วงใย ใน
เมื่อเห็นผู้อื่นได้ทุกข์ได้ยาก โดยอรรถก็คือ
ความคิดอยากจะช่วยทุกข์ของเขา

คุณชื่อนี้ เป็นข้าศึกโดยตรงแห่งวิหเส
ความคิดเบียดเบียนผู้อื่น เป็นพลวปัจจัยให้
คิดเกื้อกูลกันและกัน นำบุคคลเห็นเป็นผู้
ประเสริฐล่วงสามัญชนขึ้น

ท่านผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ชน ที่สุดจน
อธิบดีเฉพาะในตระกูลหนึ่ง ย่อมมีคุณชื่อนี้
เป็นวิหารธรรม แม้ไฟศาลออกไปตามชั้น
แห่งบุคคล

กรุณากถา ปเนตถ ฯ การุญญตา นาม
กรุณาย ภาโว ฯ กรุณา เสา พยณชนโต
อตถโต จ เวทิตพพาเยว ฯ

ตถ พยณชนโต ปรทุกเข สติ สาธุน
หทยกมปณ กโรติ, ก สข รุณธิตติ วา กรุณา ฯ
อตถโต ปน ปรทุกขาปนยนกามตา กรุณา
นาม ฯ

อัย หิ วิหเสาย อุชุปัจจณีภฏตา
อณณณณสส จ อตถจริยาย พลวปปัจจย-
ภฏตา โหติ ยาย สมณนาคโต ปุคคโล อณณณ
วิเสสโตร โหติ ฯ

ปกติยา หิ ชนนิกาเยสุ อิสสรานอนตมโส
กุลเชฏฐกาปิ กรุณาวีหริโน โหนติ ฯ อัย
กรุณา ปุคคโลวเสน อปริมาณ ว ปวตตติ ฯ

มารดาบิดามีกรุณาในบุตร ฉันทใด สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ก็แผ่พระกรุณาไปในประชาชนผู้อยู่ใต้พระเดชานุภาพ ทรงร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย ฉันทนั้น.

พระคุณขื่อนี้แล ชักนำให้พระองค์ตั้งอยู่ในยุติธรรม **ไม่ลำเอียงในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง** และรำพึงถึงสุขทุกข์ของประชาชน

ที่สุดจนทรงจำแลงเพศอัญญาตกบุรุษ ไม่ให้ใครรู้จักพระองค์เสด็จเที่ยวสอดส่องเอง ได้ทราบข่าวดี และข่าวร้ายประจักษ์แจ้ง

บ้างก็มีในเวลาที่เขาเสด็จมาประชิดพระนคร ต้องเสด็จนำพยุหแสนยากรออกต่ออยู่เพื่อป้องกันภัยมิให้มีมาถึงข้าขอบขัณฑสีมา ก็มีโดยชุกชุม

พระคุณขื่อนี้ เป็นเหตุให้พระองค์บำเพ็ญพระบารมีมาแต่ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ **จัดเป็นมหากรุณาสมาโยค**ในฝ่ายเหตุสัมปทา ให้บรรลुพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นผลสมบัติ

ที่สุด ทรงพระอาพาธหนัก จะเสด็จดับขันธปรินิพพานในคืนนั้นแล้ว ยังทรงเทศนาโปรดสุภัททปริพาชก ให้สำเร็จพระอรหัตต์เป็นปัจฉิมสาวก

ยถา มาตาปิโตร อุตตโน ปุตเตสุ กรุณายนติ เตสํ หิตกกรา โหนติ, เอวเมว โสปี ราชา รมฺห-
วาสิสุ กรุณายติ, เตหิ สหฺธิ สมานทุกฺขสุโข โหติ

ยสฺมา เจส กรุณาสมาคโต โหติ ตสฺมา ฌมฺมภูติโต โหติ อปฺกฺขปาตี น ฉนฺทา โทสา โมหา ภายา อคฺคิ คจฺฉติ รมฺหฺนินฺวาสิํ จ สุขทุกฺขํ เยว มนสิกโรติ

อนตฺมโส กทาจิปี โส สยํเยว รมฺหฺวาสิโน ปริคฺคหิตุํ อญฺญาตกเวเสน นิภฺขมิตฺวา วิจฺจติ

ยทา ปจฺจามิตฺตา ปจฺจุปฺภูจิตา นครํ ปริวารเณติ **ตทา** รมฺหฺวาสิํ ภายํ สํวริตุํ เสนํ อากทฺธิตฺวา นิภฺขมิตฺวา ยฺหุํ กโรติ ฯ อีหิส-
เมตํ ปุณฺนปฺปุนํ ภวติ ฯ

กรุณา เจสา ภควโต โพธิสตฺตกาลโต ปฏฺจาย ปารมฺปิรณฺสส ปจฺจโย โหติ **ยา** เหตุสมฺปทาย เอกเทสฺสฺสโต มหากรุณาสมาโย โคติ สงฺขํ คจฺฉติ, ผลสมฺปทาภูตสฺส จ อนุตฺตร-
สพฺพญฺญตญฺญาณาวโพธสฺส ปจฺจโย โหติ

อายุหปริโยसानปี พาฬฺหคฺลิตาโน ปรินิพ-
พานมญฺจเก นิปนฺโน หุตฺวา **กิญฺจาปี** ตสฺสํ
รตฺติยา ปรินิพฺพายิสฺสติ, สุภทฺทปริพฺพาชกสฺส
ปน ฌมฺมํ เทเสตฺวา อรหตฺตํ ปาเปสิ ปจฺฉิม
สาวกภาวํ ปฏฺฐิลาเภสิ ฯ

รัฐาภิบาลนโยบาย ศก ๑๒๓ (น.๔๕-๔๖)

ฝ่ายพุทธจักร ทรงโปรดเกล้าให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ มกุฎราชกุมาร ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ มีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตล อดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ ทรงบรรพชาเป็นสามเณรเป็นทางนาค

ข้อนี้หากจะเพ่งส่วนพระองค์

ก็คงเป็นแต่บุตรสงเคราะห์ นับเข้าในสถานว่า กลยาณ นิเวสน์ คือให้ตั้งอยู่ในความดีความงามเท่านั้น

แต่ยังเป็นประโยชน์สำคัญยิ่งขึ้นไปกว่า

ได้ชื่อว่าโยงอาณัติกับพุทธจักรให้ใกล้กันเข้า

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ทรงบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยบำเพ็ญมหาทาน สร้างเจดีย์ วิหารเป็นอาทิ และอุปฐากภิกษุสงฆ์ให้พุ่มเฟือยด้วยปัจจัยลาภสักเพียงไร ก็ไม่เหมือนโปรดให้พระราชโอรสทรงผนวช

ยังไม่จัดว่าเป็นญาติกับศาสนา

โปรดให้พระมหินทุมารราชโอรส อุปสมบทเป็นพระภิกษุ พระสังฆมิตตาทุมาริราชธิดาผนวชเป็นภิกษุณี

พุทธจกุกมาเค หิ มหาราชา ทყยาน-มินโท มกุฎราชกุมารภุตสส มหาวชิราวุธสส ปรุตสส พุทธสาสนเน ภิกขุภาวตถาย อุปสมบท อนุชานิ, เอตถ จ กรมขุนสงขลานครินทร์ อิตติลทฐาภิธานสส มหิตลอดุลยเดชสส ปรุตสส ปจฉานุกตสามเณรภาวตถาย ปพพช อนุชานิ ฯ

สเจ หิสส ปุคคสิภวโต อิม จริย ูปปริกเขย, เอว ปจจกขโต ชานาติ “อัย ปรุตตสงคหมตตา โหติ กลยาณ นิเวสน์ติติ อากตฏจาเน อนโตคธาติ ฯ

เอตถ ปน ตโต อิกัตถ์ ปโยชน วิชชติ ฯ ถล ๑ อัย อาณาจกั เจว พุทธจกั จ ทพห-สมพนธภาวูปคทานิ กโรติ ฯ

ย มหาราชา มหาทานปริจจาเคน พุทธ-สาสน ูปตถมเกติปิ เจติยวิหาราทโย มาเปติปิ ปจจยลาเกหิ ภิกขุสงฆ ูปฏฐหติปิ ตั ยวามหนตมปิ, น ปน ปรุตตาน พุทธ-สาสน ูปสมบทาย อนุชานเนน สทิส โหติ ฯ

น ปน สาสนสส ทายาโทติ สงขย คจฉสิ

มหินท นาม ปรุตต ภิกขุณ สนติเก ูปสมบท อลาเกสิ, สงฆมิตต นาม อีตร ภิกขุณิน สนติเก

เมตตাপุเรจาริกตา ศก ๑๒๔ (น.๔๗-๕๑)

เมตตาคูณ ย่อมเป็นเหตุมีกำลังฝังอยู่ในสันดาน **ยัง**บุคคลให้ประกอบการณ์เป็นประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น

เมตตาที่เป็นโอทิสสมรณา **เป็นเหตุชัก** พามารดาบิดาให้บำรุงเลี้ยงบุตร และให้บุตร ปฏิภาณลองคุณท่าน

เมตตาที่เป็นไปโดยเจาะจง ย่อมมีมา โดยธรรมดา หาเป็นคุณประหลาดสักปานใดไม่ **ถึง**ว่าอาจให้ไพศาลขึ้นไปกว่านั้นอีก

ส่วนเมตตาปรารภทั่วไปนั้น ย่อมเป็น อัจฉรย์เกิดขึ้นในน้ำใจอันงาม ไกลจากภริยา และตระหนี่เป็นอาทิ

ปกติของสัตว์โลกย่อมคิดเห็น แก่ตน เป็นที่ตั้ง มีความหวังจะบำรุงก็แต่ตน ถึงจะ เพื่อแผ่แก่บุคคลผู้เกี่ยวข้องกัน โดยฉันทธรรมตา แต่งมา

ต่อผู้มีปริชาเล็งเห็นความปรารถนาของ สัตว์ ว่าเป็นอันเดียวกัน คือ รักสุขเกลียดทุกข์ ถึงเช่นนั้น ก็ยังเป็นต่าง ๆ กัน ได้สุขบ้างก็มี ได้ทุกข์บ้างก็มี ทั้งนี้ก็เพราะความประพฤติ และความสามารถประกอบกับโอกาสภูมิ ลำเนาและกุศลากุศล

อัย เมตตา เยน อาเสวิตา โหติ ภาวิตา พหุลีกตา ตสส สนตाने पटिगुजितพลव-
ปจ्जโย โหติ **ยัม** ปฏิจ्ज โส อตตโน จิตตวาเร
ปวตตเมตตานารูปโต โอธิสโสปี อนธิสโสปี
ปรहितานิ ปโยเชติ

ตาสุ โอธิสสมรณา เมตตา พลวปจ्जโย
โหติ **ยัม** ปฏิจ्ज มาตาปิโตร อตตโน ปุตตธิตโร
โปเสนติ ปุตตธิตโร จ อตตโน มาตาปิตุณ
ปฏิการัม กโรนติ

อปัจ โอธิสสมรณา เมตตา **ยสฺมา** ธมม-
ตาย อูปปชชติ ตโต จ อุตฺตรี ภาเวตุํ สกกา
โหติ **ตสฺมา** อนจฺฉริยา โหติ

อนธิสสมรณา ปน เมตตา **ยสฺมา** กลฺยาณ-
ชฺฌาสเยเยว อูปปชชติ อีสสามจฺฉริยาทีหิ จ
อารกอารกา โหติ **ตสฺมา** อจฺฉริยา โหติ ฯ

ปกติยา เหตุถ สตฺตา อตตตถปณฺญา
โหนติ กทริยา อตตตานญจ โปเสตฺถกามาเยว
โหนติ กทาจิ ปเรสํ หิตํ จรณตาปี ภาตกาทีนํ
สมพณฺธิเนว จรณติ ฯ

วิญญู ปน ปุริโส “สพฺเพ สตฺตา สุขกาม
ทุกฺขปฏิกูลภาเวน สมานปตฺถนา โหนติ ตถาปี
เต อตตโน อตตโน จริยาสามตฺถิยานํ เจว
กาลเทसानญจ กุสลาคุสลาณญจ วเสน นานา
โหนติ สุขํ อธิคฺฉณฺติปี ทุกฺขํ อธิคฺฉณฺติปีติ
สมปสฺสमानโน

เมื่อตนได้สุขเห็นปานใด ก็มีใจเผื่อแผ่
หวังจะให้เขาได้สุขเช่นนั้นบ้าง ดังนั้น เมตตา
จึงจะแผ่กว้างขวางทั่วไปถึงผู้อื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับ
กับตน

พวกพราหมณ์ถือว่าเป็นผู้สร้างโลก
และเป็นเทพบิดรของสัตว์นิกาย ย่อมมีเมตตา
จิตคุ้มครองรักษาประชาชนกรผู้สืบสายลงมา

อีกประการหนึ่ง มารดาบิดาจัดว่าเป็น
พรหมของบุตร และพระมหากษัตริย์ ผู้ครอง
แผ่นดิน สมมติว่า พระเป็นเจ้าของประชา
ราชภูมร ก็เพราะมีเมตตาเป็นวิหารธรรม

ข้อที่ทรงสั่งสอนให้ตั้งเมตตาโดยเจาะจง
นั้น ในฝ่ายบรรพชิตตรัสให้อุปัชฌาย์อาจารย์
กับสหวิหาริกอันเตवासิกรักใคร่นับถือกัน
สนิท ดุจบิดากับบุตร และต่างเป็นธุระแก่กัน
โดยกิจวัตร

ยथा อตตนา ยาหิสํ สุขํ ปฏิภตติ
ตาหิสส สุขสส ปฏิภตตถาย ปเรสมปิ เมตต-
จิตตํ อุปปาเทติ **ตทาสส** เมตตทา อตตนา สหธิ
อสมพณฐฏฏานํ ปเรสํ อนนธิโส ฝริตา นาม
โหติ ฯ

พราหมณเณหิ กตตาทิปี ปีตา ภูต-
ภพยานนติปี สมภาวิโต เอโก เทววิเสโส
พรมมา นาม โส เมตตจิตโต หุตวา สกพณฐฏฏ-
ปชํ อภิปาเลติ

อปิจ โข มาตาทิโรปี เมตตาวิหารธมม-
ภาวโต ปุตตานํ พรมมาติ วุจจนติ, ตเถว
ปจวิสสรา ราชานปี เมตตาวิหารธมมภาวโต
ปชาย เทวาทิ สมมตา โหนติ, ตสมา เต สมมติ-
เทวาทิ วุจจนติ ฯ

ยํ โอทิสสผรณา เมตตทา ภาเวตพพาทิ
วุตตํ, ตตริทํ นิทสสนํ โหติ ฯ ปพพชิตปฏเข
ตาว อิทํ ทฏฐพพํ ฯ

สมมาสมพทโธ “อุปชฌายเณ ภิกขเว
สหวิหาริกมहि สมมาวตติตพพนติอาทิกานิ
วตตานิ ปญญาเปสิ ฯ

ตตรายํ สรูปตโธ ฯ อุปชฌายเณ หิ **ปีตา**
ปุตเตว อตตโน สหวิหาริกเณ สมมาวตเตย,
ตํ เมตตทาเยยย ปียาเยยย, ตเถว อาจริโยปี
อนเตवासิเก, สหวิหาริกาทโยปี อุปชฌายา-
ทิสสุ สมมา วตเตยยุญเวย เต สพเพว อตตนา
กาตพพวตตภาเวณ อญญมญญสส ภารค-
คาหา ภเวยยุ ฯ

ในฝ่ายคฤหัสถ์ พระองค์ประทานโอวาทไว้
ให้มารดาบิดากับบุตรธิดา
อาจารย์กับศิษย์
สามีกับภรรยา
ญาติมิตรกับญาติมิตร
เจ้ากับข้า
สมณพราหมณ์กับคฤหัสถ์
รักใคร่นับถือกันตามฉันทที่เกี่ยวกันอย่างไร
และให้อนุเคราะห์กันตามหน้าที่และอนุศาสน์

ผู้ประกอบด้วยเมตตา ย่อมอยู่เป็น
สุขสบาย ไม่ต้องกระทบกระทั่งด้วยอาฆาต
พยาบาทวิหิงสา มีจิตปลอดโปร่งหาที่ติดขัด
มิได้ ย่อมไกลจากอันตรายแต่ปฏิกัมม์ ทั้งจะ
เป็นที่รักใคร่นับถือของชนทั้งหลาย.

คหฐูปกฺเขปิ ทุมฺมัพฺโพ ๖
สมมาสมพุทฺธโรปิ ปุตฺตาทีนํ คิหิณํ ปุตฺเตน
ปุตฺถิมา ทิสสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฺภุจาทพฺพาติ
อาทิกํ โอวาทํ อทาสี ๖ ตตฺตฺรายํ สรฺูปตฺถิโก๖
ปุตฺโต ภรณาทิหิ อตฺตโน มาตาปิตฺตฺนํ
ปจฺจุปฺภุจันํ กรียเย, มาตาปิตฺตฺโรปิ ปาปา
นิวาร์ณาทิหิ อตฺตโน ปุตฺตํ อนุกมฺเปยฺยํ,
ตถา อนุเตวาสีปิ อุปฺภุจณานาทิหิ อตฺตโน
อาจริยานํ, อาจริยาปิ วินยณาทิหิ อตฺตโน
อนุเตวาสี,
สามิโก สมมานนาทิหิ อตฺตโน ภริยาย,
ภริยาปิ กมฺมนตฺตสฺสวิทฺถนาทิหิ อตฺตโน สามิกํ,
กุลปุตฺโต ทานาทิหิ อตฺตโน มิตฺตามจฺจันํ,
มิตฺตามจฺจาปิ ปมตฺตรกฺขณาทิหิ กุลปุตฺตํ,
อฺยิริโก ยถาพลํ กมฺมนตฺตสฺสวิทฺถนาทิหิ
อตฺตโน ทาสกมฺมกรณํ,
ทาสกมฺมกรปิ ปุพฺพภุจณานาทิหิ อตฺตโน
อฺยิริกํ,
กุลปุตฺโต เมตฺตาทายกมฺมาทิตฺติ สมณ-
พฺราหมณานํ ปจฺจุปฺภุจันํ กรียเย, สมณ-
พฺราหมณาปิ ปาปา นิวาร์ณาทิหิ กุลปุตฺตํ
อนุกมฺเปยฺยํ ๖

เยน หิ เมตฺตา อาเสวิตา โหติ ภาวิตา
พหุสฺสีกตา, โส สุขํ เสติ พยาปาเทนาสมฺมุจฺโจะ
โหติ สมหิตฺตจิตฺโต อปฺปฏิหิตจิตฺโต อคฺยา-
ทิปฺปฏิปกฺขสฺสยชาเตหิ อนุตฺตราเยหิ ปริมุจฺจติ
มนุสฺสชาติเนญฺจ ปิโย โหติ ๖

ฝ่ายผู้อื่นได้รับอนุเคราะห์ด้วยกำลังเมตตา
จิตนั้น ก็จะได้ประสบซึ่งวัตถุนั้นบ้าง ซึ่งตน
ไม่มีทางจะหาได้ตามลำพัง แต่นั่นก็จะหวังดี
ตอบแก่ท่านผู้อุปถัมภ์

เมตตาที่เป็นไปโดยเจาะจง ย่อมมีกำลัง
กล้าแต่ว่ามีเขตแคบ

เหมือนเชือกสั้นเหนียว ได้มันกว่าเชือก
ยาว แต่สาวไปไม่ถึงไหน.

เย ปน พรชนา ผริตเมตตาย พเลน
อนุคหิตา โหนติ, เต สุขวตถุมปิ ตปาปุณโน-
ปายมปิ ปฏิลภนติ ยํ อตตโน อตตโนเยว
พเลน ปฏิลทํ น สกกา โหติ ฯ ตโต เต
เมตตาย อตตโน อนุคหกบุคคลสส ปฏิการํ
อากขมานา ตํ เมตตายนติ ฯ

ตตถ โอธิโส ผรณา เมตตา ติกขพลา
โหติ สีมา ปนสสา สมพาธา ฯ

เสยยาปิ นาม ขีลาทิพพํ รสสโยตตํ
อากขตฺติยมานํ ทิฆโยตตโต ทพฺพตรภาวํ
คจฺจติ รสสตาย ปน อีสกเมว ผริตุํ สกกา
โหติ, เอวํ สมปทมิทํ ทฎฺฐพํ

ปฏิสนธการกุสลตา ศก ๑๒๔ (น.๕๑-๕๔)

ปฏิสนธการกุสลตานัน มีพรรณนาว่า
อาการเครื่องแผ่เผื่อ ชื่อว่าปฏิสนธการ ได้แก่
การต้อนรับปราศรัย

กล่าวโดยอาการเป็นไปในปฏิสนธการนี้
เป็นกิจควรทำแก่แขกผู้มาถึงถิ่นของตนแม้แต่
เพียงด้วยวาจา ดังที่เรียกว่า สมโมทนา

ก็ยังให้ผลสำเร็จทำความยินดีให้เกิดแก่
ผู้ได้รับ เป็นอุบายเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ เพื่อ
ตั้งอยู่ในไมตรี และทวีความสนิทยิ่งขึ้น

ปฏิสนธการกุสลตาติ ปเนตถ ฯ อยมสสา
อตถวณณนา ฯ ปฏิสนธการ กุสโล ปฏิสน-
ธการกุสโล, ตสส ภาโว ปฏิสนธการกุสลตา ฯ
ปฏิสนธการโร นาม สงฺคโห ปฏิสนธการณํ กถา-
สลาโป จ

กิริยโต ปนายํ อตตโน สนติกํ อากตสส
อาคนตฺกสส อนตฺมโส กถายปิ กาทพฺโพ โหติ
ยา สมโมทนาติ วุจฺจติ ฯ

เอตตกาปิ สมโมทนา ปฏิสนธการกิจจํ สาเธติ,
อาคนตฺกสส ตฺถจฺจํ อุปปาเทติ, ภิชฺชโย มิติ-
สนฺธิตฺตตาย สนฺถวพฺพหฺนตฺตาย จ สงฺคโห-
ปาโย โหติ,

ท่านจึงจัดเข้าไว้ในสังคหวัตถุ ๔ มีชื่อว่า **ปิยวชฺช** ถ้อยคำที่ทำให้เป็นที่รัก โดยความเป็นกิจอันมิตรจะพึงทำแก่มิตรด้วยกัน

ใช้แต่เท่านั้น ยิ่งเป็นหน้าที่ของท่าน ผู้เป็นอิสระจะพึงทำแก่ผู้น้อยให้ได้อัศจรรย์ สำนึกตน เพื่อปลุกความนิยมของชนทั้งหลายทั่วไป

ท่านจึงสงเคราะห์เข้าไว้ในสังคหวัตถุ ๔ อีกแผนกหนึ่ง กล่าวชื่อว่า **วาจาเปยฺย** วาจาอันดูดีมี โดยความเป็นราชธรรมของพระมหากษัตริย์เจ้า ฯ

อันการแผ่เพื่อนั้นชอบเป็นไปโดยชอบ เช่นแสดงตนตามฉันทที่ควรจะเป็นอย่างไรและยังแขกผู้มานั้นให้ได้รับความยกย่องนับถือ และเอื้อเฟื้อสมแก่เขาเป็นอาทิ ดังนี้เรียกว่า ธรรมปฏิสันถาร.

แม้แขกนั้นมาดีมาร้ายอย่างไร ก็สำคัญ เห็นเป็นกิจที่ควรทำตามหน้าที่

พระองค์ (พระเวสสันดร) ตรัสปราศรัยให้เกิดความยินดีแล้ว เชิญให้ล้างเท้าแล้วให้เข้าไปในอาศรมบท จึงเลือกบริโภคน้ำผลไม้ รสเป็นของป่า และดื่มวาริใสเย็นเป็นของ ตักมาจากธารเขาตามชอบใจ

ตสฺมา มิตฺเตน มิตฺตสฺส กาทพฺพกิจฺจ-
ภาเวน ปิยวชฺชนฺติ นาม จตุสฺสคฺเคสุ สงคฺคิตา
โหติ ฯ

สา จ น เกวลํ มิตฺเตน มิตฺตสฺส กาทพฺพา-
เยว, อถฺโข อีสฺสเรหิปี อตฺตโน สนฺติเก อนฺโต-
ชนานํ อสฺสาทปฏฺฐิลาภาย อญฺเณสมปี สม-
ภาวนชนนํ จ กาทพฺพา,

ตสฺมา ราชธมฺมภาเวน อปฺเรสุปี จตุสฺสคฺเคสุ
วาจาเปยฺย นามเนน สงคฺคิตา โหติ ฯ

อปิ จ สงคฺคหฺสงฺขาตํ ปฏิสนฺถารํ ธมฺเมน
ปวตฺตาเปตํ ยุชฺชติ ฯ อิํ เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ ยํ
ปฏิสนฺถารการโก อาคนฺตฺกสฺส อตฺตโน สนฺติกํ
อาคนฺตสฺส ยถาสภาวโต สมานตฺตตาย สง-
คฺคหฺตติ, ตถจฺ อตฺตโน อนฺรูปํ สมมานนฺมปี
อาทรมปี ปฏฺฐิลาภติ, **อิํ** ธมฺมปปฏิสนฺถาโร
นาม ฯ

เต ปเนตํ เย เต อาคนฺตฺกา สุวาคตา
วา โหนฺตุ ทฺวาราคตา วา เตสมปี วตฺตภาเวน
กาทพฺพํ มณฺณนฺติ

โส เต น เต น สทฺธิ มธฺรํ สมฺโมทนียํ
กถํ กเถสิ, ปาเท ปกฺขาลเถสิ, อสฺสมปทสฺส
อนฺโต ปเวเสสิ, วรานิ วนฺมูลผลานิ วิจฺฉินฺตฺวา
โกเชสิ, คิริคพฺภรภทํ สิตํ ปานียํ ปาเยสิ

ภิกษุจะสงเคราะห์ด้วยโภชนาหารและ
สิ่งต่าง ๆ ที่ควรปรารภนา หรือเขาเจ็บไข้จะ
ประกอบยาให้ตามความรู้ความเข้าใจ

ก็ไม่มีโทษ

ข้าจะเป็นความดี แต่ต้องมีเมตตาจิตเป็น
ที่ตั้ง ไม่หวังจะได้ลาภผลเป็นของตอบแทน
อุปการ.

พระองค์ก็ตรัสปราศรัยแก่ภิกษุอาคันตุกะ
ผู้มาจากทิศนั้น ๆ ตามการณ เป็นต้นว่าตรัส
ถามถึงผาสุกวิหารการอยู่สบาย การเลี้ยงชีพ
และการเดินทาง

เมื่อได้ทรงทราบเรื่องแล้ว บางคราวทรง
บัญญัติสิกขาบทขึ้นใหม่บ้าง เพิ่มอนุบัญญัติ
ให้รัดเข้าหรือแบ่งเบาลงบ้างก็ดี

บางครั้ง ก็ประทานอนุศาสนีเป็นธรรม
ปริยายตามสมควรแก่อัตตูปัตติเหตุ

โปรดให้จัดเสนาสนะประทานเป็นพิเศษ
บ้างก็มี

(ปฐิสันถาร) เป็นกิจอันอริยสาวก
ควรทำด้วยกำลังแห่งโรคทรัพย์ที่เกิดขึ้นด้วย
อำนาจความหมั่นในการงานอันปราศจาก
โทษ เพื่อถือสารประโยชน์แห่งสมบัติไม่ให้
ไร้ผล.

ภิกษุ อุณณเหติ वा अण्णเหति वा यถิจ्जितเตहि
आमिसेहि ते संकहितुं लण्णत्ति, यथि वा पण ते
คิลานา ภาเวयฺย, เตสํ ยํ वा ตํ वा เกสขข
กตฺวา ทาทुं लण्णत्ति ॥ โทโส เหตุถ นตฺถิ ॥

สเจ ปณ ภิกขุหิ เมตฺตจิตฺเตหิ หุตฺวา
ปจฺจโปการณฺตํ आमिस्सํ อนาสีสมานेहि ตถารูป
กตํ สียา, เอตํ กุสฺสํ โหติ ॥

สตุถา เตหิ สพุธิ สลลปมาโน “กจฺจิ
โว ภิกขเว ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียํ, กจฺจิ
คมนียาทีนินฺติ เอวมาทินเยเนว การณานุรูปโต
ปจฺจจิตฺตา,

เตหิ อาโรจิตะ, ตมตถํ ถตฺวา, เอกทา
ปุน สิกขาปทปญฺญตฺตํ ปญฺญาเปสีปิ, เอกทา
โส ทพหิกรณตถาย อนุปญฺญตฺตํ ปญฺญาเปสีปิ,
ครุกญเจ ภาเวยฺย, ลหุกํ ปญฺญาเปสี ॥

เอกทา โส อตฺถานุรูปเณ อนนฺกปริยาเยน
อาคนฺตูกานํ โอวาทานุสาสนี อทาสี,

เอกทา วิเสสปฏิสฺสนถารวเสน เตสํ
เสนาสนานิ ปญฺญาเปสี

โส ปเนส ปฏิสฺสนถาโร อริยสาวเกหิ
อุปฺปนฺนโมคคานํ พลสฺसानุปทานวเสน
กาทพฺโพ, อนวชฺชกมฺมสฺส ปโยเค อฏฺฐจฺจาน-
วเสน, อนิสฺสารภาวโต สมฺปตฺติยา สารส-
สาทียนฺวเสน กาทพฺโพ

แลปฏิสนธานั้นแม้เป็นอุบายเครื่องยึด
เหนี่ยวน้ำใจ**ชนผู้ได้รับ**โดยเค้าเงื่อนก็จริงอยู่
แต่ถ้าบุคคลเป็นผู้ไม่ฉลาด ในวิธีทำ

ซ้ำจะกลับให้โทษ ก็อาจเป็นได้ ดุจ
พวกราชราชทัณฑ์รับปราศรัยวิทูทกุมาร
พระโอรสพระเจ้า ปเสนทิโกศล

ที่กุมารเข้าพระทัยไปว่าประมาทหมิ่น
จนถึงเป็นสาเหตุเจ็บแค้น

พระเจ้าวิภูคามณีกภัย เสียเมือง
อนุราชแก่พวกทมิฬ เสด็จหนีไปสำนักอยู่ใน
ไพรจังหวัดเวสสศิริวิหาร

แม้ผู้มามีจิตคิดร้ายอยู่ก่อน บางคราวก็
อาจผ่อนผันให้ระงับกลับเป็นดีได้

งดการที่คิดว่าจะปล้นนั้นเสีย

วัตถุนี้ **แม้ต้องเรื่องเป็นอย่างไรอยู่ ก็พอ**
สาธกให้เห็นว่าปฏิสนธาน **เป็นเครื่องระงับ**
ร้ายให้กลายเป็นดี

เป็นเครื่องมือสำหรับผจญของหมู่มี
กำลังน้อย แต่อยู่ใกล้ชิดหมู่มีกำลังกว่า

ดุจพระมหาเถระตั้งสำนักอยู่ใกล้โจรหมู่
ใหญ่

กิญจาปี เหนส ปฏิสนธารอ ยสส กโต ตสส
สงคหุปาโย โหติ, สเจ ปน อกุสเลน กโต
ภเวย,

จามเมต วิชชติ ย โส อนตถชนโก
ภเวย สกเยหิ ราชหิ ปเสนทิโกศลสส
กุมารสส วิทูทกสส นาม กโต **วिय** ฯ

เตหิ กิร กตปฏิสนธารอ อนนุรูปุ หุตวา
ตสส อิมะ มํ อวมณณตติ มณณนาปัจจโย
โหติ **เยน โส เตสุ อาฆาตํ พณิ**

สีหฬทีเป กิร โกลาหเล อุปปนเน วฏฏ-
คามณิกโย ราชา ทมิฬเหติ สหิ ฤษมิตวา
ปราชีโต สปัตตทาโร อนุราชปุริ ปหาย
ปลายิตวา เวสสศิริวิหารสส อุปวเน นิสยิ

กทาจิ โย โกจิ ปทฏฐจิตโต หุตวา อาคโตปิ
โหติ, ปฏิสนธารอ ปนสส ทฏฐจิตตํ วุปสมตวา
ตํ กลยาณจิตตชาตํ กาทํ สกโกติ

ย วิลุมปิสสามาติ ปุเร อุปปนนจิตตํ, ตํ
ปฏิสัหริตวา

กิญจาปี อิหํ วตถุ **อวิภูตตถํ** โหติ, อิหํ ปน
เอตมตถํ ปริทีเปตํ อลํ โหติ “ปฏิสนธารอ นาม
อสาธํ การณํ สาธชาตํ กาทํ สกโกติ,

มทพพลสส ชนนิกายสส อาสนนฏฺฐานเ
นิวาสิโน อปปพลสส ชนนิกายสส **ชยปัจจโย**
โหติ

ยถาตํ มหนตสส จอรนิกายสส อาสนนฏฺฐานเ
ปตฺติฏฐิตอุปสยสส อภยตฺเถรสส วุตตมปิ
เจตํ “**อสาธํ สาธนา ชินตติ**

เหตุดังนั้น โปราณบัณฑิตจึงได้ยกสังคห-
วัตถุ ๔ ขึ้นแสดงโดยความเป็นราชธรรม

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงบำเพ็ญให้บริ-
บูรณ์แล้ว ประชาชนข้าขอบขัณฑสีมาย่อมจะ
นิยมในพระบารมี

เกียรติคุณข้อนี้ ย่อมจะชักคนนอกประเทศ
ให้มาสู่พระเดชานุภาพ ช่วยกันประกอบ
กสิกรรมและพาณิชย์กรรม

ทำพระราชอาณาเกษตรให้มั่งคั่งด้วย
ประชาชนและโภคทรัพย์

เตน โปราณกปณิตตา จตุตถาธิ สงคห-
วัตถุนี้ ราชธมมภาเวน อุทฺธิสึสุ ฯ

ยथा มหิปาโล ราชา ตานิ ปริปุเรติ,
ตथा ตตถ ตตถ นิวาสิเน ปชา นิรนตโร ตสส
อานุภาโว ปสฺสตี ฯ

ตสส ตาทีโส กิตติคุโณ วิเทสิเก ปโลเกตฺวา
รฏฺฐนิวาสนปจฺจโย โหติ, ตโต เต ทพฺพวิริยา
หุตฺวา อตฺตโน อตฺตโน สามตฺถิเยน กสิกมฺปิ
วานิชกมฺปิ กโรนตี ฯ

เอวํภาโว รฏฺฐํ ชนตฺยา เจว โภเคหิ จ
สมงคิตํ ปาเปตี นาม ฯ

กาลัญญุตตา ศก ๑๒๕ (น.๕๗-๖๒)

กาลัญญุตตาข้อต้นนั้น มีพรรณนาว่า
เวลา คือ คราวครั้งอันสมควร หรือเป็นโอกาส
ชื่อว่ากาล ในที่นี้. บุคคลผู้รู้จักกาลเช่นนั้น
ชื่อว่า กาลัญญู ความเป็นผู้เช่นนั้น ชื่อว่า
กาลัญญุตตา ความเป็นผู้รู้จักกาล. คุณข้อนี้
เป็นสำคัญในอันประกอบงานนั้น ๆ

ภัยอันตรายก็ได้ช่องที่จะเกิดมี

ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผู้ครองแคว้นกาสิ
เสด็จกรีธาพล เพื่อจะไปตีโกศลรัฐ

กาลญญุตตาติ ปเนตถ ฯ เอตถ हि गांलो
नाम तद्वर्णनियूपयानुरूपं वा वा
ओकासो वा ॥ तातिस् कालं खानाति सीलेनाति
कालञ्ज, तसस् भावो कालञ्जुता ॥ सा
सप्पकर्णनियूपये ओज्जितपुपा होति ॥

อตฺตโน จ อนุปนฺนปฺพุพฺพ ภัยปิ อนตฺราโยปิ
อุปฺพชฺชนตี

อตีเต กิร พฺรหมทตฺโต นาม กาสิกฺราชา
มหนตํ เสนาพฺยุหํ อาทาย โกสฺสรฏฺฐํ หตฺถคตํ
กาตุํ อคฺมาสี

พระเจ้าทีฆิติผู้ผ่านสมบัติในอาณาจักร
นั้น ทรงพระดำริเห็นว่า พระองค์มีอาณาเขต
น้อย ทั้งขัดสน มีพระราชทรัพย์ร่ำพลพาหนะ
ก็น้อย **คลังศัสดิราวุธยุทธรภัณฑ์และฉาง**
อันเป็นที่รวบรวมเสบียงอาหาร ก็บกพร่อง
ไม่สมบูรณ์ ไม่มีทางจะต่อยุทธ์กับพระเจ้า
พรหมทัตผู้มีกำลังใหญ่ แม้แต่เพียงศึกเดียว
เท่านั้น

พระเจ้าพรหมทัตก็ได้โกศลรัฐโดย
ง่ายดาย **ไม่พักต้องรบ**

โกศลรัฐแม้เป็นประเทศน้อย แต่ตั้งอยู่
ติดต่อกับแคว้นกาสิอันเป็นประเทศใหญ่

เมื่อยังทรงความเป็นอิสระด้วยตน ก็ชอบ
แต่จะเตรียมร่ำพลพาหนะ

สั่งสมทรัพย์พัสดุศัสดิราวุธ ยุทธรภัณฑ์
และเสบียงอาหาร จัดการป้องกันรักษาและ
ทำนุบำรุงให้สมบูรณ์ เพื่อจะได้เกิดทรัพย์เป็น
เครื่องเพิ่ม พูนกำลังยิ่งขึ้นไป จนสุดวิสัยที่
อาจจะเป็น

อันกิจเช่นนี้จำจะต้องทำให้พร้อมไว้ใน
เวลาสงบยังไม่มีศัตรูมารบกวน

จะปล่อยไว้ให้ขาดตกบกพร่อง จะตระ
เตรียมเฉพาะในเมื่อยามต้องการ ไหนเลย
จะทัน.

การละเลยให้ล่วงเวลา เป็นเหตุแห่ง
หายนะเมื่อภายหลังดังสาธกนี้

ตथा जेतुं तीक्ष्णं नाम राजा रक्षुं कारेति,
तं सुत्वा तस्य ऐतत्तोल्लि “गोस्त्रगुरुं मे खुतुगं
ज्वे होति उपपन्नं ज, ऐतद् ज योथापि
वाननानिपि उपपगानि होन्ति, आवुथातिगोसोपि
युत्तरगुणानिपि परिपुष्याकारानिपि गुनगानि
होन्ति अपिपुष्यानि, न सका एक्वामत्तम्पि
महापलेन प्रहमतत्तेन सति युष्मिदनुति

พรหมทัตโต ปณ **ยุทธานาวโต** สุขเณ
โกศลรัฐจํ หตถคตํ อากสิ

โกศลรัฐจํ หิ खुतुगं होति महत्तगुत्तसจ
กาสิरगुत्तसจ सामन्तसिमาย จित् होति,

एवं सन्ते, तेन गोस्त्रगुणा अत्तโน
रगुजे अस्त्रगवां ठारेन्तेन योथापि वाननानिपि
पहुनि सखเซत्तपพานि होन्ति,

उपगोक्परिगोकापि आवुथयुत्तरगुणानिपि
परिपुष्यवत्तुनिपि परिपुष्यानि अज्जिन्तपพานि
होन्ति, रगुत्तावरणरगुथापि गियโยโส मत्ताय
रगुत्तपलानुपुणนาย योत्तपलानुपพานानिपि
สवितहितपพานि होन्ति ॥

यथावत्तमेत् สัพพกรณียํ อरिณํ अपจจุ-
ปฏจิตกาเล परिปुริ กาทพพํ होติ ॥

สเจ ตํ ตํ กรณียํ อมนสิกาเรนปิ
วิขهنเนนปิ อุนกํ กรายย, อริสุ ปจจุปฏจิตเตสุ-
เยว สวิทเหยย, **กถณจวิ** ตํ ตํ กรณียํ ขิปป-
เมว สมปาเทตํ สกขิสสตี ॥ อรโย สุขเณ
ปริมททนต์ ॥

เอวํ กาลญญุตากาวโต กาลาติกกมนํ
ปจจา หายนปจจโย होติ ॥

อีกประการหนึ่ง คนผู้ไม่รู้จักกาล แม้เมื่อทำกิจ แต่ทำให้ผิดสมัย คือด่วนทำเสียแต่เมื่อยังไม่ทันถึงเวลา การงานก็หาสำเร็จผลดีไม่เลย ฯ

พระเทวทัตนั้นในเวลาที่เธอยังสามารถ ก็ได้นิยมในโอวาทอนุศาสน์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระศาสดา ซ้ำก่อนเวลาขาดคิดร้ายในพระองค์เสียอีก แต่ก็ไม่สำเร็จตามมุ่งหมาย

ก็พอเกิดวิบัติมาตัดชีวิตเสีย ซึ่งพระโบราณจารย์กล่าวว่าต้องแผ่นดินสูบ

หากว่าในเวลาสามารถ เธอไม่เป็นเช่นนั้น ก็น่าจะบรรลุลุทธิพิเศษส่วนโลกีย์โลกุตระ โดยควรแก่ปฏิบัติ.

บุคคลผู้เป็นกัลยาณู รู้จักกาลสมัย ทำธุระให้สวเวลา ได้ชื่อว่าปฏิรูปการี ผู้ทำสมควร

พระคันถรจนจารย์จะสำแดงความข้อนี้ให้ชัด จึงชักเรื่องจุลลกเศรษฐีมากล่าวในคัมภีร์อรรถกถาชาดกสรรเสริญความหมั่นของจุลันเตवासิก ผู้รับใช้ของเศรษฐี ที่รู้จักประกอบพาณิขกรรมให้ถูกคราวนิยม สังสมโภคทรัพย์เป็นอันมากขึ้นได้ในไม่ช้า ต่อมาก็ได้รับตำแหน่งเป็นเศรษฐีใหญ่

อถวา ฯ อกาลณญ ชโน กิจจํ กโรนโตปี
ตํ อกาเล กโรติ, ตสฺส กาทพพกาเล อสมปตเต
ตรมานो ว ตํ ปุเรตรํ กโรติ, เอวํ สติ, ตํ กิจจํ
อตถํ น สฺมจฺจุ สาธติ ฯ

โส สมตถกาเลปิ สตุฏฺโธ โอวาทานุสาสนี
น ปคฺคณฺหิ, สตุฏฺโถ ปน อาฆาตํ พนฺธิตฺวา
อนภิรทญฺชุตโต อโหสิ ฯ เอวํ ปนสฺส มโนเร
ยยาวทถถํ น อิจฺฉิ ฯ

วิปตฺติ ปนสฺส สตุฏฺโธ อุปสงฺกมณกาลโต
ปุเรตรํ อุปฺปชฺชิตฺวา ชีวิตํ อุปจฺฉิขฺชิ ฯ
เอเตถาหุ โปราณกาจริยา “ปจฺวี ปวิสิตฺวา
อวิจิมฺหิ นิพพตฺติตฺติ ฯ

สเจ หิ โส สมตถกาเล น เอวรूप **อภวิสฺส**,
ปฏิปตฺติยานุรูปโต โลกียญฺตํ วา โลกุตฺตรญฺตํ
วา คุณฺวิเสสํ ปาปุณฺเอย ฯ

โย หิ กาลณญ หุตฺวา กาลสฺส ปฏฺวิรูปํ ธุโร
กโรติ, โส ปฏฺวิรูปการี นาม ฯ

อิมมตถํ วิภาเวตุํ ชาตกาวณณนํ
จุลลกเสฏฺฐจิวตฺถุ อหริตฺวา กถิตํ ฯ ตตถ หิ
อุฏฺฐาเนน เจว ปณฺณาย จ วณฺชิชกมฺมํ กาลา-
นุรูปํ กตฺวา นิยุณฺชมานสฺส น จิรสฺเสว พหุํ ธนํ
สมฺภูฏาเปตฺวา ปจฺฉาภาเค มหาเสฏฺฐจฺญฺชานํ
ลภณตสฺส จูฬกนฺเตवासิกสฺส อสฺสิลปรกฺกโม
ปสฺสีโต ฯ

ข้อความที่กล่าวมาข้างต้น แม้จะหมาย
บุคคลเป็นเจ้าการ ถึงอย่างนั้นก็เป็นสาธารณ
ทั่วถึงแก่ชนผู้เนื่องกันเป็นหมู่เหล่า เช่น

จำพวกที่เข้ากันตั้งอยู่เป็นปีกแผ่นแน่น
หนา กล่าวโดยอุปจารโวหารว่า ประเทศ
หรือชาติ ใหญ่หรือน้อยก็ตามที

ต่างคนตั้งอยู่ในสามัคคีพร้อมเพรียงเป็น
ใจเดียวกัน มีความหมั่นประกอบกิจธุระให้
ต้องตามกาลเทศะ ไม่ปล่อยให้อากูล เป็น
ปฏิรูปการแล้ว

ประเทศหรือชาตินั้น ก็มั่งคั่งสมบูรณ์
ด้วยโภคสมบัติ อันจะเป็นกำลังในที่จะ
จัดการป้องกันทำนุบำรุงให้ยิ่งขึ้น

บุคคลผู้รู้จักใช้กาลให้มีผลได้เพียงไร ก็
จัดว่าเป็นปฏิรูปการ ผู้มีปกติทำสมควร

ถึงปราชญ์ผู้ปรีชา คิดประดิษฐ์เครื่อง
อุปกรณ์นั้น ๆ ขึ้นมาหลาย ก็ด้วยความมุ่ง
หมายว่าจะได้ใช้เวลาให้ธุระเป็นที่ตั้ง

ความประพาสติแม่นยำในเวลายังเป็น
ธรรมเนียมที่จำปรารณาก็ด้วยความประสงค์
ดุจเดียวกัน

เช่น แม่ทัพไม่เป็นการลัญญ ยกพลเข้าตี
เข้าศึกในเวลายังไม่เป็นที ก็จำจะเสียรู้พล
เป็นอันมากในอันใช่เหตุ และอาจถึงปราชัย
ก็เป็นได้.

กิลจาปิ ปเนต อาทิมหิ วจนํ การกํ
บุคคํ สนธาย วุตตํ, สมุหฺมุตานํ ปน ชนानํ
สาธารณํ โหติ ฯ **นิทฺสสนํ เจตถ ทฏฺฐพฺพํ ฯ**

เย พหุทฺทว เอกโต หุตฺวา เอกภูจฺจเน
บุคฺคํ กตฺวา นิวสนฺติ, ยํ ปเทโสติ โวหาเรน
วฺจจติ ชุทฺทกํ วา โหตุ มหนตํ วา,

ตตฺถ เจ ชนา สมคฺคา เอกฉนฺทา เอก-
จิตฺตา อุกฺกจฺจสมฺปนฺนา อสฺสิลปรกฺกมา หุตฺวา
อตฺตโน อตฺตโน กมฺมณตฺสงฺขาตํ ฐํ กาลเทสา-
นุรูปํ เจว อนากุลญฺจ กตฺวา นิยุญฺเชยฺยํ ปฏิรูป-
การิโน จ ภเวยฺยํ,

โส อิทฺโธ ภเวยฺย ผีโต (เตหิ) โภเคหิ จ
สมฺปนฺโน, **เย (โภเค)** พลวบุปฺจจยภาเวน
นิสฺสาย ตสฺมี ปเทเส นิวาสิโน อตฺตโน ปเทสํ
สํวิทิตุํ ปาเลตุํ ตโต จ อุตฺตริ วิรุฬฺหิ เวปุลฺลํ
ปาเปตุํ สกโกณฺติ ฯ

โย หิ บุคฺคโล กาลจฺจยสฺसानุรูปเณ อตฺถํ
อุปฺปาเทติ, โส ปฏิรูปการิตี วฺจจติ

วิจฺจขณฺา หิ ปณฺชิตาปิ พหุทฺทวํ ตํ-
อุปฺกรณานิ กตฺวา กาลานุรูปเณ ฐํ สาเรตุํ
อิจฺจนฺติ ฯ

เวลาย **อุชฺฐุปวตฺติ** ตเถว อิจฺจิตฺตพฺพา
โหติ ฯ

ตตฺริทํ นิทฺสสนํ ฯ อกาลญฺญ มหาเสนานํ
เสนํ สนนฺยทิตฺวา อกาเล ธิปฺโป อพฺยุญฺเยยฺย, เอวํ
สตี พหุทฺทว โยธา อการณ (อนายตนโส)
วิปตฺตี คจฺจนฺติ, ฐานเมตํ วิชฺชตี ยํ กทาจิเปส
ปราชยํ อาปชฺชตี ฯ

แม้ในคัมภีร์ชาดก ท่านก็ได้ยกข้อความ
นี้ขึ้นแสดง โดยความเป็นภาษิตของอาจารย์
ทศปาโมกษ์ ดีไ้ผู้ชันไม่เป็นเวลา ยังพวก
มาณพผู้เรียนมนต์ให้ลุกขึ้นไม่เป็นกำหนด
ต้องเสียประโยชน์ในการเรียน เป็นข้อเปรียบ
ด้วยความเป็นไปของหมู่ชน

สัปบุรุษบุคคล ตั้งต้นแต่พระพุทธเจ้าลง
มาย่อมตั้งอยู่ในกาลัญญุตตา ประกอบกิจให้ถูก
แก่สมัย รู้จักใช้เวลาให้เป็นผล

อันกาละนี้ ได้ชื่อว่า มีความเปลี่ยนแปลงไป
ก็เพราะความแปรแห่งความเป็นไป
ของโลกสันนิวาส คือหมู่สัตว์มีโลกเป็นที่อยู่
อาศัย.

และโลกสันนิวาสนี้ ก็เป็นสังขตธรรม
อันธรรมดาแต่ขันธ์ ย่อมตกอยู่ในวิสัยของ
ธรรมดา ตั้งหน้าแต่จะตกลง จำต้องมีกำลัง
ทานไว้จึงจะทรงอยู่ได้

แต่กำลังนั้นมีปกติไม่เสมอกัน ยิ่ง ๆ
หย่อน ๆ

ข้อนี้เป็นเหตุแปรของฝ่ายที่อ่อนแอเพื่อได้
กำลังพอกัน ไม่เช่นนั้นก็ทรงอยู่ไม่ได้

ดุจพัสตุนั้น ๆ ไม่มีอะไรธาร ก็มีปกติ
ตกลงสู่ปฐพี

อยมตโธ ชาตกปกรณปิ อกาลราวี
กุกกุฏ มนตชฌายเก มาณเว อกาเล วสฺสิต-
สทฺเทณ อฏฺฐาเปตฺวา เต มนตชฌเนนป-
ปโยชนา ปรีหาเปนฺตํ วิครหฺโต ทิสา-
ปาโมกฺขสฺส อจฺริยสฺส ภาสิตภาเวน มหา-
ชนสฺส ปวตฺติยา สํสนฺหนํ กตฺวา อุทฺทิกฺโข ๑

พทุธาทโย หิ สปปุริสา กาลญฺญตฺยา
ปตฺติฏฺฐหนฺติ กิจจํ กาลานูรูปํ นิยุตฺตนฺติ
อตฺตูปปาทเนน จ กาลํ วิตฺตินาเมนฺติ

อยมปน กาโล โลกสนฺนิสฺสยสฺสต-
นิกายสงฺฆาตสฺส โลกสนฺนิवासสฺส วิปริณามํ
ปฏฺวิจฺจ วิปริณามธฺมโมติ สงฺขํ คจฺจติ ๑

อญฺจ โลกสนฺนิวาโส สงฺขโต โหติ
ธมฺมตฺยา วิสเย ปตฺติฏฺฐาติ ชราทุกฺขาทีสุ ปตน-
สีโล จ โหติ, ตสฺมา อุปตฺถมกฺกปจฺจยฺภูตานิ
พลานิ ปฏฺวิจฺจ สนฺธาเรตุํ สกฺโกติ ๑

ตานิ ปนสฺส สนฺธารณญฺฏตานิ พลานิ อสม-
ปกติกานิ โหนฺติ อุณฺกานิปี อธิกานิปี ๑

อิทํ สนฺธารณพลสมภาวตฺถาย อุณฺกพล-
ปกฺขสฺส วิปริณามปจฺจโย ๑ โน เจ เอวรูปานิ
พลานิ ภเวยฺย, โส โลกสนฺนิวาโส สนฺธาเรตุํ น
สกฺโกติ ๑

ยถา ก็ วีย ๑ ยถา ยงฺกิญฺจิ วตฺถุ เกนจิ
อสนฺธาริยมานํ ปจฺจิตฺเต ปตนฺสีลํ โหติ เอวํ
สมปทมิทํ ทฏฺฐพฺพํ ๑

ที่สุดจนชั้นมีใครประดิษฐ์เครื่องอุปกรณ์
สิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นได้ อันจะให้คนหรือโทษแก่
โลกทั้งปวงหรือแต่โดยเอกเทศ ก็ยังเป็นเหตุ
แห่งความแปรของโลกรได้ ข้อนี้ดูเหมือนกาละ
จะเปลี่ยนแปลงไป

เหตุดังนั้น สังขารพิเศษ คือสิ่งที่ปัจจัย
ปรุงขึ้น แปรก ๆ จึงปรากฏเป็นของประณีต
สุกใส ณ กาลบางคาบ ทุรพลเลวทรามใน
กาลบางครั้ง เปลี่ยนเป็นยุคเป็นสมัยไป.

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
เข้าพระราชหฤทัยความเปลี่ยนแปลงอัน
เป็นไปตามกาล ฉะนั้น จึงได้ทรงเลิกลอนแก้ไข
พระราชกำหนดขนบธรรมเนียมของเก่าที่ล่วง
กาล และทรงบัญญัติเพิ่มเติมของใหม่ที่ถึง
คราวขึ้นในสมแก่เวลา

และทรงจัดการป้องกันรักษาทำนุ
บำรุงพระราชอาณาจักรให้ถาวรวัฒนา ดำรง
ความเป็นเอกราชยั่งยืนมาจนกาลทุกวันนี้

จัดว่าเป็นผลมีมา เพราะพระคุณคือ
กัลยาณุตตาเป็นเหตุ พระคุณข้อนี้จึงนับว่า
เป็นมงคลวิเศษอันล้ำเลิศให้เกิดสิริสวัสดิ
เกษมศานต์เป็นประการที่ต้น

กัญจาปี มนุสสา ยานี กานิจิ สัพพโลกสส
เอกเทสโต คุณโทสาวหานิ อุปกรณานิ ปโยชิตุ
สโกโกนติ ตานิ ปน โลกสส วิปริณามปัจจุ-
ภาเวน ปวตตนติ ฯ

เตน วิรูปสงขตวตถุสงขาตา สงขารวิเสสา
กทาจิ ปณิตสนนิมภาวโต ปากฎิภวนติ กทาจิ
ทุพพลนิหีนภาวโต ปากฎิภวนติ กาเลน กาลं
ปรีวตตนติ ฯ

มหาราชา หิ ทყยานมินโท เอว กาลเณ
ปวตตวิปริณามं ปชานนโต อตีตยตตะตา ราชา-
ณายเ จเ จาริตตานิ จ อุทธรตปิ สัสเสตปิ
กาลานุรูปา อภินวปญฺญตติโย ปญฺญาเปตปิ

อาณาจกสส รกขารณคฺคตฺตี สวืทหิตฺวา
โสตถิณา อภิวฑฺฒเตติ อาณาจกสส จ เอกรัชชํ
ธารเตติ, ตํ ปฏิจจ ทყยรรณฺจํ อเนกปฏการโต
นิรูปสคคํ นิรูปททวํ นิพฺภยํ จ หุตฺวา
ยาวชชตตนา จิรญฺจติกํ โหติ ฯ

อิทํ กาลญฺญตาสงขาตสปปุริสธมฺมโต
อุปปन्नผลํ โหติ ฯ อิทญจ อคฺคมจฺจลวิเสสํ
หุตฺวา ทყยรรณฺจสส สอตถิเ จเ สนฺติญจ
อุปปาเทติ ฯ

ปุตตสังคหะ ศก ๑๒๕ (น.๖๓-๖๕)

บุตรนั้นในชั้นเดิม ได้แก่ผู้ที่สืบสายเป็น
ชั้นรองลงมาแต่ต้น แต่ในชั้นหลัง เป็นชื่อแม่
แห่งชนอื่นผู้ตั้ง อยู่ในฐานเป็นเช่นนั้น มีบุตร
บุญธรรมเป็นที่อ้าง

ในที่นี้ ประสงค์เฉพาะบุตรผู้สืบสาย ที่
เรียกว่า โอรส จำพวกเดียว.

เป็นธรรมดาของโลกสันนิบาต เมื่อเกิดมา
ก็ต้องพึ่งพาอาศัยมารดาบิดาเลี้ยงดูไปก่อน
กว่าจะสามารถจะทรงตนเองได้ปกติ

แม้สมเด็จพระโลกนาถเจ้า ก็ได้ทรงขึ้น
ตรัสว่า เป็นกิจของพระอริยสาวกผู้ครอง
ฆราวาส

มีแจ้งในบาลีแห่งพระสูตรทั้งหลายว่า
ว่า อริยสาวกในพระศาสนานี้ มีโภคทรัพย์
ได้มาแล้ว ด้วยความเพียร คือความหมั่น
อันตนสั่งสมแล้วด้วยกำลังพาหาจนเสโท
ไหลโทรมกาย เป็นของเกิดขึ้นแล้วโดย
ธรรม ได้มาแล้วโดยธรรม ย่อมอุปถัมภ์ยัง
บุตรภรรยาให้เป็นสุข อิ่มหนำ บริหารบำรุง
ให้สำราญโดยอุบายที่ชอบ (และว่า) บุตร
เป็นวัตถุที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย คือ เป็นผู้
จะสืบสายให้วงศ์สกุลเจริญแพร่หลายด้วย
ประชา ดุจพื้นพสุธาเป็นที่ยอกขึ้นแห่งหมู่
ไม้เจริญจนเป็นดงใหญ่ที่สุดก็มีฉะนั้น. (คัด
มาเฉพาะที่ตรงกับสำนวน)

อาทิมหิ เหตุถ ปุตโต นาม อตตโน
อนนตรา กุลงกุฎโต ชโน, ปจฉา ปเนตฺ
ปุตตวณฺเณ อธิสสุจฺจาเน สณฺจิตปฺรชฺชานมฺปิ
อริวณฺเณ, ตตถ ทินฺนกปุตโต นิทสฺสนํ โหติ ฯ

อิธ ปน โอรโสติ โวหริโต กุลงกุฎโต
ปุตโตเยว อธิปเปโต โหติ ฯ

อิทํ หิ โลกานํ ฌมฺมตา ยํ อิธ ชาตา ยาว
วยปฺปตฺติ ตาว มาตาปิตูนํ โปสนํ นิสฺสาย
ชีวนฺติ

อิทํ โลกนาถนฺปิ ฆรฺมวาทนฺตานํ อริย-
สาวกานํ กิจจฺนติ อุทฺธิฏฺฐํ โหติ ฯ

ตํ “อิธ อริยสาวโก อฏฺฐาณวิริยาธิคเตหิ
โกเคหิ พาหาพลปริจฺเจตฺติ เสทาวกฺขิตเตหิ
ธมฺมิเกหิ ธมฺมลทฺเทหิ ปุตตทารํ สุขเตปิ ฌเนติ
สมฺมา สุขํ ปรีหฺรตีติ เจว “ปุตฺตา วตฺถุ
มนุสฺसानฺติ จ สุตฺตฺนตฺตนิทฺเทเส ปากฺกํ โหติ ฯ

ตตฺตฺรายํ อธิปฺปาโย ฯ ปุตฺตา หิ กุลงฺกุรา
หุตฺวา กุลํ ปชาสฺสขฺยาย อภิวัฏฺเฒณฺติ ยถาตํ
วสุธาตลํ รุกฺขานํ อารูหฺณจฺฉานํ หุตฺวา เต
มหาวนภาเวน อภิวัฏฺเฒณฺตํ ฯ

รัฐาภิบาลนโยบาย ศก ๑๒๕ (น.๖๕-๖๖)

ในฝ่ายพระราชอาณาจักรแผนการรักขา
ได้ทรงตั้งพระราชบัญญัติจัดการทหารขึ้นใหม่
เพื่อรักษาความสงบในรัชสีมา

ข้อนี้ เป็นพระราชฐานะของพระมหา
กษัตริย์เจ้ามา แต่ครั้งโบราณสมัย ในเวลาที่
ปันชนเป็น ๔ จำพวก คือ กษัตริย์ ๑
พราหมณ์ ๑ แพศย์ ๑ ศูทร ๑

กษัตริย์นั้น เป็นจำพวกมีหน้าที่ป้องกัน
รักษาความสงบในจังหวัด จัดไว้ในจำพวกนี้
ทั้งท่านผู้ปกครองและผู้เป็นเชื้อสาย.

พราหมณ์นั้นเป็นจำพวกขวนขวายใน
ศาสนา ปฏิบัติสันตในไตรเพท มีความรู้เป็น
ครูสอนกุลบุตรให้เรียนศิลปวิทยา และเป็นผู้
อำนวยการบูชายัญพิธีต่าง ๆ.

แพศย์นั้น เป็นจำพวกประกอบในทาง
ค้าขาย เป็นผู้จัดทำพัสดุทั้งหลายขึ้นเพื่อ
บำรุงสุขของคนทั่วไป.

พวกศูทรนั้น เป็นจำพวกไพร่ เป็น
ผู้ทำการทำงานของผู้อื่นด้วยกำลัง

อันมหาชนผู้ตั้งอยู่เป็นชุมชนในแดน
ดินอันหนึ่ง ๆ ซึ่งเรียกโดยอุปจารโวหารว่า
บ้านเมืองหรือประเทศ จำต้องปรารภนาปัน
หน้าที่กันทำ เพื่อบำรุงรักษาชุมชนนั้นให้
มั่นคงแข็งแรง

มหाराชวเรน หิ ทยยานมินเทน
อาณาจักรเก อารกษาภาคภูตาย รฐจาวรณ-
คตติยา พลานีกบริหารปณตติปี ปณตตา

อิท กิจจ มนุสสานิ ขตติยพราหมณ-
เวสสสุททวเสน จตุวณณภาเวน วิภต-
กาลโต ปฏจาย ขตติยานิ ภาโร โหติ

ตตถ ขตติยา นาม เย รฐจาวรณคตติ-
กิจจ กโรนติ, เย ปสาสกา เจว เย จ เนส
ทายาทา เตปี ขตติโยติ สงข คจจณติ ฯ

พราหมณา นาม เย สาสนกิจจพยาวภา
เวทตตยกุลลา พุทธิธรา หุตวา กุลปุตเต
สิปปานิ สิกขาเปนติ นานายณณวิมิหิ จ
อธิการโน โหนติ ฯ

เวสสา นาม เย วณิซกมมํ ปโยเชนติ
สพเพสํ จ สุขวตถุณี สวิทหนติ ฯ

สุททา นาม เย หินชจจา หุตวา กาย-
พเลน ปเรสํ ภติกมมาทิกํ กตวา ชีวนติ ฯ

เย หิ ชนา รฐจณติปี ปเทโสติปี สทฐ-
ปจารโวหาเร ยสฺมี กิสฺมิณฺจิจิ จาเน สมฺภูมฺมิ-
ภาเวน ปฏิวสนติ, เตสํ กิจจสฺวิภาโค ชนตํ ธิร
กตวา อารกฺขิตุํ อิจฺฉิตพฺโพ โหติ

แม้ในจักรวาลสูตร ก็แสดงว่า พระเจ้าจักร-
พรรดิราช มีจาดุรงคินีเสนาคือกองทัพ ๔
เหล่า พลช้าง พลม้า พลรถ พลเดิน สำหรับ
ประกอบกับจักรรัตนะ ประดับพระเดชานุ
ภาพ

ทรงจัดธรรมการรักษาวรรณคฤติ คือ
การปกครองด้วยรักษาป้องกันอันเป็นไปโดย
ราชธรรม ในประชาชนผู้พึงบารมีทั่วไปทุก
หมู่ ตลอดถึงเดรัจฉานบางเหล่าที่ควรบำรุงไว้

แม้พระเจ้าแผ่นดินในครั้งพุทธกาล เช่น
พระเจ้าพิมพิสารมครราชแท้ ทรงนับถือ
ในพระพุทธศาสนามั่นคงในฝ่ายราชกิจ ก็ยัง
ทรงเป็นพระราชธุระโดยราชธรรม

คราวหนึ่งปัจฉิมชนบท ปลายพระราช-
อาณาเขตแคว้นมคธ เกิดจลาจลกำเริบขึ้น
ต้องจัดกองทัพส่งไประงับ

พวกโยธีย์ผู้ถูกเกณฑ์และไม่สมัครไปพา
กันหลบหนีไปบวชในสำนักพระภิกษุทั้งหลาย
เป็นอันมาก

พระเจ้าพิมพิสารทูลขอดังนี้ ก็ด้วยพระ
ปรีชา ผ่อนปรนศาสนกิจและราชการให้เป็น
ไปไม่แก่งแย่งกัน.

ในเวลาสงบ พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็น
ศาสนูปถัมภก ก็ได้ทรงผ่อนผันพระราชทาน
พระราชนุญาต ให้พ้นจากความเป็นราชภัก
แก่ราชเสวกผู้ศรัทธาจะบวชในพระศาสนา

จกกวตติสูตรเตปิ อยมตโถ ทิปิโต โหติ ฯ
กถํ ฯ ภูตปุพฺพํ ทพฺพเนมิ นาม ราชา จกกวตติ
อโหสิ, ตสฺส เตชานุภาวปฏิมณฑนภาเวน
จกกรตนปโยคภูตา หตถิสฺสสรณปตฺติกฺวเสน
จตุรงคินี เสนา อโหสิ,

โส สพฺเพสุ อนฺโตชนาทีสุ สพฺพชนสุ
อนฺตมโสปี มิคกฺกฺขิอาทีสุ โคปณียติรจฺจาน-
คเตสุปี ฌมมิกํ รกฺขาวรรณคฤตํ สวิทฺติ ฯ

พุทธกาล มาครพิมพิสารราชาทโย
ชตติยาปี กิจจาปี พุทธสาสนเน อภิสทฺธา
โหนติ อภิปสนฺนา, ราชธมฺเมน ปน ราช-
กิจเจสุ ไรฺรยหสีลา โหนติ ฯ

เอกสมฺมํ หิ สมเย รณฺโณ มาครสฺส พิมพิสารสฺส
เสนียสฺส ปจฺจนฺโต กุปีโต โหติ ยํ ปฏิจฺจ โส
วูปสมตถาย เปเสตุํ โยธเ สวิทฺทาเปสิ ฯ

อาณาปิตา โยธา สมพฺพุลา ว คนฺตุ
อนิจฺจกา โหนติ, เต ปลาตา ภิกฺขุณฺํ สนฺติกํ
คนฺตฺวา ปพฺพชียํ ฯ

ราชา มาครโธ พิมพิสารโธ สาสนกิจจํ
เจว ราชกิจจญฺจ อนจฺฉินฺทเนน ปวตเตตุํ
สิถิสิกรณโกสลเลน เอวํ อยาจิ

ตโต ปฏฺจาย สาสนูปถมฺภกา ชตติยา
สนฺติสมเย สงฺครํ กตฺวา พุทธสาสนเน
ปพฺพชฺชาย สทฺธายุตฺตานํ ราชเสวกาณํ
ราชภฺภูภาวโต โมกฺขํ อนุชานนฺติ

อันหน้าที่รักษาความสงบนี้ ย่อมเป็นที่นิยม
นับถือของพวกชาติตียะ บ้างก็มีสมญาเป็น
นิมิตประกอบนามเดิม

เช่นคำว่า เสนิโย จอมพล เป็นสร้อยพระ
นามแห่งพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งเรียกรวมกันว่า
ราชา มาโคร เสนิโย พิมพิสารโร ดังนี้

และคำว่า เสนาปติ นายพล เป็นสร้อย
นามของเจ้าสีหกุมารเมืองไพศาลี ซึ่งเรียกรวมกันว่า
สีโห เสนาปติ ดังนี้.

อันจะรักษาความสงบ ก็จำต้องมีกำลัง
พอจะห้ามความกำเริบจลาจล ดังคำในอรรถ
กล่าวว่า กณฺฐเกณ กณฺฐกุฑฺธรณํ ปงฺหนาม
ด้วยหนาม

ใช้ในข้อความอันจะต้องแก้ด้วยอาการ
เช่นเดียวกันกับที่เป็นเหตุเกิด

เหตุดังนั้น พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระ
ปัญญาอันล้ำเลิศ จึงประกอบพระราชาบาย
หากำลังไว้ทุกประการ.

อิทํ หิ รมฺจุสฺส สนฺติภาวรกฺขณกิจจํ โลเก
ขตฺติเยหิ อาเสวิตํ พหุสํกตํ โหติ ฯ ตสฺมา หิ
เนลํ ปุพฺพนามานํ อาทิมหิปี อนฺเตปี
เนมิตฺตกนามานิ อเหตุํ ฯ

นิทสฺสนํ เจตถ เสนิโยติ วจันํ รมฺโง
พิมพิสารสฺส เนมิตฺตกนามํ อโหสิ “อถโข
ราชา มาโคร เสนิโย พิมพิสารโรติอาทิสฺสู วีย,

เสนาปตฺติติ วจันํ เวสาลิยํ สีหราช-
กุมารสฺส เนมิตฺตกนามํ อโหสิ “เตน โข ปน
สมเยน สีโห เสนาปติ นิคฺคณฺธุสวโกติ อาทิสฺสู
วีย ฯ

สนฺติภาวรกฺขणे หิ อุสฺสารถนิวารถ-
บโหนกํ พลํ อิจฺฉิตพฺพํ เยเน อุปปนฺนสฺส
อุสฺสารถสฺส นิวารถํ สมิฉมฺติ, กณฺฐเกณ
กณฺฐกุฑฺธรณํ วีย ฯ

กณฺฐเกนาติอาทิกํ เหตุํ ปภาวภูตภาเวน
สทิสาการํ ภยนิวารถวิธานํ สนฺธาย อภฺจุ-
ภาย วุตฺตํ ฯ

เตน วิจกฺขมา ขตฺติยา, ยถา รมฺจุสฺส
สพฺพพลํ สมฺปชฺชิสฺสติ, ตถา พยาวภา หุตฺวา
รมฺจุปสาสนไวยาํ ปโยเชนติ ฯ

วิริยสมบัติ ศก ๑๒๖ (น.๖๘-๗๓)

ความเพียรนั้นเป็นคุณอันพรั่งจิตในอัน
ประกอบกิจไม่ให้ท้อ

วิริยํ หิ กิจจปฺปโยเค จิตฺตสฺส ปคฺคณฺหน-
ญฺต่อสสิถิลกรณภูตญจ โหติ

ได้ชื่อในบาลีเป็นหลายประการ โดย
ลักษณะมีอาทิ คือ

วิธียม เพราะเป็นเหตุแก่วรรณของบุคคล
อรรถฐาน เพราะเป็นเหตุลุกขึ้นประกอบกิจ
ไม้นั่งนิ่ง อุตสาห์ เพราะเหตุอาจหาญและ
อดทน ธิติ เพราะเป็นเหตุมั่นคง อรรถฐาน
เพราะเป็นเหตุไม่หยุด วายาโม เพราะเป็น
เหตุชักไป ปรกโกโม เพราะเป็นเหตุบากบั่น
มีแต่จะก้าวไปข้างหน้า อปปฏิวาณิ เพราะ
เป็นเหตุไม่ถอยหลัง ปรานํ และ ปคฺคโห
เพราะเป็นเหตุประคองใจไว้.

ความเพียรมีลักษณะดังกล่าวแล้วนี้ เข้า
อุดหนุนในกิจการใด ๆ ย่อมทำกิจการนั้น ๆ
ให้แรงขึ้น ทั้งข้างชอบ ทั้งข้างผิด จึงควร
ที่บุคคลจะรู้จักในทางที่ถูก จึงจะให้สำเร็จ
อริยวิบุลผล

ไม่เช่นนั้น กลับจะทำให้เกิดโทษแก่ตนยิ่ง
ขึ้นไป เปรียบเหมือนเครื่องอุปกรณ์สำหรับ
ทำไม้ เจ้าของใช้ในทางที่ผิด เช่น ให้ประหาร
ย่อมจะให้โทษ

ใช้ในทางที่ถูกเช่นใช้ทำกิจ ย่อมจะยัง
ประโยชน์นั้น ๆ ให้สำเร็จได้ ข้อนี้ฉันใด ความ
เพียรก็เป็น ฉะนั้น.

ตถจ ปาลิยํ “วิธียม อรรถฐานํ อุตสาห์ ธิติ
อรรถฐานํ วายาโม ปรกโกโม อปปฏิวาณิ ปรานํ
ปคฺคโห จาติ อากตลกฺขณาทีหิ อากาเรหิ
ลทฺธณามํ โหติ ฯ ตตฺตรายํ อธิปฺปาโย ฯ

วิธีภาวเหตุ วิธียม วุฏฺฐานเหตุ อรรถฐานํ
อุตฺสหนเหตุ อุตฺสาห์ ธรณเหตุ ธิติ อรรถฐาน-
เหตุ อรรถฐานํ วายมนเหตุ วายาโม ปรกกมน
เหตุ ปรกโกโม อปปฏิกฺกมนเหตุ อปปฏิวาณิ
ปคฺคหณเหตุ ปรานํ วา ปคฺคโห วาติ
วุตฺตปฺปการํ เจตํ วิธียม ฯ

วิธียม ปเนตํ ยํ ธมฺมิกํ ธิมฺมิกํ กิจจํ
ปคฺคณฺหาติ ตํ ทฬฺหํ กโรติ ฯ ตสฺมา ตํ วิธียม
ธิมฺมิเกเยว กิจฺเจ ปยุณฺขิตพฺพํ, เอวํ สติ อธิจฺ
วิบุลฺผลํ สาเรติ ฯ

อปิจ ตํ เกณจิ อธิมฺมิเกเยว กิจฺเจ ปโยชิตํ
ตสฺสเสว วินาสาย วิปตฺติยา จ สํวตฺตติ ฯ
นิทสฺสนญฺเจตถ ทฎฺฐพฺพํ ฯ ยถา หิ วทฺธมฺกีนํ
วาสีฬรสุอาทีนํ ปเรสํ ปหฺรณาทิสฺส มิจฺฉา-
กมฺมนเตสฺส ปยุณฺขียมานานิ อตฺตโน จ
ปเรสญฺจ อนตฺถมาวหนฺติ, ภฺรณาทินํ ปน
ฉินฺทนาทิสฺส สมฺมากมฺมนเตสฺส ปยุณฺขียมานานิ
ตํ ตํ ยถิจฺฉิตํ กมฺมนตํ อภินิพฺพาเทนฺติ, เอวเมว
วิธียมปิ ฯ

ที่ฆามกุมาร พระราชโอรสพระเจ้าทีฆิตติ
ผู้ครองโกศลรัฐ อุบัติเมื่อภายหลังแต่พระ
ชนกเสียพระนครแก่พระเจ้าพรหมทัตต์
ผู้ครองแคว้นกาสิแล้ว ได้อาศัยความเพียร
ตั้งต้นแต่ไปฝากตนอยู่ในสำนักหมอช้างพระที่
นั่ง **ติดพันดัง**

จนพระเจ้าพรหมทัตต์ทรงเมตตาชุบ
เลี้ยงเป็นคนสนิท ตามเสด็จติดพระองค์ทุก
แห่งหน

ความเพียรเป็นองค์หนึ่ง ซึ่งยังบุคคลมี
ปัญญาให้ตั้งตนได้ในโลกทรัพย์และอิสริยยศ
ด้วยประการฉะนี้ เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้า จึงประทานพระบรมพุทโธวาท
ไว้ความว่า **ชนผู้มีปริชา ควรทำเกาะ**
กล่าวคือที่พึ่งของตน ให้เป็นตำบลที่ห้วงน้ำ
จะท่วมไม่ได้ด้วยความหมั่นเป็นเหตุลุกขึ้น
ทำงานไม่อยู่เฉย ด้วยความไม่เลินเล่อ
ด้วยความระวัง และด้วยความปราบปราม.

เกาะหรือดินแดน ที่ตั้งเป็นประเทศ
บ้างเมืองอันเป็นถิ่นฐานของตน ได้ชื่อว่า
เกาะ

เกาะนี้ ชื่อว่าเป็นที่พึ่งของชนผู้เกิดผู้อยู่
ในที่นั้น ด้วยความเป็นเจ้าของ เพราะเป็นที่
พำนักอาศัย.

อดีตเต กิร ทีฆิตติสส โกศลรณโณ โอรสภูโต
ที่ฆาม นาม กุมารโ ปิตุ รกฺขสฺส พรหม-
ทตฺตสฺส กาสีรณโณ หตฺถกตฺกาลโต ปจฺฉา-
กาเล ปสฺสุโต ฯ ปิตุสฺนตํ ราชํ อภินิคมฺหิตุํ
อฺภูจฺฉานสงฺขาตํ วิริยํ อารภี ฯ อาทิมฺหิ พาราณ-
สียํ หตฺถาจริยสฺส สนฺติเก สิบฺบํ สิกฺขิตุํ อุตฺตานํ
นินฺยยาเทสิ ฯ ปจฺฉา หตฺถิสาลายํ มณฺชุนา
สเรน คายี วิณฺณจ วาเทสิ ฯ

พรหมทตโต กาสีราชาปิ ปโมทิตุ หุตฺวา
อพฺภนฺตริเก วิสฺสาสิกกฺกุจฺฉาเน จเปสิ ฯ ตโต
ปฏฺจาย โส กุมารโ ตสฺส วลฺลโณ หุตฺวา ตํ
จฺฉาเนสุ อนฺจริ ฯ

วิริยํ ปน เย ธมฺเม นิสฺสาย เมธาวิ อุตฺตานํ
โกเค อิสฺสริเย จ สมฺภูจฺฉาเปติ เย จ นิสฺสาย
อุตฺตานํ ที่ปสฺสทิสํ กโรติ **เตสํ** เอกมํคํ โหติ,
ตสฺมา หิ ภควา เอวมาห

อฺภูจฺฉาเนนปฺปมาเทน สลฺยเมเน ทเมน จ
ทีปํ กยิราถ เมธาวิ ยํ โอโฆ นาภิกิรตฺติติ ฯ

ตตฺถ ทีโป นาม อุตฺตโน นิวาสนกฺกุจฺฉาณฺโงโต
ทีปโก วา คามนิคมปเทสํ วา ปติกฺกุจฺฉาโน-
กาโส วา ฯ

อยํ นิวาสนกฺกุจฺฉาณฺตฺตา สามิกภาเวน ตตฺถ
ชาตํ ชนํ ปติกฺกุจฺฉาสงฺขาโต ทีโป นาม
โหติ ฯ

อันตรายภายในภายนอก ที่จะเกิดขึ้น
แก่ถิ่นฐาน ชื่อว่าห้วงน้ำ

เกาะในสมุทรกลมตามลำพังตนเอง
เพราะเหตุบันดาลเป็น เช่น ภูเขาไฟประทุ
ห้วงน้ำก็จะท่วมทำให้เป็นสมุทร

มิฉะนั้นเกาะนั้นตั้งปริ่มน้ำ เมื่อเกิด
พายุใหญ่ทำให้สาครกำเริบ ห้วงน้ำก็จะท่วม
ทันทำให้เกิดอุทกภัยแก่ประชาชนในที่นั้น
ข้อนี้ฉันใด

อันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐานก็เป็นฉนั้น
นั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายใน มีแต่ก
สามัคคีกันเป็นอาทิก็มี ย่อมเกิดขึ้นเพราะ
เหตุภายนอก มีปัจจามิตรย่ำยีเป็นต้นก็มี

อันตรายเหล่านี้ย่อมทำถิ่นฐานไม่ให้เป็น
ที่พึ่งพำนักของผู้เป็นเจ้าของ ทำนองเดียวกับ
ห้วงน้ำทำเกาะให้กลายเป็นสมุทรฉนั้น

สมเด็จพระโลกนาถเจ้าประธานพระ
บรมพุทโธวาทโดยนัย ให้นรชาติเอาใจใส่
ป้องกันรักษาทำนุบำรุงเกาะ คือ ถิ่นฐาน
ที่พำนักของตน อย่าปล่อยให้ห้วงน้ำ คือ
อันตรายท่วมทับได้เช่นนั้น ด้วยองค์สมบัติ
๔ ประการ คือ ด้วยความหมั่นเอาใจใส่ ๑
ด้วยความไม่ประมาทเลินเล่อ ๑ ด้วย
ความระวัง ๑ ด้วยความปราบปราม ๑

โอโฆ นาม โย สุนทรพาหิโร อนุตราโย
นิวาสนภูฐานสส อุปปชเชย

เสยยถาปี นาม สมุทเท ทิปโก อคคิภูธรุพ-
ภิชชนาทิตี อุปปนการณหิ สย อุทริยติ เอว
สติ โอโฆ ตํ อภิกิรณโต สมุททํ กโรติ

โส วา ปน อุทกสมภูฐานเน จิตโต โหติ
ยทา มหาวาโต อุปปนโน สาครํ โขภเกติ ตทา
โอโฆ ตํ อภิกิรณโต ตตถ ชาตานํ ชนानํ
อุทกภยํ อุปปาเทติ

เอวเมว อนุตราโย นิวาสนภูฐานสส
อุปปชชนโต ทวีหิ การณหิ อุปปชชติ ฯ
กถํ ฯ สามคคิเกทอญญมญลปรัสสกาทิตี
อพภนตริกการณหิ อุปปชชติปี ปจจามิตต-
วิมทหนาทิตี พาหิรการณหิ อุปปชชติปี ฯ

อนุตรายา เทเต นิวาสนภูฐานํ สามิกานํ
อนิสสยํ กโรนติ โอโฆ ตํ ทิปกํ สมุททชาตํ
กโรนโต วีย ฯ

สมมาสมพุทโธ หิ อตตโน นิวาสนภู-
ฐานสส ทิปสส อารกฺขาภิपालนปปฏิสงฺขรณํ
กตฺวา อันตรายสงฺชาตสส โหสฺส อนาภิกิรณ
นรํ นิโยชิตุํ อฏฺฐาเนนปมาเทน สลฺลเมณ
ทเมณ จาติ จตุพฺพิธาย อญฺคสมปตฺติยา โอวาทํ
อทาสี ฯ

เจ้าของตั้งอยู่ในองคสมบัติ ๔ ประการ
คือ มีเพียรเพื่อจะจัดจะทำกิจที่ยังไม่ได้จัด
ไม่ได้ทำ

และเพื่อจะรักษาธุระที่ได้จัดได้ทำขึ้น
แล้วให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ

เอาใจใส่ไม่เพิกเฉยปล่อยให้เสื่อมทราม
คอยระวังภัยอันตรายอันยังไม่มีมา
มุ่งบำบัดความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้วให้
หมดไป

อันตรายก็ไม่ได้ช่องที่จะเกิด

เหมือนประชาชนที่อยู่ในเกาะหรือดิน
แดนอันลุ่ม เพียรถมที่

หรือก่อทำนบกั้นห้วงน้ำอันจะท่วมถึง
และคอยระวังรักษาแก้ไขด้วยความไม่ประ
มาท ฉะนั้น.

โดยอรรถนั้น กุศลธรรมได้ชื่อว่าเกาะ
เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกผู้ตกอยู่ในสงสารสาคร

สังกิละธรรมอันจะทำอันตรายแก่บุคคล
ชื่อว่า ห้วงน้ำ

ถ้าปล่อยให้สังกิละครอบงำ ก็จะทำอันตราย
แก่กุศลสุจริตที่ได้ประพฤติมา ยังบุคคลให้ตก
ต่ำลง

สเจ ปเนส สามิโก เมธาวิ หุตวา อิมะสุ
จตุสฺส ปธานังเคสุ ปติฏฺฐเหยฺย

ยํ อกตบุพฺพํ กิจจํ กาคํ สวิธาตุํ วายมติ,
ยํ กตํ วา กรียมานํ วา กิจจํ อนรฺกชิตุํ สมํ
ปวตเตตุํ วายมติ,

ยํ มนสิกาเรน ตสฺส กิจจสฺส ปริหานี อนฺุ-
ปาเทตุํ อนฺุปปนฺณํ อนฺุตรายํ สํวริตุํ วายมติ,

ยํ จ อุปปนฺณํ อนฺุตรายํ ปริกฺขยํ
ปฏฺวิพาหิตุํ วายมติ,

เอวํ สติ ภายิปี อนฺุตรายปิสฺส อุปปชฺชิตุํ
โอตารํ น ลภนฺติ ฯ

เสยฺยถาปิ นาม ทีเปปิ นิมนฺฺญาเนปิ
นิวาสิโน ชนา อตฺตโน โสตถิ อาสีสมานาว ตํ
จानํ ปิสุํ อาทีหิ อนฺุพฺรุหนเนน อุจฺจํ กรียยุปี,

อาสิกรณเณ โหสมํ นิวาเรยฺยุปี, อุปปมาเทน
สํวเรน จ ตํ อภิปาเลยฺยุปี, เอวํ สติ เตสํ ภายิปี
อนฺุตรายปิ น อุปปชฺชเยยฺยุ, **เอวํ สมฺปทมิทํ**
ทฏฺฐพพํ ฯ

อตถโต ปน ฯ เยเกจิ กุสลา ฌมฺมา,
สพฺเพ เต สํสารสาครสงฺขาเต โอฆเ ปตฺมานานํ
สตฺตานํ ปติฏฺฐาภูตตฺตา ทีโปติ วุจฺจนฺติ ฯ

เย เกจิ ปน สงกิละสงฺขาตา อกุสลา
ฌมฺมา กุสลานํ ฌมฺมานํ วิทฺธํสกา โหนฺติ, สพฺเพ
เต โอฆเติ วุจฺจนฺติ ฯ

สเจ หิ กตกุสลา สตฺตา สงกิละเสหิ
อชฺโฆตฺถริตฺวา (อชฺโฆตฺถฏฺฐา) ภเวยฺยุ, เต
สงกิละสา เตหิ กตानํ กายสุจฺริตาทีนํ กุสลานํ
ฌมฺมานํ อนฺุตรายํ กโรนฺติ, เต จ อปาเยปิ วฏฺฏ-
ทฺทุกฺเขปิ ปาเตนฺติ ฯ

เหมือนคนเรือแตกขึ้นฝั่งเกาะได้แล้ว ถูก
ห้วงน้ำท่วมพากันกลับไปตกในสาคร ฉะนั้น

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัสสอนให้ทำ
เกาะอย่าให้ห้วงน้ำท่วมทับได้เช่นนั้นด้วย
คุณสมบัติ ๔ ประการที่กล่าวแล้ว เป็นไปใน
อันเพียรทำกุศลความดีที่ยังไม่ได้ทำ เอาใจ
ใส่รักษาความดีที่ได้ทำแล้ว คอยระวังไม่ให้
ช่องแอกกุศลความชั่วที่ยังไม่ได้ทำ เป็นธุระ
ปราบปรามใจตนให้ละทิ้งความชั่วที่เคยทำ
แล้ว

อุปัทโเหตุใด ๆ อันจะนำให้เกิดอนัตตะ
ไม่เป็นผลอันดีแก่แผ่นดินที่ยังไม่เกิด ก็ทรง
จัดการระวัง

ตั้งทำนุบำรุงพลนิกายไว้ เพื่อป้องกัน
จลาจลภายใน และปัจจามิตรภายนอก

ตลอดลงมาถึงระว่างโรคภัยไข้เจ็บและ
อัคคีภัยอันจะเกิดมีแก่ประชาชนเป็นที่สุด

เมื่อเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ทรงเขม้นขะมัก
เพื่อจะระงับให้ราบคาบ ขจัดโจรภายนอก
ภายใน

ข้อเสียหายที่มีอยู่แล้ว ก็ตั้งพระราชหฤทัย
จะเลิกถอน

ตลอดถึงเลิกขนบธรรมเนียมอันล่วงเวลา
และขัดแก่ความเป็นไปของประเทศอย่าง
อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก

ยถา ก็ ฯ ยถา หิ โยโกจิ สมุทฺทมฺขเม
ภินฺนนาโว ชโน ทิปตฺริ ปตฺโต โหติ, อถ นํ โไอโฆ
โอดฺถริตฺวา อาทาย ปุณฺ สาครเ ปาเตติ, เอวํ
สมปทมิทํ ทฎฺฐพฺพํ ฯ

ตสฺมา หิ สตฺถา เมธาวีโน ทิปกรณมฺโมติ
ลทฺธโวหาเรหิ จตุหิ ธมฺเมหิ ยํ โไอโฆ นาภิกิรติ
ตํ ทิปํ กาคํ โไอวทิ สํวรปฺธานํ อนฺรฺกฺขนาป-
ปธานํ ภาวนาปฺธานํ ปหานปฺธานํ จ ฯ

ยานิ รมฺมจฺจสฺส อนตฺถสํวตฺตนิกาณิ อหิตา-
วหาณิ การณาณิ อนุปฺปนฺนาณิ โหนติ, เตสํ
ปฎฺติพาหนํ สํวิทฺหติ ฯ

นิทฺสสนํ เจตถ ทฎฺฐพฺพํ ฯ อพภนฺตร-
โกลาหลํ พาหิรปฺจจตฺติเก จ ปฎฺติพาหิตุํ พล-
นิกายํ อนุคฺคณฺหาติ อนตฺมโสปี

เย โรคา อคฺคิกฺยาทีนํ จ รมฺมจฺวาสินํ
อุปฺปชฺเชยฺยํ เตปี สํวรติ ปิทฺหติ,

ยทา เต อุปฺปชฺชนฺติ ตทา วุสฺสเมตฺตุ
อุสฺสูกํ กโรติ อนฺโตณฺคเรปี พหิณฺคเรปี โจรา
อตฺถิ เต นิหนฺติ ฯ

ยํ จ รมฺมเจ อหิตการณํ อตฺถิ ตํ อุทฺธริตฺตุ
อธิฎฺฐหฺติ ฯ

อณฺณานิปี ปุราณานิ อตฺตีกาลิกานิ รมฺมจ-
วทฺชนอุปสคฺคภูตานิ จ จาริตฺตานิ พหูกานิ
อตฺถิ ตานิปี อุทฺธริตฺตุ อธิฎฺฐหฺติ ฯ

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ทรงพระอุตสาหะในอันบำเพ็ญราชธรรมอัน
อ้างว้าง ยากที่จะลูที่สุด ก็ดุษฎีเดียวกันกับ
พระมหากษัตริย์

พยายามว่ายอยู่ในมหาสมุทรไม่แลเห็นฝั่ง

ถึงดังนั้นก็ไม่ท้อแท้ นางมณีเมขลามีกรุณา
มาช่วย ก็ได้แก่ความสำเร็จมุ่งหมาย

เป็นผลแห่งความเพียรและแก้แค้นแล้ว.

มหाराชา ทศยานมินโท ราชธมมานัน
ปฏิปัตติยา เจว วิสาททุกคสญจารสส สยาม-
รณัฐสส อภิบาลเน จ มหาชนโก วย วิริยป-
ยุตโต โหติ ฯ

โส กิร มหาชนโก โพธิสตุโต หุตวา
นาวาย มหาสมุทหมชฌะ ภินนาย มหาสมุทเท
ปติตวา ตีรํ อปสสนโตปิ พาหุพเลน มหา-
สมุททํ ตรติ ฯ

กิญจาปี โส ตีรํ น ปสสตี, วิริยปารมีพล-
วเสน ปนสส สัสสิทํ นาโหสิ ฯ ปจจา
สมุททกรุกขิกา มณี เมขลา นาม เทวธิดา ตสส
อุปตถมณํ กตวา ตํ เนตวา ยถิจฉิตปัสสิท-
สงขาตํ เขมภูมึ ปาเปสิ ฯ

เอวรูปา สมิทติ ปริบุญณสส วิริยสส
เจว เวสารชชยจ ผลํ โหติ ฯ

โลกัตถจริยา ศก ๑๒๖ (น.๗๓-๗๕)

โลกัตถจริยา คือความประพฤติให้เป็น
ประโยชน์แก่โลก และคำว่าโลกในที่นี้นั้นโดย
พยัญชนะเป็นชื่อของแผ่นดินทั้งมวลหรือโดย
เอกเทศ

โดยอุปะการโวหาร คือคำกล่าวอ้อม เป็น
ชื่อของประชาชน ผู้อาศัยอยู่ ณ โลกนั้น

โลกัตถจริยา นาม โลกสส อตถาย จรณํ ฯ
ตตถ โลโกติ พยญชนโต สพพาวติยา ปจวิยา
เอตสสา วา เอกเทศสเสตํ อธิวจัน,

อุปะการโวหารโต ปน ตตถ นิวุตถสตต-
นิกายสส ฯ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จำเดิมแต่
ได้ตรัสรู้ก็ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจอันใหญ่
พระองค์แผ่พระญาณทอดพระเนตรโลก ณ
เวลาปัจจุสมัยใกล้รุ่งและสายัณห์สมัยตอน
พลบค่ำ เมื่อมีพุทธเวไนย์ปรากฏในพระ
ญาณ โดยอาการที่มีอุปนิสัยจะได้ตรัสรู้มรรค
ผลหรือถึงพระไตรนรณคัมน์ หรือจะได้ลุลุคณ-
สมบัติอย่างอื่น ๆ พระองค์ก็เสด็จไปโปรด
ด้วยพระมหากรุณา

พอมิพระสาวกขึ้นบ้าง ก็ส่งจาริกไปใน
ทิศานุทิศเพื่อประกาศพระศาสนา ข้อนี้ก็ทรง
ปรารภหิตสุขแห่งสัตว์โลกเป็นที่ตั้ง แจ้งใน
พระวาทรัสสั่งดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่าน
ทั้งหลาย จงเที่ยวจาริกไป เพื่อเกื้อกูลแก่ชน
มาก เพื่อสุขแก่ชนมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่
โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแห่ง
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
อย่าได้ไป ๗ รูป โดยทางเดียวกัน จง
แสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้นในท่ามกลาง
ในที่สุด ประกาศศาสนาบริสุทธิ์บริบูรณ์
สิ้นเชิง พร้อม ทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ สัตว์
ทั้งหลายที่มีสัญชาติเป็นผู้มีรูปในจักขุน้อย
กล่าวคือมีกิลีสเบาบางมีอยู่ เพราะไม่เคย
ได้ยินได้ฟัง ย่อมเสื่อมจากธรรม ผู้จะรู้ทั่วถึง
ซึ่งธรรมจักมี แม้เราตถาคตก็จักไปอุรุเวลา
ประเทศเสนานิคม เพื่อแสดงธรรมเหมือน
กัน.

โส หิ ภควา ปจฺจุสสมเย เจว สายณห-
สมเย จ ญาณชาลํ ปตฺถริตฺวา โลกํ โวลเณนโต
เย พุทธเวเนยฺยา มคฺคผลาธิคมา ย วา ติริตน-
คมนา ย วา อณฺณคฺคณปฏฺฐิลาภาย วา อูปนิสฺสย-
สมฺปนฺนา โหนติ, เต ญาณชาลอนโตคเร
ทิสฺวา มหาครุณํ ปฏิจฺจ เต อุปคมิตฺวา ธมฺมํ
เทเสสิ

ยทา จ สาวกา พหฺกา ภวนฺติ, ตทา เต
ทิสาสฺส สตฺถุสสาสนสงฺขาตสฺส พุทฺทมจฺริยสฺส
ปกาสนตถาย เปเสสิ ฯ อิทมปิ โลกสฺส อตฺถ-
หิตสุขํ อารพฺภ ปวตฺติตํ โหติ ฯ อยมตฺโถ
ติปิฎเก พุทฺธวจเน ปากฎิฎฺโถ โหติ ฯ

วุตฺตถฺยเหตุํ ภควตา “จรณ ภิกฺขเว จาริกํ
พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย
อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ มา
เอเกน เทว อคมิตถ เทเสถ ภิกฺขเว ธมฺมํ
อาทิกลฺยาณํ มชฺฌกลฺยาณํ ปรีโยสาน-
กฺลฺยาณํ สาทถํ สพฺยณฺชนํ เกวลปรีปฺณณํ
ปรีสุทฺธํ พุทฺทมจฺริยํ ปกาเสถ, สนฺติ สตฺตา
อปฺปรชฺกฺขชาติกา อสฺสวณฺตา ธมฺมสฺส ปรี-
หายนฺติ ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อณฺณวาทาโร
อหฺมปิ ภิกฺขเว เยน อุรุเวลาเสนานิคมฺ เต
นุปสงฺกมิสฺสามิ ธมฺมเทสนายาติ ฯ

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ทรงประกอบด้วยพระวิริยสมบัติแล้ว ทรงบำ-
เพ็ญราชธรรมอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา
บริหารพระราชอาณาจักร ชูบเลี้ยงพระราช
วงศานุวงศ์เสวกามาตย์ราชบริพาร**ทั้งฝ่าย
ทหารทั้งฝ่ายพลเรือน** ทำนุบำรุงทวยชีอาณา
ประชาราษฎร์ เพื่ออยู่เย็นเป็นสุข นิรทุกข์
นิรภัย

เป็นเหตุให้สมเด็จพระบรมพิตรพระราช-
สมภารเจ้าเสื่อมล้ำพระกำลังลง **ไม่ทรงพระ
สำราญ**โดยลำดับมา

**จนเป็นเหตุต้องเสด็จรักษาพระองค์
ณ ทวีปยุโรป ซึ่งเป็นที่ประวิสัย** นิราศไกล
พระมหานคร กับทั้งราชตระกูลราชบริษัท
และโกล-โคสวรร์ย์ ข้างขอบขัณฑสีมา เป็นที่
ว่าเหว่พระราชหฤทัย ทั้งจะได้เสวยความ
ลำบากพระกมล เพราะไม่บริบูรณ์แห่งอุปถุ-
ฐานการบำรุงบำเรอดังได้เคยมา ทั้งนี้ ก็เพื่อ
จะรักษาพระชนม์และบำรุงพระกำลังไว้ทรง
ราชการให้เป็นหิตานุหิตประโยชน์ทั้งกัน.

ทรงทำอายุสังฆาราชฐาน คือ ตั้ง
ปรารภนาที่จะดำรงพระชนมายุอยู่ **กว่าพุทธ-
บริษัทจะได้ความเข้าใจธรรมชัดเจน และ
ปฏิบัติชอบสมควรแก่พระธรรม** สามารถจะ
บอกกล่าวสั่งสอนผู้อื่นนำสืบกันไป **กว่าพระ
ศาสนาจะไพบูลย์ถาวรแพร่หลายสำเร็จ
ประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก**

มหาราชา หิ ทყยานมินโท วิริยสมปทาย
สมนนาโคโต หุตฺวา ราชธมฺเมสุ ปตฺถิฏฺฐาย พุทฺธ-
ศาสนํ อุปตฺถมฺเภติ, อาณาจกํ สมมา ปสาสตี,
ราชวํสีกฺขเณ จ เสวกามจฺเจ จ **โยธฺยฺเตปิ
อยุชฺชนกฺขนฺณฺเตปิ** ราชปรีวาเร จ โปเสตี,
สมณพฺรหฺมเณ จ รมฺมวาลิโน จ นิทฺทุกฺข-
นิพฺภยภาเวเน สุขวาสตถาย อุปฺภูจฺหตี

ตปฺปจฺจยา โส มหาราชา ยถานุกมํ
ปริหีนพฺโล **อทกฺโข** จ โหตี

อิมินา การณเณน ททยวาสินํ สาทถกรณีย-
ปุณฺณตถาย ชีวิตํ เจว กายพลํ จ รกฺขิตุํ
ปฺริยสยฺญุตํ ยุโรปทีปํ คนฺตพฺพํ ฯ ตํ คมนํ มหา-
-นคฺราทีปยฺจานปิยปุคฺคฺลาปคฺมนเหตุกํ จิตฺต-
นิชฌายนเหตุกํ จ โหตี ฯ โส มหาราชา
ททยรฺมฺมฺเจ ปฏฺฐิตทศปุพฺพอุปฺปฏฺฐานสฺส อปฺริ-
ปุณฺณตฺตา จิตฺตกฺเขทํ อทฺธา ปฏฺฐิตภะยฺย ฯ

ตโต อายุสงฆาราชฐานํ อกาสิ ฯ กถํ ฯ
“**ยาว** ภิกฺขุอาทโย สาวกา วิยตฺตา
ภวิสฺสนฺติ ธมฺมธฺรา ธมฺมานุธมฺมปฏฺธิปฺนนา,
ธมฺมํ อุกฺคเหตฺวา สมตฺถา หุตฺวา โลกาณํ ตํ
อาจิกฺขิสฺสนฺติ เทเสสฺสนฺติ **ยาว** จ อิทํ พฺรหฺม-
จฺริยํ อิทํ ภวิสฺสติ ผีตํ วิตถาริกํ ปุณฺณุตํ จ, **ตาว**
ชีวิตสงฆารํ สนฺธาเรสฺสามิตี ปณฺธานํ อกาสิ ฯ

มิตรสมบัติ ศก ๑๒๗ (น.๗๙-๘๔)

ในศกูปกษฝ่ายขาวคือข้างดี พึงสาธกด้วยเรื่องแห่งพระเจ้าตักกสิลา พระราชโอรสพระเจ้าพาราณสีในปัญจภีรูกษัตริย์เอกนิบาตเมื่อครั้งยังเป็นพระราชกุมารเสด็จจะไปครองเมืองตักกสิลาอันเป็นทางไกลกันดาร

เรื่องนี้พระโบราณาจารย์แสดงไว้ เปรียบความเป็นไปของกุลบุตรผู้รักษาดน ตลอดมาแต่เยาว์จนได้เป็นอธิบดี ครองตระกูลอันหนึ่งขึ้นไปจนสุตवासนา

พระราชกุมารพระราชโอรสพระเจ้าพาราณสี ผู้เสด็จจะไปครองเมืองตักกสิลานั้น **ได้แก่** กุลบุตรผู้ยังเยาว์ อันก้าวขึ้นไปขึ้นสู่ที่สุตवासนาของตนข้างหน้า

ระยะทางในระหว่างนครทั้ง ๒ อันไกลกันดารนั้น **ได้แก่** ระยะเบื้องต้นและที่สุดของกุลบุตรผู้จะก้าวหน้าขึ้นไปนั้นยังห่างจากกันมาก **ทั้งมีความลำบากขัดข้องที่จะต้องพลและลุไปเป็นชั้น ๆ**

นางยักษิณีในระหว่างทางที่คอยประโลมล่อมให้หลงแล้วตกไปสู่อำนาจ ไม่อาจไปถึงเมืองตักกสิลานั้นได้แก่ เบญจพิธกามคุณคือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ยวนใจให้กำหนดมัวเมา แต่จะชักให้เสียคน **ซึ่ง** กุลบุตรจะพึงพบในระยะแห่งวัย

สุกุกปะเก หิ เอกนิบาตสส ปณจภีรูกษัตริย์ พาราณสีราชกุมารภูตสส ตกสิลา-รณญ กุมารภูตกาเล ตกสิลายัม รชช คเหตุกนตารทธานมคค์ คจณนตสส วตถุณา สาธกัทญจพพ ๑

อิท ยุกกาลโต ปญจาย ยาว อาทิมหิ เอกกุลपालเน เจว ปจจา ตโต อติสยญจนาเนสุ จ อาธิปจจปฏิลาภา อตตารกขากุสสสส กุลปุตตสส ปุตติ **สัสนเทตุ** โปราณเกหิ ทสสิตี ๑ ตตริท โอปมมสัสนทน์ ๑

ตกสิลายัม รชช คเหตุ คจณนโต พาราณสี-ราชกุมารโ รวีย ปรโต อตตโน วาสนาโกฏี ปจจุตตรมานโน ยุกภูโต กุลปุตโต ๑

ทวินน นครานันตเร กนตารทธานมคโค รวีย ตสส ปจจุตตรมานสส อาทิปริโยสา-นพฆนตเร พหุทูปปมาโณ มคโค **โย ทุกคโม** โหติ อนุกกเมน อติกมิตพพุสคคภูโต จ ๑

อนตรามคเค อตตโน วเส ปาเตตวา ตกสิลานุปตติยา อสกกุณเณย กาคุ อูปาเยหิ บโถยมานา ยักษิณี รวีย รูปสททคนธรส-โผฏฐพพวเสน ปณจวิธา มโนรมา มทนียา หานิหรา จ กามคณา **เย** กุลปุตเตน วยพ-ภนตเร อาปชิตพพา โหนติ ๑

ผู้หลงและตกอยู่ในอำนาจนางยักษ์นี้นั้น
ได้แก่ กุลบุตรบางพวก ผู้กำหนดมัวเมา และ
บำเรอด้วยรูปโฉมขับประโคน เครื่องหอม
สำหรับขโลมทา ของกินของดื่ม และผ้าผ่อน
เบาะฟูกที่หลับนอนและสิ่งอื่นอันจะเกื้อกูล
แก่สัมผัสอันเป็นที่ยวนใจ

แต่เป็นอบายมุขคือเป็นเหตุแห่งความพินาศ
ไม่สามารถจะก้าวขึ้นไปถึงที่สุดवासนา ล้ม
เสียในระยะกาล

ยักษินีนี้ วเส มุพพา เจว ปติตา จ ราช-
กุมารา วิย เอกจุเจ รตตะ เจว มุพพา จ มโน-
รเมหิ รูปเปหิ คีตวาทีเตหิ คนธวิเลปนเนหิ ชชช-
โกชเชหิ อาสนสยเนหิ อณฺเณหิ วา ผสฺสา-
นุกุลภณฺเฑหิ ปริจิณฺณตตะ จ กุลปุตตะ ฯ

รูปาทีนิ ปเนตานิ อปายมุขภูตานิ โหนติ
วินาสการณภูตานิ ยานิ ปฏิจจ กุลปุตโต
वासนาโกฏี ปจฺจุตฺตริตุํ น สกโกติ, กาลนฺตเร
เยว ปราภวํ นิคจฺฉติ ฯ

มัตตัญญูตา ศก ๑๒๗ (น.๘๕-๘๗)

มัตตัญญูตานี้ได้แก่ ความเป็นผู้รู้จัก
ประมาณ คือ รู้จักความพอดี

มัตตัญญูตานี้ มีทางที่เป็นไปจะพึง
พรรณนาได้หลายประการ เป็นต้นว่า ความรู้
จักประมาณในโภคทรัพย์ ในกิจการ ใน
บริหารอัตภาพ ในบุคคล และในธรรม

เมื่อรวมกล่าว ความประกอบทุกอย่าง
อันความรู้จักประมาณเข้ากำกับอยู่ด้วยจึงจะ
สำเร็จด้วยดี

ความรู้จักประมาณในโภคทรัพย์ต่างโดย
กิจเป็น ๓ สถาน คือ การแสวงหา การรักษา
การบริโภควิถี

มตฺตญฺญูตา ปเนตถ ฯ มตฺตํ ชานาตีติ
มตฺตญฺญู ปมาณํ ชานาตีติ อตฺถโก, ตสฺส ภาโว
มตฺตญฺญูตา ฯ

วิตถารโต เจสา “โกเคสุ กรณียेषู อตฺต
ภาวปริหาเร ปุคฺคเลสุ ฆมฺเมสุ จ มตฺตญฺญูตาติ
อาทีนา นเยน สวณฺเณตุํ สกกา โหติ ฯ

สงฺเขปโต ปน อิทํ ลพฺภติ “เย กิจจาทีปโยคา
มตฺตญฺญูตาย อุปตฺถมภิตา โหนติ, เต สพฺเพว
อิฏฺฐํ กนฺตํ มนาปี ผลํ สาธเนตีติ ฯ

สา จ กิจจเภทโต ปริเยสนารกฺขปริโยค-
วเสน ติวีธา โหติ ฯ

อันโรคทรัพย์นี้ที่บุคคลต้องประสงค์ ก็
เพื่อจะได้เป็นอุปการะแก่สุข ชนผู้มั่งมีย่อม
ได้ความอึดเอิบใจ ว่า ทรัพย์ของตนมีอยู่ใน
เบื้องต้น

เมื่อได้ใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนและบำรุงคน
ที่ควรเลี้ยงย่อมได้ความสำราญกายสบายใจ

เมื่อแลเห็นตนเป็นไท ไม่ติดขัดเป็นเหตุ
เป็นหนี้สินท่านผู้อื่น ย่อมมีใจปลอดโปร่ง จะ
ดำรงอะไรก็โล่งไม่สะดุด

เมื่อได้อาศัยโรคะเป็นกำลังอุดหนุนให้
เป็นอยู่โดยชอบ ไม่ต้องประกอบการณ์เป็น
ส่วนทุจริต ย่อมได้เสวยผลแห่งชีวิตล้วนแต่
เป็นที่เจริญใจ

แต่ทรัพย์ที่หาได้ในทางผิด หาได้สำเร็จ
กิจเหล่านี้ไม่

ความแสวงหาทรัพย์ในทาง**ลบล้าง**
กรรมสิทธิ์ในโรคทรัพย์ของผู้อื่นที่ทำการลักก็
ดี ด้วยล่อลวงก็ดี ด้วยชิงก็ดี ด้วยอาการอื่น ๆ
อีกก็ดี เช่นนี้ ชื่อว่า การแสวงหาไม่สมควร

โรคาคา หิ คิหิหิ กามโรคีหิ สุขสส อุปการาย
อิจฉิตา โหนติ ฯ กถ ๖ โรคี นาม “อาทิมหิ
เม อตถิ **อุฏฐานวิริยาธิตา โรคาคา พาหาพล**
-ปริจิตา เสทวากุชิตตา ธมมิกา ธมมลทฐาติ
อธิจจติ สุขํ อธิจจติ โสมนสสํ, อิหํ “อตถิ
-สุขนฺติ วุจฺจติ,

ยทา เตหิ โภเคหิ อุตตานํ **สุขเขติ**
ปีณติ มาตาปิตุอาทโย ภจเจ สุขเขติ ปีณติ,
ตทา อธิจจติ สุขํ อธิจจติ โสมนสสํ, อิหํ
“โรคาสุขนฺติ วุจฺจติ,

ยทา อานณฺยเหตุ อุตตานํ ภูษิสฺส
นิรูปททวญฺจ สมปสฺสติ, **ตทา อธิจจติ สุขํ**
อธิจจติโสมนสสํ อปปฏิหตจิตฺโต โหติ, อิหํ
“อนนฺตสุขนฺติ วุจฺจติ,

ยทา จ เต โภเค นิสุสาย อนวฺชเชหิ กาย-
สุจริตาทีหิ สมฺนาคโต หุตฺวา สมฺมา ชีวิทํ
กปเปติ สาวชฺชานิ กายทฺวจจริตาทีนิ อกาตุํ
ลภติ, **ตทา อธิจจติ สุขํ อธิจจติ โสมนสสํ**
อิฏฺฐํ กนฺตํ มนาปํ ผลํ อนฺนุภวิตุํ ปฏิลภติ, อิหํ
“อนวชฺชสุขนฺติ วุจฺจติ

เอวํ ธมมิกา ธมมลทฐา โรคาคา สุขาวหํ ผลํ
สาธเนติ ฯ น ปน อธมมิกา อธมมลทฐา โรคาคา
ตเถว สาธเนติ ฯ

ยา สา โรคปริเยสนา **ปรสฺส โรคสามิก-**
ภาวภณฺชนเณ ปวตฺติตา โหติ เถยฺเยน วา
วญฺจเนน วา อจฺฉินฺทเนน วา วสพฺเพเนน วา
อธมฺมิเกหิ วา ปนญฺเณหิ อากาเรหิ, **เอวรูปา**
“อเนสนาติ วุจฺจติ ฯ

บัณฑิตมีพระพุทธเจ้าเป็นอาทิ ตีเตียนว่าเป็น
การงาน เป็นไปกับด้วยโทษ ไม่ยังประโยชน์
ให้เกิดแก่บุคคลผู้ประกอบ.

ความแสวงหาเว้นจากอาการเช่นนั้น
เป็นไปด้วยความหมั่น ออกกำลังกาย กำลัง
ความคิดหรือกำลังทรัพย์ของตน นับถือ
กรรมสิทธิ์ของชนอื่นในโภคทรัพย์ของเขา
เช่นนี้ ชื่อว่า สุปริเยนา แสวงหารอบคอบดี
อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า อุฏฐานสัมปทา ถึง
พร้อมแห่งความหมั่น

และการงานบางอย่าง ย่อมเหมาะแก่
บุคคลบางคน ในประเทศบางตำบล ในกาล
บางยุค ผู้ประกอบต้องรู้จักประมาณ คือ
ความพอดี จึงจะเป็นปฏิรูปการี คือผู้ทำ
เหมาะเจาะ

และโภคทรัพย์ ที่บุคคลสั่งสมขึ้นได้ด้วย
อาการเช่นนั้นแล้ว **ต้องถึงพร้อมด้วยกำลัง**
แห่งการรักษาจึงจะถาวรอยู่ได้

มีเงินแต่ไม่มีอุบาย จะรักษาเงินนั้นก็
ย่อมจะมีอันตรายไม่คงอยู่

มีเคหสถาน แต่ไม่มีกำลังจะรักษา เรือน
นั้นก็ชำรุดทรุดโทรมลง

มีที่นามากแต่ทำไม่หมด

อนสนา เหาสา พุทธาทีหิ สาวชชาติ ครหิตา
โหติ **เยน จ สมณุญชิตา ตสฺส** อดถํ น
อุปปาเทติ ฯ

ยา สา ปริเยสนา ตาติเสหิ เถยยาหิ-
อาการเห วิริหิตา เจว อดตโน จ อุฏฐาน-
วิริเยนปิ กายพเลนปิ ปณฺหาพเลนปิ โภค-
พเลนปิ ปรสฺส โภคสามิกภาวณฺเณนปิ
ปวตฺติตา โหติ, เอวรูปา **สุปริเยสนา** นาม
โหติ, อุฏฐานสมปทาติปิ วุจจติ

กมฺมนเตสุ หิ โกจิ กสฺมิณฺจิ เทเส กสฺมิณฺจิ
กาเล จ กสฺสจฺจิ ปุคฺคลสฺส ปฏิรูปเวยว ตสฺมา ตํ
ตํ กมฺมนตํ ปญฺญชนฺโต มตฺตถณฺเณว ภเวยฺย,
เอวรูปเวยว มตฺตถณฺเณว ปฏิรูปการี นาม

เย จ อุฏฐานวิริยาธิตตา พาหาพล-
ปริจิตา เสทวากุชิตตา ธมฺมิกา ธมฺมลทฺธา
โภคา อดถิ, เต **อารกฺขสมปทาวเสน** ถาวรา
โหนติ

ธนํ อดถิ, ธนสามิโก ปน ธนารกฺขวิธี
น ชานาติ, ตสฺส ตํ ธนํ สนฺตรายํ หุตฺวา
น สณฺหาติ ฯ

เคหํ อดถิ, เคหสามิกสฺส ปน เคหา-
รกฺขพลํ อปฺปโหนกํ โหติ, ตสฺส เคหํ ชินฺณภาวํ
คจฺฉติ อนุปฺพุเพน โอลุคฺควิลุคฺคํ โหติ ฯ

วิทถาริกํ กสิกมฺมเขตตํ อดถิ, เขตตสามิโก
ปน ตสฺมี สพฺพเขตเต กสิกมฺมํ น กโรติ,

หรือมีผู้เช่าไม่เต็ม

ต้องเสียค่าเช่าสำหรับเนื้อที่ว่างเสมอไป

หรือมีสมบัติอย่างอื่นที่ต้องใช้จ่าย
ทรัพย์สินรักษา แต่ไม่สามารถจะทำได้ หรือมีแต่
จะเปลืองไป แต่ไม่ได้ประโยชน์ที่คุ้มกัน.

สมบัติอันขาดการรักษาดังนี้ ย่อมจะ
เสียหายไม่ยั่งยืนไม่สำเร็จประโยชน์แก่ผู้เป็น
เจ้าของ ซึ่งจะต้องรับผิดชอบเท่าไรนัก

ที่สุดไม่มีอะไร ก็ได้ความรำคาญใจไม่
รู้จักจบ

มีแล้วไม่รักษาใช้สอยพุ่มพ่ายไม่มียัง
สมบัติจะจำต้องอยู่ไม่ได้แท้

ต่อมีสมบัติเท่าไร มีกำลังรักษาให้พอกัน

สมบัติจึงจะมั่นคงไปนาน จะมากหรือน้อยไม่เป็นประมาณ ย่อมเป็นประโยชน์แก่
เจ้าของเต็มที่ คุ้มแก่ความขวนขวายและ
ต้องรับผิดชอบ

เย จสส เขตต์ กาลิกคเหน คณฺหนฺติ, เต
อปฺปกา โหนฺติปิ น สพฺพเขตฺเต กสิกมฺมํ
กโรนฺติปิ,

เอวํ สติ กิญฺจาปิ ตสฺส เขตฺเต สุนฺณภูฏานํ
ภเวยฺย, เตน ปน เขตฺตสํมิเกน สพฺพ-
เขตฺตสฺส สุกฺกธณฺํ สมํ ทาทพฺพํ โหติ ฯ

อญฺเณปิ ฌนฺพเลน อารกฺขิตพฺพโกคา
สนฺติเยว, โภคสํมิโก ปน สมฺมา สํวิธาตุํ
น สกุโกติ, เอวํ สติ ตสฺส ตตฺโถคารกฺขาย
วลฺลขิตํ ฌนํ เอกํเสน ปริกฺขยํ คจฺจนฺติ น จ
ลทฺทพฺพตถํ อวหาติ

อิติ อารกฺขวิริทาปิ ทุรารกฺขิตาปิ โภคา
ปริกฺขยํ คจฺจนฺติ, เนว จิรฺภูจิตฺิกา โหนฺติ น จ
โภคสํมิกสฺส ยถิจฺฉิตตถํ สาเณติ ฯ

สเจปิ โภคานํ กิญฺจิ ทุรารกฺขภยาทิกํ น
ตถา ภเวยฺย, โส ปน โภคสํมิโก อญฺญทตฺถุ
ปุนฺปุนํ โภคนิทานํ กุกฺกจฺจมฺปิ มโนปโทสมฺปิ
ลภติ ฯ

อถวา โภคสํมิโก สํวิชฺชมาเน สเก โภเค
น รกฺขติปิ โภเค สีมาตีตํ ปริกฺกฺขติปิ, เอวํ สติ
โภคา น ติฏฺฐนฺติ

อลฺโข โภคา ยาวตกา (ยาวตา) สนฺติ,
เตสํ อารกฺขพลํ ตาวกตํ (ตาวตา) สํวิธาตพฺพํ

เอวํ สติ, เต โภคา จิรํ สนฺนฺหนฺติ, เต จ
สนฺนฺจิตา โภคา อปฺปกา วา โหนฺติ พหฺกา วา,
ตํ นปฺปมาณํ, เต โภคสํมิกสฺส อารกฺข-
พฺยาปารานฺจจฺจวิํ อตถํ อวหาติ ฯ

อวาโสใหญ่ มีพระสงฆ์น้อย มีกำลังไม่พอ
จะรักษา อวาสน้อยมีพระสงฆ์มาก ย่อมได้
ความลำบากเพราะที่อยู่ไม่พอกัน ถ้าเปลี่ยน
ให้เหมาะสมย่อมเป็นประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย

กองทหารน้อย แต่ต้องกระจายรักษา
ท้องที่ใหญ่ ไม่สามารถรวมกำลัง ไม่อาจตั้ง
รับศัตรู กองทัพใหญ่ควรจะขยาย รักษา
ท้องที่ได้กว้าง ไม่ทำอย่างนั้นก็ไม่กันข้าศึกไว้
ได้ต่อหน้าที่จะต้องรักษาเป็นไปพอเหมาะแก่
กำลัง. ประโยชน์ดังกล่าวแล้วจึงจะสำเร็จ.

บึงใหญ่ที่บุคคลเปิดให้น้ำไหลบ่าไปทาง
เดียว ก็มีแต่จะแห้งไป ต่อเปิดทางให้น้ำไหล
มาทดกัน จึงจะมีน้ำคงอยู่เป็นนิรันดร์กาล.

อันบริโศกใช้สอยโศกทรัพย์ก็ปานกัน
มีแต่ใช้ โศกก็มีแต่จะสิ้นไป ต้องมีของที่ได้
ใหม่มาทดกัน โศกะนั้นจึงจะคงอยู่ได้

ตตราย อูปมา ฯ เอโก อวาโส มหนโต
โหติ, ตตถ ปน ภิกขุ อปปกา, ตสส อารกชนกั
พลั นปโปหติ เอโก อวาโส ขุททโก โหติ,
ตตถ ปน ภิกขุ พหุกา, เต สยนาทีนั อป-
ปโหนกภาเวน กิลมณั คจฺจนติ ฯ สเจ
เต อวาเส ปุคฺคลานรูโปโต สัวิทฺติตุ
สกุณณย, กณั, ขุทฺทกาวาเส ภิกขุ
อาเนตฺวา มหนตาวาเส วสาเปย, อิจฺเจตฺ
กุสลั, ทวินฺนญจ อวาसानั อตถาวหั โหติ ฯ

อปรา อูปมาฯ เอกาย เสนาย โยธา
อปปกา, เต วิปปกัรียมานา วิตถารั เขตตัม
อารกขิตุ ตถิ ตถิ วสนติ, เอว สติ สัม เอโกโต
ภวิตุ ปจฺจตฺถิเก จ นิวาเรตุ น สกุณนติ,
มหาเสนาย ปน โยธา ตถิ ตถิ วิปปกัริตพพา
โหนติ, เอว สติ วิตถารั เขตตัม อารกขิตุ
สกุณนติ, สเจ อิมั อูปายั น กราย, ปจฺจตฺถิเก
ปฏฺวิพาหิตุ น สกุณนติ ฯ กิจฺจภูตา อารกขา
พลานรูโปโต ปวตฺเตตพพา โหติ เอว อิจฺฉิ-
ตตถิ สมปชฺชติ ฯ

เสยฺยถาปี นาม มหาตพฺพาเก อุทกั วิวณฺณ
เอกเทเสน สนนฺตียาว โส น จิรสฺเสว สฺสสฺสติ,
ยทา ตถิ ตถิ อุทกฉิทฺทานิ วิวริตฺวา
เตหิ อุทกั ปเวเสติ ตทา ตตถ อุทกั นิจฺจ
สมปชฺชติ,

เอว โภคานั ปริโศโคปี ทฏฺฐพฺโพ ฯ
ปริภุญฺชียมานาเยว โภคา ปริภุญฺ คจฺจนติ,
ยทา อปเร โภเค ปริเยสิตฺวา อาเนตฺวา
อวเสสโศคราสิมฺหิ อนุพฺรุหติ ตทา เต โภคา
สณฺธิตี ปาปฺพนฺติ

ความรู้จักประมาณในการได้การจ่าย
ผ่อนผันให้ทรัพย์ที่ได้กลบบทรัพย์ที่จ่ายให้
ตนได้สุข แต่ให้สมบัติทวีขึ้นได้ชื่อว่า สมชีวิตา
ความเป็นอยู่สม่ำเสมอ

เป็นปฏิปักษ์แก่วิสมชีวิตา ความเป็น
อยู่เผลอเราไม่รู้จักประหยัด.

ประเทศ กล่าวคือชุมชนมนุษย์ที่ตั้งอยู่
เป็นปึกแผ่น ปกครองตนเองโดยลำพัง

มาตั้งอยู่ในสุปริเยสนา

แสวงหาโภคทรัพย์บำรุงตนรอบคอบดี

ประกอบอุบายบำรุงการหาเลี้ยงชีพ
ของประชาชนราษฎรให้มีผลแล้ว

และเฉลี่ยเก็บส่วนกำไรเป็นพลีแต่พอ
สมควรระวังไม่ให้ยุบยาก

ให้ได้ประโยชน์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย

เหมือนนายโคบาลผู้ฉลาดรู้จักรีดน้ำ
นมโค ปล่อยให้มีส่วนเหลือ เพื่อลูกโคได้ดื่ม
ไม่รีดจนหมดฉะนั้น

อปเร โภเค ปริเยสิตวา อุตตานํ สปริชนํ สุขิตํ
กาตุํ **วลลชิตโภคานํ ปฏิทาเนนปิ** โภคานํ
พหุสิกรณนปิ ลามปริโภเคสุ มตตถณฺญตา
สมชีวิตา นาม (สมชีวิตา นาม ยํ อายวเยสุ
มตตํ ชานนโต ลทฺธโภคํ วลลชิตโภคโต พหุตรํ
อุปปาเทตวา อุตตานํ สุขติ ปิณฺณติ เจว โภเค
จ อนุพฺรุเหติ)

อัยํ ปมาทชีวิตาอมิตพฺพิตาสงฺขาตาย
อสมชีวิตาย ปฏิปทฺขฤตา

รฏฺฐํ นาม **ยตถ** ชนตา ปุณฺณาวเณ นิวสติ
ยสฺส จ อตฺตโน อีสฺสรภาเวณ ปสาสนสฺส
อาณกฺเขตฺตํ ภาวติ ฯ

เย ตํ รฏฺฐํ ปาเลนฺติ, เต สุปริเยสนาย
ปติฏฺฐเปยฺยํ ฯ กถํ ฯ

สกรฏฺฐปวตฺตาปนตถาย โภเค สมนฺา
ปริเยเสยฺยํ,

รฏฺฐนิวาสินํ อิจฺฉิตผลสมปชฺชนสฺส
อุปการภูตํ อาชีวปโยควิธี อนุสาเสยฺยํ,

เตสํ อายโต สมนฺเทว มตฺตายุตฺตํ พลี
คณฺเหยฺยํ, เนว อนวเสสโต คณฺเหยฺยํ น จ
เตสํ พลิกฺกณฺนิทานํ วิเหสํ อุปปาเทยฺยํ,

ยถา รฏฺฐณฺจ รฏฺฐวาสินํ จ อุโภปิ
อตถํ ลภนฺติ เอวํ กเรยฺยํ ฯ

ยถา หิ เณโก โคปาลโก คาวิยา ชีรํ **ทุหนฺโต**
อนวเสสโต อคณฺหิตวา วจฺจสฺส อตถาย อวเสสํ
กตฺวา ทุหฺติ เอวํ สมนฺทมิทํ ทุฏฺฐพฺพํ

และประหยัดแต่การแสวงหาในทางอัน
เป็นอุบายมุขของมหาชนเป็นต้นว่าการพนัน
ไม่คิดอุดหนุน เป็นแต่จะคอยเกียดกัน**ไม่ให้**
ทำง่าย

ไม่ยังทรัพย์ให้เปลืองไปในทางไม่มี
ประโยชน์

ต้นไม้มีกาฝากเท่าใด ก็ต้องลดรสาหาร
ที่ได้สำหรับเลี้ยงตนเจือจานไปเลี้ยงเท่านั้น
ประเทศก็เหมือนกัน มีภาระอันหาประโยชน์
มิได้ก็จำเสียดำลังและทรัพย์ไปในทางนั้นมาก

รู้จักรวมกำลังและทรัพย์มาใช้**ในทางที่**
เป็นประโยชน์

ยา จ ชนาน ชุตานโยคาทือปายมุข-
ปริยาปนนา อนนุจฉวิกา โภคปริเยสนา, ตัม
น อุปตมมเกยฺยํ เจว **ยถา** เต สุขชน ตาทิสํ
ปริเยสนํ กาทุนํ สกโกณติ **ตถา** นิวาเรยฺยํ จ

น จ รฏฺฐโกเค นิรตถกวลฺลชนเนน
ปริกขยํปาเปยฺยํ

ยถา หิ รุกฺขสฺส โทสฏฺฐตา รุกฺขาทนิโย
ยตฺตกา อตฺถิ, **ตตฺตโก** ตสฺส รุกฺขสฺส โปสกา-
หาโร เตन ตา โปเสตุํ จจิตฺตํโพ โหติ เอวํ
รฏฺฐสฺส นิรตถกวลฺลชนเนน ภาโร พหุโก โหติ,
รฏฺฐสฺส พหุกมปิ พลญฺเจว โภคา จ ตสฺมี ภาเร
วลฺลชิตฺตพฺพา โหนติ

พลโกคานํ สํหรณฺเอยํ ชานิตฺวา เต
ลภิตฺวา **อตถชนกฏฺฐาเน** วลฺลเชยฺยํ ฯ

ธรรมภาสิตัตถยาธิษฐาน (กัตตุกัมมตาฉันทะ และบุคคลัญญตา - น.๙๐-๙๑)

กัตตุกัมมตาฉันทะนั้น ได้แก่ความพอ
ใจด้วยความเป็นผู้ใคร่จะทำ.

คุณข้อนี้ เป็นอิทธิบาทยังสิ่งที่ประกอบ
ให้สำเร็จ เป็นเครื่องพยุลงความเพียร**ไม่ให้**
ท้อถอย แม้ในเวลาที่ยืนหวังไม่แลเห็นฝั่งคือ
ความสำเร็จ

กาตุกามตาย ฉนฺโท กตฺตูกมฺมตาฉนฺโท
นาม ฯ

อโย อิทธิปาทธมฺโม หุตฺวา อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ
นิปฺพาเทติ, อิทธิสงฺขาตปาราทสฺสเนน จ
ฉินฺนาสกาเลปิ วิริยสฺส อนิสกุกนํ กตฺวา
อุปตมฺมณปจฺจโย โหติ ฯ

บุคคลผู้นั้น คือความรู้จักเลือก
บุคคล

คุณข้อนี้เป็นประโยชน์ในกิจนั้น ๆ หลาย
สถาน เมื่อกล่าวเฉพาะท่านผู้เป็นอิสระมี
ประโยชน์ คือ จะได้วางคนให้เหมาะในงาน
นั้น ๆ

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ทรงตั้งอยู่ในพระคุณข้อนี้ ทรงเลือกหาราช
เสวกผู้เหมาะตั้งไว้ในราชกิจ

และทรงสอดส่องถอนผู้ไม่สมควรออกเสีย

ราชการจึงเจริญเป็นลำดับมา

เสวิตพพาเสวิตพพิ บุคคล ชานาตีติ
บุคคลณ, ตสส ภาโว บุคคลณตา ฯ

อัย เตส เตส กิจจัน ปยุณชเน อตถ-
สาธกา โหติ ฯ วิเสสโต ปน อิสสรชนาน
อตถสาธกา โหติ ฯ กณ ฯ อิมาย ปติฏฐิต
อิสสรชน ตสมี ตสมี กิจเจ ปฏฐูป บุคคล
นิโยเชตุ สกโกติ ฯ

มหาราชาปิ ทหยานมินโทปิ อิมาย
บุคคลณตาย ปติฏฐิต หุตวา ปฏฐูปเสวก
วิจินิตวา ราชกิจจญาณส ปติฏฐาเปติ,

นิจจณจ วิโลเกนโต, โย นิยยาทิตกิจเจ
อปปฏิรูป โหติ เวกลลยตุโต, ต ราชกิจจา
อปเนติ ฯ

เตน ราชกิจจานิ อนุกเมน วุฑฒิ
วิรุฬหิ เวปุลล ปาปุณนติ ฯ

กัตตุกัมยตาฉันทะ ศก ๑๒๙ (น.๙๓-๙๗)

เพราะศัพท์ว่าฉันทะ เป็นแต่คำกลาง
เช่นนี้ เมื่อจะกล่าวแต่ลำพัง เพื่อให้เข้าใจ
ใจความ จึงต้องประกอบเข้ากับศัพท์อื่น เช่น
กามฉันทะ อกุศลฉันทะ กุศลฉันทะ กัตตุ-
กัมยตาฉันทะ ด้วยประการฉะนี้

กัตตุกัมยตาฉันทะ ความพอใจคือ
ความเป็นผู้ใคร่จะทำนั้น เป็นคุณพยางค์
เพี้ยนให้ถ้อย

ฉนทสทโท หิ มชฺชตตสสาโว หุตวา
เอกเทสโต วุจจมาโน อตถาวโพธตถาย
อณเณหิ สทเทหิ ยุณชิตพโพ โหติ ฯ นิสสน
เจตถ กามฉนโทติ อาทิวจัน ฯ

กตตุกัมยตาฉนโทติ ปเนตถ ฯ กตตุกัมยตา
เอว ฉนโท กตตุกัมยตาฉนโท ฯ โส หิ วิริยส
อุปตถมภกปจโย โหติ อนิสกนกโร ฯ

พระโบราณจารย์ผู้รจนาชดกปกรณ์
กล่าวเรื่องพระมหาชนกตกอยู่ในมหาสมุทร
พยายามว่ายน้ำเพื่อจะเข้าถึงฝั่ง นางมณีเมขลา
มาช่วยให้รอดตั่งนี้นั้น ก็เพื่อจะแสดงโดย
บุคคลาธิฐาน ซึ่งคุณคือกตัตถกัมยตาฉันทะ
และวิริยะ คือความเพียรอย่างกล้าหาญ ว่า
เป็นเครื่องรอดจากอันตรายของบุคคล

หากว่าพระมหาชนกจะหาฉันทะมิได้
ไหนเลยจะมีความเพียรว่ายอยู่ในมหาสมุทร
อันอ้างว้าง กว้างนางมณีเมขลาจะมาช่วย

บุคคลผู้มีความหวังก็ยิ่งจะพากเพียร
อยู่ก่อน

ฝ่ายบุคคลผู้สิ้นหวังแล้ว แต่ไม่ทอด
เพียรเสียก็เพราะกตัตถกัมยตาฉันทะนี้เอง

เมื่อทำไป แม้หากจะไม่สำเร็จก็จะได้
อัสสาทะคือความสบายใจว่าได้ทำสมควร ตน
เองยอมติดทนเองไม่ได้ ทั้งวิญญูชนก็ยอม
สรรเสริญ

การทำที่เว้นจากครหาอันเป็นสธรรม
ของตนและผู้อื่น ย่อมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความ
ร้อนใจในภายหลัง

ผู้อื่นจะติก็ทำเนา ตนติดทนได้นั้นแล
เป็นสำคัญ ข้อนั้นยอมเกิดความวิปถิสารเมื่อ
ปลายมือ

กตตุกมยตาฉนทสส เจว อธิวิริยสส
จ อนตรายโต ปริมุจจนปจยภาวํ ปรีตีเปตฺตุ
ชาตกปกรณกเรติ โปราณกาจริเยติ มหา-
ชนกชาตเก “มหาชนโก นาม โพธิสตุโต
นาวาย มหาสมุทฺทํ ปกฺขนทฺนโต นาวาย
มหาสมุทฺทมชฺเฌ ภินฺนาย พาหุพลน ตีรํ
อุตฺตริตฺถํ วายมตี, ตทา มณีเมขลา นาม
มหาสมุทฺททฺรภิกฺขา เทวธิดา ตํ อุกฺขิปีตฺวา เขม-
ภูมึ ปาเปสฺตีอาทิกํ วุตฺตํ

สจสส กตตุกมยตาฉนโท นาภวิสส,
กุโธ ตสส ยาว เทวธิตฺตฺยาคนนา มหาสมุทฺเท
วายนนตสส วิริยํ ภวิสสตี

โย ทิ สาโส โหติ, โส ยาว อตฺถสส
นิปฺพา วายมตีเยว, อิทเมตฺถ ปกฺติ ฯ

เอกจฺโจ นิราโสปี โหติ, อิมํ ปน กตตุ-
กมยตาฉนทํ ปฏิจฺเจว วิริยํ น โอสฺสชติ ฯ

โส วายมมานิเยว สเจปิ ยถิจฺฉิตฺตโณ
น นิปฺปชฺเชยฺย ปฏิรูปฺปี เม กตฺนติ อสฺสาทํ
ลภติ, อตฺตา อตฺตานํ อุปวทิตฺตํ น ลภติ,
วิญญูปี ตํ อนฺนุวิจฺจ ปสฺสณติ ฯ

อตฺตโน เจว ปเรสํ จ อุปฺวาทวิริทํ กมฺมํ
น ปจฺฉา วิปฺปฏิสารถานียํ โหติ ฯ

ปเรสํ อุปฺวาโท นปฺปมาณํ โหติ, อตฺตโน ปน
ปมาณํ ฯ ตํ ทิ ปจฺฉา วิปฺปฏิสาร์ อุปฺปาเทติ ฯ

แม่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ประทาน
บรมพุทโธวาทไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุ ท่านจงวิต
เรื้ออันนี้ เรื้อที่ท่านวิตแล้วจักพลันถึง**

ข้อซึ่งพระองค์ ตรัสดังนี้ ก็เพื่อจะยังกัตุ-
กัมยตาฉันทะให้เกิดแก่ภิกษุผู้รับเทศนา ควร
เป็นอุทาหรณ์ สำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งปวง
ผู้ประกอบกิจอันเป็นไปเพื่อความดีความงาม
แก่ตนและผู้อื่น

เรื้อในที่นี้เป็นแต่คำเปรียบ

เรื้อเป็นที่ตั้งอาศัยในการไปโดยชลมารค
หรือ ข้ามปากไปฝั่งโน้น

ถ้าเรื้อร่วน้ำเข้าได้ การไปก็ไม่สะดวกรา
ให้ช้า หรือน่าจะอุปปางลงก็ได้

ถ้าคนในเรื้อหมั่นวิต คิดอุบายแก้อย่าให้
ร่วนได้ ก็จะรอดจากอันตราย เป็นของเบาเล่น
ไปถึงเร็ว

อรรถภาพ การงาน ถิ่นฐาน ตลอดถึงบ้าน
เมือง ก็เหมือนกัน ย่อมเป็นที่ตั้งอาศัยในอัน
ท่องเที่ยวอยู่ในภพนั้น ๆ

ถ้าไม่มั่นคงและเสียหายลงในทางใดทาง
หนึ่ง ก็จะชักช้า ไม่สามารถที่จะลุถึงความ
เจริญทีเดียว

ถ้าเจ้าของเอาเป็นธุระ ระวังความเสีย
หายอย่าให้เกิดขึ้น

พุทโธปิ อิม โธวาท อทาสี

สลิยจ ภิกขุ อิม นาว สิตตา เต ลหุเมสสตีติ ฯ

โอวาโท หเส โสตุณ ภิกขุณ กตตุกมย-
ตานนท ชเนตุ วุตโต อตตโน เจว ปเรสยจ
อตถสวัตตนิก กิจจัม ปยุณชนตานัม พุทธ-
ศาสนิกานัม อุทาหรณภูตารโห จ โหติ ฯ

เอตถ นาวาจณัม อุปมามตตัมเยว ฯ กถัม ฯ

เสยยถาปี นาม นาวา ชลมคเคน คตานัม
ปาริมตีริ วา คตานัม นิสสยวาหนัม โหติ,

สเจ นาวาย ฉิททัม ภเวยฺย, ตตถ อุทกสส
ปเวโส โหติ, ตปฺปจฺจยา สา น สุชน คจฺจติ,
ทนฺธคมนัม ชเนติ, อุทเก วา ปน โอสีหติ,

สเจ ปน ตํนาวาคตา ชนา วายาม-
สมาคตา หุตฺวา นาวัม สลิยเจยฺยัม ฉิททัม จ ปิพฺพิตุ
ยงฺกญฺจิ อุปายัม จินฺเตตฺวา เตน ตํ อจฺฉิททัม กาคุ
สกกุณเยยฺยัม, สา สิตตา นาวา สลลหฺกกา เจว
นิรฺนตรายา จ หุตฺวา สีมํ คจฺจติ,

เอวเมว อตตภาโวปี กมฺมนโตปี
วสนฺภูฏานมฺปิ อนฺตมโสปี รฏฺฐํ ภวามเวสุ
สัสนฺตานัม สตฺตานัม นิสฺสยวเสน นาวาสทิสสา
โหนติ

สเจ เต อตตภาวาทโย น ถิรา ภเวยฺยัม
เยน เกนจิ การเณน วิปตฺตี คจฺเจยฺยัม วา,
ทนฺธากาเรน ปวตฺตนาติ สพฺพกาเรน วา วุฑฺฒิ
ปาปุณฺธิตุํ น สกโกณฺติ,

สเจปี เตสํ นิสฺสิตฺตภูตา สามิกา อนิกฺขิตต-
ธฺรา หุตฺวา อนุปฺปนฺนานิ ฉิทฺทานิ อนุปฺปาทาย
สัวเรยฺยัม, อุปฺปนฺนานิ อุปายโส ปชฺเหยฺยัม,

ทั้งประกอบวิธีทะนุบำรุงเข้าช่วยและ
ประกอบไว้
ไม่ให้ถอยหลัง
ก็จะพลันถึงความเจริญ ไม่ตกต่ำในภพ
นั้น ๆ

แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเองก็ทรง
อาศัยกตัญญูตามฉันทะ อันเป็นผลแห่งพระ
มหากรุณาจึงได้ตรัสรู้เป็น พระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า และทรงบำเพ็ญพุทธกิจประดิษฐานพระ
พุทธศาสนาสำเร็จ

ไม่เช่นนั้น
ไหนเลยพระองค์จะกล้าเสด็จออกมหา
ภิเนษกรรมและอดทนลำบากในเวลาบำเพ็ญ
ทุกรกิริยา

ก็จะคิดกลับหลัง ไม่บากบั่น เป็นอันตก
อยู่ในอำนาจแห่งมาร

และเมื่อได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว ทรง
พิจารณาเห็นธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั้นเป็น
คุณสุขุม เกินไป ยากที่คนผู้ยินดีอาลัยจะรู้
ตามเห็นตาม

พระหฤทัยก็น้อมไปเพื่อความเป็นผู้ชวน
ชวนน้อย ยังไม่ทรงพระพุทธานุภาพเพื่อจะ
แสดงธรรม

หวนพิจารณาไปก็ทอดพระเนตรเห็น
ผู้มีปัญญาสามารถจะรู้ตามก็ยังมี

กาเลน เตส อุกุญจนปฏิสังขรณาทิ
ปัญญะเชยฺย,

เต จ อปริหาเปนตา ปฏิชคฺเคยฺย,
เอว เต ชิปป์ วุฑฺฒิปารํ คจฺฉนฺติ, ตสฺมี
ตสฺมี ภเว หีนภาวํ น คจฺฉนฺติ ฯ

ภควาปิ กตตฺถกมฺยตาณนํ ปฏิจฺจ
สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุชฺฌิ พุทฺธกิจฺจณฺจ
ปุเรนฺโต สารุณา สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

โน เจ ภควโต กตตฺถกมฺยตาณนํ อภวิสส,
กถํ หิ นาม ภควา วิสารโต หุตฺวา
อภินิภฺขมนํ อนิภฺขมิสส, ทฺถกกริยาภาเล จ
กิลมถสฺส ขโม อภวิสส,

เอว สนฺเต ฆราวาสาย อาวตฺตติสส, น โมกฺข-
ปตฺติยา อปรภฺกมิสส, มารวสํ อปาปฺณิสส ฯ

อถวา โพธิญาณํ ปตฺวา ภควา ปฏิสฺสยฺจิกฺข-
มานอ “อธิคโต โข มายํ ธมฺโม คมภีโร
ทฺททโส ทฺรณฺโพโร สนฺโต ปณฺโฑ อตฺถกา-
วจโร นิปฺโปณ ปณฺทิตเวทนีโยติ อุปปन्न-
ปริวิตกโก อโหสิ ฯ

อิติ ภควโต ปฏิสฺสยฺจิกฺขโต จิตฺตํ อปฺโปสสุกฺก-
ตาย นมิเยว, โน ธมฺมเทสนาย ฯ

อถโข ภควา พุทฺธจกฺขุณา โลกํ โวลฺลเกนฺโต
อทฺทส “สนฺติเยว สตฺตา เย ติกฺขินฺทริยา
ธมฺมํ อาชานฺตุํ สกโกณฺติ,

ฝ่ายคนนอกนี้แม้ยังมีอุปนิสัยไม่แก้กล้า
ได้สัต์ธรรมเทศนาแล้วยังพ้อ จะได้บรรลุ
ประโยชน์นั้น ๆ อันเป็นส่วนโลกีย์ไปก่อน
เว้นไว้แต่คนผู้เป็นอภัพพสัตว์จำพวกเดียว
ไม่ตั้งใจจะสัต์พระธรรมเทศนาเลย จึงหาได้
บรรลุประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใดไม่

เปรียบเหมือนดอกบัวบางเหล่า ขึ้นพ้น
น้ำ แล้วคอยแสงอุทัยแห่งพระอาทิตย์แล้ว ก็
จะบาน

บางเหล่าอยู่ปริมน้ำบ้าง

อยู่ในน้ำแต่น้ำเลี้ยงไว้บ้าง

บางเหล่าเป็นภักษาของสัตว์ไปไม่ออกมา
งาม

ครั้งนั้น พระโมคคัลลีสัทธะ เกิดอยู่ใน
ตระกูลพราหมณ์มีจณาทิฏฐิ

พระสีกวะ ไปเพียรเกลี้ยกล่อมอยู่ถึง
๗ ปีกว่า จึงเอามาบวชในพระศาสนาได้

ในชั้นแรกไปบิณฑบาตที่ประตูเรือน
แต่ไม่ได้ภิกษา

อปเรปี จ สตตะ จเปตวา อภัพพสตะเต
กิญจาปี มุทิตทริยา โหนติ, ฌมม ปน สุตวา
โลกิยผลานิ ปาปุณิตุ สกขิสสนติ, อภัพพา หิ
สตตะ ฌมม โสตุ น มนสิโกโรนตา ยงกิญจิ ผลํ
ปาปุณิตุ น สกโกนติเยวาติ ฯ

เสยยาปี นาม ยานิ กานิจิ อุปปลาทีนิ
อตถิ, เตสุ อปเปกจจาณี อุทกํ อจจุคคम्म
ติฏฐนติ, สุริยรสสมิสมสสํ อาคมยมานานิ
จิตาณี, ตาณี อชช ปุพฺพนกาณี,

อปเปกจจาณี สโมทกํ จิตาณี, ตาณี เสว
ปุพฺพนกาณี,

อปเปกจจาณี อุทกา อนุคคตานิ อนุโต-
นิมุคคโปสินี, ตาณี ตตติยทิวเส ปุพฺพนกาณี,

เตสุปี อปเปกจจาณี สโรคานิ อตถิ, ตาณี เนว
ปุพฺพิสสนติ มจจกจจปภกขาเนว ภวิสสนติ,

เอวํ อีธ สตตะ นานปเปกทา โหนติ, เตสุ
อปเปกจเจ อปปรชกขา อปเปกจเจ มหา-
รชกขา อปเปกจเจ ติกขินทริยา อปเปกจเจ
มุทิตทริยา โหนตตีติ ฯ

ตทา กิร โมคคัลลีสัทธะโร มิจจาทิฏฐิเก
พราหมณกุลเ ชาโต ฯ

สีกควตเถโร อติเรกสตตวสุสานิ วิริเยณ ตํ
กุลํ ปโลเกตุํ คนตวา ตํ กุลปุตฺตํ อาเนตวา
สาสเน ปพพาเซตุํ อสกุขิ ฯ

ตตฺตฺรายํ สงเขปตโถ ฯ อาทิมหิ เถโร ตสฺส
กุลสฺส เคหทวารํ ปิณฑาย ปาวิสี ฯ น ปน เอก-
ทิวสมปิ กญฺจจุมตฺตํ อลตฺถ ฯ

บ่อย ๆ เข้าก็ได้ว่าจanimนตร์รับข้างหน้า
แล้วก็ได้ภิกษาแล้ว คั่นเข้าจนได้รับnimนตร์
เข้าไปฉั่นในเรือน

แล้วรู้จักวิสาสะกับโมคคัลลีบุตรมาณพ
แสดงความรู้ของตนในไตรเพท ทำให้มาณพ
นับถือแล้ว ถาถามปัญหาปรรณธรรมในพระ
พุทธศาสนา ให้มาณพติดและประสงค์จะรู้
จึงตามมาบวช

ปุนปปุ่น ปวิสนโต เอกทิวส์ อติจณ
ณเตติ วจนมตต์ อลตถ ๖ ตโต ภตต์ อลตถ
ตโต วิสสาส์ ตโต เคเห ภตตกิจจํ กาทุํ ปเวส์
(อลตถ) ๖

ตปปัจจยา โมคคลีปุเตน มาณเวน สหธิ
วิสสาส์ อาปชชิตวา ติณณํ เวทานํ ปารคฺคตยา
เตสํ คณจิณฺหาเนสุ สกพฺพุธิํ ทสฺเสตฺวา ตํ
ปฏิกขานาเปสิ ๖ ตโต นํ จิตฺตยมเก พุทฺธมม-
ปริยาปนํ ปณฺหํ ปุจฺฉิ ยํ มาณโว วิสขฺเขตฺตุํ
อสภโกณฺโต ยสฺส จ วิสขณฺํ ชานิตุํ อิจฺฉณฺโต
เถรํ อนุคนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจติ ๖

บุคคลัญญตา ศก ๑๒๙ (น.๙๗-๙๘)

บุคคลัญญตานัน คือความรู้จักเลือก
บุคคล

ความรู้จักเลือกบุคคลผู้เป็นบริวาร
ประกอบในกิจการให้เหมือนกัน เป็นอรรถ
ของบุคคลัญญตาเฉพาะวิภาคนี

อันการใช้บุคคล สมควรจะเลือกให้เหมาะ
ไม่เช่นนั้น ก็จย่อมไม่สำเร็จ

ในคราวเมื่อพวกเดียรถีย์เข้ามาปลอม
บวชในพระพุทธศาสนาครั้งอโศกรัชกาล ภิกษุ
สงฆ์ อันพวกพาลพาเหียรเข้ามาปะปนก็ไม่
ยอมทำอุโบสถร่วมด้วย

บุคคลัญญตาติ ปเนตถ ๖
บุคคลํ วิจินิตุํ ชานาตีติ บุคคลญญ,
ตสฺส ภาโว บุคคลญญตา ๖

กิจจปโยคปฏิรูปะ บริวารบุคคละ วิจินิตุ
ชานนํ บุคคลญญตาย อธิปเปตตฺโถ โหติ

บุคคลนโยชเน หิ ปฏิรูปํ บุคคลํ วิจินิตุ
ยุชฺชติ เอวํ วิจินิตฺวา นโยชนํ กิจจสาธกํ
โหติ, โน เจ วิจเณยฺย, ตํ น กิจจสาธกํ

อโสกราชกาเล, ยทา ติตฺถิยา สยํ มฺนุฑเตตฺวา
พุทฺธสาสนे ปพฺพชิตา วิหารेषु วิจรฺนตา
อุโปสธาทีนปิ ปวีสึสุ, ตทา ภิกษุสงฺโฆ เตหิ
สหธิ อุโปสธาทีน นากาสิ

อมาตย์ผู้นั้นไปถึงแล้วก็ประชุมสงฆ์โดย
พระราชโองการ ถามพระภิกษุทั้งหลายตั้งแต่
ต้นแถว

รูปใด ไม่ยอมตาม ก็หาว่า**ขัดพระราช**
โองการและปลงชีพรูปนั้นเสียโดยลำดับลงมา

เหตุว่าพระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นเป็น
คุณอันสุขุม

แสดงแก่ผู้มีปัญญาไม่ถึง ก็จะไม่พึงรู้ฟัง
เห็น

เมื่อเป็นเช่นนี้ ความตรัสรู้ของพระองค์ก็
จะหาประโยชน์แก่สัตว์โลกไม่

พระพุทธภูมิจะไพบูลย์ได้ ก็เพราะมีผู้อื่น
ตรัสรู้ตามเป็นพระอริยสงฆ์สาวกครบ ๓
รัตนะ

หวนทรงพระพุทธดำริถึงอาฬารดาบส
และอุทกดาบส ผู้ทำกาลกิริยาสว่างไปเสีย
แล้วนั้นว่า มีปัญญาหลักแหลม ถ้ายังอยู่ฟัง
ธรรมแล้ว ก็จักได้ตรัสรู้ฉับพลัน

ต่อเนื้จึงทรงเลือกพระภิกษุเบญจวัคคีย์
เป็นผู้รับประณทนาศนาพระอนุตตรัมมจัก-
กัปปวัตตนสูตร

ตัม คนตว่า “อิทานิ ภนเต ภิกขุสงฺโฆ
สนนิปตตุติ รณโณ อาณาปนเน รณนา
เปสิโตมหิตี วตวา สงฺฆตเถโร อาทิ กตวา ภิกขุ
ปุจฺฉิ,

โส, ตตถ โย ตสฺส วจฺนํ นากาสี “**อัย**
รณนา อาณตฺตวจฺนํ น กโรตฺติ ตัม มณฺณิตฺวา
อสินา เตสเมเกกสฺส สีสํ ปาเตตฺถ อารภี ฯ

กสฺมา ฯ สมฺมาสมพุทฺธสฺส หิ อธิคต-
ธมฺโม คมภีโร โหติ ทฺวทฺโส ทฺรณฺโพนฺธ จ,
สเจปิ สมฺมาสมพุทฺธो ตัม มนทพุทฺธินํ เทเสยฺย
เต ตัม อณฺเวยาตุํ วา ทฺวญฺจํ วา น สกโกนฺติ,

เอวํ สติ สมฺมาสมพุทฺธสฺส สมโพธิธานํ
โลกสฺส อนตฺถิกรูปี ภเวยฺย ฯ

ยทา หิ ปโร อนุพุทฺธิตฺวา ติรตฺต-
ปุรฺกสวาทสงฺฆวุตฺโต สวิขชติ ตทา พุทฺธภูมิ
ปริปุรติ ฯ

ตโต ภควา “อิเม ปณฺธิตา พฺยตฺตา โหนฺติ,
สเจ ธมฺมํ โสตุํ ลเภยฺยํ ธมฺมํ ขิปปเมว
อาชานิสฺสนตฺติ เทว ตาปเส อนุสฺสริ อาพาโร
กาลาโม เจว อุทฺทโก รามปฺตฺโต จาติ ฯ เตสํ
ปน กาลกตภาวํ อณฺเวยาสี ฯ

ตทนนฺตรํ อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกปฺวตฺตน-
สุตฺตํ นาม ปจฺมํ ธมฺมํ เทเสตุํ ปณฺจวคฺคิเย ภิกขุ
อุจฺฉินิ ฯ

พระมงคลวิเสสภัก

ส่วนที่ ๒

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช

สกลมหาสังฆปริณายก (กิตฺติโสภณมหาเถร)

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

สหกรณ์ (น.๑๐๖-๑๐๙)

สหกรณ์นั้นคือการทำร่วมกัน ย่อมเป็นไป ทั้งในสังขารทั้งในกิจการ อันมีความทำร่วมกันโดยสภาวะและโดยหน้าที่ เพื่อสำเร็จแห่งกิจอันประกอบด้วยร่วมกัน ตลอดถึงกิจอันแยกออกเป็นต่างหน้าที่ แต่จำต้องสัมพันธ์กัน โดยเหตุผล ฯ

อุทาหรณ์เช่น ส่วนแห่งอวัยวะทั้งหลาย อันคุมกันเข้าเป็นสรีระนี้ ต่างมีหน้าที่เป็นแผนก ๆ ช่วยกันบำรุงสรีระให้เป็นไป

ยังปรักปรำทำหน้าที่ร่วมกันเพียงใด ความผาสุกแห่งสรีระย่อมมีเพียงนั้น ส่วนแห่งอวัยวะเหล่านั้นต่างย่อมได้ความสะดวกแห่งกิจของตนตามหน้าที่

ถ้าส่วนอวัยวะอันหนึ่ง หรือมากกว่านั้น ทำหน้าที่บกพร่องไม่สมำ เสมอ ส่วนอื่นก็พลอดทำหน้าที่ ไม่สะดวกไปด้วย

มากน้อยตามส่วนอันเสียไปนั้น

ที่เป็นอุปการะแก่ความเป็นไปแห่งสรีระเพียงไร ถ้าเป็นส่วนสำคัญเพียงอันเดียวก็อาจทำส่วนอื่น ๆ ให้ติดขัดไปตามกัน

สหกรณ์ ปนตถ ฯ สห กรณภาโว สหกรณ์ ฯ อิทธิ สภาวโตปิ กิจจโตปิ สหการิ-
ภูเตสุ สงฺขารेषฺ เจว กมฺมุนเตสุ จ ปวตฺตติ, เย
กมฺมุนตา สภาวโต สหปวตฺตนติ, เย จ
ปาฏิเยกุกิจจโต วิภินฺนา โหนติ เหตุผลวเสน
ปน ปฏิพฺพฐา โหนติ, เตสํ สัสสิดมฺนตํ ฯ

สรีรังคสงฺขาทสงฺขารา เหตุถ อุทาหรณ์ ฯ
สรีรภาวโต ปน สมุสฺสิดานิ สรีรฺคานิ
ปาฏิเยกุกํ สกกิจจํ กโรนฺติ สรีรํ อุปตฺถมฺเมตฺวา
สมฺมา ปวตฺเตนฺติ ฯ

ยาว เจตานิ สามคฺคิยา สกกิจจํ กโรนฺติ
ตาว สรีรสฺส ผาสุ โหติ ฯ สรีรผาสุกตฺยา ปน
สติ สรีรฺคานิ สฺกุญฺจ สกกิจจํ กาทํ สกโกณฺติ ฯ

สเจ เอกํ วา อติเรกํ วา สรีรังคํ อปากตีกํ
หุตฺวา สุเขน สกกิจจํ น กโรติ อสมํ กโรติ
อญฺญานิปี สรีรฺคานิ สุเขน สกกิจจํ กาทํ น
สกโกณฺติ ฯ

เตสํ อปากตีกภาโว ยํ สรีรังคํ นฏฺฐํ โหติ
ตสฺส ปมาณโต วตฺตติ ฯ

ยานิ หทยปฺปผาสาทินิ เยน เกณจิ การณฺน
อปากตีกานิ โหนติ อญฺญานิ สรีรฺคานิ
ทฺพฺพลภาวญจ วิการภาวญจ ปาเปนฺติ

ส่วนทั้งหลายย่อมรวมกันเข้าเป็นสรีระ
ฉันใด ปัจจัยเครื่องอาศัยแห่งสังขาร คืออา-
หาร เครื่องนุ่มห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้สอย
และยาเป็นปัจจัยเครื่องบำบัดโรค ก็ต้อง
อาศัยสหกรณ์ของผู้ประกอบและสหกรณ์แห่ง
วัตถุนั้น ๆ จึงเกิดผลให้สำเร็จกิจตามประสงค์
ฉันนั้น ฯ

เมื่อกล่าวเฉพาะบุคคล คนหนึ่ง ๆ หรือพวก
หนึ่ง ๆ ที่รวมกันเข้าเป็นหมู่เป็นคณะตลอด
ถึงเป็นสัญชาติ ย่อมต้องอาศัยสหกรณ์แห่ง
กันและกัน ดุจส่วนอวัยวะทั้งหลาย ฯ

ในสกุลก็ดี ในคณะก็ดี การป็นงานกันทำ
เป็นกิจจำต้องปรารภในเบื้องต้น สหกรณ์
เป็นกรณีะจำต้องการในลำดับ

การ ๒ อย่างนั้น เป็นไปกลมเกลียวกันแล้ว
ย่อมยังสกุลยังคณะให้ตั้งมั่นคง ให้เจริญรุ่ง
เรือง ดุจสหกรณ์แห่งอวัยวะทั้งหลายยังสรีระ
ให้เป็นไปอยู่โดยผาสุก ฉะนั้น ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาหวังจะทรงแสดง
การบำรุงสหกรณ์อันเป็นรัฐประศาสน์ครั้ง
โบราณกาล ได้ตรัสเทศนาถึงเรื่องพระเจ้า
มหาวิจิตรราช ในกฎทนต์สูตร สีสันธวรรค
ที่ขนิทาย มีใจความว่า

พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงดำเนินพระรา
โชบายเพื่อระงับการเบียดเบียนกันและกัน
อันเป็นเสี้ยนหนามแห่งแผ่นดิน กล่าวคือเป็น
อุปสรรคแห่งสหกรณ์

ยถา หิ หตถาพโย โภจฺจาสา สโมสริตฺวา
สรีรภาวํ สาเณติ เอวํ อาหาโร อจฺจาทนํ
สยนาสนํ คิลานปจฺจยเมสซชํ จาติ จตฺตาโร
สงฺขารนิสฺสยญฺตา ปจฺจยา สหการินญฺเจว เตสํ
เตสํ วตฺถุนญจ สหกรณ์ํ ปฏิจฺจ ยถิจฺฉิตานิ
สกสกกิจฺจานิ สาเณติ ฯ

บุคคลโต ตาว คณภาเวนปิ รมฺมภาเวนปิ
สโมสรมานา เยเกจิ ปุคฺคลาปิ ยากาจิ ชนตาปิ
สรีรสส โภจฺจาสา วีย อณฺณมณฺณสส สหกรณ์
นิสฺสยนติ ฯ

กุเลปิ คณปิ กิจฺจสํวิภาโค ปจฺมํ อิจฺฉิตพฺโพ,
ตทนนฺตรา สหกรณ์ํ อิจฺฉิตพฺพํ ฯ

ตทญฺญํ เจ สมพฺนธภาเวน ปวตฺเตยฺย,
ยถา โภจฺจาสานํ สหกรณ์ํ สรีรํ ผาสฺสุภาเวน
ปวตฺตาเปติ,เอวํ ตํ กุลํ วา คณํ วา ปติญฺญาเปติ
ตมปิ วุฑฺฒิ วิรุฬฺหิ เวปุลฺลญจ ปาเปติ ฯ

สตถา หิ โปราณกํ รมฺมรูปสาสนญฺญตํ
สหกรณ์วิธี ทสฺเสตฺถกาโม ที่ขนิกาเย สีลชนธ-
วคฺคสส ญฺญทนต์สุตฺเต รณโณ มหาวิชิตฺตสส
วตฺถุํ กเถสิ ฯ ตตฺตรายมตฺโถ ฯ

โส กิร ราชา มหาวิชิตฺโต สหกรณ์ุปสัค-
สงฺขาตรมฺมจกณญฺญตํ อณฺณมณฺณสส วิเหรณํ
วิทฺธํเสตฺถํ มหายุณฺณสงฺขาตํ รมฺมรูปสาสโนปายํ
ปุเรสิ ฯ กถํ ฯ

ชนจำพวกใดชวนขายในการทำนา
และเลี้ยงโคพระราชทานพันธุ์ข้าวปลูกแก่ชน
จำพวกนั้น

ชนจำพวกใดชวนขายในการต่าง ๆ
พระราชทานต้นทุนแก่ชนจำพวกนั้นเป็นการ
เพิ่มกำลัง

ชนจำพวกใดทำราชการ พระราชทาน
เบี้ยเลี้ยงเบี้ยหวัดแก่ชนจำพวกนั้น

ชนเหล่านั้นต่างชวนขายในการงาน
ของตน ๆ ย่อมไม่ประทุษร้ายกัน ท้องพระ
คลังก็เพิ่มพูนด้วยพระราชทรัพย์ที่เป็นราชพลี

พระราชอาณาเขตเกษมสุขสวัสดิ์สิ้น
เสียนนาม หาความเปียดเบียนกันมิได้

ประชากรผู้ต่างขึ้นบานด้วยความวางใจ
ยังบุตรให้พื่อนอยู่ที่อก อยู่ร่าวกกับมีประตุ
เรือนไม่ต้องลงลิ้มสลัก ฯ

บุคคลหรือคณะผู้ขึ้นในสหกรณ์
ถ้าปลื้มตนเสียไม่ทำงานพรักพร้อมกันเขา
ย่อมเป็นเช่นส่วนอวัยวะแห่งสรีระอันหยุด ไม่
ทำหน้าที่หรือทำบกพร่อง จัดว่าเป็นโรคเกิด
ขึ้นในสหกรณ์นั้น เช่นเดียวกับโรคเกิดขึ้นใน
สรีระ ย่อมทอนกำลังหรือนำไปถึงความ
พินาศ ฯ

การประพาสสุจริต หากไม่ครบไตรทวาร
ย่อมไม่สำเร็จประโยชน์

เย ปณ รมโณ ชนปเท อุตฺตหิสุ กสิโครกฺเข,
เตสํ ราชา มหาวิชิโต พีชภตฺตํ อนุปฺปทาสิ,

เย รมโณ ชนปเท อุตฺตหิสุ วาณิชฺชาย,
เตสํ ราชา มหาวิชิโต ปาภตํ อนุปฺปทาสิ,

เย รมโณ ชนปเท อุตฺตหิสุ ราชนปฺริสา
เตสํ ราชา มหาวิชิโต ภตฺตเวตฺตณํ กปฺเปสสิ,

เตว มนุสฺสา สกมมปฺสุตา รมโณ
ชนปทํ น วิเหเสสุ, มหา จ รมโณ ราสีโก
อโหสิ, เขมภูจิตา ชนปทา อกณฺฏกา
อนุปฺปทา,

มนุสฺสา มุทา โมทมานา อูเร ปุตุเต
นจฺเจนตา อปารุตฺตฆรา มณฺเณ วิหริสฺสูติ ฯ

โย โกจิ สหกรณปรียาปนโน ทิ ปุคฺคโล
วา โหตุ คฺโคณ วา, โส เจ วูปกฺกุโจ หุตฺวา
อณฺเณหิ สห กมฺมณเต น กเรยฺย, สกิจจํ
อกโรนเตหิ วา ตํ สเวกฺกลํ กโรนเตหิ วา อจล-
ภูเตหิ สรีรสฺส อวยเวหิ ปฏฺฐาโก โหติ, สรีเร
อุปฺปนฺนโรโค วีย ตสฺมี สหกรณเณ อุปฺปนฺนโรโค
โหติ, ตสฺส พลํ หาเปติ วินาสํ ปาเปติ ฯ

สุจริตกมมํ เจตถ นิทสฺสนํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตํ
เจ ติทฺทวาเรหิ สมฺปโยคํ น คจฺเจยฺย, น สุจริต-
ภาวํ สมฺปาเทติ ฯ

เพราะถึงหากกายจะพยายามฝืนทำ สุจริต
แต่ว่าอาจยังไม่สนิท และใจยังมุ่งเพื่อทุจริต
อยู่ การทำก็ย่อมจะไม่ใช่สุจริตเรียบ ร้อย
ตลอดไป

แม้ผู้ประพฤติธรรมก็จำเป็นต้องปรารภนา
สหกรณ์แห่งผู้อื่นด้วย

ไม่อย่างนั้นก็ยากที่จะทำได้ตลอด
ยิ่งหรือหย่อนไปไม่สมกัน ความเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวจักไม่มี

เพราะอย่างนี้ สมเด็จพระบรมศาสดา
จึงครบบัญญัติสิกขาบทตามสมควรแก่เหตุ
เพื่อเป็นบรรทัดแห่งความประพฤติของภิกษุ
ทั้งหลาย ด้วยทรงมุ่งหมายจะให้ตั้งอยู่ในศีล
สามัญญตาความสม่ำเสมอกันโดยศีล

จึงมีชื่อเรียกสิกขาบทว่า **สาชีว สาชีพ**
โดยอรรถว่า เป็นเครื่องอาศัยเป็นอยู่ร่วมกัน

(พระศาสดาและพระสาวก) จาริกไป
ถึงไหน ยังประโยชน์ให้เกิดไปถึงนั้น จึงมีคำ
สรรเสริญเรียกพระบรมศาสดาว่า พระธรรม
ราชา พระเจ้าแห่งธรรม เรียกพระสาวกชื่อว่า
พระธรรมเสนาบดี จอมทัพฝ่ายธรรม เรียก
พระสงฆ์ว่า ธรรมเสนา กองทัพฝ่ายธรรม
เทียบด้วยยุทธเสนากองทัพอันทำยุทธ ซึ่งยก
ไปถึงไหน ทำอนัตถพิณาคไปถึงนั้น ฯ

กสมา ฯ สเจ ทิ กุกกุจจกโปโต หุตวา กาเยน
สุจิริตัม กเรยฺย, วาจา ปนสฺส น อนฺโณเมยฺย
มโน จสฺส ทฺวฺจจิริตปฺรเกหาโร ภเวยฺย, เตน กตัม
สุจิริตัม น สาทติกัม สุจิริตกมมัม โหติ

ธมฺมจารินาปิ อญฺเญสํ สหกรรมปิ
อิจฺฉิตพฺพํ โหติเยว ฯ

ตถฺยเจ น ภเวยฺย, สาทติกา ธมฺมจริยา
ทฺวฺกกรา โหติ ฯ สเจปิ อุนกปิ อริกมปิ หุตวา
น สเมน ธมฺเมน ปวตฺเตยฺย, เอวํ สนฺเต เอกิ-
ภาโว น ภเวยฺย ฯ

เตน ภควา ภิกฺขุ สีสสามญฺญตฺยา
ปติฏฺฐาเปนฺโต เตสํ จรณปทฺฏฺฐานตถาย
การณานุรูปานิ สิกฺขาปทานิ ปญฺญาเปสิ,

ตํ ตํ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทํ, ยสฺมา ภิกฺขุ
เอตถ สห อาชีวนฺติ เอกชีวิกา สภาคชีวิกา
สภาควฺตฺติโน โหนฺติ, ตสฺมา สาชีวนฺติ
วฺจฺจติ ฯ

ยถา ทิ ยุทฺธเสนา ยํ ยํ ปาปฺปณฺนฺติ ตตฺถ
ตตฺถ อนตฺถํ กโรนฺติ, ตถา เต ยตฺถ ยตฺถ จาริกํ
จรนฺติ ตตฺถ ตตฺถ หิตํ สุขญจ อุปฺปาเทนฺติ, เตน
สตถา ธมฺมราชาติ โวหริยฺติ, สารีปฺตฺโต ธมฺม-
เสนาปตีติ โวหริยฺติ, สงฺโฆ จ ธมฺมเสนาติ
โวหริยฺติ ฯ

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงตั้งนายกรัฐมนตรีด้วยพระราชวิจารณ์ญาณ ทรงมอบให้จัดตั้งคณะรัฐบาลก็ด้วยทรงตระหนักในพระราชหฤทัยว่า จักสามารถคุมสหกรณ์แห่งคณะรัฐบาลให้เป็นไปสม่ำเสมอ นำประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองโดยสวัสดิ์

มีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม และพระราชกฤษฎีกาจัดระเบียบราชการในกรมกระทรวงนั้น ๆ ก็เพื่อบำรุงสหกรณ์แห่งราชการให้ดำเนินไปโดยสะดวก

และที่ได้จัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมและกระทรวงสหกรณ์ขึ้น ก็เพื่อแนะนำสั่งสอนควบคุมประชา ราษฎรให้มั่นคงในศีลและธรรมอันดีงาม ให้รู้จักประโยชน์แห่งสหกรณ์ และช่วยเป็นกำลังอุปถัมภ์บำรุงให้สหกรณ์นั้นเป็นไปสะดวก เพื่ออำนวยความสะดวกให้ประชาราษฎรมีทรัพย์สินสมบัติเป็นหลักฐานเกื้อกูลกันและกัน

นี้เป็นสหกรณ์ภายใน ฯ

ทรงรักษาความปรองดองมีพระราชไมตรีกับต่างอาณาจักร ก็เพื่อประโยชน์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย นับว่าเป็นสหกรณ์ในระหว่างประเทศ ฯ

ได้เข้าเป็นสมาชิกแห่งองค์การสหประชาชาติ และได้ปฏิบัติไปโดยสมควรแก่กรณี ก็เป็นประสานวิธีที่นับเนื่องในสหกรณ์ ด้วยมุ่งหมายผลคือสันติอันเป็นประโยชน์ใหญ่ที่สหประชาชาติมีความมุ่งหมายร่วมกันอยู่ ณ บัดนี้

มหाराชา หิ ทყยานมินโท ปจจเวกขณ-
ปญญา วิจาเรตวา เอกัม มหามจจํ นิโยเชสี
ตสส จ ฐฏปาสนัํ นิโยชนนารํ อทาสี อัย
ฐฏปาสิสทกรณํ ปรีหาเรตวา สมนํ สมนํ ปรี-
วตตะปาเตตุํ เจว ทყยรฐจํ โสตถินา วุฑฒิ
วิรุฬหิ เวปุลลํ ปาเปตุมํ จ สมตถิ ภาวิสสตีติ ฯ

โส ทყยานมินโท ราชโปริสสทกรณสส
สุเชน ปวตตะปาณฑาย อมจจปาทีนํ
สัสนนฏตา ราชปญตติโย เจว ตตถ ตตถ
ราชโปริสวินยานํ สัวิทหนฏตา ราชานตติโย
จ ปญญาเปสี ฯ

ฐฏนิวาสนัํ อนุสาสนปรีपालนตลาย
เจส เตสํ จ สมาจาเร ปติฐจาปนตลาย
วฑฒนธมมามจจปทํ ปติฐจาเปสี, สทกรณสส
ปชานนตลาย เจว ตถจ สุเชน ปวตตะเตตุ
ยถาพลํ อุปฐจาปนตลาย สทกรณามจจปทํ
ปติฐจาเปสี ฯ ตํ ฐฏวาสิโน โภคปุรเก เจว
อญญมญญหิตกกรे จ กาคุมํ ปวตตติ ฯ

อิทํ สนตฺรสหกรณ์ ฯ

สนธิกรณกุลโล เจส สหตถปฏิลาย
วิทเสหิ สทธี สมพนธเมตตี กโรติ ฯ อิทํ
นानาเทสนตริกสหกรณ์ โหติ ฯ

ยัม มหาราชสส ทყยานมินทสส ฐฏปาสิ
นानาปเทสิยบุคคลส สามาชิกตตํ อุปคจจติ
กรณียานุรูปโต จ ตสส ภารํ ปฏิปชชมาโน
สุภจฺจ ปวตตะติ, ตํ สทกรณปรียาปนนํ ปสาสน-
วิธานํ โหติ เตน จ อธิปเตตมहाปโยชน-
ญตสส สนติผลสส อธิปปาเยน ปวตตติ ฯ

สันติ (น.๑๐๙-๑๑๐)

สันติ นั้นคือความสงบ เป็นผลสืบมาแต่
สหกรณ์ เป็นคุณสมบัติอันจะพึงปรารถนาทั้ง
ทางคติโลกทั้งทางศีลธรรม

การปกครองตั้งแต่ชนผู้เป็นอธิบดีแห่งสกุล
แห่งคณะ ตลอดถึงแห่งราชอาณาจักร มีสันติ
เป็นข้อมุ่งหมายอันใหญ่

คนในสกุลเกิดทะเลาะวิวาทกัน คนใน
คณะเบียดเบียนทำร้ายกันต่างอยู่ไม่เป็นสุข
หัวหน้าของสกุลของคณะ**จำกัดป้องกันการ**
ทะเลาะวิวาทและการเบียดเบียนมิให้เกิดขึ้น
และระงับเหตุเช่นนั้นอันเกิดขึ้นแล้ว มุ่งรักษา
ความอยู่สงบเป็นนิจ

ไม่เพียงเท่านั้น สกุลหรือคณะเป็นอริกัน
ขึ้นกับสกุลหรือคณะอื่น เป็นต้นว่าที่อยู่ติด
กันหรือมีประโยชน์ร่วมกันแต่ไม่ปรองดองกัน
ผลอันไม่พึงปรารถนาก็จะพึงมีมา

หัวหน้าทุกฝ่าย จำต้องมีวิสาสะกันมีความ
ผ่อนผันด้วยไมตรีจิต ต่างฝ่ายจึงจักอยู่เป็นสุข

สันติติ ปเนตถ ฯ สา หิ สหกรรม-
สมุฏฐานา โหติ โลโกโต เจว ธมมโต จ
อิจฺจิตพฺพา ฯ

กุลิสสรสสปี คณิสสรสสปี อนตมโส รมฺมจ-
ปาสิณมปี ปสาสนปาโย สนติปรายโน โหติ
สนติภาวาย สํวตตติเยว ฯ กถํ ฯ

ยथा กุลวาสิโน ชนา อญฺญมญฺญํ กลหนฺติปิ
วิวทฺหนฺติปิ, คณวาสิโน วา ชนา อญฺญมญฺญํ
วิเหเรนฺติปิ ตปฺปจฺจยา น เตสํ สุขสํวาโส, ตथा
กุลิสสรณปี คณิสสรณปี เตสํ อนุปฺปนฺนํ
กลหาทึนํ อนุปฺปาทาย **ปฏฺวิพาหนํ** เจว เตสํ
อุปฺปนฺนํ **วูปสมนํ** จ **มนสิกาตพฺพานิ**
โหนติ นิจฺจยจ สนติวาโส รกฺขิตพฺโพ โหติ ฯ

น โข เอตตํ กาทพฺพกิจจํ เอตตาวตา ว
อตฺถิ อญฺญมปี อตฺถิเยว ฯ กถํ ฯ อตตโน กุเล
วา คณ วา ปรีชชา อญฺญสํ กุเลน วา คณน
วา สหธิ์ สามนตมฺมวาสิโนปี สหกมฺมมฺนต-
การิโนปี อตฺถิ, กทาจิ ปเนเต อสมคฺคา โหนติ
กลหวิวาทาปฺนนา, ตปฺปจฺจยาปี น เตสํ สุข-
สํวาโส,

เอวํ ตตถ สพฺเพหิ อีสฺสเรหิ อญฺญมญฺญสฺส
เมตฺติ เจว วิสสาโส จ ปุเรตฺรํ กาทพฺพา
โหนติ ฯ ตโต สพฺเพสํ สุขสํวาโส ภวิสฺสติเยว ฯ

ราชาณาจักร มีโจรผู้ร้ายปล้นทรัพย์
ผลาญชีวิต ทำร้ายร่างกาย ชุกชุม ประชา
ราชภรณ์ย่อมอยู่ด้วยความหวาดเสียว วางใจ
ในชีวิตและทรัพย์สินลงมิได้

ท่านผู้ปกครองอาณาจักรจึงตั้งกฎ
หมายไว้ เพื่อลงโทษผู้ทำผิดและระงับวิวาท
เรื่องทรัพย์กับรักษาสีทิวและอิสราฟของ
ประชาชน

ตั้งศาลไว้เพื่อพิจารณารรรถคดี
จัดอารักขาเพื่อป้องกันภัยอันตรายแต่โจร
ผู้ร้าย และจัดการอย่างอื่นอีก ก็เพื่อรักษา
ความสงบภายใน

จัดกองทัพสะสมศาสตราวุธยุทธภัณฑ์
เสบียงพาหนะและอื่น ๆ ก็ดี ผูกไมตรีสัญญา
ต่อกันกับต่างอาณาจักร หรือเข้าร่วม
กำลังเป็นสัมพันธมิตรก็ดี ก็เพื่อรักษาความ
สงบภายนอก ฯ

สันติเป็นผลมุ่งหมายแห่งรัฐประศาสน์
สำเร็จด้วยกำลังทรัพย์อันจะพึงนับมิได้ ทั้ง
ด้วยสติปัญญา วิริยะอุตสาหะ สามารถ และ
สหกรณ์อันเป็นกิจที่พึงทำก่อนอย่างอื่นทั้งนั้น

สันติเป็นต้นเค้าแห่งพระพุทธศาสนา

อาณาจักร กบฏาจิ สมพหุลา โจรา โจรกำ
กโรนตาปี วิโลป กโรนตาปี วิฆาต กโรนตาปี
อุปะฆาต กโรนตาปี วิจรรนติ, ตปปัจจยา พหุ
ชนา นิจุจ อุกุพิคคหทยา โหนติ, น จ กาเย
เจว ชีวเต จ โภเคสุ จ วิสุสาส อามชชิตุ
สกุโกนติ,

ตสมา เหตุ รฏฐปาโลโน อนโตรฏฐ
สนติรคชนตถาย กตาปราราน ทณท ปณต
ชนาน ธนินทาน วิวาท วุสเมตฺ เตส
อิสสรียาทีนิ โคเปตฺ จ นีติปณตติโย
ปฏฐเปนติปิ

อฏฐ เตเรตฺ วินิจยสาธ การเนติปิ
โจราทีนิ อุปะชชมานานิ ภายาทีนิ
ปฏิพาหิตฺ อารกขํ สุสวितฺ กโรนติปิ ยานิ วา
ปนณณานิ กรณียานิ สวितหนติปิ,

พหิรฏฐเจ จ สนติรคชนตถาย จาตุรงคินี เสน
สวितหนติปิ อาวุธาทิยุทธภณทานิ สมพลา
วานานิ อญญะ จ อุปะโกคาทโย สัทรนติปิ,
วิทเทสสิ สทธี มิตตภาวํ กโรนติปิ เอกปะกชิ
ภาเวน สหภาคิโน โหนติปิ (วิทเทสสิ สทธี
เมตติ เจว สจจการํ จ กโรนติปิ) ฯ

สา จ สนติ ฏฐาภิบาลนสสุ อธิปะเตตโต
โหติ อนนเกหิ ธเนหิ ปณณาย วิริเย
สามตถิเยน สหกรณน อภินิปปาเตตพพา
สพพปจมนญจ กาดพพา ฯ

สนติ พุทธศาสนสสุ อาที โหติ

พระมงคลวิเสสกกถา

สวหนที่ ๓

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร

(สวทุตมมทาเถร)

วัดบวรนิเวศวิหาร

พระขันติธรรม พ.ศ.๒๕๔๐ (น.๑๑๙-๑๒๐)

ขันติเป็นธรรมเครื่องทำให้งามคู่กับโสรัจจะ
ซึ่งเป็นธรรมเรื่องทำให้งามเช่นกัน ขันติเป็น
ความอดทน โสรัจจะเป็นความเสถียร

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพระชนมชีพมา
กมากมายเกินกว่าจะนำมารับพระราชทาน
กล่าวถึงได้หมดสิ้น

แต่ย่อมเป็นที่ประทับใจทุกผู้ที่ได้
รับรู้รับเห็นทั้งปวง บางเหตุการณ์ก็หนักหนา
ใหญ่หลวงยิ่งนัก

ยากที่ผู้ใดจะรับได้อย่างมีความอดทน
ด้วยขันติมั่นคง มิได้ปรากฏความหวั่นไหวให้
เป็นที่รู้เห็น

เช่นที่สมเด็จพระบวรมหิตลพราชสมภาร
เจ้าทรงรับได้ตลอดมา

ยิ่งวันพระขันติธรรมยิ่งใหญ่หลวงพัน
พรรณนา

วิกฤตการณ์บ้านเมืองที่พากันวิตกกังวล
ไปทุกหนทุกแห่ง จนปรากฏเป็นความซุลมุน
วุ่นวาย หวาดกลัวไม่กล้าเผชิญชีวิตต่อไปก็มี
อยู่ไม่น้อย

ขันติ เหตุถ โสภณธมโม โหติ ฯ สา ตเถว
โสภณธมมภูเตน โสรัจเจน สหธิ ญคนทฐฎตา
โหติ ฯ ตตถ ขนติ นาม ขมนํ, โสรัจจํ นาม
สุรตสส ภาโว ฯ

ตสส ชีวเต อุปปนนานิ การณานิ อนเก-
วิชานิ เจว เอตถ จ พยนต์กิตวา วทิตุํ
พลาตีตานิ โหนติ ฯ

ตานิ ปน สพเพสํ ขานนทสสกัน จิตเต
สนนินทนต์ ฯ เตสุ ยงกิลลิจิ การณํ มหนตํ เจว
อติภาริยํ จ โหติ ฯ

มหाराชสส เทวานมินทสส อธิวาสน-
สทิสํ ทฬหขนต์ยา ตสส การณสส อธิวาสนํ
จิตตกมปนสส อสนทสสนํ จ อญญเอสํ กิจจ-
ญตานิ โหนติ ฯ

มหाराชา ทิ ทญยานมินโท ขนติพลน
กาเลน กาลํ ตาทิสํ การณํ อธิวาเสตุํ สกโกติ ฯ

อโหรรตตานํ อจจเยน โส ขนติธมโม
ภยโยโส มตตาย มหคคโต โหติ สพพโส
วณณนาตีโต ฯ

ยํ รฎฐเ อุปปนวิกตการณํ ปฏิจจ
สพพตถ ทญยวาสโน ขนา ปรีวติกเกนติปิ
สงโฆภนติปิ ภายนติปิ ชีวิตุํ ทฬหาวายาเม
น อุสสหนติปิ ตํ อนปปกัเยว ฯ

เหตุเพราะขันติความอดทนไม่เพียงพอ
ที่จะรับสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนว่าจะเป็น
อยู่ชั่วเพียงใด

วิกฤตการณ์นี้ที่ประกาศรับรองพระขันติ
ธรรมอันล้ำเลิศเป็นอัครจริยแห่งสมเด็จพระ
บพิตรพระราชสมภารเจ้า พระผู้ทรงพระคุณ
อันประเสริฐแท้จริง

ทรงสงบนิ่งด้วยพระขันติธรรมและ
พระโสรัจจริม **ขณะที่แทบทุกผู้ทุกคน
กล่าวโทษใครต่อใครว่า เป็นเหตุจนแทบจะ
ไม่เหลือคนดีที่ไม่ถูกกล่าวโทษ**

ขณะที่ทรงสงบอยู่อย่างงดงามยิ่ง ทั้งที่
ประจักษ์แก่ใจไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งปวงว่า
ทรงมีพระราชหฤทัยเป็นห่วงพสกนิกรอย่าง
ยากจะประมาณได้.

ขันติเป็นประธาน คือขันติเป็นใหญ่
เป็นเหตุ นำ และสิ่งที่ขันติทำให้เกิดคือศีล
และสมาธิอันเป็นคุณทั้งสองประการ

ศีลก็ตาม สมาธิก็ตาม จักไม่เกิดจากความ
ไม่อดทนหรือความไม่มีขันติ

ขันติทำให้ยับยั้งการทำลายชีวิต

เพราะอดทนได้ต่อความยั่วทางอารมณ์
เช่นความโกรธ ความปรารถนาต้องการที่ผิด
ศีลผิดธรรมอย่างรุนแรง จนถึงอาจทำลาย
ชีวิตกันได้ **เพียงเพื่อให้สมปรารถนา**

ทยอยวาสน์ หิ ขนติ ตาทิส อณิยวิกต-
การณ อธิวาเสตุ นปปโหติ ฯ

ตาทิส อคฺคขนติปาฏิโกฏฺฐํ วิกตการณํ
มหाराชรสฺส เทวานมินทสฺส ยถาคถํ อจฺฉริยํ
โหติ ฯ

โส ขนติโสรัจจानํ วเสน นิจจํ อุป-
ปสฺสมภติ นิพพิกาโร โหติ, ตสฺมี เอกกฺขณ
สพเพ ชนา อญฺเณ เหตุภูตาติ อุปวทนติ ฯ
ตสฺมี จ กาลे โย อญฺญสฺส วาทโต
อนุปวทิโต สุปริโส โหติ, โส นตฺถิ มญฺเณ ฯ

ตสฺส มหาราชสฺส อติโสภณภาเวน
อุปปสฺสมภนํ “ขตฺติโย อุปปมาณภาวโต
สพเพสุ รมฺมจฺวาสิสุ สาเปกขจิตฺโตติ รมฺมจฺวาสินํ
ปจฺจกฺขโต ปญฺญาติ ฯ

ขนตฺติ ปเนตฺถ ฯ สา สิลํ สมาธิ จาติ ทฺวินนํ
คฺคฺคานํ ปธานญฺเจว อุปปาทการณญจ ฯ

สีลมปิ สมาธิปิ น อกฺขนติ ปฏิจจ
อุปฺปชฺชนติ, ขนติ ปน ปฏิจจ อุปฺปชฺชนติ ฯ

ขนติ ปเนสา ปาณาติปาตานิสฺส
การณํ ฯ

ขนติสมนฺนาคโต หิ ปุคฺคโล โกธาติ-
ปิพนสฺส เจว ยาวเทว อตฺตโน อิจฺจาปสิทธิยา
ปาณาติปาตสมตฺถาย อธมฺมิกาย อตฺริจฺจาย จ
ขโม โหติ ฯ ขนติ อิมินากาเรน ปาณาติปาตา-
เวรมณิสฺสชาติสฺส ปจฺมสีลสฺส รกฺขณการณํ ฯ

เมื่อความปรารถนาต้องการเกิดขึ้น แม้
ไม่มีขันติความอดทนเพียงพอ ก็ยอมละเมิด
(อิทินนาทานสิกขาบท)

ขันติทำให้รักษาศีลข้อ ๓ คือเว้นจาก
การประพฤติดุติประเวณี ก็มีเหตุผลเช่น
เดียวกัน ว่ารักษาศีลข้อนี้ไม่ได้ แม้ไม่รู้จักอด
ทนต่อความใคร่ความปรารถนาที่ผิดศีลผิด
ธรรม **ต้องมีขันติ อดทนจนสามารถชนะ**
ความใคร่ ความปรารถนาที่ผิดศีลผิดธรรมได้
จึงจะรักษาศีลข้อ ๓ ได้

ทุกคนอาจจะมีเวลาต้องการปิดเบียน
ความจริงบางอย่าง เพื่อประโยชน์ของตน

และขันติทำให้รักษาศีลข้อ ๕ ได้ ผู้ที่
เสพของเมา คือผู้ที่ไม่สามารถอดทนเอาชนะ
ความรู้สึกที่ต้องการอารมณ์มีนเมาได้ จึงไม่
สามารถรักษาศีลข้อ ๕ ได้

แม้จะเคยได้รู้รสชาติของสิ่งมอมเมา
มาก่อน เคยรู้สึกเป็นสุขกับความเคลิบเคลิ้ม
ที่เกิดแต่อำนาจของเสพติดทั้งหลาย แต่ถ้า
มีขันติเกิดขึ้นเอาชนะความปรารถนาต้องการ
จะได้รับอารมณ์มีนเมาได้ ก็จะสามารถรักษาศีล
ข้อ ๕ ได้ เลิกละการเสพสิ่งมอมเมา
ทั้งหลายได้

(ผู้มีขันติความอดทน) จักเป็นผู้มีศีลได้และมี
สมาธิได้ เพราะใจที่มีศีลสะอาดนั้นเป็นใจที่
สมาธิเกิดง่าย จึงเป็นใจที่มีสมาธิได้

ยथा हि อธมมิกา ปรมณฺหาทาเน อตฺริจฺญา
อุปฺปชฺชติ, ตथा เจ ขนฺติ น ภเวยฺย, อิํ สํ
อชฺมาจฺรติ, ขนฺตี ปน ปฏฺิจจ อิํ สํ รกฺขิตุํ
สกุโกติ ฯ

สา จ ตเถว กาเมสุมิจฺจจาราเวรมณฺเ
สงฺขาตสฺส ตตฺติยสํสสฺส รกฺขณการณํ ฯ กถํ ฯ
อธมมิกานํ กามานํ อภฺขโม ปุคฺคโล อิํ สํ
รกฺขิตุํ น สกุโกติ ฯ ยथा हि ขนฺติสมนฺนาโคโต
หุตฺวา ยาว อธมมิเก กาเม เชตฺตุํ สกุโกติ ตาว
ขโม โหติ, ตथा ตตฺติยสํส รกฺขิตุํ สกุโกติ ฯ ขน
ติ อิมินากาเรน ตตฺติยสํสสฺส รกฺขณการณํ ฯ

จํานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ ยํ สพฺเพ กทาจิ
อตฺตทตฺถาย วิสํวาทกา ภเวยฺย

สา จ สุราเมรยมชฺชปมาทภูฏานาเวรมณฺเ
สงฺขาตสฺส ปญฺจมสํสสฺส รกฺขณการณํ ฯ กถํ ฯ
ขนฺติยา มชฺชปานเจตฺนํ เชตฺตุํ อสกุโกโนโต มชฺช
ปายํ โหติ, เตนํ อิํ สํ รกฺขิตุํ น สกุโกติ,

โย ปน มชฺชรสฺสณฺณ นานาวิธมชฺชปาน
สุขปฏิสํเวทํ วา ภูตปุพฺโพ, สเจ ปจฺจนา ขนฺติโก
หุตฺวา ตํตมฺมชฺชปานเจตฺนํ เชตฺตุํ สกุเกณฺณยฺย, โส
อิํ สํ รกฺขิตุํ สกุโกติ นานาวิธมชฺชปานา
วิรมติ ฯ

ตสฺส สํสํ เจว สมาธิ จ สุเขน ภวานฺติ ฯ
ปริสฺสุทฺธสํสสฺส हि จิตฺตํ สุเขน สมาธิยติ, เอวํ
จิตฺตสฺส สมาธิ ภวาติ ฯ

จักร ๔ พ.ศ.๒๕๓๘ (น.๑๒๖-๑๒๗)

ปฏิรูปเทสวาสะ คืออยู่ในประเทศอันสมควร ขยายความได้ว่าอยู่ในเครื่องแวดล้อมที่พร้อมด้วยเครื่องส่งเสริมในทางดีทุกประการ

สยามประเทศเป็นปฏิรูปเทสวาสะอย่าง**เป็นที่ยอมรับได้จริงใจ** เมืองไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

ธรรมะที่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบ และทรงแสดงประทานไว้ให้แก่โลกด้วยพระมหากรุณา เพื่อนำพันทุกข์พ้นร้อนชีวิตได้มีความสุขความร่มเย็นโดยควรแก่ความปฏิบัติซึ่งสามารถไปถึงความดับทุกข์สารพัดอย่างสิ้นเชิง

อันคำว่าอรหันต์นั้น โดยตรงท่านหมายถึงท่านผู้ไกลกิเลสแล้วสิ้นเชิง แต่ท่านยกท่านผู้เป็นมารดาบิดาว่า เป็นพระอรหันต์ของบุตรธิดา

เพราะมารดาบิดาไม่เป็นโทษไม่เป็นภัยแก่บุตรธิดาแม้เล็กน้อยเพียงใด ภัยนั้นเกิดแต่กิเลส ผู้ไม่เป็นภัยจึงเป็นผู้ไม่มีกิเลส

เหตุที่มารดาบิดาไม่เป็นภัยแก่บุตรธิดา ท่านจึงแสดงไว้นัยยะหนึ่งว่า มารดาบิดาเป็นพระอรหันต์ของบุตรธิดาทั้งหลาย ที่นั้นย่อมเป็นที่ร่ำรมย์สำหรับเขาเหล่านั้น.

ตตถ หิ ปฏิรูปเทสวาโส นาม อนุจฉวิเกเทเส นิวาโส ฯ อิหิ วุตตัม โหติ ปุณณกิริยุปตถมณสมนนาคเต ปริกเขปฏตฐจฺจเน นิวาโส ปฏิรูปเทสวาโส ฯ

อมหากัม หิ สยามรรณฺจํ เอกนเตน **สมปฏิจฉิย-**ปฏิรูปเทโส โหติ ฯ กสฺมา ฯ สยามรรณฺเจ หิ พุทฺธสาสนํ จิรกาลํ **เทสิยสาสนํ** โหติ,

โย ฌมโม สมมาสมพุทฺเฐน อธิคโต เจวปฏิบัติยานุรูปโต ทุกขมุตติอวาทถาย สุขุปสมปฏิลภตถาย จ มหากุณาย โลกานํ เทสิโต จ โหติ, **ตํ อนุปฏิปชฺชนโต** ยถาตถ สพฺพทุกฺขนิโรธํ อธิคนฺตุํ ภพฺโพ โหติ

ตตถ อรหฺนโตติ นิปปริยาโยโต สพฺพกิเลเสหิ ทูรณฺจิตฺเต อริเย สนฺธาเยตํ วุตตัม ฯ มาตาปิตโร ปน อาหุเนยฺยา จ ปุตตานนฺตฺริยาทีสุ ปุตตานํ อรหฺนตสงฺขาตอาหุเนยฺยาติ วณฺณิตา โหนฺติ ฯ

กสฺมา ฯ มาตาปิตูนํ หิ ปุตฺเตสุ กติปิโยปิ ภยภาโว นตฺถิ ฯ ตํ ภยํ กิเลสโต อุปฺปนฺนํ, เตน อภยภาวปยุตโต ปุคฺคโล นิกฺกิเลโส นาม โหติ ฯ

ยสฺมา หิ มาตาปิตูนํ ปุตฺเตสุ อภยภาโว สวิขชติ ตสฺมา สมมาสมพุทฺโธ พุรฺพหฺมาติ มาตาปิตโร ... อาหุเนยฺยา จ ปุตตานํ ... ตํ ภูมिरามณฺยยนฺติ เอกนเตน ฌมมํ อเทเสสิ ฯ

ไตรสรณคมนี พ.ศ.๒๕๓๙ (น.๑๓๒-๑๓๓)

ไตรสรณคมนี คือการถึงสรณะทั้งสาม
มีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ครบองค์
แห่งพระรัตนตรัย

สรณะหมายถึงที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ปกป้อง
นอกจากพระพุทธเจ้า พระธรรม
พระสงฆ์ แล้วไม่มีผู้ใดอื่นสิ่งใดอื่น พึ่งถึงเป็น
สรณะได้

สรณะมีความพิเศษจากคำที่พึ่งทั่วไป
ไม่พื่อนำคำนี้ไปใช้กับคำอื่นหรือผู้อื่นนอกจาก
พระรัตนตรัย

พระรัตนตรัยแม้จะแยกออกเป็นพระ
พุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ แต่ก็มีความเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแยกไม่ออก

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้พระ
ธรรมเครื่องนำออกจากกิเลสและกองทุกข์ ได้
ทรงแสดงพระธรรมที่ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง
จึงทรงยังพระสงฆ์ให้เกิดขึ้น เป็นผู้ทรงพระ
ธรรมไว้สืบทอดมาถึงทุกวันนี้

เมื่อปฏิบัติธรรมดังเช่นที่ปฏิบัติกันอยู่ ก็
คือปฏิบัติตามคำทรงสอนของสมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้รับมาจากพระสงฆ์

ติสรณคมนี นาม พุทฺโธ ฌมโม สงฺโฆ
จาติ ตีรตนสงฺฆาตสฺส สรณสฺส คมนํ ฯ

ตตถ สรณํ นาม วรา ปติฏฺฐา อวสฺสโย ตาณํ ฯ

อณฺณตร พุทฺธาทิตนตฺตยา อณฺโณ
โย โกจิ ปุคฺคโล วา อณฺณํ วา ยงฺกิลฺลิจิ วตฺถุ
สรณํ ภวิตุํ อนุจฺจนฺวิกํ โหติ, ตํ นตฺถิ ฯ

สรณวจนํ เหตุถ อณฺเณหิ ปติฏฺฐาตถ-
วจนฺเห วิเสสตรตฺถํ, ตสฺมา อิหํ อณฺณตร
พุทฺธาทิตนตฺตยา อณฺเณน ปุคฺคเลน วา
วจนฺเนน วา สทฺธิํ น โยเซตพฺพํ ฯ (อณฺณํ ปุคฺคลํ
วา วตฺถุํ วา สนฺธาย น ปยุณฺขิตพฺพํ) ฯ

รตนตฺตยํ หิ กิลฺลจาปิ พุทฺธาภิภาเวน
วิภาคมาปชฺชติ, อตฺถโต ปน เอกีภาวํ คจฺจนฺติ ฯ
กถํ ฯ

เตสุ พุทฺโธ ทุกฺขนิสฺสรณภูตํ ฌมํ สมนฺนา
สามณฺจ พุชฺฌิ ตโต จาริกญฺจมาโน ชนตฺตาย
ตํ ฌมํ ปกาเสสิ สวากสมฺมุหฺสงฺฆาตํ จ สงฺฆํ
อุปปาเทสิ โย ยาวชชตฺตนา ฌมํ สนฺธಾರೆติ
(เยน ฌมโม ยาวชชตฺตนา ปรมปรภาโกโต โหติ)

ยํ พุทฺธสาสนิกา อิทานิ ปฏิปชฺชมานา
วีย ปฏิปชฺชนฺติ, ตํ สงฺฆสฺส เทสฺนาย ปฏิลฺลทํ
พุทฺธเณ สุวากฺขาตฌมํ ปฏิปชฺชนฺติ นาม ฯ

ความพิเศษของพระรัตนตรัยที่ควรแก้
คำว่าสรณะอยู่ที่ว่าการพึ่งพระรัตนตรัยปราศ
จากโทษแม้แต่น้อย

คำสอนของใครอื่นเป็นสรณะไม่ได้ เพราะ
ว่ายังมีความบกพร่องอยู่ไม่มากนักน้อย ถือเป็น
ที่พึ่งได้แต่มิใช่เป็นสรณะเลย

นี้แสดงความเป็นที่พึ่งที่เรียกว่าสรณะ
ของพระรัตนตรัย

ที่ให้ความปกป้องให้พ้นภัยได้จริงว่า จะ
ตกเข้าไปในที่มีภัยอันตรายมากมายเพียงใด
ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ย่อมพ้นจากภัย
ทั้งปวงนั้น ทั้งทางกายและทางใจ

ทางใจ คือ ไม่กลัว ไม่หวาดสะดุ้ง ไม่หนี
มีแสดงไว้ว่า ผู้นี้ถึงพระพุทเจ้า หรือพระ
ธรรม ของพระองค์หรือพระสงฆ์สาวกของ
พระองค์ แม้ตกไปในที่แวดล้อมที่น่าสะพรึง
กลัว ก็จะไม่กลัว ไม่หนี

ยํ ติสรณสฺส อปมตฺตกมฺปิ วชฺชํ นตฺถิ,
ตํ สรณวจนารหสฺส รตนตฺตยสฺส วิเสสกาโว
โหติ

อณฺเณสํ ปน ติตถกรานํ สาสนธมฺโม
ยสฺมา วิปริตตโถปิ วิกลตโถปิ โหติ น เกวล-
ปรีปนฺโนน ปรีสุทฺธโ หติ, ตสฺมา ยถาวุตตตถํ
สรณํ ภวितฺถํ น ลพฺภติ ฯ ตโต หิ เตสํ สาสน-
ธมฺโม ปากตีกปติฏฺฐา ภวิตฺถํ ลพฺภติ, น ปน
สรณํ โหติ ฯ

ตํ พุทฺธาทิตนตฺตยสฺส เทวมนุสฺसानํ
สรณนฺติ สโมธานํ คจฺฉติเยว ฯ ตตฺตฺราयํ
อธิปฺปาโย โหติ ฯ

อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล พุทฺธํ สรณํ คโต ธมฺมํ
สรณํ คโต สงฺฆํ สรณํ คโต โหติ, เอโส มรณ-
ภยตฺตฺตฺติปิ ตํ สรณมาคมม กาเยน เจว
วาจาเยน จ มนสา จ สพฺพภยเหตุ ปมฺจจฺติ ฯ

เสยฺยถิทํ ฯ โย พุทฺธญฺจสฺส ธมฺมญฺจสฺส
สงฺฆญฺจสฺส อนุสฺสรติ นาม โส ภยานเกสุ
จาเนสุ อภีรุ อจฺฉมภี อนฺตฺราสี อปฺลาयी จ
โหติ ฯ

พาหุสัจจธรรม พ.ศ.๒๕๓๖ (น.๑๓๘)

พาหุสัจจธรรม ธรรมคือความเป็นผู้ได้
สดับตรับฟังมาก

สิ่งที่พึงสดับตรับฟังให้มากในพาหุสัจจ-
ธรรม คือ ธรรมที่งามในเบื้องต้น งามในท่าม
กลาง งามในที่สุด

คืองามทั้งเนื้อความ งามทั้งถ้อยคำ
ภาษาที่แสดงและงามทั้งความมุ่งหมาย เป็น
ความงามบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นจริง.

การสดับตรับฟังธรรมนั้น ย่อมหมาย
รวมถึงการอ่าน การทรงจำไว้ในจิต และ
การทบทวนเพ่งพินิจพิจารณา

เมื่อได้ยินได้ฟังได้อ่านธรรมนั้น ๆ แล้ว
ก็มีได้ใส่ใจอีกต่อไป ยุติเพียงเท่านั้นจบสิ้น
เพียงเท่านั้น เช่นนี้ ไม่เรียกว่าพาหุสัจจะ

จะเป็นพาหุสัจจะได้นั้นต้องนำธรรมที่ได้
ยินได้ฟังได้อ่านไปเพ่งพินิจพิจารณาทบทวน
จนได้ความรู้ความเข้าใจในธรรมนั้นอย่าง
ถูกต้องถ่องแท้

เป็นความรู้จริงปรากฏขึ้นประจักษ์ชัด
แจ้ง คือ เกิดเป็นปัญญาที่แท้จริงของตนเอง

มิใช่เป็นการจำปัญญาของผู้อื่นไว้ คือ
มิใช่จำพระปัญญาของสมเด็จพระบรมศาสดา
สัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้นใจไว้ และนำไปพูดไป
เขียนไปอ้างเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ปัญญาต้องอาศัยการเรียนรู้
และการปฏิบัติประกอบกัน การเรียนรู้หรือ
การฟังจึงมีคุณมาก

เอตถ ทิ พาหุสัจจํ นาม พหุสสุตภาโว ฯ

ยํ ตตถ พหุํ สุณิตัพพํ โหติ ตํ อาทิกถยาณํ
มชฌเมกถยาณํ ปรีโยสานกถยาณํ สุตตาภิ-
นวงคสตุสสาสนสงฆาตํ ฌมมํ อุตฺทิสฺส วุตฺตํ ฯ

โส สาธิปปายานํ อุตถานํ เจว ทสฺสีติ-
ภาสาสงฆาตานํ พยญชนานํ จ วเสน กถยาโณ
โหติ เกวลปริปุณโณ ปรีสุทฺธโ ฯ

เอตถ ทิ ฌมมสฺส สวณํ ฌมมสฺส วาจน-
ธารณสขุฌายนนิชฌมานวิจารณมปิ สนธาย
วุจฺจติ ฯ

ยํ ตํ ฌมมํ สุตวา วา วาเจตวา วา น ปุน
มนสิโกโรติ, เอตตาวตฺตา ว นิฏฺฐาเปติ, อิทํ
พาหุสัจฺจนฺติ น วุจฺจติ,

อิทํ ปน พาหุสัจฺจนฺติ วุจฺจติ ยํ ฌมมํ สุตวา
วา วาเจตวา วา ตํ นิชฌายมาโนปิ วิจาร-
มาโนปิ ยถาภูตํ ปณฺณํ อุปปาเทติ,

สา จ ปจฺจกฺขโต ปาตุภูตา ตลปณฺณวา โหติ,
อตฺตโน ว ตลปณฺณวา โหติ,

น อณฺเณสํ ปณฺณาย ธารณภูตา โหติ, น
สมมาสมพุทฺธสฺส ปณฺณํ ชาเรตวา อุปเนตวา
ภาสนํ วา ลิขณํ วา อาเทสนา วา โหติ ฯ

อลฺโข สา อุกฺคหนสฺส เจว ปฏฺธิปตฺติยา จ
สมปโยคํ นิสฺสาย ปวตฺเตตพฺพา โหติ, เหวํ สติ
ฌมมสฺส สวณสงฆาตํ อุกฺคหนํ พหุปการํ โหติ ฯ

กัลยาณมิตตตาธรรม พ.ศ.๒๕๓๖ (น.๑๓๙-๑๔๐)

กัลยาณมิตตตาธรรม ธรรมคือความ
เป็นผู้มีเพื่อนดีงาม

กัลยาณมิตรมิได้หมายถึงเพียงผู้ที่เรียก
กันว่าเพื่อน หรือมิตร หรือสหาย

คำว่าเพื่อนนั้น มีทั้งที่เป็นเพื่อนดี เพื่อน
ไม่ดี เพื่อนสนิท เพื่อนไม่สนิท เพื่อนแท้
เพื่อนเทียม

กัลยาณมีความหมายว่า ดี งาม เป็น
มงคล เมื่อนำไปประกอบเข้ากับคำใดคำหนึ่ง
ก็ทำให้คำนั้นมีความหมายเป็นพิเศษขึ้น ด้วย
ความดีมีมงคล

เช่น กัลยาณปุณฺณ หมายถึงสามัญชน
ผู้ยังมีใช้บริวารบุคคลที่มีใจมุ่งดีปรารถนาดีเป็น
พิเศษเป็นมงคล

กัลยาณมิตรจึงหมายถึงผู้ที่หวังดีให้ความ
ช่วยเหลือ ว่ากล่าวตักเตือนแนะนำ ไม่ปล่อย
ให้คิดผิดพูดผิดทำผิด ทั้ง ๆ ที่รู้ ไม่ปล่อยให้
มีภัยมีความเสื่อมเสียเกิดขึ้นแม้ป้องกันได้

แม้มีคุณสมบัติดังรับพระราชทานถวาย
พระพรแล้ว จะเป็นเพื่อนหรือไม่ใช่เพื่อนใน
ความหมายที่ใช้กันทั่วไป ก็เป็นกัลยาณมิตร
ได้

กัลยาณมิตตตาทิ ปเนตถ กัลยาณา
มิตตา อสสาติ กัลยาณมิตฺโต, ตสฺส ภาโว
กัลยาณมิตตตา, กัลยาณมิตตตาเอว ฌมฺโม
กัลยาณมิตตตาธมฺโม ฯ

โส หิ กัลยาณมิตฺโต, โย สขาติ วา มิตฺโตติ
วา สหาโยติ วา โวหริยติ, ตเมว สนฺธาย น
วัจจติ ฯ

โส จ มิตฺโต กัลยาณมิตฺโตปิ ปาปมิตฺโตปิ
โหติ ปิยมิตฺโตปิ อปฺปิยมิตฺโตปิ โหติ ทพฺพ-
มิตฺโตปิ มิตฺตปฏฺฐิรูปโกปิ โหติ ฯ

ตตถ กัลยาณวณฺโณ สุนฺทรโสภณมจฺจ-
กฺกตถํ หุตฺวา,เยน วจเนน สทฺธี อฺปฺยญฺชียเต,
ตํ สุนฺทรตถาทีภาเวน วิเสสฺสํ กโรติ ฯ
นิทสฺสนํ เหตุถ กัลยาณปุณฺณชโนติอาทีนิ
วจนานิ ฯ

ตตถ กัลยาณปุณฺณชโนติ โย น อริย-
ปุคฺคโล โหติ, วิเสสฺสโต ปน อตฺถกามจิตฺโต
ปุณฺณชโน โหติ ฯ

กัลยาณมิตฺโต นาม โย อตฺถกาโม หุตฺวา
อุปตฺถมเกติปิ อุปวทติปิ อนุสาสติปิ, สยฺยจิจฺจ
วิรุทฺธํ จินฺตติํ วา วิรุทฺธํ ภาสิติํ วา วิรุทฺธํ กาคู-
วา โอภาสํ น เทติ, นิวาเรตุํ สกฺกญฺเอยฺยญฺตุํ ภย-
วา ปริหานี วา น อุปฺปาเทติ ฯ

ยถาวุตฺตาย สมฺปทาย สมฺนฺนาคโต
สาธารณตฺถวเสน มิตฺโต วา โหตุ อมิตฺโต วา
อญฺญทตฺถเยว กัลยาณมิตฺโต นาม โหติ ฯ

คือ แม้จะเป็นผู้ที่ไม่รู้จักคุ้นเคยแม่
ที่อยู่ห่างไกล ไม่เคยพบเห็น แต่เมื่อมีใจมุ่งดี
ปรารถนาดีจริงใจต่อผู้ใด คิดพูดทำทุกอย่าง
เพื่อป้องกันช่วยเหลือผู้นั้น เต็มสติปัญญา
ความสามารถ ให้พ้นจากความเสื่อมเสียทุก
ประการ ไม่ว่ามากน้อยหนักเบา ก็นับได้ว่า
เป็นกัลยาณมิตร

ตตราย อธิปาโย ฯ โย หิ อวิสสุฏฺฐสสปี
หุรฺรจฺจิตฺตสสปี อสนฺทิจฺจุพฺพสสปี ปุคฺคสส
เมตฺตจฺจิตฺโต เจว อตฺถกาโม จ หุตฺวา ตํ สพฺพ-
ถาเมน นีวาเรตฺถํ จ สพฺพปริหานียา ปโมเจตฺถํ จ
จินฺเตตฺถปี ภาสตีปี กโรตีปี, โส กลฺยาณมิตฺโตติ
สงฺขํ คจฺฉตี ฯ

รัฐาภิบาลโนบาย - พลวัตวัฒนธรรม พ.ศ.๒๕๓๕ (น.๑๕๐-๑๕๒)

ส่วนพลวัตวัฒนธรรม สำหรับพระราช
พระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ได้มีคำสอนซึ่งมา
ในพระพุทธศาสนา แสดงพระกำลัง ๕
ประการ คือ

๑. กายพระพละ กำลังพระกาย เกิด
แต่ทรงผาสูกสบาย ทรงพระพละกำลังเข้ม
แข็งทรงปฏิบัติ พระราชกรณียกิจต่าง ๆ ได้
สะดวกดี

๒. โภคพระพละ กำลังโภคสมบัติ เกิด
แต่พระมหากษัตริยาธิคุณ ทรงชวนชวยบำรุง
กสิกรรม พาณิชยกรรม เป็นต้น อันเป็นทาง
เกิดแห่งโภคสมบัติต่าง ๆ ให้ไพศาลเพียง
พอแก่ราชกิจ ราชการ เพียงพอเพื่อดำรงอยู่
ผาสูกของข้าราชการ ข้าราชการบริวาร เป็นต้น
และประชาชนทั่วไป.

ขตฺตียสฺส หิ พลวฑฺฒนธฺมโม พุทฺธสาสนเ
อาคตธฺมโม โหติ ฯ ตตฺถ ปญฺจ พลานิ
ทสฺสีตานิ โหนฺติ กายพลํ โภคพลํ อมจฺจพลํ
อภิชจฺจพลํ ปญฺญาพลญฺจาตี ฯ

เตสุ กายพลํ นาม กายสฺส พลํ ฯ ยโต หิ
ขตฺตียโย หยฺยานมินฺโท กายผาสูกปริปุโรโก
ทพฺพพลโร โหติ, ตํ พลํ ปฏิจฺจ สุเขน
นานุปการานิ ราชกิจจานิ กโรตี, ตโต กาย-
พลํ ตสฺส ชาตํ โหติ ฯ

โภคพลํ นาม โภคานํ พลํ ฯ ยโต หิ โส มหา-
กษฺมณโร หุตฺวา หยฺยรฺหฺมจฺจวาสนํ กสิวานิชฺชา-
ทีนํ ปฏิปชฺชิตํ อุตฺตมกฺกตี, ตานิ ปฏิจฺจ
สมพฺพลา โภคา อุปฺปชฺชนตี, เต โภคา ราช-
กิจจานิ ปริหริตฺถํ เจว ราชภฺมฺมณเตปุริกาทีนมปิ
หยฺยชนานมปิ ผาสูกาเวน ชีวิตํ กปฺเปตฺถํ จ
อลํภูตา โหนฺติ, ตโต โภคพลํ ชาตํ โหติ ฯ

๓. อมัจฉพละ กำลังอำมาตย์ มีอำมาตย์
ผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นกำลังทางนิติบัญญัติ ทาง
บริหาร และทางตุลาการ **ทุกทางครบถ้วน**

๔. อภิชัจฉพละ กำลังพระชาติสูง เป็น
ที่นิยมของมหาชน เป็นผลที่มีมาเพราะปุพ-
เพกตบุญญา คือได้เคยทรงบำเพ็ญพระราช
กุศลอบรมมาแต่ในกาลก่อน **เป็นเหตุให้**
ประพตติดี ประพตติชอบ ได้โดยง่าย เพราะ
ได้เคยอบรมมาในธรรมที่ดี มีhiriโอดตัปปะ
รู้จักละอายแก่ใจ เกรงกลัวต่อความชั่ว
ความผิด กล้าหาญในการไม่ทำชั่วทำผิด มุ่ง
แต่การที่ดีตั้งคชสาร อัสดร อุสุกะ ผู้อาชาไนย
ดำรงอยู่เป็นศรีสวัสดิ์แก่พระราชอาณาจักร

๕. ปัญญาพละ กำลังพระปัญญา
ทรงมีพระปรีชาญาณรอบคอบและสามารถ
ทรงวิจารณ์เหตุการณ์ภายในภายนอกอัน
เป็นไปในสมัยเพื่อได้พระญาณแจ้งเหตุผล
ประจักษ์ชัด ทรงประกอบพระราโชบายหรือ
พระราชนโยบายให้ลุล่วงอุปสรรคทั้งหลาย
ประสบความสำเร็จเป็นผลดีต่าง ๆ ตามโครง
การพระราชดำริ ตามพระราชประสงค์.

อมัจฉพล์ นาม อมัจฉานัน พล์ ฯ โส หิ ทหฺยยาน-
มินฺโท, เย มหฺเสฏฺกขาปิ อปฺเปสฺกขาปิ อมัจฉา
ปฺริหาราธิกรณนํติสมฺปาทเน ปฏฺิพฺลา โหนฺติ,
เตสํ ปฺริปฺญณฺภาวโต อตฺถิตาย อมัจฉพฺเลน
สมฺปปีโต นาม โหติ ฯ

อภิชัจฉพล์ นาม มหาชนสมฺภาวิตาย ขตฺติย-
กุลวเสน ชาตสมฺปตฺติยา พล์ ฯ อิํ ํ ตสฺส
อตฺติกาเล ปุริตปฺพพฺกุสลสงฺขาทาย ปฺพเพกต-
บุญญตาย วเสน อุปฺปนฺนผลํ โหติ ฯ **ตํ ปฏฺิจจ**
ทหฺยยานมินฺโท อตฺเต ปุริตปฺพพฺกุสฺสธมฺมตาย
สุเขน สุจฺริตํ จรฺติ สมฺมาปฏฺิพฺทาย จ ปตฺติฏฺฐาติ
ฯ โส หิริโอดตฺตปฺปสมฺปนฺโน ปาปानํ อกรณ-
วิสาร์โท กุสลานิ จ อุปสมฺปาเหตุํ ปจฺจาสิสฺโก
โหติ, อาชานํยหตฺถิอัสสตรอุสฺสทิสฺส อาณ-
จกฺกสฺส สิริมฺงคฺลภูโต ปตฺติฏฺฐาติ ฯ

เตน ปญฺญาพล์ นาม ปญฺญาย พล์ ฯ โส หิ
ทหฺยยานมินฺโท เตน ปญฺญาพฺเลน วิจกฺขณฺ เจว
ปจฺจกฺขโต ปรีชานนตฺถาย ตสฺมี ตสฺมี
สมเย อุปฺปนฺนานิ อชฺมตฺติกพาหิรการณานิ
วิจาเรตุํ สมตฺโถ จ โหติ ฯ ตสฺมา ทหฺยยาน-
มินฺโท นานปฺปการานิ อุปสคฺคการณานิ
อติกมฺม รฏฺฐจฺจุทฺธิปวตฺตอุปายภูตานิ ราช-
กิจฺจานิ สุเขน ปวตฺเตติ, ยถาจิณฺติตอุปายโต
รฏฺฐวาสินํ วุฑฺฒิสฺสขาวหํ ราชกิจฺจสมิทธิ
ปาปฺณาติ ฯ

กายพละ คือ กำลังพระกาย สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพร้งพร้อมด้วยพลวัชฌณธรรม ทรงมีพระราชภารกิจมากมายนักหนา

จนปรากฏว่าพสกนิกร ผู้รู้เห็นส่วนใหญ่ มีความเหน็ดเหนื่อยแทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของพวกเราอยู่เสมอ เป็นห่วงพระสุขภาพพลานามัย

แต่ก็ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่ต้องทรงลำบาก เหนื่อยยากตรากตรำให้ลู่วงเกิดผลสำเร็จตลอดมา ด้วยทรงมีกำลังพระวรกายดี คือ ทรงมีพลวัชฌณธรรม ข้อกายพละ

ด้วยโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานบำรุ้งพาวชิยกรรมและกสิกรรมเป็นต้น ได้รับผลดีตลอดมา

ปัญญาพละ คือ กำลังพระปัญญา ในบรรดาคุณสมบัติทั้งปวง ปัญญาเป็นเยี่ยม ความสำเร็จไม่ว่าเล็กน้อยหรือใหญ่ยิ่งเกิดได้ด้วยมีปัญญา

พาเริ่มต้นและพาดำเนินไปสู่จุดหมายทั้งนั้น

เช่นโครงการมากมายเพื่อพัฒนาประเทศชาติ ที่เกิดแต่พระราชดำริล้วนอำนาจประโยชน์อย่างยิ่งแก่ประเทศชาติประชาชน

ตตถ กายพลํ นาม กายสุส พลํ ฯ นวโมหิ จกุกิวิสิโก มหาราชา ทყยานมินโนท พลวทพฒนธมมปริยาปนเนน กายพลเณ สมปปิโต ปหุตกรณียธูโร จ โหติ,

เย ทყยนิวาสิโน ตํ ขตติยํ ตานิ กรณียานิ นิพทํ กโรนตํ ชานนติปิ ปสสนติปิ เต พหุสวกาเลณ กาลํ เตน อตตโน ปิยญฺเตน ขตติเยณ สห กิลมถาการํ อุปคจฺฉนติ ตสฺส จ สุขภาวโรคเยสุ จิตตากลฺลา โหนติ ฯ

เอวปี สติ โส มหาราชา ทყยานมินโนท นานุปการานิ อายาเสน เจว กิจฺเณ จ กาทพพกิจจานิ กตฺวา สาเณโต นิจจํ สมิทธี อุปปาเทติ ฯ เอวํ หิ โส มหาราชา พลวทพฒนธมมานํ อาทิญฺเตน กายพลเณ สุยฺยโต โหติ ฯ

ปชาย วาณิชคมมกสิกมมาทีนิ อุปฏฺฐหิตุํ โภคาทโย เทติ, เต นิสฺสาย ปชา กालเ กालเ สุฏฺฐุ กิจจผลานิ ลภติ ฯ

ปณฺญาพลํ นาม ปณฺญาย พลํ ฯ สาอคฺคา ว โหติ ฯ

ขุทฺทกานมปิ มหนฺตานมปิ กิจจํจํ นิปฺผลติ ปณฺณํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชติ ฯ

ปณฺญา เตสํ ปจฺมารมภํ อุปฺปาเทติ สพฺพานิ จ นิปฺผลตี ปวตฺตาเปติ ฯ

เอตถ หิสฺส มหาราชสุส สมมาจินฺตนา อุปฺปนา พหุสวทพฺพทมนโนปโยคา อุทาหรณํ โหนติ ฯ

ที่เกิดแต่พระราชดำริล้วนอำนาจพระ
โยชน้อย่างยิ่งแก่ประเทศชาติประชาชน

ก่อนหน้าโครงการพัฒนาล่าสุด คือโครงการ
พัฒนาลุ่มแม่น้ำบางนรา จังหวัดนราธิวาส

ซึ่งมีน้ำเค็มและกร่อยเกือบตลอดปี ไม่
สามารถใช้อุปโภคบริโภคและทำเกษตรได้

ทรงมีพระราชดำริให้พัฒนาลุ่มน้ำ
บางนรานี้ เพื่อกักเก็บน้ำจืดไว้ใช้อุปโภค
บริโภคและทำการเกษตร และเพื่อป้องกัน
ไม่ให้น้ำเค็มไหลเข้าไปทำลายพื้นที่เพาะปลูก
รวมทั้งเพื่อระบายน้ำมิให้เกิดอุทกภัย

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำบางนราเป็นโครง
การใหญ่ กำหนดจะต้องเวลากว่าสิบปีจึงจะ
สำเร็จเรียบร้อยได้ผลเต็มที่.

เต สพเพปี รมุจสุส เจว ทยยปชาย จ
อตมปิ หิตมปิ สุขมปิ อุปปาเทนติ ฯ

เตสุ นราธิวาสนคร บางนรานทิวทตม-
โนปโยโค สพพปจฉิม โหติ ฯ

สา นที ลวโนทเกน เจว อโลณิกา-
มรุโรทเกน จ นิจจ อปุริติ, ตสฺมา เนว อุป-
โภคาธา น ปริโภคาธา น กสิกมฺมารทา
โหติ ฯ

โส มหาราชา ทยยานมินโท ปณฺหา-
พลน อิมํ ปวตฺตี สมฺปสฺสิตฺวา อุปโภคาทินํ
อตถาย สารุขลํ สํหริตุํ เจว กสิกมฺมณฺเฑยา
อนชฺโณตถรณตถาย โลณขลํ นิวาเรตุํ จ
อุทกภยสฺส อนุปาทนตถาย ขลํ นิสุสาเรตุํ จ
อิมํ บางนรานทิวทตมโนปโยคํ การสิ ฯ

อยํ มหาอุปโยโค หุตฺวา ทสสํวจฺจร-
ปมาณสฺส กาลสฺส อจฺเจยน สมิทฺธี
ปาปฺณิสฺสตีติ เอวํ ปริจฉินฺโน โหติ ฯ

วรรณวัชฌนธรรม - จักกวัตติสูตร พ.ศ.๒๕๓๔ (น.๑๖๐-๑๖๑)

เมื่อท่านผู้ปกครองมิได้แจกจ่ายทรัพย์
หรือมิได้จัดปกครองให้ประชาชนพสกนิกร
มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย
เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อทิน-
นาทาน (การลักทรัพย์) ก็ได้ถึงความแพร่
หลาย

ปสาสนการเกหิ ปน อธนานํ ธเน
อนนุปาติยมาเน วา ชนानํ ธนตฺถิภาวตถาย
ปสาสเน อกริยมาเน วา ทาลิทฺธิยํ เวปุลล-
มคฺมาสี, ทาลิทฺธิเย เวปุลลํ คเต อทินนาทานํ
เวปุลลมคฺมาสี

นอกจากนี้ ความไม่ปฏิบัติชอบในมารดา
ความไม่ปฏิบัติชอบในบิดา ความไม่ปฏิบัติ
ชอบในสมณะ ความไม่ปฏิบัติชอบใน
พราหมณ์ ความไม่อ่อนน้อมต่อตระกูลผู้ใหญ่
ในตระกูล ก็ได้ถึงความแพร่หลาย

เมื่ออกุศลกรรมบถ และอธรรมปฏิบัติ
แรงที่สุด ก็จักสำคัญกันและกันว่าเป็นเนื้อ
เหมือนนายพรานเห็นเนื้อ จักทำลายล้างกัน
และกันด้วยศาสตราทั้งหลายอันคมอยู่ ๗ วัน
เรียกว่า สัตถันตรกัปป์

ตทนนตรา อิเม ธมมา เวปุลลคมมึสุ
อมตเตยยตา อเปตเตยยตา อสามณฺณตา
อพฺรหมณฺณตา น กุเลเชฏฺฐาปจายิตา ฯ

ปริโยसानะ อกุสลกมฺมปเถสุ เจว อธมฺเมสุ
จ ติพฺเพสุ เต สุตตา อณฺณมณฺณํ มิคฺสณฺณํ
ปฏฺลิภิสฺสณฺติ, สุตตาหํ ตินฺนเหหิ สุตเถหิ อณฺณ-
มณฺณํ อัจฺฉินฺทิสฺสณฺติ ฯ

อิทํ สุตถนฺตรกปโปติ วุจฺจติ ฯ

ธรรม พ.ศ.๒๕๓๓ (น.๑๗๑-๑๗๓)

ธรรม มีความหมายทั่วไปตามศัพท์ว่า
สภาพที่ทรงไว้ คือทรงไว้ดำรงไว้ตามความ
เป็นจริง

ตามที่แสดงนี้ ธรรมคือสัจจะ ความ
ทุกซ์จริงเป็นอริยสัจธรรม เหตุเกิดทุกซ์จริงก็
เป็นอริยสัจธรรม ดับทุกซ์จริงก็เป็นอริยสัจ
ธรรมทางให้ถึงความดับทุกซ์จริงก็เป็นอริยสัจ
ธรรม

หรือแม้ตัจจริงก็เป็นกุศลธรรม ชั่วจริงก็
เป็นอกุศลธรรม เป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่วจริง
ก็เป็นอัพยาทธรรม

ธมฺโมติ ปเนตถ ฯ สทฺทฐุเปน ปน ธาเรตฺติ
ธมฺโม ยถาตถํ สลฺกขณํ ธาเรตฺติ อตฺถโ,

อิมินา วุตฺตนเยน สจฺจํเยว ธมฺโมติ
อยมตฺถโ ลพฺภติ, กถํ, ทุกฺขสจฺจํ อริยสจฺจธมฺโม
โหติ ทุกฺขสมุทฺยสจฺจํ อริยสจฺจธมฺโม โหติ
ทุกฺขนิโรธสจฺจํ อริยสจฺจธมฺโม โหติ ทุกฺขนิโรธ-
คามินีปฏฺธิปทา สจฺจํ อริยสจฺจธมฺโม โหติ ฯ

อิมินาปิ นิยาเมน กุสลสจฺจํ กุสลธมฺโม
โหติ อกุสลสจฺจํ อกุสลธมฺโม โหติ อพฺยาท-
สจฺจํ อพฺยาทธมฺโม โหติ ฯ

ส่วนในพระรัตนตรัย รัตนะ ๓ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระธรรม หมายถึงมรรค ผล นิพพาน และปริยัติ ย่อลงเป็น ๓ คือ ปริยัติธรรม ปฏิเวธธรรม ปฏิบัติธรรม

ปริยัติธรรม คือธรรมที่พึงเรียน ได้แก่ คำสั่งของพระพุทธเจ้าพระพุทธานุภาพ เป็นธรรมที่พึงเรียน คือตั้งใจ ฟัง อ่าน จำ ทรงเพ่งด้วยใจคือพิจารณา ขบเจาะ ด้วยทิวติ คือความเห็นได้แก่ ทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

ปฏิบัติธรรม ธรรมที่พึงปฏิบัติ คือ เมื่อเรียนรู้แล้ว ก็นำมาปฏิบัติที่กายวาจาใจ กล่าวโดยย่อคือละชั่ว ทำดี ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

ปฏิเวธธรรม ธรรมที่รู้แจ้งแทงตลอด เป็นผลการปฏิบัติ

จึงได้แก่ ผลของการปฏิบัติ ตั้งแต่เบื้องต้น ยกตนให้พ้นจากโลกที่เป็นส่วนชั่ว ขึ้นสู่โลกที่เป็นส่วนดีโดยลำดับ จนถึงสุดโลก พ้นโลก เป็นมรรคผลนิพพาน

เพราะเมื่อปฏิบัติไปก็ย่อมได้รับผลดังกล่าวไป จึงรู้ในผลที่ได้ด้วยโดยลำดับโดยถนัดชัดแจ้ง เพราะปรากฏผลขึ้นที่ตนที่จิตใจของผู้ปฏิบัติเอง.

ยมปน พุทธมมสงฆวเสน รตนตตย, ตตถ ฌโมติ มคคผลนิพพานานิ เจว ปริยตติ จ อธิปเปตา ฯ ตเทกขณํ อภิสงฺขิปิตวา ปริยตติฌโม ปฏิปตติฌโม ปฏิเวธฌโมติ ตโย ฌมา ลพฺภนติ ฯ

ตตถ ปริยตติฌโม นาม ปริยาปุณฺณิตพฺพ- ฌโม ยทิํ พุทฺธสฺส เจว พุทฺธสาวกานญจ โววาทานุสาสนี, สว ทิ สวณวาทนารณ- วจสาปริจยมนสานุเปกขาภิภูจิปฏิวะวเสน ปริยาปุณฺณิตพฺพา ฯ

ปฏิบัติฌโม นาม ปฏิปชฺชิตพฺพฌโม ปริยาปุณฺณิตมฺมานํ กาเยน วาจาเย มนสา วา อนุปฏิบัติ, สรูปโต ปเนตถ สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปสมฺปทา สจิตฺตปริโยทปนํ จาติ ติวริยา ปฏิปทา ลพฺภนติ ฯ

ปฏิเวธฌโม นาม ปฏิวิทฺธมฺโม อาทิตฺโต ปฏฺฐาย ปฏิปตติมฺมผลญฺโต สจฺจปฏิเวธ ฯ ตตถายํ อธิปฺปาโย ฯ ปฏิปตติมฺมํ ปน อนุปฏิปชฺชมาโน อตฺตานํ ปาปเกหิ อปเนตฺวา อนุปฺพเพน สคฺคโลกํ อาโรเปตฺวา โลกุตฺตร- ภาวสงฺขาตํ โลกสฺสนตํ ปตฺตํ สกโกติ มคคผล- นิพพานเมว ปาปุณฺณนติ ฯ

เอวํ ทิ ปฏิปชฺชมาโน อนุปฺพเพน ยถาธุตผลํ ปาปุณฺณนติ, ตโต อตฺตโน จิตฺเต ปาตุญฺตตฺตา ปจฺจกฺขโต ยถาลทฺธผลํ ชานนติ ฯ

คำว่า ธรรม ที่แสดงโดยมาก หมายถึง ธรรมทั้ง ๓ นี้ โดยสรุป เช่นคำว่า **ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม เห็นธรรม**

และในคำว่า ปฏิบัติธรรมนั้น ก็ต้องหมายถึงปฏิบัติธรรมที่เป็นกุศลส่วนดี คือละชั่วทำดี

ฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเพื่อให้ปฏิบัติธรรมประพาสธรรมแก่บุคคลทั้งปวงในที่ทั้งปวง จึงตรัสคำว่าธรรมหมายถึง **ส่วนที่ดีคือคุณงามความดี** และตรัสคำว่า **อธรรม ในความหมายตรงตรงกันข้ามคือ ส่วนที่ชั่ว**

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถึงพระราชาจักรพรรดิไว้โดยความว่า พระราชาจักรพรรดิทรงตั้งอยู่ในธรรม ทรงเป็นพระธรรมราชา ไม่ทรงยังจักรอันไม่มีพระราชาให้เป็นไป

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่าธรรมเป็นพระราชาแห่งพระราชาจักรพรรดินั้น แล้วได้ตรัสว่าพระราชาจักรพรรดิทรงตั้งอยู่ในธรรมเป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรม สักการะธรรม ทำความเคารพธรรมนอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตรา เป็นเบื้องต้น เป็นธรรมาริပါတย มีธรรมเป็นใหญ่ ฯลฯ จักรนั้น อันสมณพราหมณ์เทพมารหรือพรหมไร ๆ ในโลกปฏิวัติคือเปลี่ยนแปลงไม่ได้

ธมมสฺสวณํ ธมมปฏิปัตติ ธมมทสฺสนนฺติ อาทิสฺส วีย เยภุญฺยโต ธมฺโมติ วุตตวณํ สรฺูปโต อิมเ ตโย ธมฺเม สนฺธาย วุตตํ โหติ ฯ

ตสฺมา หิ ธมมปฏิปัตติหิ วจเนปิ ธมฺโม ปาปากรณกุสลุปสมปทาสงฺขาตสฺส ปุณฺณภาค-
-ภูตสฺส กุสลธมฺมสฺส ปฏิปัตติ สนฺธาย วุตโต โหติ ฯ

พุทฺโธ ภควา สพฺพตถ สพฺเพสํ ปุคฺคลานํ ธมฺมจรณตถาย ธมมปฏิปชฺชนตถาย จ ธมฺมํ เทเสนฺโต **คุณธมมสงฺขาตํ กุสลธมฺมํ** สนฺธาย ธมฺโมติ วจณํ เจว **ปาปธมมสงฺขาตํ ตพฺพิ-
ปรีตธมฺมํ** สนฺธาย อธมฺโมติ วจณํ จ เทเสสิ ฯ

ภควา หิ ราชาณํ จกฺกวตฺตํ อารพฺภ เอตทโวจ “โยปิ โข ภิกฺขเว ราชา จกฺกวตฺตํ ธมฺมิโก ธมฺมราชา, โสปิ น อราชาํ จกฺกํ ปวตฺเตตฺติติ ฯ

ธมฺโม ภิกฺขุติ ภควา อโวจ, “อิธ ภิกฺขุ ราชา จกฺกวตฺตํ ธมฺมิโก ธมฺมราชา ธมฺมํเยว นิสฺสาย ธมฺมํ สกฺกโรนฺโต ธมฺมํ ครุฑโรนฺโต ธมฺมํ อปจายมาโน ธมฺมทฺธโช ธมฺมเกตุ ธมฺมาริပါတยโย ฯ เปฯ ตํ โหติ จกฺกํ อปปฏิวตฺตํ เกณจิ มนุสฺสสฺสวเตน ปจฺจตฺถิเกน ปาณินาติ ฯ

วินัย พ.ศ.๒๕๓๓ (น.๑๗๖-๑๗๗)

วินัย คือ พระพุทธบัญญัติ เป็นคำสั่งปรับ
อาบัติแก่ภิกษุผู้ประพฤติทางกายวาจาเป็น
อัสวภูฐานนิยธรรม คือ การกระทำที่ไม่ดี
งามเป็นที่ตั้งแห่งอัสวะ กิเลสต้องจิตสันดาน
นั้น ๆ

ชื่อว่าวินัย เพราะเป็นเครื่องกำจัด ห้าม
ป้องกันโทษละเมิดทางกายวาจา เป็นเครื่อง
นำไปโดยวิเศษ เป็นเหตุให้เกิดความเรียบร้อย
ดีงาม

ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยความ
ว่าทรงอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ
ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย คือเพื่อ
ความดีงามแห่งสงฆ์ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
เพื่อข่มบุคคลที่เก้อยาก เพื่ออยู่ผาสุกแห่ง
ภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก เพื่อสำรวมระวัง
ป้องกันอัสวะทั้งหลายที่เป็นปัจจุบัน เพื่อ
กำจัดห้ามอัสวะทั้งหลายที่เป็นภายนอก
เพื่อความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส
เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นแก่ผู้ที่เลื่อมใสแล้ว
เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม เพื่ออนุเคราะห์
ถือเอาตามวินัย

วินยัติ ปเนตถ ฯ วินโย นาม อัสวภู-
ฐานิโย กายิกวาจสิกขาชมาจารี กโรนตํ ภิกขุ
อาปตตี อโรเปตุ อณตติภูตา พุทฺธสฺส
ปณฺณตฺติ ฯ

กายิกวาจสิกขาชมาจารนิเสธนโต เจว
กายวาจानํ วินยฺนโต จ วินโย นาม ฯ วินโย
จาโย สงฺฆสฺสจฺจุตฺตาชนโก โหติ ฯ

ยถาห ภควา “เตนหิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ
สิกขาปทํ ปณฺญาเปสฺสามิ ทส อตฺถวเส
ปฏฺิจฺจ สงฺฆสฺสจฺจุตฺตาย สงฺฆผาสุตฺตาย ทุมมํกฺกุนํ
ปุกฺคคฺลานํ นิคฺคหาย เปสฺลานํ ภิกฺขุ
ผาสุวิหาราย ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ
สํวราย สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏฺิจฺชาตฺตาย
อปฺปสนฺนํ ปสาทาย ปสนฺนํ ภิกฺขุโย-
ภาวาย สทฺธมฺมจฺจุตฺติยา วินยฺยานุคฺคหยาติ ฯ

ในวินัยปิฎกได้มีแสดงว่า ท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าว่า พรหมจรรย์ศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ไหนไม่ตั้งอยู่นาน ของพระองค์ไหนตั้งอยู่นาน เพราะเหตุปัจจัยอะไร

ตรัสตอบว่า พรหมจรรย์ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าวิปัสสี ของพระผู้มีพระภาคสิขี ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสุ ไม่ตั้งอยู่นานเพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า ๓ พระองค์นี้ **ไม่ทรงชวนชวายเป็น**แสดงธรรมโดยพิสดาร

นวัคคตฤศาสน์ คือ คำสอน ของพระศาสดามือ ๙ มีสุตตะ เคยยะ เป็นต้น มีน้อย ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย ปาฏิโมกข์ก็ไม่ทรงแสดง

โดยอันตรธานแห่งพระพุทธเจ้าเหล่านั้น โดยอันตรธานแห่งสาวกพุทธานุพุทธสาวกภายหลัง ต่างนาม ต่างโคจร ต่างชาติ ต่างตระกูล บวชแล้ว ยังพรหมจรรย์ศาสนา นั้นให้อันตรธานไปโดยเร็ว

เหมือนดอกไม้ต่าง ๆ วางไว้บนแผ่นกระดาน มิได้ร้อยไว้ด้วยด้าย ลมย่อมเกลี้ยเรียรายกระจัดกระจายดอกไม้เหล่านั้น โดยเหตุที่มีได้ร้อยไว้ด้วยด้าย

วินัยปิฎก ปราย อตถทีปนา ฯ เอกาทหิ อายสมา สารีปุตโต ภควนตํ เอตทโวจกตเมสํ นุ โข พุทธานํ ภควนตานิ พรหมจรรย์น จิรฐิติกํ อโหสิ, กตเมसानํ พุทธานํ ภควนตานิ จิรฐิติกํ อโหสิ, โก นุ โข ภนเต เหตุ โก ปจฺจโย เยน พรหมจรรย์ น จิรฐิติกํ อโหสิ, โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย เยน พรหมจรรย์ จิรฐิติกนติ ฯ

ภควา อิทมโวจ “ภควโต จ สารีปุตตวิปสสิสฺส ภควโต จ สีขิสฺส ภควโต จ เวสสุสฺส พรหมจรรย์ น จิรฐิติกํ อโหสิ, ภควา จ สารีปุตตวิปสสี ภควา จ สีขี ภควา จ เวสสุ ภิกฺขุโน อเหสุํ สาวกานํ วิตถาเรนธมฺมํ ทสฺเสตุํ,

อปฺปภณฺจ เนสํ อโหสิ สุตตํ ฯเปฯ เวทลลํ (นวกคตฤศาสน), อปฺปภณฺตตํ สาวกานํ สิกขาปทํ, อนฺุทฺธิฏฺฐํ ปาติโมกฺขํ,

เตสํ พุทธานํ ภควนตานิ อันตรธานน พุทธานุพุทธานํ สาวกานํ อันตรธานน, เย เต ปจฺจิมมา สาวกา นานานามา นานาโคตตานิ นานาชจจา นานากุลา ปพฺพชิตา, เต ตํ พรหมจรรย์ ชีปฺปณฺเณว อันตรธาเปสุํ,

เสยฺยถาปิ สารีปุตต นานาปุณฺณานิ ผลเกนิกฺขิตตานิ สุตฺเตน อสงฺคหิตตานิ, ตานิ วาโต วิกิริติ วิธมฺติ วิทฺธเสติ, ตํ กิสฺส เหตุ, ยถา ตํ สุตฺเตน อสงฺคหิตตตฺตา, เอวเมว โข สารีปุตตเตสํ พุทธานํ ฯเปฯ อันตรธาเปสุํ,

อนึ่ง ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่คฤหัสถ์
ทั้งหลายให้มีเวรมณี คืองดเว้นจากภยเวร
๕ ประการดังที่เรียกว่า ศีล ๕ เป็นต้นโดย
ให้คฤหัสถ์สมาทาน

อปิจ พุทฺโธ ภควา คหณฺฐานํ สิกขาปทานิ
ปญฺญาเปตฺวา เต ตานิ สมาทเปสฺสิ กิเมตฺถาย
ปญฺจ สีลาทินามเกหิ ปญฺจเวเรหิ วิรมณ-
สงฺขาทาย เวรมณียา ปตฺติฏฺฐาปนตฺถาย ฯ

รัฐฐาภิบาลโนบาย - มองจากทีโกล-โกลั พ.ศ.๒๕๓๓ (น.๑๗๙-๑๘๐)

พระราชจริยารัฐฐาภิบาลโนบายนั้น
คือ วิธีปกครองพระราชอาณาจักร

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า
ได้ทรงอาศัยธรรมวินัย ทรงสักการะเคารพ
ธรรมวินัย ที่พระบรมศาสดาจารย์ตรัสบรร
หารตั้งพระธรรมวินัยไว้แทนพระองค์แก่พระ
อานนท์พุทธอุปัฏฐากในสมัยใกล้จะเสด็จดับ
ขันธปรินิพพานว่า ความว่า ดูก่อนอานนท์
ธรรมและวินัยใดที่เราผู้ตถาคตได้แสดง
ไว้แล้ว ได้บัญญัติไว้แล้ว แก่ท่านทั้งหลาย
ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของท่าน
ทั้งหลาย ภายหลังแต่เราล่วงไปแล้ว

โดยนัยสัทธรรม ธรรมเป็นคำสอน
วินัยเป็นคำสั่ง รวมเป็นพุทธศาสนา คำสั่ง
สอนของพระพุทธเจ้า คือสัตตสุตตัน

คำสั่งสอนของพระศาสดาเป็นปริยัติ
ธรรม ธรรมที่ฟังเรียนก่อน จึงเป็นธรรมวินัย
ที่เป็นปฏิบัติธรรม.

ทรงศึกษาธรรม ศีลภาวนา ทั้งภาคเรียน
ทั้งภาคปฏิบัติ เป็นอรรถสมบัตินี้แล้ว

รัฐฐาภิบาลโนบาย นาม รัฐสงฆาตส
อาณาจักรกสส อภิบาลนิธาน ฯ

ภูมิพล หิ มหาราชา ทฺยยานมินฺโท
ธมฺมวินยํ นิสฺสยติ สกฺกโรติ ครุฑโรติ จ ยํ
สนฺธาย พุทฺโธ ปรีนิพฺพานสมเย พุทฺธูปฏฺฐาก-
ภูตสฺส อานนฺทตฺเถรสฺส กเถสิ “โย โว อานนฺท
มยา เทสิโต ปญฺยตฺโต ธมฺโม จ วินโย จ โส
โว มมจฺเจยน สตฺถาติ ฯ

สทฺธมฺมนยโต ปเนตฺถ ธมฺโม อนุสาสนภูโต
โหติ, วินโย อาณาภูโต โหติ, ตฺถกฺกํ อภิสถฺย-
หิตฺวา สตฺถุสาสนสงฺขาตํ พุทฺธสาสนํ นาม ฯ

โส หิ ธมฺมวินโย ปรมํ ปรียาปฺญิตพฺโพ
ปรียตฺติธมฺโม โหติ, ตโต ปฏฺธิปชฺชิตพฺโพ
ปฏฺธิปตฺติธมฺโม โหติ ฯ

ปรียตฺติภาควุทฺถญฺเจว ปฏฺธิปตฺติภาควุทฺถญ
ธมฺมวินยํ อตฺตหิตสมฺปตฺติํ กตฺวา อุกฺคณฺหิตฺวา

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ได้ทรงมองปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ การใช้
ประโยชน์จากที่ดินที่ก่อให้เกิดสิ่งแวดล้อม
เป็นพิษ ไกลไปในอนาคต

ไม่ใช่เพียงเฉพาะหน้า แต่เป็นการวางแผน
อย่างเป็นระบบเป็นขั้นตอน

มองปัญหาจากระยะไกลสุดไกลพอ
สมควรจนใกล้ที่สุด

เพื่อให้เป็นตัวอย่างที่เป็น “มองจากที่
ไกล” และ “มองไปไกล”

มองจากที่ไกล คือ การใช้ภาพถ่ายจาก
ดาวเทียมเป็นเครื่องช่วยในการจัดรูปที่ดิน
ถ่ายภาพทางอากาศกับการเดินเข้าสำรวจ
ประกอบ

มองไปไกล ก็คือ “ที่ทำกินไม่ออก” นอก
จากรุกที่ป่า แต่จำนวนประชาชนนอกเงยขึ้น
เรื่อย ๆ

ดังนั้น จึงต้องมีการวางแผนการใช้ที่ดิน
ที่มีอยู่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ให้
สามารถเพิ่มผลผลิตให้มีความสมดุลกัน
ระหว่างพลเมืองที่จะขยายตัวเพิ่มมากขึ้น
โดยวิธีต่าง ๆ

ได้ทรงมีพระราชดำริ ที่จะทราบและเข้าใจ
วิธีปฏิบัติได้ จากพระราชดำรัสที่พระราช
ทานในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปทอด
พระเนตรกิจการของศูนย์ศึกษาการพัฒนา
ห้วยฮ่องไคร้

มหาราช หิ ทฤษฎานมินโท อนาคต
วิสปริกขะบุปบาทกั ภูมิอุปโยคั มุขยปณหาติ
อนุปสสติ, เตณ ตั เขเปตุ์ อุปายั โยเซติ ฯ

โส อุปาโย ปฏิปาณียา ปวตตติ, น
อภิมุขเมว ปวตตติ ฯ

โส มหาราช สมีปกาลโต ปฏญาย ยาว
ทुरกาลา อุปชชิตัพพั ตั ปณห์ อนุปสสติ ฯ
ตาทิสา อนุปสสนาว ทูรจันนานุปสสนาย เจว
ทูรานุปสสนาย จ อุทาหรณั ภวิตุ์ ปวตตติ ฯ

ตาสู ทูรจันนานุปสสนา นาม ภูมิ-
สณฺจันสัวิทหนตถาย อุปคเณ ฉายารูปส
อาทานั, สา อากาเส ฉายารูปาทานญเจว
ปริวิมัสสิตุ์ จ ปเวสนั นิสสาย สัสิขมฺติ ฯ

ทูรานุปสสนา นาม อาชีวปโยคภูมิ น
วิรุหติ อณฺณตฺร วณเขตตาทิกกมา, ปชาย ปน
ปมาณั อนนตริกั วฑฺฒตีติ อนุปสสนา,

ตสฺมา อุตฺตมตถอุปาทนตถาย เจว
วฑฺฒิตปมณาย ปชาย สทธี สมานภาคั
กตฺวา ลทฺธผลพฺรหฺนตถาย จ อปฺปุลลภูมิ-
อุปโยเค นานปฺปการั วิธานั กาทพฺพั โหติ ฯ

โส มหาราช ห้วยฮ่องไคร้ อิตินามสส
วฑฺฒนสิกขาเวมชฌญจันสสกิจจทสฺสนตถาย
คตกาเล กถิตกถามคฺคินิยาเมเน ทยฺยวาสินั
ปฏฺธิปตฺติวิธี ปริณฺญาตฺตุกาโม โหติ ฯ

ซึ่งมีความว่าควรศึกษาวิจัยอย่างจริงจังใน
เรื่องการลดความสูญเสียความชื้นจาก
พื้นป่า ต้นน้ำลำธาร ที่มีเป้าหมายจะฟื้นฟู
สภาพ

ได้พระราชทานวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อ
ให้เกิดผลตลอดถึงเพื่อให้เกิดการเปรียบ
เทียบระหว่างการฟื้นฟูสภาพป่าไม้โดยใช้
น้ำธรรมชาติ กับการเร่งรัดด้วยการเสริมน้ำ
จากโครงการชลประทาน

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ได้ทรงมองปัญหาเรื่องน้ำอันเป็นทรัพยากร
ธรรมชาติเป็นสิ่งแวดล้อมอีกอย่างหนึ่งที่มี
ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของ
ชีวิตมนุษย์

หากมีการปฏิบัติใช้น้ำไม่ถูกต้อง
น้ำที่ผ่านการใช้ของมนุษย์มาแล้วนั้น
เอง ก็กลับจะก่อให้เกิดสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ
ต่อมนุษย์ผู้ใช้น้ำได้อย่างมหาศาล

ตตถายํ ปธานสารตฺถโ ๑ สภาวํ ปจจาหริตฺ
อภิมตฺถจฺณญตฺตาย วณฺณมียาปิ นทีปภาวภูต-
ขุทฺทกมาติกายปิ สํเสทปริกฺขยสฺส มนฺที-
กรณฺเ สิกฺขา เจว วิจโย จ คาฬหากาเรน
กาตพฺพา ๑

ตสฺมา สมฺมิตฺธี อูปฺปาเทตฺถํ อนตฺมโส ปกฺติ-
ปวตฺตอฺทฺทนฺ เจว อฺทกสมฺปาทนฺูปโยคโต
อฺทกสฺส อูปฺธานนฺ จ วณฺสภาวะปจฺจา-
หฺรณสฺส สํสนฺทน์ อูปฺปาเทตฺถํปี นานปฺปการํ
ปฺปฏิปตฺติวธี นิสฺเสสสิ ๑

โส มหาราชา มนุสฺसानํ ชีวเน สบฺบโยชน
-ทพฺพภูตอฺทกสฺส ปวตฺติปญฺหาสงฺขาตํ
วิจาเรตพฺพปทํ วิจาเรติ,

สเจ หิ อฺทกวลฺลชนํ อนนฺจจฺจวิกฺกิจเจสฺสุ
ปวตฺเตยฺย, ตํ มนุสฺสเสหิ วลฺลชิตอฺทกเมว
วิสาธปการโต เตสํ วิสปริกฺเขปํ อูปฺปาเทสฺสตี-
ติ ปสฺสตี ๑

เมตตา พ.ศ.๒๕๓๑ (น.๑๘๙-๑๙๑)

เมตตา คือภาวะจิตใจที่มีเยื่อใยไมตรีจิต
มิตรใจ คิดเกื้อกูลด้วยสุขประโยชน์ ปราศจาก
อาฆาตพยาบาทซึ่งเคียดโกรธแค้น

เมตตา นาม มิชฺชนหิตกามตฺตายุตฺตสฺส
ปรหิตานุกูลสงฺกปฺปสมนฺนาคตฺสส อาฆาตาทิ-
วิคตฺสส จ จิตฺตสฺส ภาโว ๑

แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบ
เข้มแข็ง มองด้วยสายตาอันแสดงถึงใจที่เฝือก
อาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปรากฏ
จากพยาบาลที่เป็นภัยเวรทั้งปวง

วิธีอบรม คือ ระวังใจมิให้โกรธแค้นขัด
เคืองอาฆาตพยาบาท

เมื่อภาวะจิตเช่นนั้นเกิดขึ้น ก็พยายาม
สงบระงับเสีย โดยคิดว่าตนเองรักสุข ต้องการ
สุขฉันใด คนอื่นสัตว์อื่นก็ฉันนั้น และตนเอง
ปรารถนาสุขแก่คนที่รักที่พอใจฉันใด ก็ควร
ปรารถนาสุขแก่คนอื่นสัตว์อื่นด้วยฉันนั้น

ต่อมามารดาบิดาของสุวรรณสามได้
ถูกงูพิษพันพิษเข้านัยน์ตา จึงตาบอดหมดทั้ง
๒ คน

ตามเรื่องในชาดกนี้ แม้จะเล่าถึงเหตุ
การณ์ที่บังเกิดเหมือนเป็นอภินิหาร คือผลที่
บังเกิดขึ้นด้วยอำนาจของสัจจกิริยา แต่
สารัตถะ คือ ความสำคัญของเรื่องก็มุ่ง
หมายแสดงถึงอำนาจจิตใจ

อำนาจจิตใจของบุคคลของบุคคลซึ่ง
เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ เมื่อกล่าวโดยย่อแล้วก็มี
เป็นสองฝ่าย คืออำนาจจิตใจอันประกอบ
ด้วยธรรมอย่างหนึ่ง อำนาจจิตใจอันประกอบ
ด้วยธรรมอีกอย่างหนึ่ง

เมตตاپยัตโต สนมุขวณณจกขุปถภาวโต
อาการํ ทสเสติ, อตถกามตายุตตสส เวรภูต-
พยาปาทวิคตสส จิตตสส สัจเจน จกขุปถน
ปเร โอโลเกติ ฯ

ตตริทํ ภาวนาวิธานํ ฯ อาทิมหิ จิตต-
สัวเรน สัวโต หุตวา น โกธมปิ อาฆาตมปิ
อุปปาเทยย ฯ

ตสมิ อุปปนเน ยถา หิ สุขกาโมมหิ ตเถว
อญเณปิ สตตะตา, ยถา จ ปิยชนสส สุขกาโมมหิ
ตเถว อญเณสํ สตตทานํ สุขกาโม ภเวยยนติ
วายมิตวา ตํ วูปสเมยย ฯ

ปจฉา สุวณณสามสส มาตาปิตรो
อาสีวิเสน จกขุสุ นาสวาเตน ปหฺมา อนธา
อเหสุ ฯ

อิมสมิ หิ ชาตเก ปวตติกา สจจกิริยา-
วเสน อุปปนนผลสงฆาตการณสส อภินิหาร-
วเสน อุปปนนการณสทิสภาวํ นิตสเสติปิ,
เอตถ ปน สารตโถ จิตตวเสน อุปปน-
การณาริปปาเยน นิตสสิโต โหติ ฯ

อิมสมิ ชาตเก สมพนธิภูตานํ ปุคฺคลานํ
จิตตวโส ทุพฺพิโธ โหติ ธมมสัยุตโต อธม-
สัยุตโต จ ฯ

อุเบกขา พ.ศ.๒๕๓๑ (น.๑๙๑-๑๙๓)

อุเบกขาในพรหมวิหาร คือ ความมีใจ
มัธยัสถ์เป็นกลางในสัตว์ทั้งหลายไม่ตกไป
ในราคะ คือ ความยินดีติด หรือปฏิฆะ ความ
ยินร้าย

เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข

กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้น
ทุกข์

มุทิตา ความพลอยยินดีในเมื่อผู้อื่นมี
ความสุขความเจริญ

และอุเบกขา

ข้อนี้ที่พึงใช้ในเวลาที่ไม่ควรจะใช้ข้อใน
ข้างต้น

วิธีอบรม คือ พิจารณาในบุคคลนั้นหรือ
ทั้งหมดว่า มีกรรมเป็นของตนเป็นทายาท
คือ รับผลแห่งกรรมของตนเอง

เมื่อวางใจลงในกรรมได้ ใจก็จะเกิดเป็น
กลางคือเป็นอุเบกขาขึ้นได้

อุเบกขาติ ปเนตถ ฯ จิตตสส รากปฏีฆะสุ
อปติตฺวา สตเตสุ มชฺฌตตภาวูปคมนํ อุเบกฺขา
นาม ฯ

ตตถ เมตฺตา สตฺตานํ หิตาการปฺปวตฺ
ติลภฺขณา หิตุปสํหารรสา,

กรุณา สตฺตานํ ทุกฺขาปนยนาการป-
วตฺติลภฺขณา ปฺรทุกฺขาสหฺนรสา,

มุทิตา ปฺรสมฺปตฺติยา ปโมทฺนลภฺขณา
อนิสฺสายนรสา,

อุเบกฺขา สตเตสุ มชฺฌตตภาวูปวตฺ
ติลภฺขณา สมภาวทสฺสนรสา ฯ ยถาวุตฺตายํ
อุเบกฺขา อธิธฺมิปฺเปตา โหติ ฯ อุเบกฺขา ปณายํ
ยทา เมตฺตาทิกํ บุริมฺพรหมวิหารตฺตยํ ภาเวตุํ
น สกฺกา ตทา ภาเวตฺตพฺพา ฯ

ตตฺริทํ ภาวนาวิธานํ ฯ อุเบกฺขาภาวนํ
อารภิตฺถกาเมน ปิยปุคฺคลาทิสฺสุ ยงฺกณฺจิ อชฺฌ-
เปกฺขิตฺวา “อัยมมฺสสโก โหติ กมฺมทายาโท-
ติ อาทินา นเยน ตสฺส กมฺมสฺสกตา กมฺม-
ทายาทตา จ ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพา ฯ

อชฺฌเปกฺขิตฺวา ตสฺส กมฺมสฺสกตาทิ-
ภาวเณ ปจฺจเวกฺขโต จิตตสฺส มชฺฌตตภาว-
สงฺขาทา อุเบกฺขา อุปฺปชฺชติ ฯ

ระวางใจมิให้ขึ้นลง ด้วยความยินดียินร้าย
ทั้งในคราวประสบสมบัติ ทั้งในคราวประ
สบวิบัติ

เมื่อภาระของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายาม
ระงับใจ

หัดคิดถึงกรรมและผลของกรรมหัดคิด
วางลงไปให้แก่กรรม เหมือนอย่างให้กรรม
รับผิดชอบเอาไปเสียเลย

อันที่จริงภาวะของจิตเป็นอุเบกขานี้
ย่อมมีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดาในเวลาปรกติ
ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังไม่มีอะไรมาทำให้เกิด
ความยินดียินร้าย

ก็เป็นอุเบกขาที่เป็นธรรมชาติธรรมดานี้
แต่ยังเจือด้วยความไม่รู้ ที่เรียกว่า อัญญาณะ
และจะเปลี่ยนไปเป็นความยินดียินร้ายขึ้นได้
โดยง่าย

พระบรมครูสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มี
อยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้น คือ ให้
เป็นคุณอันบริสุทธิ์ ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป

ไม่ใช่ในเวลาที่ไม่มีการอะไรมากระทบ
จิตเท่านั้น แม้มีเรื่องมากระทบจิตใจยินดียิน
ร้าย ก็ระงับได้ ทำใจให้สงบให้เป็นอุเบกขา
ได้ด้วยความรู้ที่เรียกว่า ญาณะ หรือ ญาณ

อุเปกขาภาวนํ หิ ภาเวตุกาโม อตตโน
สมปตติปัตตกาเลปิ วิปตติปัตตกาเลปิ
ปฏีฆานุนยวเสน น อุจจาจจาการํ ทสเสย
เนว อุณณเมยฺย น โอนเมยฺย

ยทา ปฏิโฆ วา อนุนโยวา จิตเต อุปปนโน
ตทา ตํ วูปสมเมตฺถ วายเมยฺย,

อาทิมหิ กมมณฺเญว กมมวิปากญจ
ปจฺจเวกขิตฺวา อิํ กมมนิทานํ กมเมน ปวตฺติตํ
โหตฺติ นเยน กมมสฺส กิจจํ กตฺวา ฐํ
นิกฺขิเปยฺย กมมํ ฐํ วหาเปนโต วีย ภเวยฺย ฯ

ปฏีฆานุนเยหิ หิ อปปฏิหตสฺส จิตตสฺส
อุเปกขาภาโว ปกตียา ปวตฺตติ,

เอวรูปา ปน อุเปกขา อณฺณณสหคตา
โหติ ยา อณฺณณูปกขาติ วุจฺจติ สุขเณ จ
ปฏีฆานุนยภาเวน วิปริณามํ คจฺฉติ ฯ

อมฺหากํ หิ สตุถา สาวเก อีทิสเมว
จิตตสฺส อุเปกขาภาวํ ภิชฺชโย หิตกฺกรณฺตุ-
ปริสุทฺธภาวสงฺขาตํ ธมฺมปฏิบัติภาวํ อาโร-
ปาเปตฺถ อนุสาสติ ฯ

น เกวลเญว อปปฏิหตจิตตกาเล
อุเปกฺขโก โหติ, อถปิ ยทาปิ เยน เกณจิ
ปฏฺิหตจิตโต หุตฺวา รากปฏฺิมี อุปปาเทติ ตทา
ณฺณวเสน ตํ นิวาเรตฺถ จิตฺตํ อุปสมเมตฺถ จิตฺตํ จ
อุเปกฺขาสหคตํ กาคฺถํ สกโกติ ฯ

เพราะว่า ความยินดีที่เรียกว่าราคะ
ความยินร้าย ที่เรียกว่าภฺมิ ะ เป็นศัตรูที่ห่าง
ของอุเบกขา

ส่วนอุเบกขาด้วยความไม่รู้ อันตัวความ
ไม่รู้อันเรียกว่า อัญญานะนี้เป็นศัตรูที่อยู่ใกล้
ของอุเบกขา

เพื่ออบรมอุเบกขาพรหมวิหาร ก็พึงยก
ตนขึ้นเป็นพยานหรืออุปมาดังเช่นว่า

ตนไม่ชอบให้คนอื่นมาเพ่งเล็งชอบใจ
อยากได้อะไรของตน และไม่ชอบให้ใครอื่น
มาหมายมั่นปองร้ายฉันทใด ตนก็ไม่ควรจะไป
คิดยินดียินร้ายดั่งนั้นแก่คนอื่นควรจะมีใจ
มัธยัสถ์ คือ เป็นกลางฉันทนั้น

และให้ยกบุคคลที่เป็นกลาง ๆ ขึ้น
มาเป็นอุปมาดังพระพุทธภษิตที่ตรัสสอนไว้
ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวง ด้วยอุเบกขา
เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้มีไม่ใช่เป็นที่ชอบใจ
มิใช่เป็นที่ชอบใจ ก็มีอุเบกขาฉันทนั้น”

อุเบกขาที่เป็นโพชฌงค์ คือองค์แห่ง
ความรู้โพชฌงค์มี ๗ ข้อ ตั้งต้นด้วยสติลง
ท้ายด้วยอุเบกขา คือ เพ่งดูจิตที่เป็นสมาธิ
อย่างสงบเฉยอยู่.

อุเบกขาในสมาธิ จิตที่จะเป็นสมาธิ
อย่างสูงต้องมีอุเบกขาที่บริสุทธิ์ แม้ในสมาธิ
ชั้นต่ำลงมาก็ต้องมีอุเบกขามาโดยลำดับ.

อุเปกขาย หิ รากสงขาโต อนุโรธ ปฏิม-
สงขาโต วิโรธ จ ทูรปจจตติกา โหนติ,

อณฺณณูปกขาติ ปเนตถ อณฺณณํ
อาสนนปจจตติกํ ฯ

ตสฺมา อุเปกขาภาวนากาเล อตฺตานํ
อุปมํ กตฺวา ภาเวตฺตพฺพา ฯ กถํ ฯ

ยถา หิ เนว ปเรสํ สกณฺณทสฺส อนุโรธ-
ภูตํ อภิขมํ อิจฺจติ น จ ปเรสํ อตฺตนิ วิโรธภูตํ
พฺยาปาหํ, ตถา สยมปิ ปเรสุ ตาหิสํ อนุโรธ-
วิโรธํ น อุปปาเทยฺย, เตสุ ปน มชฺฌตฺตจิตฺโต
สียา ฯ

อถว มชฺฌตฺตปฺกคฺคํ อุปมํ กตฺวา อุเปกขา
ภาเวตฺตพฺพา ฯ กถํ ฯ ยถาห เสยฺยถาปิ นาม
เอกํ ปุคฺคํ เนว มนาปํ น อมนาปํ ทิสฺวา
อุเปกฺขโก อสฺส, เอวเมว สพฺเพ สตฺเต
อุเปกขาย ผรตฺติ ฯ

โพชฌนฺคฺอุปกขา นาม มชฺฌตฺตาทาเรน
สมาหิตจิตตสฺส อุเปกขา ฯ โพชฌนฺคา
สตีอาทิกอุเปกขาปริโยสานภาวโต สตฺตวิธา
โหนติ ฯ

สมาธิมฺหิ อุเปกขา เวทิตพฺพา ฯ จตฺตถ-
ฌานสงฺขาตอุปริมสมาธิยฺุตเตน จิตฺเตน ปรี-
สุทฺธูปกฺขาสมฺปยุตฺเตน ภวิตพฺพํ เหมจฺฉิม-
สมาธิยฺุตเตน จิตฺเตนปิ อนุปฺพเพน อุเปกฺขา-
สมฺปยุตฺเตน ภวิตพฺพํ ฯ

อุเบกขาในปัญญา คือ

ปัญญารู้ส่วนเหตุ อันได้แก่ปัญญาที่ใช้พิจารณา
ย่อมมีอาการวิจัย คือ ค้นหา เลือกพ้น และ
มีอาการยึดสิ่งที่ค้นนั้นไว้ จึงยังไม่เป็นอุเบกขา

ส่วนปัญญารู้ส่วนผล ได้แก่ปัญญาที่
ค้นพบแล้วย่อมมีอาการว่างแล้วหยุด เพราะ
ไม่ต้องค้นไม่ต้องยึดอีก จึงเป็นอุเบกขา

อุเบกขาในโพชฌงค์มีลักษณะดังนี้
แต่ในที่นี้มุ่งถึงอุเบกขาในวิปัสสนา ดังที่กล่าว
เป็นหัวข้อ

รัฐสุทธิปาโลบาย พ.ศ.๒๕๓๑ - ขันติ (น.๑๙๔-๑๙๖)

ขันติ ความอดทน กิริยาที่อดทนต่อโลกะ
ความอยากได้บ้าง ต่อโทษความโกรธเคือง
จนถึงพยายามมุ่งร้ายบ้าง ต่อโหมเหวความหลง
งมงายบ้าง

ปณฺธาย ปน อุเปกฺขา เอว เวทิตพฺพา ฯ
สงฺขารูปฺเพกฺขาวิปสฺสนูปฺเพกฺขา หิ อตฺถโตเยว
ปณฺธายเอว ฯ สา ปณฺธยา กิจฺจวเสน ทฺวริยา
ภินฺนา โหติ เหตุภากิยปณฺธยา เจว ผลภากิย-
ปณฺธยา จ ฯ

ตตฺถ เหตุภากิยปณฺธยา วิจารณกิจฺเจ
อุปฺโยเซติ วิจินฺนาการา วิจินิตคหณาการา จ
โหติ ฯ ตาทิสสา ปณฺธยา อุเปกฺขาติ สงฺขํ น
คจฺฉติ ฯ โพชฌนฺคูปฺเพกฺขา เอว ลกฺขณา ฯ

ผลภากิยปณฺธยา ปน ลกฺขณตตฺยสฺส
ทิกฺขุจกฺกาเล อุปฺปนฺนา โหติ ปุนเรว วิจินฺน-
คหณากาวโต สฺสณฺหา หุตฺวา จปฺนาการา
โหติ ฯ ตาทิสสา ปณฺธยา อุเปกฺขาติ สงฺขํ
คจฺฉติ ฯ

อิธ ปน วิปสฺสนูปฺเพกฺขาทีอุทฺเทเส วุตฺตา
วิปสฺสนูปฺเพกฺขา อธิปฺเปตา ฯ

ขันติ นาม ขมนํ รูปาทินํ ผุฏฺฐกาเล
โลภสฺสปี โทสสฺสปี โมหสฺสปี ขมนตา ฯ

ตตฺตฺราयํ อธิปฺปาโย ฯ

เพราะได้ประสบอารมณ์ที่ยั่วให้เกิด เมื่อ
มีอารมณ์ที่ยั่วให้เกิด เมื่อมีอารมณ์มาประสบ
ยั่วให้เกิดอยากได้ อยากล้างผลาญ อยาก
เบียดเบียนก็อดทนไว้ ไม่แสดงวิกลวิการอัน
ชั่วร้ายทางกายวาจาออกไปตามอำนาจแห่ง
โลภะ โทสะ โมหะ

และอดทนต่อทุกขเวทนา มีเย็นร้อน
เป็นต้นอันทำให้ลำบาก

อดทนตรากตรำประกอบการทำงานต่าง ๆ

อดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวซ้ำไม่เป็นที่
ชอบใจ

ชื่อว่าขันติ

ข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้ามีพระราช
หฤทัยกล้าหาญอดทนต่อโลภะ โทสะ โมหะ
ที่เกิดขึ้นเพราะได้ประสบอารมณ์ที่มายั่วให้
เกิด ทรงอดทนต่อเวทนา มีเย็นร้อน เป็นต้น
ทรงตรากตรำอดทนปฏิบัติพระราชกรณียกิจ
ต่าง ๆ ทรงอดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวซ้ำ
รักษาพระราชหฤทัยและพระอาการพระกาย
พระวาจาให้สงบเรียบร้อย ดังนี้ จัดเป็นขันติ.

เมตตาและขันติย่อมต้องเนื่องกันและ
กันอาศัยกัน บารมีข้อ ๙ อันได้แก่ เมตตา กับ
ทศพิธราชธรรม ข้อ ๙ คือขันติ

ธรรมะทั้งสองข้อนี้แม้จะมีชื่อธรรมะ
ต่างกัน แต่การปฏิบัตินั้นย่อมต้องต่อเนื่องกัน
และอาศัยกัน

ยัม เตสํ ขโม โหติ ยานิ รูปาทีนิ จกขวาทีนํ
อาปาณมาคนตฺวา โลภํ อุปปาเทนตีปิ วินาสํ
उपपाเทนतीपि विहसं उपपाเทนतीपि, โลภาทีนํ
वसेन कायवाजाहि विहारं न तस्येति,

ยัม สัตตุนหาทีหิ อุปปาทิตานํ ทุกขานํ
เวทนนานํ ขโม โหติ,

ยัม อเนกวิธกรณียปริปุรณํ สารีริกานํ
ทุกขานํ เวทนนานํ ขโม โหติ,

ยัม จ ทุรตตานํ ทุราคตานํ อมณาปานํ
วจนปถานํ ขโม โหติ,

อิทํ ขนตฺตีติ สงฺขํ คจฺฉติ ฯ

ยัม โส วีริชาโต ขโม โหติ จกขวาทีปถ-
มาคตารมมณานํ ผุสฺสนโต อุปปन्नานํ โลภ-
โทสโมหानํ, ขโม สัตตุนหาทีนํ ทุกขานํ, ขโม
ตุรตตานํ ทุราคตานํ วจนปถานํ, อเนกวิธ-
กรณียปริปุรณํ สารีริกานํ เวทนนานํ ทุกขานํ
ติพฺพานํ ขรานํ กญฺญกานํ อสาดานํ อมณาปานํ
ปาณฺหรานํ อธิवासกชาติโก โหติ กายา-
ทิทฺวารํ อาการณจ สฺสญฺจุ สยมฺเมติ, อิทํ ขนตฺตี-
ติ สงฺขํ คจฺฉติ ฯ

ยา จ ทสฺสนนํ ปารมฺมํ นวมนฺภูตา เมตฺตา
ยา จ ทสฺสวितานํ ราชธมฺมานํ นวมนฺภูตา ขนติ,

ตทฺถายํ นาเมน นานาปี โหติ อญฺญ-
มญฺญสฺส ปน ปจฺจโย โหติ, ตทฺถายานญจ
ปฏฺธิปตฺติ อญฺญมมญฺญมฺสสิตฺตา โหติ

คือ เมตตานี้จะต้องมีขันติช่วยอยู่ จึงจะปฏิบัติไปในเมตตาได้ และได้สม่ำเสมอ แม้ในข้อขันติเหล่านั้นจะเป็นขันติได้ก็ต้องมีเมตตาสนับสนุนอยู่

ในข้อว่าจะเป็นเมตตาต้องมีขันติสนับสนุนนั้น ก็คือว่า ความมุ่งดีปรารถนาดีหรือความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข อันเป็นความหมายของเมตตานี้ ตรงกันข้ามกับโทสะ พยาบาท

เพราะฉะนั้น หากว่าเกิดโทสะพยาบาทขึ้น ก็ต้องมีขันติ คือ อดทนดับโทสะพยาบาทลงไป และมีขันติอดทนต่ออารมณ์อันเป็นที่ตั้งของโทสะพยาบาท

อนึ่ง ในการอบรมเมตตานี้ นอกจากต้องไม่ให้จิตใจประกอบด้วยโทสะพยาบาทแล้ว ยังต้องไม่ให้เมตตานี้ทำให้เกิดราคะสีเนหาอันเป็นกิเลส

เพราะฉะนั้น จะต้อง มีขันติ อดทนต่อราคะสีเนหาอันเป็นตัวกิเลสหากเกิดขึ้น อดทนต่ออารมณ์อันเป็นที่ตั้งของราคะสีเนหาด้วย

เมื่อเป็นดังนี้ การอบรมเมตตาจึงจะเป็นไปได้.

ถ้า ๑ ขนฺติปริภาวิตา ขนฺติอนุคฺคหิตา เมตฺตา สุญฺญํ สมณฺจ ปวตฺตติ, เมตฺตาปริภาวิตา เมตฺตานุคฺคหิตา ขนฺติปิ สุญฺญํ สมณฺจ ปวตฺตติ-เยว ๑

(สา เมตฺตา ขนฺติอุปตฺถมภิตา อิจฺฉิตพฺพา, สา ขนฺติ เมตฺตาอุปตฺถมภิตา อิจฺฉิตพฺพา)

ยํ สา เมตฺตา ขนฺติอุปตฺถมภิตา อิจฺฉิตพฺพาติ วุตฺตํ, ตตฺตารายํ อธิปฺปาโย ๑ มิขฺชติ สินฺยหติ เอตฺยาติ เมตฺตา ๑ อถฺวา เมตฺตา นาม สตฺเตสุ เมตฺตายนฺนา เมตฺตายิตฺตํ สตฺตานํ วา สุขกามตา ๑ สา พฺยาปาปปจฺจนิกา โหติ ๑

ตสฺมา หิ ยทา พฺยาปาโท อุปฺปนฺโน โหติ, ตทา ตํ รูปสเมตฺตํ ขนฺติ อุปฺปาเทตพฺพา พฺยาปาทนียานํ จ อารมฺมณํ อธิวาสนขนฺติ อุปฺปาเทตพฺพา ๑

อปิ จ เมตฺตาภาวนากาเล น เภวสํ พฺยาปาทสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ น อุปฺปาเทตพฺพํ, อถฺโข เมตฺตาสนนลกฺขโณ ราโคปิ น อุปฺปา-เทตพฺโพ ๑

ตสฺมา ตทา อุปฺปชฺชมานกราคสฺส เจว รากนียานํ อารมฺมณานญจ ขนฺติ อิจฺฉิตพฺพา ๑

เอวํ สติ เมตฺตาภาวนา สุญฺญํ ปวตฺตติ ๑

ส่วนข้อที่ที่ว่าขันตินั้นต้องมีเมตตาอุปถัมภ์ ด้วย ก็โดยที่ว่า คือ

ความอดทนนั้น ถ้าหากว่าอดทนอย่าง เดียวโดยไม่มีจิตใจที่เข้มแข็งด้วยธรรมะ คือ เมตตาเข้ามาช่วยด้วยแล้วก็ยากที่จะปฏิบัติ ขันตินั้นได้นานได้สำเร็จ

ดังเช่นเมื่อกิเลสกองโลกก็ดี กองโกรธก็ดี กองหลงก็ดี เกิดขึ้น หรือเมื่อพบกับอารมณ์ อันเป็นที่ตั้งของกิเลสเหล่านี้ ตั้งใจว่าจะมี ขันติ คือ อดทน

เพราะฉะนั้น ในการอดทนนั้น จำเป็นที่จะต้องอดทนใจคืออดทนกิเลส

แต่หากว่ากำลังของขันตินั้นน้อย ขันติก็จะพ่ายแพ้ กิเลสก็จะชนะ

แต่ถ้ากำลังของขันติมีกำลังแรงจึงสามารถ อดทนได้

และในการที่จะทำให้ขันติมีกำลังมากขึ้นนั้นก็จะต้องหาทางปราบกิเลส กองโลก โกรธหลงในใจลงด้วย หาทางปราบอารมณ์ อันเป็นที่ตั้งของกิเลสเหล่านั้นลงด้วย โดยที่ต้องอาศัยเมตตา หรือตั้งจิตปรารถนาให้เป็น สุขนี้

แม้จิตตั้งนี้ออกไป เหมือนอย่างเอาน้ำ พรมลงไปที่ใจกำลังร้อนอยู่ด้วยอำนาจของ กิเลสและ อารมณ์ของกิเลสเหล่านี้

ย โส ขนฺติ เมตฺโตปตฺตมกิตา อิจฺฉิตพฺพาติ วุตฺตํ, ตตฺตรายํ อธิปฺปาโย ฯ

สเจ หิ ขนฺติสมนฺนาคโต เอกนฺเตน ขเมยฺยเว ตสฺส อุปตฺตมกปจฺจยภูเตน เมตฺตาธมฺเมน จิตฺตสฺสาโท น ภเวยฺย, จิรํ ขมิตุํ เจว ตํ ขนฺติ สาทะตุํ จ ทุกฺกโร โหติ ฯ

เอตถ โลกโทสโมหสงฺขาตานํ กิเลสํ อุปปนฺนกาเล วา โลกนียาทีหิ อารมฺมณฺเห สมนฺยอคฺกาเล วา ขนฺติโกมฺหีติ อุปปชฺชมาเนตนา นิทสฺสนํ หุตฺวา ทฎฺฐพฺพา ฯ

ตสฺมา กิเลสอธฺิवासสงฺขาตา เจตสิกขนฺติ อิจฺฉิตพฺพา ฯ สจ จ พลวตี อิจฺฉิตพฺพา ฯ

สเจ ปเนสา ขนฺติ ทุพฺพลา ภเวยฺย, ปราชย์ ปาปุณฺนาติ น กิเลสํ วูปสเมตุํ สกฺโกติ, เอวํ สติ กิเลสํ ชโย นาม ภวติ ฯ

สเจ ขนฺติ มหพฺพลา ภเวยฺย, ขมนกิจฺจ กาคุํ สกฺโกติ จิรญฺจ ฐาตุํ สกฺโกติ ฯ

อปิจ ขนฺติยา มหพฺพลภาวํ อิจฺฉนฺเตน ปฺรสุชฺชุปสํหารกามตาสงฺขาตํ เมตฺตํ ปฏฺิจจ โลกโทสโมหสงฺขาตา กิเลสํ นิคฺคณฺหิตพฺพา โหนฺติ โลกนียาทีหิ อารมฺมณานิ จ ฯ

เตนสฺส จิตฺตํ ผริตพฺพํ ฯ เอวรูปโป หิ กิเลส- นิคฺคโห ปฺรสุชฺชุปสํหารกามตาสงฺขาตํ เมตฺตํ ปฏฺิจจ สมิชฺชติ ฯ กถํ ฯ โลกาทิกิเลสํ ปน โลกนียาทีนญฺจ อารมฺมณานํ วเสน อาตุรจิตฺตํ อุทฺเทน ปรีปฺโผเสนโต วีย เมตฺตาย ผเรยฺย ฯ

กิเลสเหล่านี้เป็นเหมือนไฟที่ลุกขึ้นเผา
ใจอยู่ เมื่อถูกน้ำคือเมตตาพรมลงไปแล้วก็จะ
ทำให้ไฟคือกิเลส อารมณ์คือกิเลสนี้ ดับลงไป
หรือว่าลดความร้อนลงไป ลดกำลังลงไป
ทำให้ขันติสามารถอดทนได้ดียิ่งขึ้น
และเมื่อมีเมตตาเต็มที่ขึ้นแล้ว ก็จะได้ดับ
กิเลส ดับอารมณ์ของกิเลสลงได้

กิเลสา หิ อฏฺฐหิตฺวา จิตฺตํ พยฺหมาโน
อคฺคิ วีย โหนฺติ เต เมตฺตโตทเกน ปริบุโผสิย-
มานา นิพฺพายนฺติ เตสํ วา ปน อนฺตฺตาโปปี
พลฺลปี ปริหายนฺติ,
ตโต ขนฺติ ภิชฺยโยโส ขมนนิกจํ กาคฺคํ สกฺโกติ,
เมตฺตาปริภาวิตา หิ ขนฺติ โลภาทิกิเลส-
เตสฺสจ อารมฺมณานิ นิพฺพาเปตฺว สกฺโกติ ฯ

รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๓๑ - อวิโรธนะ (น.๑๙๖-๑๙๗)

อวิโรธนะ ที่แปลว่า ความไม่ผิด สำหรับ
ธรรมะในขั้นนี้ควรหมายความว่า รู้ผิดแล้ว
ไม่ต้องขึ้นทำ คือไม่ยอมทำผิดทั้งรู้

รู้ผิดในที่นี้ หมายถึงผิดจากข้อที่ถูกที่
ควรทุกอย่าง เช่นผิดจากความยุติธรรมด้วย
อำนาจอคติ

ผิดไปจากปกติ คือ เมื่อประสบความ
เจริญหรือความเสื่อม ก็รักษาอาการกายวาจา
ใจไว้ให้คงที่ ไม่ให้ขึ้นลงเพราะยินดียินร้าย

คนสามัญทั่วไปในขั้นต้นยังทำผิดอยู่
เพราะไม่รู้ว่ามีผิด

ถ้ายอมปล่อยไปเช่นนั้นไม่ศึกษา ก็จัก
เป็นผู้ไม่รู้จักชอบไม่รู้จักผิด ไม่อาจปฏิบัติถูก
ได้

อวิโรธนฺนํ ปเนตถ ฯ เอตํ เอวํ อตฺถโต
เวทิตพฺพํ ฯ อวิโรธนํ นาม ยํ วิรุทฺธํ วิรุทฺธ-
ภาเวน ขานิตฺวา น อภิวิตฺตฺวา ปุน วิรุทฺธํ
กโรติ น ขานํ วิรุทฺธํ กโรติ วา ฯ

วิรุทฺธนฺติ เหตุถ อคฺคิตฺวเสน ยุตฺติธมฺมโต
วิรุทฺธํ อาที กตฺวา สพฺพสมฺมตฺตโต วิรุทฺธํ
สนฺธายเอตํ วุตฺตํ ฯ

อิทเมตถ นิสฺสํ โหติ ยํ อภิธุจฺจารมฺมณ-
ญตํ วทณฺณมปี อนิธุจฺจารมฺมณญตํ หายนฺมปี
ปฏฺธิกฺกนฺโต กายาทินํ ตาทิกาวํ รกฺขิตฺวํ สกฺโกติ,
น อนฺุโรธวิโรธเสน อจฺจาวจํ อาการํ ทสฺเสติ ฯ

ปุณฺณชฺชนา นาม อาทิมิ “อิทํ วิรุทฺธนฺติ
อณฺเณน วิรุทฺธํ กโรนฺติ ฯ

สเจ ปน สสฺสํ ตเถว กรเญยฺยํ, น จ อิทํ
วิรุทฺธํ อิทํ อวิรุทฺธนฺติ ขานิตฺวํ สิกฺขเญยฺยํ, เอวํ สติ
เต เนว สมฺมตฺตํ ขานนฺติ น มิจฺจตฺตํ น จ
สมฺมา ปฏิปชฺชิตฺวํ สกฺโกนฺติ ฯ

กล่าวโดยเฉพาะข้อที่พระมหากษัตริยา-
ธิราชเจ้าทรงตั้งอยู่ในขัตติยราชประเพณี ไม่
ทรงประพฤติดิจจากราชธรรมจรรยาวัตร
นิติศาสตร์ ไม่ทรงประพฤติกเลียดจากความ
ยุติธรรม

ทรงอุปถัมภ์ยกย่องคนผู้ที่มีคุณความ
ชอบควรอุปถัมภ์ยกย่อง

บารบคนมีความผิดควรบารบใน
ทางที่เป็นธรรม

ไม่ทรงอุปถัมภ์ยกย่องและบารบคน
นั้น ๆ ด้วยอำนาจอติ ๔ ประการ มีฉันทาคติ
เป็นต้นก็ดี

เมื่อมีลาภ ยศ สรรเสริญ สุขซึ่งเป็น
พอพระราชนิเวศน์มาถึง พระองค์ก็ไม่ทรง
แสดงความยินดี ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้อื่นดูหมิ่นได้
ว่าทรงมัวเมาอยู่ในสิ่งนั้น

เมื่อมีความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ต้อง
นินทา ได้ความทุกข์ร้อนซึ่งไม่เป็นที่พอพระ
ราชหฤทัยที่มาถึง ก็ไม่แสดงความยินร้ายเสีย
พระทัยให้ปรากฏ ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้อื่นดูหมิ่น
ได้ว่าทรงหาขันติคุณมิได้ หรือเป็นเหตุให้
ผู้น้อยซึ่งอยู่ในพระบรมเดชาานุภาพ พลอยตก
ใจแตกตื่นอลหม่าน ทรงรักษาพระอาการคง
ที่อยู่ ไม่แสดงความผิดจากปกติเดิมก็ดี

ดังนี้ จัดเป็นอวิโรธนะไม่ผิด

เมื่อพิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่าเป็นข้อ
รวมของทุก ๆ ข้อได้

ยี่ ราชชา ขตติยปเวณิฏเตสุ ราชธมเมสุ
ปติฏฐาติ, ราชธมมโต เจว นิติสตถโต จ
อวิรุทธจริย จรติ, ยุตติโต อวิราเตตฺวา จรติ,

โย กตกลยาโณ โหติ ปคคหารโ, ตํ
อนรุปโต ปคคณหาติ อุปตถมเถติ,

โย กตปาโป โหติ นิคคหารโ, ตํ
ธมมิเกน นิคคเหน นิคคณหาติ,

ตํ ตํ ฉนฺทาทิกมนวเสน เนว อุปตถมเ
ติ น ปคคณหาติ น นิคคณหาติ,

ยี่ จ ราชชา ลากยสปลสสาสุขสงฆาตานิ
อิฏฐารมมณานิ อนุกวนโต น อนุโรธการมปิ
โสมนสสารการมปิ ปาตุกโรติ ยี่ ทิสวา
ชนา “อัย อิฏฐารมมณเส ปมตโต โหตีติ
อวมณณติ,

อลากอยสนินทาทุกขสงฆาตานิ วา
อนิฏฐารมมณานิ ปฏิลกนโต น วิโรธการมปิ
โธมนสสารการมปิ ปาตุกโรติ ยี่ ทิสวา ชนา
“อัย น ขนฺติโก โหตีติ อวมณณติ, ยี่ วา
ทิสวา อมจจกจจาทยโ อตตโน ปริชนา
อุตตสนติปิ โกลาหลสาตา โหนติปิ, ตาทิภาเว
ปน สณฺฐาติ, อปากติภณจ อุจจาวจการํ น
ทสฺเสติ,

อิทํ อวิโรธนํ นาม ฯ

อิทํ โยนิโส ปจจเวกขตา สกกา ภาตุ
อวิโรธนํ สพฺเพสฺสเยว ราชธมมานํ สโมธานํ
โหตีติ ฯ

ด้วยพระธรรมทุก ๆ ข้อที่เป็นราชธรรมนั้น
ล้วนเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดทั้งนั้น คือเป็นข้อ
ปฏิบัติที่ถูกต้องตามสมควร

ถ้าไม่ปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่งเรียกว่าเป็น
การปฏิบัติผิดในข้อนั้น แต่ถ้าปฏิบัติในข้อนั้น
และทุก ๆ ข้อได้แล้วก็ได้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติ
ได้ถูกต้องไม่ผิดเลย

เพราะฉะนั้น ข้อสรุปคือข้อที่ว่าไม่ผิด
นั้นจึงเป็นข้อที่สำคัญในทศพิธราชธรรมทั้ง
๑๐ ข้อนั้น.

กสมา ฯ เย หิ ทสวริชา ราชธมมา สพเพ
เต อวิรุทธปฏิบัติ ปา โหนติ อนุโลมปฏิบัติ
อนुरुปปฏิบัติ ฯ กถํ ฯ

สเจ เตสุ ยงกณจิ น ปฏิปชเชยย, ตสมิ
วิรุทธปฏิบัติ ปฏิปชชติ นาม ฯ สเจ ปน ตเทว
ราชธมมํ วา สพเพ วา ปฏิปชเชยย,
อวิรุทธปฏิบัติ ปฏิปชชติ นาม ฯ

ตสมา สรูปโต ยํ “อปณณกภูตํ อวิโรธน-
ภูตุนติ วุจจติ, อิํ เตสุ ทานาติทสราชธมเมสุ
ปธานภูตํ โหติ ฯ

สัจจะ พ.ศ.๒๕๓๐ (น.๒๑๑-๒๑๒)

สัจจบาร์มี คำว่า สัจจะ แปลว่า ความ
จริง ใช้ในความหมายว่าพูดไว้อย่างไรก็รักษา
คำพูดเช่นที่เรียกว่ารักษาสัญญาก็ได้

ทำไว้อย่างไรแจ้งว่าทำอย่างนั้น เช่นที่
เรียกว่า รับตามที่เป็นอย่างไรก็ได้

ได้เห็นอย่างหรือเป็นอย่างใด ก็บอก
ตามที่เห็นตามเรื่องที่เป็นไปเช่นนั้น เรียกว่า
พูดความจริงก็ได้

สัจจะเหล่านี้มีลักษณะเป็นความซื่อตรง
ทำให้พูดจริงเป็นสัจจวาจา ตรงกันข้ามกับ
พูดเท็จ และทำให้รักษาคำพูดรักษาน้ำที่

เพราะเมื่อรับหน้าที่อันใดแล้ว ก็รักษา
หน้าที่อันนั้นด้วยดีตลอดเวลาที่อยู่ในหน้าที่
นั้น

ตตถ สจจุนติ ตถตา ฯ อิํ หิ สจจวณํ “ยถา-
รูปํ วทติ ตถารูปํ กโรติ, ปฏิญญาติ ตัญญติ,
ปฏิญญาจายิตี โวหริยตีติ อตถเอปิ,

“ยถารูปํ กโรติ ตถารูปํ วทติ, ยถาภูตํ
ปฏิกคณหาติ, สจจปฏิกคาคาหิตี โวหริยตีติ
อตถเอปิ,

“ยถารูปํ ปสสตี ตถารูปํ วทติ, ยถารูปํ วา
การณํ ปวตตตี ตถารูปํ วทติ, สจจวาทีติ
โวหริยตีติ อตถเอปิ ปวตตตี ฯ

อิมานิ สจจานิ อาชชวลกขณานิ โหนติ,
ตานิ ปฏิจจ มุสาวาจาวิปริตํ สจจวาจาภูตํ
สจจํ วทติ, สวาทญจ สกัจจญจ สมปฏิจจติ ฯ

ยํ หิ กิจจํ ปฏิคคณหาติ ตํ ตาว สญฺญ
สมปฏิจจติ ยาว ตสมิ กิจเจ สณฺหาติ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงความตั้งใจทำจริง มุ่งแสวงหาความจริงหรือความถูกต้อง เทียง ธรรม และรักษาความเที่ยงธรรมได้

วันหนึ่งท้าวสักกเทวราช วรณนาคราชา พระยาครุพ และพระเจ้าธัญชัย พร้อมกัน สมทานอุโบสถศีลในพระราชอุทยานเมือง อินทปัตตะแห่งกรุงรัฐ เมื่อออกจากที่อยู่ของ ตน ก็ปรารภกันว่า ผู้ใดจะมีศีลยิ่งกว่ากัน ผู้ใด เป็นผู้สงบ ไม่อาจตกลงกันได้ จึงเชิญวิรุร บัณทิต เป็นผู้ชี้ขาดความเห็นของพระราช าทัง ๔

พญานาค ทรงสรรเสริญ ความไม่โกรธ ในบุคคลแม้ควรโกรธ พญาครุพทรงสรรเสริญ การบริโภคอาหารแต่น้อย ท้าวสักกเทวราช- ทรงสรรเสริญการละความยินดีในกามคุณ ๕ พระเจ้าธัญชัยทรงสรรเสริญความไม่มีกังวล

พระมหาสัตว์วิรุรบัณทิตสดับแล้วกล่าวว่า คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ตั้งมั่นในนรชน ไใด บัณทิตเรียกนรชนนั้นว่าผู้สงบในโลก

อถวา ตสสตุโธ “ยัม สกุกจัม กาคัม อธิฏฐานัน ยยา จ ยุตติสงขาตัม สจจัม คเวสิตัม ยุตตี รกขิตัม จ ปุเรกขารตา, **อิทมปิ** สจจัม นามาติ ฯ

เอกทิวสั สกโก เทวราชา วรณนาคราชา สุปณณราชา ธนณชยราชา จาติ จตตารโชนา เอกโต อินทปตตนครสส อุตตยาเน สมาทินนุ-โปสธา อเหตุสุม ๖ เต สกสกุญจนา นิกขนต-กาเล “อมเหตุสุม ปน กสส สีสัมมหนตัม, โก สมมโน นามาติ อารมัสสุ ๖ สลยญาเปตุม อสกุณนตา วิรุรปณทิตัม อตตโน อตตโน ทสสนสส วินิจจยกรัม อกัม ๖

ตตถ นาคราชา โกปนเนยเยปิ อโกปัม วณณสิ ๖ สุปณณราชา มิตปานโกชนปริโกคัม วณณสิ ๖ สกโก เทวราชา ปญจกามคุณรติยา วิปปหามัม วณณสิ ๖ ธนณชโย ราชา อภิณณจัม วณณสิ ๖

วิรุรปณทิตเต เตสสัม วณณัม สุตวา อิมัม คามาห

ยสมิณจ เอตานิ ปติฏจิตานิ

อราวนพภา สุตมมิตานิ

จตุพพิ ฐมเมหิ สมมกิญจัม

ตัม เว นรัม สมณมาหุ โลเกติ ๖

อธิษฐาน พ.ศ.๒๕๓๐ (น.๒๑๒-๒๑๔)

อธิษฐานบารมี คำว่า อธิษฐานะ ที่เรามาพูดใช้เป็นภาษาไทยว่า อธิษฐาน ได้แก่ ความตั้งใจมุ่งมั่น ซึ่งทุก ๆ คนจะต้องมีกิจที่พึงทำทุกอย่าง

อธิษฐานปารมีติ ปเนตถ ๖ ยัม ททย-ภาสาย **อธิษฐาน** อิติ วลณชิตัม อธิษฐานวณณัม, ตัม อตถโต จิตตสส ปติฏฐานัม ๖ ตัม อธิษฐานัม สพเพสสัม สพพกิจจปปโยเค อิจฉิตพพัม โหติ ๖

คนทุกคนทำอะไรมีความต้องการใน
ผลที่จะพึงได้จากการกระทำ

ความสำเร็จ คือ การได้บรรลุถึงผลนั้น
ต้องอาศัยธรรมะข้อหนึ่ง คือ อริชฌาน

ได้แก่ ความตั้งใจมุ่งมั่นดังกล่าวนั้น
และจำต้องมีอริชฌานทั้งในผลทั้งในเหตุ เช่น

ในการศึกษาเล่าเรียนต้องมีอริชฌานใน
ผล คือความสำเร็จการศึกษา ในเหตุคือทำ
การศึกษาไปโดยลำดับ ในการงานต้องมี
อริชฌานในผลคือความได้ทรัพย์ ยศเป็นต้น
ในเหตุคือการทำงานให้ดี ในด้านความดี
ต้องมีอริชฌานในผลคือความมีเกียรติด้วย
ความดี ในเหตุคือความเว้นความชั่ว ทำความ
ดี

คนโดยมากมักกออริชฌานในผลที่ตนชอบ
อยู่ด้วยกันทั้งนั้น เช่น ตั้งใจมุ่งมั่นจะเป็นนัก
ปราชญ์ จะเป็นเศรษฐี จะได้นั้นได้นั้นเป็นนั้น
เป็นนี้ต่าง ๆ แต่ขาดอริชฌานในเหตุ คือ
ความตั้งใจมุ่งมั่นในอันที่จะประกอบเหตุให้
สมแก่ผลที่ประสงค์

เช่น เกียจคร้านที่จะเล่าเรียนเขียนอ่าน
จะให้ป็นนักปราชญ์ขึ้นมาเอง เกียจคร้านที่
จะประกอบอาชีพในทางที่ชอบ เก็บหอมรอม
ริบสะสมขึ้นโดยลำดับ เหมือนอย่างก่อไฟกอง
น้อยให้ค่อยโตขึ้นจะให้ป็นกองโตขึ้นมาทันที

ถ้า ๑ สัพเพ หิ ชนา อธยาปนกมมนต-
ปโยคกุสลกรณาสึ ยงกิลจิจิ กิจจัม กโรนตา
ตโต ปฏิลลิตพพผลล อาสีสนติ ฯ

ตสส อาสีลิตผลสส ปาปุณนสงฆาตา
สมิทธิ ตัม ยถาวิตตัม อธิจฺจนํ ปฏิจจ ลพภติ ฯ

ตถจ โข อธิจฺจนํ ผลล เจว เหตุมฺหิ จ
อิจฺจิตพพํ โหติ ฯ นิทสสนํ เจตถ ทฏฺฐพพํ ฯ

อธยาปนเ ตาว ลิกฺขาปารคฺคณสงฆาเต
ผลล อวิจเฆทโต อธยาปนสงฆาเต เหตุมฺหิ จ
อธิจฺจนํ อิจฺจิตพพํ โหติ, กมฺมนตปโยคปิ
ธนยสาทิลลภสงฆาเต ผลล กมฺมนตสาธุกกรณ-
สงฆาเต เหตุมฺหิ จ อธิจฺจนํ อิจฺจิตพพํ โหติ,
กุสลกรณปิ จ กลยาณสยฺหาตกิตติสมฺปทา
สงฆาเต ผลล ปาปวิรติกลยาณกรณสงฆาเต
เหตุมฺหิ จ อธิจฺจนํ อิจฺจิตพพํ โหติ ฯ

สมพฺพลา เหตุถ ชนา อตฺตโน รุจฺจนก-
ผลลเยว อธิจฺจหนฺติ, ปณฺทิตภาวํ ปตฺเถนติปิ
เสฏฺฐิภาวํ ปตฺเถนติปิ เอวรूपํ วา เอวรूपํ วา
ลาภํ ปตฺเถนติปิ เอวรूपํ วา เอวรूपํ วา ภาวํ
ปตฺเถนติปิ; เตสมฺปน อาสีลิตผลสมฺปาทก-
เหตุปฺปโยเค อธิจฺจนํ นตฺถิ,

นิทสสนํ เจตถ ทฏฺฐพพํ ฯ เตสฺส โภจิ
อตฺตนา อธยาปน กุสิโต โหติ, ปณฺทิตภาวํ ปน
สยํ อุปฺปาเทตฺถกาโม โหติปิ; โภจิ สมฺมากมฺมนตํ
ปยุณฺขิตฺวา อณฺเฏ อคฺคิ สนฺธมํ สมฺภูจาเปตฺวา
มหคฺคิกฺขนธกรณสทิสฺสญฺเต อนุกกมฺเมว ธน-
สยจฺฉินเน กุสิโต โหติ, สหสา ปน มหาธนราสี
อุปฺปาเทตฺถกาโม โหติปิ;

ไม่ชอบที่จะเว้นความชั่วทำความดี หรือ
กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ชอบทำชั่วไม่ชอบทำดี
แต่ก็อยากเป็นคนมีเกียรติ มีความดี **ใครว่า**
ไม่ดีเป็นไม่ได้

ฉะนั้น อธิษฐาน ในเหตุจึงเป็นข้อสำคัญ
คือตั้งใจมุ่งมั่นในการทำเหตุให้ได้ผลที่ประ
สงค์ให้ดำเนิน โดยสม่ำเสมอมีความเพียร คือ
พยายามทำไป มีขันติ มีความอดทน มีสัจจะ
คือความจริง และรักษากอธิษฐาน คือความ
มุ่งมั่นตั้งใจไว้อเสมอ.

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า วิริยะ เพียร
ขันติ อดทน สัจจะ จริง และอธิษฐานะทั้ง ๔
ประการนี้เป็นธรรมะที่มีประกอบกันอยู่

เมื่อยกขึ้นข้อหนึ่ง ก็ย่อมมีอีก ๓ ข้อ
ประกอบ ด้วยเสมอ

ไม่เช่นนั้น จะไม่ได้เลยสักข้อเดียว
เช่น อธิษฐานความตั้งใจมุ่งมั่นในที่นี้ ถ้าไม่มี
อีก ๓ ข้อ เป็นอธิษฐาน ก็สำเร็จอธิษฐาน
ขึ้นมาไม่ได้

ชาตกนี้แสดงว่า ผู้ที่ต้องการแสวงหา
ความจริง ต้องการจะรู้เห็นอะไรเมื่อมีความ
ตั้งใจมุ่งมั่นแล้ว จะรู้จะเห็นได้เพราะการ
แสวงหาผู้รู้ จะได้พบผู้รู้ที่จะแสดงให้เห็น
ได้ทั้งในเรื่องของมนุษย์ ทั้งในนรกสวรรค์
ตลอดถึงนิพพาน

โกจิ ปาปา วิรมิตฺตฺยเจว กลฺยาณํ กาคฺคฺย
น ปตฺเตติ, อถวา ปาปกรณํ โรเจติ น กลฺยาณ-
กรณํ โรเจติ, กิตฺติมา ปน ภวิตฺตุมปิ สขฺชโน
ภวิตฺตุมปิ ปตฺเตติ, โย “อโย ทุขฺชโนติ ตํ สฺนธาย
วทติ, ตสฺมี นาภิรมติปิ ฯ

ตสฺมา หิ เหตุํหิ อธิฏฺฐานํ อิจฺฉิตพฺพํ
โหตีติ ฯ อตฺถกาโม ยถิจฺฉิตผลํ สมนํ ปวตฺตาเปตุํ
เหตุกรณํ อธิฏฺฐเหยฺย สมนํ จ วิริยขฺนติ-
สจฺจาธิฏฺฐานสํยุตโต ภเวยฺย ฯ

ยถาวุตฺตา หิ วิริยํ ขนฺติ สจฺจํ อธิฏฺฐานญฺจาติ
จตฺตารอ ฐมฺมา สมฺปยุตฺตญฺจวาทา โหนฺติ ฯ

เตสุ เอโก อุทฺทวิญฺโญ เสสาปิ ตโย ฐมฺมา
สมฺปโยคปตฺตา ว โหนฺติ ฯ

สเจ หิ เตสํ สมฺปโยโค น สียา เตสุ เอโกปิ
น ลพฺภติ ฯ นิทสฺสนํ เจตฺถ ทญฺญพฺพํ ฯ เอตฺถ
หิ จิตฺตปติฏฺฐานสงฺขาตํ อธิฏฺฐานํ สเจ เตสํ
ติณฺณํ ฐมฺมานํ อธิฏฺฐานภาโว นตฺถิ อธิฏฺฐาน-
ภาวํ สาธเตํ น ปญฺนิพลํ โหติ ฯ

อิมสฺมี ชาตเก อยมตฺถโก ทสฺสีโต โหติ
“โย หิ สจฺจํ คเวสิตฺตกาโม หุตฺวา กิณฺจิจิ ภาตํ
เจว ทญฺญํ จ อิจฺฉติ, โส จิตฺเต อธิฏฺฐานยฺยุตฺเต
ปณฺทิตคเวสนํ นิสฺสาย ตํ ภาตํ เจว ทญฺญํ จ
สกโกติ, โลกิกกถมฺปิ นิรยกถมฺปิ สคฺคกถมฺปิ
ยาว นิพฺพานกถาย ภาเปตฺถ เจว ทสฺสีตํ จ
สมตฺถํ ปณฺทิตํ อธิคฺจฉตีติ

รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๓๐ - อักโกระ (น.๒๑๔-๒๑๕)

อักโกระ ความไม่โกรธ กิริยาที่ไม่แสดง
ความโกรธให้ปรากฏ ตลอดถึงไม่พยาบาท
มุ่งร้ายผู้อื่น แม้จักต้องลงโทษผู้ทำผิดก็ทำ
ตามเหตุผล ไม่ทำด้วยอำนาจความโกรธชื่อว่า
อักโกระ

คนผู้ร่วมกันอยู่เป็นหมู่ย่อมมีการกระทบ
กระทั่งกันบ้าง เมื่อข่มใจไว้ไม่ได้เกิดโกรธซึ่ง
ต่อกันและผูกเวรไว้ก็เป็นสมุฏฐานให้เกิด
โทสะ ความประทุษร้ายกันทางใจก่อนแล้ว
ประทุษร้ายกันทางกายทางวาจาสืบไป อัน
เรียกว่า พยาบาท

ต่อเมื่อรักษาใจข่มใจไว้ไม่เกิดโกรธขึ้น หรือ
เมื่อโกรธขึ้นในใจก็ระงับไว้ ไม่แสดงออกมา
ให้ปรากฏ ไม่ปฏิบัติลุอำนาจแห่งความโกรธ
จักอยู่ด้วยความสงบเรียบร้อยเป็นสุข

การที่จะปฏิบัติไม่ให้เกิดความโกรธ หรือ
มีเมตตาขึ้นได้นั้นจะต้องมีจิตใจประกอบด้วย
ด้วยสัจจะ คือความตั้งใจจริงในการที่จะปลูก
เมตตาขึ้นมาในจิตใจ คือให้เป็นเมตตาจริงใน
ใจ เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะทำให้เกิดความไม่โกรธ
อันตรงกันข้ามขึ้นได้

และเมื่อเกิดความไม่โกรธและเกิด
เมตตาขึ้นแล้ว ก็จะทำให้มุ่งดีปรารภนาดี
จึงอดอยู่มิได้ที่จะที่จะอยู่เฉย ๆ จึงต้องชวน
ขวายที่จะทำให้ผู้ที่มีเมตตานั้นเกิดความสุข
ความเจริญตามความหมายของเมตตา

อกโกโรติ อกุชมนํ ฯ ยํ หิ ประสพ พยาบาท
อาที กตวา น ปากฎีกโรติ กตาปราธสส
ทณฺฑํ ปณฺเณโตปี การณวเสน ปณฺเณติ, น
โกธวเสน, อิทํ อกโกโร นาม ฯ

คณฺหาเวน สหวาสีโน ชนา กทาจิ อญฺญมญฺญ
ปฎิหณฺณติ, เต วิกุชฺฌมกิตฺตํ อสกุโณตา อญฺญ-
มญฺญเสสุ โกธํ อุปปาเทนฺติปี เวรํ พนฺธนฺติปี,
เอวํ สติ ตํ ปจฺมํ มนสา ปทฺสสนสงฺขาตโทสส
อุปปาทสมุฏฺฐานํ โหติ, ตโต นิพพฺพํ กาเยนปี
วาจาเยปี อญฺญมญฺญํ ปทฺสสนฺติ ฯ อิทํ
“พยาปาโทติ วุจฺจติ ฯ

ยทา จิตฺตํ วิกุชฺฌเมตวา โกธํ น อุปปาเทนฺติ,
อุปปนฺโนโกธา หุตวา ตํ อธิวาเสตวา น ปากฎี-
กโรนฺติ โทสวสงฺคมเนน วา น ปฏิปชฺชนฺติ,
ตทา สนฺติภาเวน สุขภาเวน จ สํวสิสฺสนฺติ

โย หิ เมตฺตาสงฺขาตอกโกธสฺส อุปปาท-
นตถาย ปฏิปชฺชิตุกาโม โหติ, เตน เมตฺตา-
อุปปาทาย จิตฺตาธิมฺมฺจฺจนสงฺขาเตน สจฺเจน
สมฺปยุตฺตจิตฺเตน ภวิตพฺพํ, ตถเมตฺตา จิตฺเต
อุปปาเทตพฺพา เอวํ สติ โกธวิปริตํ อกโกธํ
อุปปาเทตํ สกโกติ ฯ

โส อกโกธํ อุปปาเทตวาน เมตฺตาปยุตฺโต
ภวิตํ ลภติ, ปเรสํ หิตกาโม โหติ ตุนฺหิภฺภูโต
ภวิตํ น สกโกติ, ยํ จ เมตฺตายติ, ตสฺส เมตฺตา-
ธิปายญฺจํ หิตํ สุขญจ อุปปาเทตํ พยาปารํ
กโรติ ฯ

เมตตานี้จะเป็นเมตตาจริงขึ้นมาได้
ต้องมีอภีระ คือไม่โกรธ จะไม่โกรธจริงขึ้นก็
ต้องมีสัจจะคือความจริงใจที่จะไม่โกรธ

ถ้าหากขาดความจริงใจ คือขาดสัจจะ
เสียข้อเดียว เมตตาก็เป็นเมตตาไม่จริง เป็น
เมตตาที่แสดงออกมาแต่ภายนอก เช่น
ทางวาจาว่าเมตตา หรือทางกิริยาว่าเมตตา
แล้วละทิ้งทอดทิ้ง **ไม่ช่วยอะไรจริงจิง**

ตสุมะ เมตตา อภีระ ปฏิจฺจ ตถเมตตา-
ภาวํ อาปชฺชติ, อภีระปิ สจฺจํ ปฏิจฺจ ตถ-
อภีระภาวํ อาปชฺชติ ฯ

ยา เมตตา สจฺจวิริทิตา โหติ, สา อตถ-
เมตฺตา โหติ พหิทฺธา ปากฺกีกตเมตตามตฺตา
ยถา ตํ ชนानํ “เมตฺตายโกหนฺติ วาจาเมตฺตเมว
กเถตฺวา วา กิริยามตฺเตน เมตฺตายกภาวํ
ทสฺเสตฺวา วา ปุณฺณ อมนสิกิริตฺวา **อณฺเณสํ**
กิลฺลิจิ สารภูตํ อภิโรนตสฺส ฯ

รัฐาภิบาลนโยบาย พ.ศ.๒๕๓๐ - อวิหิงสา และสุบรรณธรรมทั้งสอง (น.๒๑๖-๒๑๘)

อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน กิริยาที่
ไม่เบียดเบียนให้ลำบาก คือความไม่ก่อทุกข์
ยากแก่ผู้อื่นตลอดถึงสัตว์ ด้วยเห็นเป็นสนุก
ของตนเพราะอำนาจโมหะ เช่น ทำร้ายคน
และสัตว์อื่นเล่น ชื่อว่า อวิหิงสา

คนที่รวมกันอยู่เป็นหมู่ ทั้งผู้ปกครอง
ทั้งผู้อยู่ในปกครองจะอยู่ด้วยกันได้เป็นสุข
เพราะไม่เบียดเบียนกัน

โดยเฉพาะผู้ปกครองจึง**จำต้องอาศัย**
เก็บภาษีอากรจากราษฎรผู้อยู่ในปกครอง
เพื่อจ่ายบำรุงประเทศ และ**ต้องเกณฑ์กำลัง**
แรงงานเป็นบางครั้งคราวที่จำเป็น

แต่ถ้าเก็บและเกณฑ์รุนแรง**อันเป็นการ**
ริดไเกินสมควรราษฎรผู้อยู่ในปกครองก็เดือด
ร้อนระส่ำระสาย อยู่ไม่เป็นสุข

อวิหิงสาติ ปเนตถ ฯ อวิหิงสา นาม
ทุกฺขุปาทกกรณฺณ อวิหิงฺสนํ โมหวเสน
อตฺตโน ชิทฺทาทิปฺปาเยน อณฺเณสํ ปุคฺคคฺลานํ
อนตฺมโส สตฺตานํ กิจฺฉานุปฺปาหนํ ฯ

ตตฺร หาสวเสน อณฺเณสํ ทารุณกมฺมํ
อุททาหรณํ ฯ เย สมฺมุทวเสน สห วสนฺติ ปสาส-
การิโน วา โหนตุ ปสาสิตชนา วา เต อณฺณ-
มณฺณสฺส วิหิงฺสา ย อภาวโต สุขํ วสนฺติ ฯ

ตตฺริทํ สาธกํ ฯ ปสาสนการิหิ อตฺตโน
รฏฺฐปสาสเน วลฺลเชตฺตุ ปสาสิตชนานํ **อากรา**
คณฺหิตพฺพา โหนติ, กทาจิ จ อิจฺฉิตกาเล
ปสาสิตชนานํ พลํ ปสฺยห อาทาตพฺพํ โหติ ฯ

สเจ ปน ปสาสนการิโน **พลาตีตคาเห**
น ทารุณํ คณฺเหยฺยํ วา อาทเทยฺยํ วา, ปสาสิต-
ชนา กิจฺฉํ ปาปฺพณฺณติ น จ สุขํ วสนฺติ ฯ

อันอักโกระ คือความไม่โกรธอันเป็น
ทศพิธราชธรรมข้อที่ ๗ ที่ได้แสดงมาแล้ว
นั่นคือ ความไม่ลู่อำนาจต่อความโกรธ อัน
รวมถึงโทสะพยาบาท อันจะทำให้ทำร้ายผู้อื่น
ด้วยอำนาจของความโกรธ ด้วยอำนาจของ
โทสะ

หมายถึงความที่มีเมตตาตนเอง แต่การที่
ไม่ยกเอาเมตตาเป็นที่ตั้งออกหน้า แต่ยกเอา
อักโกระคือไม่โกรธออกหน้า **ก็เพื่อที่จะจีจู้ด
อันสำคัญของผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้มีอำนาจ**

ซึ่งตั้งแต่โบราณมามากจะเป็นผู้ลู่อำนาจ
ของความโกรธ เมื่อโกรธขึ้นมาแล้วก็จะสั่ง
ทำร้ายผู้ทารุณผู้ที่ถูกโกรธนั้น ผู้มีอำนาจ
ตั้งแต่โบราณมักจะเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น
จึงต้องคอยเอาอกเอาใจเพื่อไม่ให้โกรธ โดย
การที่พยายามตามใจต่าง ๆ

เพราะว่าบรรดาผู้ปกครองตั้งแต่ในอดีตมา
เมื่อมีอำนาจขึ้น แม้ว่าไม่โกรธ แต่ก็ลู่อำนาจ
ของความโลภความหลง

ไม่ได้พิจารณาให้เหมาะสมกับการสั่ง
ปฏิบัติการต่าง ๆ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น
ให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วยอำนาจของโลภะบ้าง
ด้วยอำนาจของโมหะคือความหลงบ้าง

(กรุณา) อันได้แก่ความที่สงสาร คิดช่วย
ให้พ้นทุกข์และปฏิบัติให้ช่วยพ้นทุกข์

อกุโกโธ หิ ทสวีนํ ราชธมมานํ สตตโม
โหติ ฯ อกุโกโธ นาม โทสนนโตคธสส โกธสส
วสสส อคมนํ เยน สมณนาคโต โกธวเสนปี
โทสวเสนปี อญเณ วิหีสติ ฯ

อตถโต ปน เมตตาวเณ อกุโกโธ นาม ฯ
เอวํ สนเต กสฺมา สีสวเสน เมตตาว น อุทฺธิฏฺฐา
อกุโกโธ ปน อุทฺธิฏฺฐโหติ ฯ วสสมปนฺนํ
ปสาสนการีนํ ปากติกจริยาย นิตฺสสนตถาย ฯ

อดีตกาลโต ปฏฺจาย หิ เต โกธวสคามิโน
โหนติ, ยสฺส จ กุชณฺณติ, ตสฺส ทารุณํ ทนฺทํ
กาเรณติ ฯ โปราณกา ปสาสนการิโน เอวรูป-
จาริโนเยว ฯ ตสฺมา อตตโน โสตถิมาภฺข-
มานา, ยถา เต น กุชณฺณติ, ตถา เตสํ ยถา-
รจิตานิ กตฺวา อนฺวตฺตนฺติ ฯ

โปราณกา หิ ลทฺทวสา ปสาสนการิโน
นาปี อกุโกธนา โหนติ, เยภฺยุเยน ปน โลภสฺสปี
โมหสฺสปี วสํ คจฺจนฺติ ฯ กถํ ฯ

อนนฺวิจฺจ อปริโยคาเหตุวา โลภวเสนปี
โมหวเสนปี พหุชเณ อาณาเปตฺวา ปริตาเปณฺติ ฯ

กรุณา นาม ยํ การุณยจิตฺโต หุตฺวา
อญเณสํ ทุกฺขํ อปเนตฺกามา โหติ เจว ยถา เต
ตโต มุจฺจนฺติ ตถา ปฏิปชฺชติ จ

และพระมหากษัตริย์ ก็มีคำว่า พระ
มหากษัตริย์คุณ และใช้เป็นคำนำ เช่น ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

และแม้กรณานี้ก็ยังเนื่องด้วยเมตตา
นั่นเอง จะต้องมีความเมตตาความมุ่งดีปรารถนาดี
เป็นพื้นฐานของจิตใจ จึงจะมีกรุณาความช่วยเหลือ
ให้พ้นทุกข์ ซึ่งเป็นการแสดงออก

และมีธรรมะหลายหมวดที่ต้องแสดง
ออกมาด้วยอำนาจของกรุณา เช่น ในสังคห-
วัตถุ ๔

ในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๘ นี้ก็คือ อวิหิงสา
ส่วนในทศปารมีข้อที่ ๘ นั้น ได้แก่ อธิษฐานะ
คือ ความตั้งใจมุ่งมั่น

เมื่อเทียบกันดูแล้วถ้อยคำจะต่างกัน
ในทศปารมี คือ อธิษฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่น แต่ว่า
ในทศพิธราชธรรม อวิหิงสา ความไม่เบียด
เบียน ได้แก่กรุณา แต่เมื่อพิจารณาดูแล้ว ทั้ง
๒ ข้อนี้ก็มีความสัมพันธ์กัน

อธิษฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้น ความ
ตั้งใจมุ่งมั่นในเรื่องอะไร

ข้อที่ควรตั้งใจมุ่งมั่น สำคัญก็คือตั้งใจมุ่ง
มั่นในการที่จะมีกรุณา มีความสงสาร ใครจะ
ช่วยให้พ้นทุกข์และปฏิบัติกรช่วยเหลือให้พ้นทุกข์
ต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จต่าง ๆ

อภิชาตย์ กรุณา ทวยภาสาย พระมหา
กรุณาธิคุณ อิติ นามเนน ทวยรรณูเจ ราชูสุ
สวัชชติ เตสํ จ การุณญํ ทสเสตุํ ทวยภาสาย
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
อิติ อาทิวจัน กตวา วลลชิตา โหติ ฯ

กรุณาปี จายํ เมตตปาริยาปนาเยว
โหติ ฯ กถํ ฯ ยทา หิ หิตาการปวตติลภขณา
เมตตป ปุคคลัน จิตตสส ญมิ หุตวา ปาตุภาวติ
ตทา ทุกขาปนยนาการปวตติลภขณา กรุณา
ปาตุภาวติ ฯ

เย เต ฆมมกขณธา กรุณาย วเสน ปาตุ-
ภาวนติ เต พหูกา อตถิ ฯ นิทสสนํ เจตถ
จตตาริ สงคหวตถุณี ฯ

อวิหีสา หิ ทสวिरราชธมเมสุ อญฺจโม โหติ,
อธิญฺจณํ ปน ทสปารมีธมเมสุ อญฺจโม โหติ ฯ

สัสนทวเสน อิมานิ เทว วจนานิ
นนานตถานิ ฯ กถํ ฯ ปารมีสุ อธิญฺจณนติ วจนํ
จิตตสส ปติญฺจณํ สนธาย วุตตํ, ราชธมเมสุ
อวิหีสาติ วจนํ กรุณาสงฆาตํ อวิหีสํ สนธาย
วุตตํ ฯ วิจารณาวเสน ปน อิมสํ ทวินนํ
ธมมานํ สมพนโร ภาวติ ฯ กถํ ฯ

อธิญฺจณปเท หิ กิสุ อธิญฺจณนติ เอวํ
ปญหา ภเวยฺย ฯ

ตตถ ปเรสํ ทุกขํ อปนตํ ทุกขโมจเน
ปฏิปชชิตุํ เต จ สุขํ ปฏิลลาเภตํ กมยตา-
สงฆาตาย กรุณาย ปญฺญชเน อธิญฺจณํ
กาตพพิ ฯ

หรือยกเอาอิหิงสาขึ้นมาเป็นที่ตั้ง ก็ต้องมีอิษฐานะ คือ ความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะไม่เบียดเบียนใคร

เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะให้เกิดการปฏิบัติไม่เบียดเบียนอันเป็นความกรุณาขึ้นได้ และเพราะความกรุณานั้นเองก็ทำให้มีความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือ อันเรียกว่า อิษฐานะ อีกด้วย

เพราะฉะนั้น อิษฐานะ หรือ อิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นที่ทำให้เกิดกรุณา หรือจะกล่าวว่า กรุณานำให้เกิดอิษฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นก็ได้

สเจปี อวิหีสัปทํ นิกเขปทํ กตวา อุทฺธเรยฺย, สา ปเรสํ อวิหีสาย อธิฏฺฐานํ นิสสาย ปวตฺตติ ฯ

เอวํ สนฺเต กรุณาญฺชอวิหีสาย ปฏิปตฺติ อูปฺปะชฺเชยฺย ตณฺจ อวิหีสาสงฺขาตกรุณํ นิสสาย ปเรสํ อนุคฺคเห อธิฏฺฐานํ ภเวยฺย ฯ

ตสฺมา อธิฏฺฐานํ กรุณาอูปาทกเหตุกํ โหติ, “กรุณา อธิฏฺฐานูปาทกเหตุกา โหตีติ วตฺตุมฺปิ ยุตฺตํ ฯ”

วิริยะ พ.ศ.๒๕๒๙ (น.๒๓๓-๒๓๔)

เรือได้ถูกคลื่นลมร้ายแรงอับปางลงในท่ามกลางมหาสมุทร พระมหาชนกได้ว่ายน้ำมุ่งกรุงมิถิลาโดยไม่ย่อท้อ

จนถึงวันที่ ๗ เทพธิดารักษามหาสมุทรชื่อว่ามณีเมขลา ได้ผ่านมาพบ จึงได้ตั้งปัญหาถามว่า เพียรว่ายน้ำไปเพื่อประโยชน์อะไร ผลสำเร็จคือความตาย

พระมหาชนกได้ตอบโดยความว่า ข้าพเจ้าได้ตรองเห็นโลกวัตร ข้อวัตรปฏิบัติของโลก ตรองเห็นผลของความพยายามจึงพากเพียรอยู่กลางมหาสมุทร

นาวา อติจณฺทอุมิเวเคน ปหฺญา มหาสมุทฺท-มฺขณฺเ นิมฺมุคฺคา ฯ มหาชนโก มิถิลามุโข หุตฺวา อโนสฺสกฺกเนน พาหาพเลนมหาสมุทฺทํ ตรติ ฯ

สตตฺเม ทิวเส มณีเมขลา นาม สมุทฺท-รทฺธิกา เทวธิดา อาคนฺตุวา ตํ ทิสฺวา “กิมตฺถํ สมุทฺทํ ตริตุํ วิริยํ กโรสฺสิ, มรณํ เต สมิทฺธิผลํ ภวิสฺสตีติ ปุจฺฉิ ฯ”

มหาชนโก เอตทโวจ “ยสฺมา हि โลกสฺส วตฺตํ นิสฺสม อูปฺฐาเรตฺวา วายามสฺส จ อานิสฺสํ นิสฺสม ปสฺสิตฺวา วิหฺรามิ,

ทั้งที่ไม่เห็นฝั่ง เมื่อเพียรทำกิจของบุรุษ ก็ชื่อว่าไม่เป็นหนี้ญาติ ไม่เป็นหนี้เทวดา ไม่เป็นหนี้มารดาบิดา ไม่ต้องเดือนร้อนในภายหลัง

คนในโลกนี้ประกอบการทำงานสำเร็จบ้าง ไม่สำเร็จบ้าง เห็นกันอยู่ คนอื่นจมไปแล้วก็ตาม ข้าพเจ้าจะว่ายข้ามต่อไป ข้าพเจ้าได้เห็นท่านผู้เป็นเทวดาในที่ใกล้ ก็จักเพียรพยายามต่อไปให้ถึงฝั่งสมุทร

เทพธิดาได้ฟังถ้อยคำของพระมหาชนกอันแสดงถึงจิตใจที่ตั้งมั่นในความเพียรพยายามของตนเองทำกิจที่บุรุษพึงทำ ไม่ท้อถอย เพียรไปให้ถึงฝั่งสมุทร เทวดาจึงได้ช่วยนำพระมหาชนกไปส่งถึงมิลินา

เรื่องนี้พึงเห็นสารคดีเป็นพิเศษได้ว่า พระมหาชนกมิได้หวังพึ่งเทวดา แต่คิดพึ่งตนเองมาตั้งแต่ต้น

ทั้งที่เห็นเทวดาอยู่เฉพาะหน้า ไม่ขอให้เทวดาช่วย ตั้งหน้าช่วยตนด้วยตนเองต่อไป เทวดาจึงได้เข้าช่วย บุคคลเช่นนี้เองเรียกว่าเป็นผู้ที่เทวดาช่วย

ตสุมมา ตีร อปสสนโตปิ มหาสมุทเท วีริย กโรมิ, วายาเมน หิ ปุริสกิจจานิ กโรนโต ฌาตินัน อโนณ นาม โหติ เทวานัน อโนณ มาตาปิตูนัน อโนณ จ โหติ น จ ปจฺจนาตฺตปฺปติ,

อิเธกฺกเจ ปุริสา กสิวนิชาทาณินิ กมฺมานิ ปโยเชนติ, ตานิ สมิชฺชนนฺติปิ น สมิชฺชนนฺติปิ, อิหํ ทิสฺสตีเยว, อญฺเญปิ ชนา มหาสมุทเท นิมฺมุคฺคา โหนฺติ, อหํ ปน เอกโตว ตรามิ, ตลฺลจ อมินา ทิพฺพตฺตภาเวน มม สนฺติเก จิตฺตํ ปสฺสามิ, เตน สมฺมทฺทตีรํ ปตฺตํ ยถาสตฺติ ยถาพลํ วายมิสฺสามีติ ฯ

อิทมฺสส วจนัน ปุริสกิจจํ กาคฺคํ วีริเย อวฺภูจิตฺตสฺส เจว สมฺมทฺทตีรํ จ ปตฺตํ อโนสฺสกสฺส จิตฺตสฺส ปรีทียนํ โหติ ฯ ตํ สุตฺวา เทวธิดา มหาชนกํ อุกฺขิปิตฺวา อุโภหิ พาหาหิ ปคฺคยฺห เนตฺวา โสตฺถินา มิลินาครํ ปาเปสสิ ฯ

เอตถ ปนายนํ วิเสสโต สารตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ ฯ มหาชนโก นาม โปธิสฺสโต อาทิตฺโต เทวตํ นาคํ กาคฺคํ น จินฺเตติ, อตฺตนาํ ปน อตฺตโน นาคํ กาคฺคํ จินฺเตติ ฯ

โส ตํ เทวธิดํ สมฺมุขฺญาเนเยว ปญฺญายนฺตี ทิสฺวาปิ ตํ อุปตฺถมฺภนํ น ยาจติ, อตฺตนาํ ว อตฺตโน นาคํ กโรติ ฯ เอวํ สติ เทวธิดา ตํ อุปตฺถมฺภิ ฯ เอวํรูปํ หิ ปุคฺคโล “เทวคฺคฺโคตฺติ วุจฺจติ ฯ”

เมื่อจับทำงานที่แรก มักเห็นความเพียร
เป็นความยากลำบากน่าเบื่อหน่าย

ต่อเมื่อความเพียรไปจนใกล้จะสำเร็จ
ก็จะเห็นว่าความเพียรนี้เป็นเทวดาขึ้นมาทันที
ลืมนความเหนื่อยยาก เพราะเห็นผลที่ทำให้
ปลื้มใจอยู่เบื้องหน้าแล้ว

ผู้ที่เคยพากเพียรเหนื่อยยากในการทำงาน
ที่จะอำนวยผลที่ปรารถนาอย่างยิ่ง เมื่อใกล้
จะสำเร็จผลย่อมจะรู้สึกเห็นดังนี้อยู่ด้วยกัน

เพราะงานที่จะสำเร็จผลแน่นอน ย่อม
มีทางทะลุปรุโปร่ง เป็นอานิสงส์ของความ
เพียรที่ผุดขึ้นมาให้เห็นชัด

คนเกียจคร้านจะไม่มีโอกาสได้เห็น
เทวดาคืออานิสงส์ของความเพียร

กมมนต์โก หิ อาทิวาเร วีริเยน กมมนต์
กโรนโต “วีริเยเมตํ ทุกกรณติ จินตติ,

ปจฉา ปน ฆณฺเณโต วายมนโต ตํ กมมนต์
กตฺวาเนว, ยทา โส “สมิทฺธี คมฺสฺสตีติ สงฺขํ
คจฺฉติ, ตทา “วีริเยเมตํ เทวตา โหตีติ
อาชานาติ, มนาปิยํ กมมนตฺสลํ ปสฺสนโต
นิกกิลมโธ โหติ ฯ

เย ทฬหวีริเยน อคฺคผลํ กมมนต์
กโรนตา กิลนตฺปพฺพา โหนติ, สพฺเพเต ตสฺมี
สมิทฺธี คจฺฉมาเน ตเถว วิชานนฺติ ฯ

นียตํ หิ นิปฺปชฺชมานสฺส กมมนตฺสส ปโธ
วิภูโต โหติ, อิทํ ตกฺกรณเมว วิภูโต วีริยา-
นิสฺสโร โหติ ฯ

โกสขชปกตिका ปน หีนวีริยา ตถารูป
วีริยานิสฺสสงฺขาตํ เทวตํ อญฺญาตุํ โอกาส
น ลภนฺติ ฯ

ขันติ พ.ศ.๒๕๓๐ (น.๒๓๔-๒๓๖)

ขันติ ความอดทน ความทนทาน อย่าง
สามัญ มีความอดกลั้นเป็นลักษณะ เรียกว่า
อธิวาสนขันติ

ขณฺตีติ ปเนตถ ฯ ขนฺติ นาม ขมนํ สหนํ ฯ
สามญฺญโต หิ อธิวาสนลกฺขณา ขนฺติ
อธิวาสนขนฺตีติ วุจฺจติ ฯ

เพราะสิ่งที่อดทนเหล่านี้มีเกิดขึ้นอยู่ที่
กายใจ ปรากฏมีหนาวร้อนหิวกระหาย มี
ทุกขเวทนามีเจ็บจึงอดกลั้นไว้

หนาวร้อนหิวกระหายก็อดกลั้นตามที
ควรอดกลั้น

เจ็บปวดก็อดกลั้น ไม่ร้องทรมทวาย

เจ็บใจก็อดกลั้นไม่แสดงอาการโกรธ
ร้ายแรงทางกายวาจา

อดกลั้นให้อยู่ในใจและพิจารณาระบาย
ออก ทำให้ผ่อนคลาย ไม่ให้เครียด ให้สงบ
ใจจึงแจ่มใส แข่มชื่น กายก็สงบเป็นปกติ

อาการดังนี้เรียกว่า โสรัจจะ ทีแปลว่า
ความเสงี่ยมคือสงบปกติ

ขันติที่สมบูรณ์จึงต้องมีโสรัจจะประกอบ
อยู่ด้วย

การหัดอดกลั้นและทำใจให้สงบเป็น
ปกติในเวลาที่ถูกต้องอนิวัฐารมณ คือเรื่องที่ไม่
ชอบ ย่อมยากในตอนแรก แต่เมื่อหัด
ปฏิบัติไปบ่อยเข้า ก็จะง่ายขึ้น

จนถึงทำจิตให้สงบเป็นปกติได้ มีอาการ
มันคง มีอารมณ์อะไรมากระทบกระทั่งก็ไม่
กระเทือน ขันติก็เลื่อนขึ้นเป็นมีความทนทาน
เป็นลักษณะ เรียกว่า ตีติกขาขันติ ขันติคือ
ความทนทาน ดังที่ตรัสเรียกไว้ในโอวาทปาฏิ
โมกข์ว่า **ขันติ** **ปรม** **ตโป** **ตีติกขา** ขันติ
คือความทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง.

ยสฺมา หิ อิม ธมฺมา กาเยปิ จิตฺเตปิ
ปาตุภฺวณฺติ, กทาจิ สีตาทโย ปาตุภฺวณฺติ กทาจิ
กายิกทุกฺขเวทนา ปาตุภฺวณฺติ กทาจิ เจตสิก-
ทุกฺขเวทนา ปาตุภฺวณฺติ ตสฺมา เต อธิวาเสติ ฯ

กถา ฯ สีตาทิสฺส ปาตุภฺวณฺเตสุ ตทฺทรูปกาเรน
อธิวาเสติ,

กายิกทุกฺขเวทนาย ปาตุภฺวณฺตย อธิวาเสติ
อปริปฺพณฺทมาโน,

เจตสิกทุกฺขเวทนาย ปาตุภฺวณฺตย อธิวาเสติ
กาเยน วา วาจา ย วา โกปการํ อทฺสเสนฺโต,
อธิวาเสติ อชฺฌตฺตเมว นิคฺคยหฺมาโน, ตโต ตํ
ทุกฺขเวทนํ ปฏฺวิโนเทติ วา พฺยณฺตีกโรติ วา,
จิตฺตกฺโขภํ น อุปฺปาเทติ, จิตฺตํ ปสฺสสมฺภเวติ,
ตปฺปจฺจยา จิตฺตํ วิปฺปสฺสีทติ กาโยปิ อุปสมํ
อุปคฺจจฺจติ, อิทํ โสรัจฺจณฺติ วุจฺจติ ฯ โสรัจฺจํ นาม
สุรตฺสส ภาโว สุสึลภาโว ฯ

เตนหิ ขนฺติ ปริปฺพณฺณภาวตฺถาย โสรัจฺจ-
สมฺปยุตฺตา สียา ฯ

อนิวัฐารมณสมฺมาโยคกาเล หิ อธิวาเสตฺมุปี
จิตฺตํ อุปสมฺเตตฺมุปี ปริจโย อาทิวาเร ทุกฺกโร
โหติ, นิรนฺตรํ ปน ปริจโย กโรนฺโต สุเขน กาทํ
สกุโกติ,

ยาวเทว อวसानเ จิตฺตํ อุปสมฺเตตํ สกุโกติ,
ตโต อนิวัฐารมณเ ตาหิ โหติ, เยน เกนจิ
อนิวัฐารมณเณ ฌญฺโสปิ นปฺเปเวธติ, ขนฺติปิ
ตีติกขาลกฺขณภาวํ อุปคฺจจฺจติ, ตาหิสสา ตีติกขา
ขนฺตีสติ วุจฺจติ, ยถาห โอวาทปาฏิโมกฺখে **ขันติ**
ปรม **ตโป** **ตีติกขา**ติ ฯ

รัฐาภิบาลนโยบาย - สรุป วิริยะ กับ มัททวะ (น.๒๓๖-๒๓๗)

บารมีข้อที่ ๕ คือ วิริยะ กับทศพิธ-
ราชธรรมข้อที่ ๕ คือ มัททวะ ความอ่อนโยน
ดูถ้อยคำต่างความหมายกัน แต่เมื่อพิจารณา
จากหลายพระสูตรจะพบว่ามีความเนื่องกัน
อยู่ในประการที่สำคัญ

ยกตัวอย่างในกัณทรกสูตร แสดงว่าจิต
ที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มี
เนิ่น ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ครอบ
แก่การงาน ตั้งอยู่ ถึงความไม่หวั่นไหวอ่อน
นุ่มไปเพื่อญาณปริชาซึ่งเป็นอภิญญาขั้นสูง
ได้

คือจิตที่จะควรแก่การงาน คือปฏิบัติ
งานเพื่อญาณปริชาได้ จะต้องเป็นจิตที่มี
สมาธิ มีลักษณะอ่อน ใช้คำว่า มุทุภูตะ เป็น
จิตอ่อน

เมื่อพิจารณาดูก็จะเห็นว่าจิตที่ไม่มีสมาธิ
เป็นจิตที่กระด้างด้วยอำนาจนิรณ คือกิเลส
ที่เกิดขึ้นกลุ่มรุ่มอยู่ในจิตทำจิตให้กลัดกลุ้ม
วุ่นวาย

ไม่อาจใช้จิตเช่นนี้ทำงาน ไม่อาจนุ่มไป
เพื่อพิจารณาปัญญาได้

เป็นอันว่าใช้ความเพียรไม่ได้ ไม่มีกำลังที่
จะตั้งความเพียร จึงชื่อว่าไม่ควรแก่การงาน

ปณจมปารมีภูตสส หิ วิริยสส เจว
ปณจมราชธมมภูตสส มททวสส อตโถ วจนโต
นানা โหติ, พหุสุตตนต์โต ปน สมมา
ปจจเวกขมาโน เตสํ ธมมานํ สารภูตภาเค
สมปโยคํ สมปสสตี ฯ

กนทรกสูตรํ เหตุถ นิทสสนํ ฯ ตตถ
“สมาหิตํ ปริสุทฺธํ ปริโยทาทํ อนนฺทณํ วิคตฺว-
ปกิเลสํ มุทุภูตํ กมฺมนิยํ จิตฺตํ อเนนฺชปฺปตฺตํ
จิตฺตํ อภิญญาธิกฺขณตถาย อภินินฺนาเมตฺถ
สกฺกา โหตีติ เอวมาทินา นเยน อตโถ
ทสสีโต ฯ

ตตถายํ อธิปฺปาโย ฯ ยํ จิตฺตํ ญาณฺป-
ปาทนตถาย กมฺมโยคฺคสงฺขาตํ กมฺมนิยํ โหติ,
เตน สมาธินา สมาหิเตน เจว มุทุภูตทสสีเตน
มุทฺถลฺกขณฺน จ ภวิตพฺพํ ฯ

วิเสสโต ปน ปจจเวกขมาโน เอวํ สมปสสตี
“อสมายิตํ จิตฺตํ นีวรณสส วเสน ขีลํ โหติ ยํ
จิตฺเต อุปฺปชฺชิตฺวา ตํ ปริยฺญายาย เขทฺวยากุลตํ
อุปฺปาเทตีติ ฯ

เอวรूपํ จิตฺตํ กมฺมํ กาทํ น สกโกติ
วิจารณตถายปิ ญาณตถายปิ อภินินฺนमितฺถํ น
สกโกติ ฯ

เอวํ สติ วิริยฺญาปนพลสส นตฺถิตาย วิริยํ
อุปฺยุจฺจิตฺถํ น สกโกติ, ตสฺมา ตาทิสํ จิตฺตํ
อกมฺมนิยํ นาม ฯ

ต่อเมื่อจิตเป็นสมาธิ จึงควรแก่การทำงาน
คือ ควรตั้งความเพียรทำงานได้เพราะเป็นจิต
อ่อนโยน เรียกว่ายอมให้น้อมไปทำงาน

แม้ในการทำงานทั่วไปด้วยความเพียร
จิตก็ต้องอ่อนโยนให้น้อมไปเพื่่อตั้งความเพียร
ทำงานนั้น

เพียรเพื่อทำอะไรให้สำเร็จ จึงต้องมี
ความอ่อนโยนยินยอมพอใจของจิตประกอบ
อยู่ด้วย

ยथा ปณ จิตฺตํ สมาหิตํ โหติ สมาธิยुตฺตํ
ตथा กมฺมณียํ โหติ ฯ กถํ ฯ มุทุภูตตาย วิริยํ
อธิกฺกุหิตฺวา กมฺมํ กเรยฺย กมฺมกฺรณฺตถาย
อภินินฺนาเมตฺถํ อนุชานเญยฺย ฯ

วิริเยน สพฺพกมฺมกฺรณเณปิ จิตฺตํ มุทุ-
ภาเวน ตตฺถกมฺมกฺรณเณ วิริยาธิกฺกุฐานตถาย
อภินินฺนาเมตฺถํ อนุชานเญยฺย ฯ

ยงฺกิลฺลิจิ กมฺมํ สาเรตฺถํ วิริยํ จิตฺตสฺส
มฺหุภาวอนุชานเนหิ สมฺปยุตฺตํ ภเวยฺย ฯ

รัฐาภิบาลนโยบาย - พระราชกรณียกิจบางประการ พ.ศ.๒๕๒๙ (น.๒๓๘-๒๔๐)

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนประ
ชาชน พระราชทานความช่วยเหลือในการ
แก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ
ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๙๕ เป็นต้นมา

เพราะทรงถือว่า

“การช่วยเหลือประชาชนเป็นหน้าที่ของ
สถาบัน พระมหากษัตริย์ต้องทรงทำประจำ
อยู่แล้ว อนึ่ง ช่วยเหลือคนที่ตกทุกข์ได้ยาก
นั้น ก็สอดคล้องกับคำสอนพระพุทธศาสนา
ด้วยผู้ที่ทำบุญย่อมได้รับความอิมอกอิมใจคือ
ได้บุญ”

โส หิ มหาราชา พุทฺธปรินิพฺพานา
จตุสตาธิกาณํ ทฺวิสทสฺसानมฺบริ ปณฺจนวฺติม-
วสฺสโต ปญฺจาย ยาวชชตฺตนา รมฺมจฺวาสิณํ
ชีวิตฺวุตฺติํ โอลฺลเกตฺถํ นิพฺพุตํ คามนิคฺคาเมทิสฺสุ จรฺติ,
ธมฺมิกานํ ทฺกฺขาปนฺยโนปายาทินํ อนุสาสนป-
ปทาเนน ตตฺถ ตตฺถ ชนानํ อนุคฺคหํ กโรติ ฯ
กึการณา ฯ เอวํ กิรสฺส โหติ ฯ

“รจฺจวาสิณํ กิร อนุคฺคโห นาม ราชนํ
นิพฺพุตกิจฺจํ โหติ, ทฺกฺกชิตานํ จ กโรติ อนุคฺคโห
พุทฺธสาสนํ อนุโลเมติ,

เยน หิ กโรติ, โส ปุณฺณํ กโรติ นาม,
กตปุณฺณโย จ ปุณฺณานิสฺสํยุตฺตํ ปิตี ลภตฺติ

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้าง**พื้นฐาน** คือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้น โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่**ประหยัด** แต่**ถูกต้องตามหลักวิชา** เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจให้สูงขึ้นโดยลำดับ”

“สถาบันพระมหากษัตริย์และพระราชนิกรณียกิจเกี่ยวกับโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เรียกว่า **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั่นเอง** ที่เป็นที่มาของความมั่นคงของชาติและความสงบสุขของสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและในอนาคต”

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี ๒๔๙๔ – ๒๔๙๕ ได้**มีบทบาทอย่างสำคัญ**ในการยึดมั่นแนวทางที่สนับสนุนการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของชาติมาโดยตลอด

และจากบทบาทของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ในการ**แก้ปัญหาหลักต่าง ๆ** ของชาติดังกล่าวนี้ อาจนำมาวิเคราะห์แยกแยะโดยสรุปให้เห็นถึง**บทบาทในเชิงของการสนับสนุนการรักษาความมั่นคงของชาติที่ชัดเจนยิ่งขึ้น**

“**รฐจวพัฒนา** หิ อนุกกเมณ กาทพพา โหติ, กก, พหุชนานํ อุปโภคปริโภคานํ อตถิภาวสงขาตํ **ชีวิตมูลฐานํ** สตถนิยาม-**สมปยุตเตหิ** ธมมิโกปาเยหิ จ มิตพพยตาย วลยชิตอุปกรณหิ จ สพพจมํ ปวตเตตพพํ, ยโต เต ตาทิสส ชีวิตมูลฐานสส ถิรภาวํ ปาปุนนติ อตตนา จ อุปโภคปริโภเค อุปปาเทตํ สกโกนติ, ตโต ปฏจาย เตสํ อุปรูปริ อุปโภคปริโภควุตติ เจว เสฏฐกัจจกฺข-**ฐานํ** จ อนุปปทาตพพาติ จ ฯ

โย ขตติยวิโส เจว ยถจ **ราชสงกป-
นโยบายโยติ** ลทธนาเมหิ รฐจวพัฒนานโย-
ปาเยหิ ปริยาปนํ นานปปการํ ขตติเยน
กตกรณียํ, ตทกยเยว ปจฺจุปนกาเลปิ
อนาคตกาเลปิ ทยยรฐสส สณฺจติยา เจว
ทยยรฐวาสินํ สนฺติสุขาย จ อานยนปจฺจโย
โหติติ ฯ

๒๔๙๔-๒๔๙๕ พุทสโกโต ปฏจาย
อารทธา **ราชสงกปนโยบายายา** กาเลน กาลํ
ทยยรฐสส สณฺจติยา อารกฺขนวิธานสส
ปริคฺคเห **อติสยกรณียภูตา** โหนติ ฯ

รฐจครุกลพฺพานํ วิสทีกรณํ **ราชสงกป-
นโยบายายานํ** กรณียานิ ปจฺจกฺขโต **รฐจ-
สณฺจติยา** อารกฺขเน กรณียสเสว ทสฺสน-
ตถาย **สรูปโต** วิคฺคเหตุํ สกกา โหนติ ฯ

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” นี้คือ พระปฐมบรมราชโองการแห่งสมเด็จพระบรม บพิตรพระราชสมภารเจ้าที่พระราชทานแก่ ปวงชนชาวไทย ในการพระราชพิธีบรม ราชาภิเษก ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นมา

พระราชกรณียกิจใหญ่น้อยทุกประ การที่ทรงปฏิบัติได้เป็นไปตามพระปฐมบรม ราชโองการครบถ้วน และกล่าวได้ว่าเป็น พระบรมราชปณิธานที่ได้ทรงตั้งไว้และทรง เริ่มปฏิบัติตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติ

ทำให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์พร้อมทั้งประชาชนชาวไทย สถิตมั่น สถาพร ด้วยมีธรรมดังทรงมีพระราชดำรัส ประกาศในพระปฐมบรมราชโองการนั้นเป็น หลักเป็นธงชัย เป็นไปตามอมตสัจจวาจา พุทธภาษิตว่า “**ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม**”

อีกทั้ง สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ก็ได้ทรงดำเนินตามพระราชธรรมจริยา เพื่อประโยชน์สุขแห่งปวงชนทุกประการ

ยี่ หิ “ธมฺเมเน รชฺชํ กาเรมิ สยามิก- มหาชนสส หิตาย สุขายาติ วจนํ ปญฺญาตํ โหติ, อิทํ จกฺกิวํสสฺส นวมินฺเทน ญฺมิพฺเลน มหาราเชน พุทฺธปรินิพฺพานโต ปญฺญา ยจตุสฺสตาธิกานํ ทฺวินนํ สหสฺसानมฺปรี ดินฺวฺติ- มสฺสจฺจเยน (วิสาขมาสสฺส ปญฺจเม ทิเน) ไพศาลทักษิณ อิตินามเก ราชมณฺธิเร รชชา- ภิสเกวิธานเ ทยฺยวาสินํ วุตฺตา ปมฺวาจา โหติ ฯ

ตโต ปญฺญา ยานิ กรณียานิ ทฺยฺยานํ หิตาย สุขาย เตน กตานิ โหนฺติ, ตานิ สพฺพานิ ตสฺสา ปมฺวาจา ยานุสาเรณ ปวตฺตานิ ฯ อถฺวา สกฺกา วตฺตํ “อโย ปมฺวาจา เตน รชชปฺปตฺต- กาลโต ปญฺญา ยสมฺมา ปณฺหิตํ เจว อนุกตํ จ ปณฺธานํ โหติติ ฯ

ตเมว ปฏฺิจจ ทฺยฺยรฏฺฐํ พุทฺธสาสนํ ขตฺติย- วสฺสตี **ตีณฺณคานิ** เจว ทฺยฺยวาสินํ จ ตสฺส ตสฺสา ปมฺวาจา ย ปกาสิตมฺมทฺธชฺชุตฺตาย ถิรํ ติฏฺฐนฺติ, อโยเนตฺสํ ถิรญฺจิติ “**ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารินฺติ** พุทฺธวจนฺสสาณฺสาเรณ ปวตฺตานิ สสฺส โหติ ฯ

อปิจสฺส ปรมฺราชินีปิ ปุตฺตธิตโรปิ ปรม- ชนินีปิ เชฏฺฐภคินีปิ ทฺยฺยวาสินํ หิตาย สุขาย เตนานุกฺจโร ธมฺมํ อนฺวตฺตนฺติ ฯ

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระ
มหากษัตริย์และพสกนิกรชาวไทย ซึ่งสนิท
แน่นแฟ้นมาแต่โบราณกาลจึงคงดำรงอยู่และ
ทวียิ่งขึ้น

ฝ่ายประชาชนชาวไทยตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐาน
ของความจงรักภักดี ศรัทธาเชื่อมั่นด้วยความ
สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น
ประมาณ ฝ่ายพระมหากษัตริย์ตั้งมั่นอยู่ใน
พระมหากรุณาธิคุณอันไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยน้ำ
พระราชหฤทัยและพระราชจริยาวัตร
ประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรมและพระราช
ธรรมจริยาทั้งปวง

ดังที่รับพระราชทานยกสาธกถวายเป็น
กถามรรคนี้ เป็นส่วนประสิทธิ์ปฏิบัติ

ตสุมมา โปราณโต ปฏฺญาย ถิริ ปวตฺโต
ชตฺตยวิสสส เจว ทญฺยวาสีนญจ อญฺญมณฺณ
สมพนฺโธ สนฺติภูจฺติ อูปฺปฺปรี จ วทตฺติ ฯ กถํ ฯ

สชตฺตยวิสิโก ราชฯ ทสฺวิเชหิ ราชธมฺเมหิ
อญฺญเอหิ จ ธมฺเมหิ สํหิตจิตฺโต พหุหิ วตฺต-
จิริยาหิ สมฺปาปฺนโน จ หุตฺวา ทญฺยวาสีนํ หิตาย
สุขาย อธิมตฺตมหารุณาย ปติภูจฺติ,

ทญฺยวาสีนํปิ ตสฺมี มหาราเช อธิมตฺต-
กตญฺญตาวเสน ทพฺพทตฺติสทฺธาย ปติภูจฺนติ ฯ

อิทํ อิมสฺมี ปฺรหิตปฺฏิปตฺติภาควฺเต กถา-
มคฺเค อุกฺกฏฺฐสาธกานุสาเรณ ปวตฺตติ ฯ

พระมงคลวิเสสภิกขา

ส่วนที่ ๔

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ภาณวรมหาเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

อรรถจริยา พ.ศ.๒๔๖๔ (น.๒๕๓)

(สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า)
นอกจากทรงบำเพ็ญราชกิจส่วนรัฐาภิบาล-
โนบาย ก็ยังทรงชวนขยายชักชวนให้ประกอบ
กิจอันปราศจากโทษ เพื่อให้ได้ประสพสุข
ประโยชน์ตามสมควรแก่กาลสมัย

พระราชทานโอกาสแก่พระราชนัดดา
วงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ตลอดถึง
ประชาชน ให้ได้ช่องโดยเสด็จในการพระราช
กุศลเนื่อง ๆ มาทรงแสดงพระราชอัธยาศัย
อันเต็มด้วยพระเมตตากรุณา เพื่อแผ้วไป
ประชุมพสก ตามเยี่ยงอย่างของมรรคนายก
ผู้มีจิตโอบอ้อมอารีเอื้อเพื่อ ในขณะเมื่อบำ
เพ็ญทานด้วยตนเอง ย่อมชักชวนคนอื่นให้
บำเพ็ญตาม

ทวยานมินโท หิ มหาราชา นิจุ หทย-
รฐวาสินี หิต์ ปริปุเรตฺ อธิฐหติ ตสฺมา น
เกวล์ รัฐาภิบาลโนปายภูตฺ ราชกิจจํ กโรติ,
เต ปน กาลานุรูปํ สุขาวหํ อนวชชกิจจํ กาทํ
สมาทเปติ ฯ

ยทา หิ อุตตนา ทานํ เทติ ตทา วัสดุ-
วสีกานํ ราชภูฏานํ อนุเยสญจ ชนํ อุตตนา
อนนุตเตตํ โอตาร์ เทติ ฯ ชนํ วิตถิณญํ
ทานชฌาสยํ ปาตุกโรติ ทยาจุตตสส ทาน-
ปติโน ปฏิปทํ ธิฏฐานุคตํ ปฏิปชชติ ฯ ถํ ฯ
โส หิ อุตตนา ทานํ ททนต์ อญเยปี ทาตุ
สมาทเปติ ฯ

รัฐาภิบาลโนบาย พ.ศ.๒๔๖๔ (น.๒๕๔-๒๕๖)

รัฐาภิบาลโนบายนั้น คือวิธีปกครอง
พระราชอาณาจักร

คุณข้อนี้เป็นกำลังสำคัญอันควบคุม
ความสามัคคีแลอุปถัมภ์ให้ดำรงมั่น

ในสังหวัตถุณานั้น ท่านแสดงสังคห-
วัตถุ ๔ ประการ

รัฐาภิบาลโนปายิตี เจตถ ฯ รัฐจํ
อภิปาเลติ เอเตนาติ รัฐาภิบาลโน,
รัฐาภิบาลโน จ โส อุปายิ จาติ
รัฐาภิบาลโนปายิ ฯ

อยํ หิ ชนตาย สามคฺคิ ปริปาเลตํ
สนธาระตฺตญจ พลวปจฺจโย หุตฺวา สํวตฺตติ ฯ

ตตถ สงคหวตฺตญจ จตฺตพฺพิธานิ
สงคหวตฺตญนิ ทสฺสิตานิ “สสฺสเมธํ ปุริสเมธํ
สมมาปาสํ วาจาเปยฺยญจาทิ ฯ

คือ **สสสเมธ** ทรงพระปัญญาในการ
บำรุงธัญญาหารให้บริบูรณ์ในพระราชอาณา
เขต ๑

ปฐิสเมธ ทรงพระปรีชาญาณในการ
สงเคราะห์ราชบุรุษ ๑

สมมาปาส ทรงรู้จักผูกคล้องน้ำใจคน
ให้นิยมยินดี ๑

วาจาเปยย ตรัสพระวาจาอ่อนหวาน
ควรดื่มไว้ในใจ ทำความเป็นที่รักให้เกิด ๑

สี่สังคหวัตถุนี้เป็นอุบายวิธีให้เกิดรัฐ
สมบัติ ซึ่งได้นามบัญญัติว่า **นิรคคัล** **สถานที่**
ราบคาบปราศจากโจรภัย จึงถึงวางใจได้
มีทหารเรือนไม่ต้องลงกลอน เป็นคำรบ ๕

เมื่อราชกรทำนาได้ผลดี ประเทศย่อม
มีความสมบูรณ์ การบำรุงกลสิกรรมจึงเป็นราช
กรณียะของพระเจ้าแผ่นดิน ชื่อว่า **สสสเมธ**
ประการหนึ่ง

ราชบุรุษผู้รับราชการทั้งฝ่ายเสนาทั้ง
ฝ่ายเสนา ย่อมไม่มีโอกาสที่จะประกอบกิจเพื่อ
ประโยชน์ตน จึงเป็นคนควรจะได้รับพระ
ราชทานพระราชทรัพย์เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต
และเป็นกำลังในราชกิจ เป็นผู้ควรยกย่องไว้ใน
ฐานันดรเป็นพิเศษจากราชกรสามัญ เพื่อมี
อำนาจในราชกิจนั้น ๆ อันมีเป็นหน้าที่

เตสุ ภูมิเจ สสสสมปาทเน เมธาวิตา
สสสเมธ นาม ฯ

ภติเวตนาทอนุปปาทาเนน ราชปฐิสสงคณหณ
เมธาวิตา **ปฐิสเมธ** นาม ฯ

ทานาทิหิ สมมา ชนหทยปาสเน
เมธาวิตา **สมมาปาส** นาม ฯ

สณหาย ปิยาย เปมนิยาย หทยงคมาย
วาจาย ภณน **วาจาเปยย** นาม ฯ

อิมานิ หิ **นิรคคณติ** ลทณนามกั อิทธิ-
วิรุพหิเวปุลลสงขาตรภูจสมปทึ อุปปาเทตุ
สวัตตณติ, **นิรคคณานติ** ปวุจจณติ ฯ **โจร-**
ภยาทีนั นตถิตาย **ฆรทวารesu** **อคคณานั**
อภาวโต **นิรคคัล** นาม ฯ อิทั ปญจม
สงคหวัตถุ ฯ

สเจ ตสมี ตสมี ภูมิจมหิ ชนान กสิกมม
ปริปัญณผล ภเวย, ตั ตั อิทธิ วิรุพหิ วิปุล
ปหุตุนนพานั โหติ ฯ ตโต กสิกมมสส
อุปตมณน **สสสเมธ**ปริยาปนน ราชกรณีย
โหติ ฯ

โยธาทโย จ ราชปฐิสา **อตตโน** **อตตโน**
อายาวเท กมมนเต ปโยเชตุ โอตารัน ลภณติ,
ตสมา เต ชีวิตกปปนตถาย ธนั ลทฐึ เจว ตต-
ราชกิจจปัญชนตถาย จ อีสสรียจจณนตเรสุ
จาปนเนน ปคคหิ ลทฐึ อรหนติ ฯ

เรื่องเล่าไว้ว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทราบ
พระราชดำริจะระงับโจรผู้ร้ายในพระราช
อาณาเขต

ทรงพระสันนิษฐานตามคำของพราหมณ-
บุโรหิตว่า แต่ลำพังจับมาลงพระราชอาญา
ไม่สามารถจะระงับให้ราบคาบได้ เพราะโจร
ที่จับได้นั้นเป็นแต่บางราย โจรที่เหลืออยู่ยัง
เบียดเบียนคนทั้งหลายได้ต่อไปอีก

พระองค์ทรงตั้งอยู่ในพระราโชบาย
ทรงสงเคราะห์ชนชาวนาด้วยพันธุ์พืชข้าว
ปลูกแลเครื่องอุปกรณ์สำหรับกสิกรรม
ทรงอุปถัมภ์พสกนิกรด้วยทรัพย์เป็น
ต้นทุน
ทรงอุดหนุนราชบุรุษด้วยเบี้ยเลี้ยงแล
เบี้ยหวัด ให้มีกำลังเลี้ยงตน

พวกราชบุรุษได้รับราชอุปถัมภ์พอเพียง
แล้ว ย่อมประพฤติเป็นธรรมในหน้าที่ ไม่
เห็นแก่ทรัพย์อันจะพึงได้โดยทางไม่ชอบ

รัฐชนบทก็ประกอบด้วยความสงบราบ
คาบปราศจากโจรผู้ร้าย คนทั้งหลายต่างชวน
ขวายในกิจการของตน ๆ เต็มใจแบ่งผลถวาย
เป็นราชพลี เพิ่มพูนทวีพระราชทรัพย์ขึ้นอีก
มากมาย

อดีเต กिर ราชา มหาวิชิต นาม อตตโน
รฏฐเฑ พุสสุชิลญเต โจเร สมุหนันตุ เจตสี
อุปปนณปริวิตโก อโหสิ ฯ

ตโต บุโรหิตสสุ พราหมณสสุ อนุสาสนเนน
เอว สนนินญจानมกาสี “โจเร คเหตุวา ทณฺท-
วินิปาตมตฺตเยว เต สมุหนันตุ น สกุกุณฺณติ,
เย หิ โจรา คหิตา เต เอกจเจว ว โหนฺติ, เย ปน
หตฺวาเสสกา โจรา ภวิสสนฺติ เต ปจฺฉา รฏฺฐ-
นิวาสิโน วิเหสฺสสนฺตฺติ ฯ

ตํ อนุกโรนฺโต ราโชปาเย สมมา ปตฺติจาสี ฯ
กถํ ฯ เย ตตฺถ กสิโครกฺเข อุตฺตหนฺติ เตสํ
วิชภตฺตํ อุปรณานิ จ อนุปฺปทาสี,

เย วาณิชฺชาย อุตฺตหนฺติ เตสํ ปาภตํ
อุปตฺถมฺเภสิ,

เย ราชโปริสา โหนฺติ เตสํ อตฺตโปสนกมฺม-
พฺยาปารตถาย ภตฺตเวตฺตนํ อุปตฺถมฺเภสิ ฯ

ราชโปริสา ฌญเณ สนฺติกา อลฺลภูตํ อุปตฺถมฺภานํ
ลภิตฺวา รฏฺฐกิจฺเจสุ ฌมฺมจารีโน อเหสุ, อสมฺมา
ลพฺภเนยฺยามีสจฺจกฺขนา นาเหสุ ฯ

อิมินา ปกาเรน ตสฺส รฏฺฐํ สนฺติปยุตฺตํ
อโหสิ อโจรณญฺญํ ฯ ตตฺถ มนุสฺสา สกสฺก-
กิจฺจปฺปสุตา หุตฺวา อภิริติยา อตฺตโน ผโลทฺเย
ปหฺนุตราชนวทฺถนญฺตํ ราชพลี กตฺวา วิภีสุ ฯ

รัฐาภิบาลโนบาย พ.ศ.๒๔๖๕ (น.๒๖๗-๒๖๘)

อนึ่ง ทรงพระมหากรุณาปกครองอาณา
ประชาราษฎร์ทั้งหลาย ด้วยพระบรมราโช-
บาย ๒ ประการ คือ นิเคราะห์ กำราบปราบ
ปราม ได้แก่พระเดชพระการหนึ่ง ปเคราะห์
คือ ยกย่อง สนับสนุน ได้แก่พระคุณประการ
หนึ่ง

โดยท่านองฆาตดาบิดาปกครองบุตร
ธิดาด้วยปศาสนวิธี อันมีมาในสิงคาลกสูตร
ในทิมิกาย ปาฏิการรรค ว่า ปาปา นิวาเรณตี
ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

ด้วยทรงตั้งพระราชกำหนดกฎหมาย
ห้ามปรามประชาชนทั้งหลาย ไม่ให้ประพฤติ
กายวิจจริตซึ่งเป็นทางผิด เปียดเบียนกันแล
กันให้เดือดร้อนยากไร้

เหมือนต้นไม้มีพิษ เมื่อผลิดอกออกผล
อันจะทำมหาชนผู้บริโภคให้ถึงอันตรายพิบัติ
เจ้าของคอยกำจัด เด็ดดอกปลิดผลทิ้งเสีย

เป็นอาการของนิเคราะห์ คือกำราบ
ปราบปรามประการหนึ่ง

กลยาณ นิเวเสนติ ให้ตั้งอยู่ในความ
ดีงาม สิบปี ศึกษาเพนติ ให้ศึกษาศิลปวิทยา

มหาราชา หิ ทยยานมินโท ทวีติ
ราโชปาเยหิ รฐวาสิโน ปสาสติ เตชานุ-
ภาวสงขาโต นิคคโห เจว คณานุภาวสงขาโต
ปคคโห จาติ ฯ

โส ปาปา นิวาเรณตีติอาทินา ปาฏิวุคเค
ทิมิกายสส สิงคาลกสูตรเต อาคตปสาสน-
วิธีนา ปุตตธิตูณํ ปสาสกานํ มาตาปิตูนํ
นียาเมน รฐวาสิโน ปสาสติ ฯ

ตตถ ปาปา นิวาเรณตีติ อิมํ ปสาสนวิธี
ปฏิปชขมาโน ปาปภูตานํ กายวิจจริตานํ
อจรรณตถาย เจว อณณมณณสส อปีฬนตถาย
จ รฐวาสิโน นิวารณภูตํ นีตี ววฐเปติ ฯ

ยถา หิ วิสยุตโต รุกโข กุสมผลานิ เทนโต
ปริภุชชนตํ มหาชนํ วิปตตี ปาเปติ, สามิโก ตํ
วิปตตี นิวาเรณโต ตสส กุสมานิปี ผลานิปี
นิทฐนาติ เอวํ สมปทมิทํ เวทิตพพํ ฯ

อิทํ นิคคหากาโร โหติ ฯ

ตโต กลยาณ นิเวเสนติ สิบปี
ศึกษาเพนตีติ เทว ปสาสนวิธีโย ปฏิปชขติ ฯ
ตตรายํ อธิปปาโย ฯ

ด้วยความที่ทรงขยายการศึกษาอักษรสมัย
ออกไปทั่วพระราชอาณาจักร ทั้งวิชาช่างอัน
เป็นที่พึงพำนักในทางชีวิตโตบาย ให้กุมาร
กุมารทั้งหลายได้เล่าเรียนศึกษามาแต่ย่อม
เยาว์ กล่อมเกลานิสังใจคอ ให้รู้จักผิดชอบ
คุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ แลศิลปะ
มาในขั้นต้น

ครั้นถึงคราวเป็นวิญญูชนเติบโตขึ้น
ฝ่ายสตรีได้เป็นกุลสตรี และเป็นบุรพการีนี้ที่
ดี ฝ่ายบุรุษโดยมากให้เป็นลูกเสือ

ครั้นเมื่อเรียนเสร็จวิทยา ลาออกจาก
ศึกษาสถาน ลางพวกที่เข้ารับราชการ ก็ให้
ได้รับความฝึกฝนในหน้าที่ทำ เป็นเสือป่า
เสือน้ำ ได้เข้าเต็มการฝึกหัดนิสังใจคอแล
วิทยาอีกวาระหนึ่ง

ลางพวกครั้นได้บรรพชาอุปสมบทใน
พระพุทธศาสนา

ก็บำเพ็ญการศึกษาเล่าเรียนพระธรรม-
วินัย เป็นนักธรรม เป็นเปรียญชั้นตรี ชั้นโท
ชั้นเอก เป็นมูลรากของพระศาสนาโดยพระ
บรมราชูปถัมภ์

อบรมพสกเหล่านั้ ให้มีอัธยาศัยประณีต
ยิ่งขึ้น พร้อมทั้งไตรทวารอีกการหนึ่ง

เมื่อลาสิกขาแล้ว เข้ารับราชการเป็นทหาร
หรือตำรวจ ก็ได้รับการศึกษาเล่าเรียน ฝึกหัด
นิสังใจคออีก

โส หิ ภูมิธสส สกลภูฏาเนสุ อภุช-
สมยสส เจว ชีวิตนาถภูฏานถจ นิมนาน-
สิปปานํ สิกขํ วิตถาเรตวา ยวกาลโต ปฏฺญาย
พุทฺธิอชฌาสยปริจยตถาย เจว กตตถา-
นตถาติผลสส สมปฏฺฏิจณตถาย จ กุมारे
สิกฺขาเปติ,

ปจฉา เตสุ วยปตเตสุ อิตถิโย กุติถิ-
ภาวํ กลยาณพุพพการินีภาวํ จ อาปชชนติ,
ปริสา ปน พหุโส จารปฺริสภาวํ ปฏฺฏิภนติ ฯ

เตสุ สิกฺขาปารํ คมิตวา สิกฺขาภูฏานา
อปคเตสุ เอกจเจ ราชภฏฺฏภาวํ อุปคจณติ, เต
จารปฺริสาปิ นาวิกโยธาปิ หุตวา อตตโน กต-
กรรมเยสุ ปโยคํ ปฏฺฏิภนติ, ปุนปิ อชฌาสย-
ปริจยปี สิปปานปี อภิวทฺเตนติ จ ฯ

เอกจเจ วยปตตตา หุตวา พุทฺธสาสน
ปพพชชมปี ภนติ อุปสมปทมปี ภนติ,

ลภิตวาน ราชูปตถมณเณ สาสนมุลภูตํ
ธมมวินยํ สิกฺขนตา ชันตรี อิตถาทีสุ
อนุกกเมน ธมมชฌายกาปิ อุปาธิธารินี
โหนติ,

กาเลน อตตโน อชฌาสยสส เจว ติทวารานํ
จ ปริจยํ อุตตริ ปณฺธิตํ กาทุํ โอกาสํ ภนติ,

สิกขํ ปจจกฺขาย คิหิ หุตวา ราชภฏฺฏภาวํ
อุปคจณติ, โยธาชีวินปี นครคฺคตติกาปิ
โหนติ, ปุนปิ สิกฺขณเจว อชฌาสยปริจยณจ
ปฏฺฏิภนติ,

เป็นอาการของปเคราะห์ภัยภัยงอนัน-
สนุนประการหนึ่ง

ทั้งสองอย่างนี้ประดุจวิธีต่อสู้เข้าศึก
สงครามในยามใช้กลอุบายเป็นศึกกระหนาบ
ทั้งภายนอกก็ตีเข้าไป ทั้งภายในก็ตี
ออกมา

ทำให้ปัจจามิตรปราศัยพ่ายแพ้ด้วย
กำลังยุทธวิธี

หรือเหมือนแพทย์ผู้มีปรีชาฉลาด
สามารถประกอบโอสถ ทั้งยาตัดราก ยาแก้
แลยากัน บำราบโรคอันตรายให้สาบสูญ

อิทํ ปุณฺปิ ปคฺคหฺวฺธิ โหติ ฯ

ตพฺภยํ อุมเยหิ ปสฺเสหิ ปจฺจุปฺปญฺจานญฺโต
สงฺคาเม ยฺยทฺธวฺธิ วฺย โหติ

พาหิรปสฺสโต ปหฺริตฺวา อนฺโต อฺปคฺจจฺณติ
เจว อนฺตรปสฺสโต ปหฺริตฺวา พาหิรํ
นิกฺขมนฺติ จ,

เอวํ สนฺเต ยฺยทฺธวฺธิพฺเพน ปจฺจามิตฺเต
ปฺราชยํ ปาเปติ ฯ

ตพฺภยญฺจ เณโก เวชฺโซ วฺย โหติ, โส
โรคฺคสฺส มฺลจฺเจทโกสธมฺปิ นาสโกสธมฺปิ
นิวารโกสธมฺปิ ปโยเชตฺวา ตํ โรคํ อนฺตร-
ธาเปตุํ สกฺโกติ ฯ

อรรถสมมาปณิธิ พ.ศ.๒๔๖๖ (น.๒๖๙-๒๗๐)

อรรถสมมาปณิธินั้น ได้แก่ความตั้งตน
ไว้ชอบ

อันคนเกิดมาในโลก ก็ชื่อว่าท่องเที่ยว
อยู่ในโอฆะคือวัฏฏสงสาร

จำต้องประพัตติตนให้เหมาะแก่ภูมิฐาน
ของตน เพื่อจะได้หลีกพ้นอุปสรรคข้อขัดข้อง
แลนำชีวิตไปโดยสะดวกดี

ไม่เช่นนั้น ชีวิตก็จะมีสุขเป็นผล

อรรถสมมาปณิธิ นาม อตฺตโน สมมา
ปณฺธานํ ฅปนํ ยฺยณฺชนํ ฯ

โย หิ โลเก อฺปปฺนโน โหติ โส
สํสํวณฺณมฺโหเช สํสฺรติ นาม ฯ

เตนสฺส อตฺตา อตฺตโน ปฏฺฐิปปญฺจानเ
ปตฺติญาเปตพฺโพ โหติ ฯ กิमतฺถาย ฯ อตฺตโน
สพฺพุปสฺสคฺโคโต วิโมจฺนตฺถาย เจว ชีวิตสฺส สฺสุจฺ
ปวตฺตาปนตฺถาย จ ฯ

โน เจ ตถา ปตฺติญาเปตพฺโพ สฺยิยา, ตสฺส
ชีวิตํ เนว โสตฺถินา ปวตฺตติ, น จ สฺสุทฺธิริยํ
โหติ ฯ

เหมือนคนไปเรื่อน้อย จำต้องคอยพาย
วาดคัด เพื่อให้เรือไม่ติดขัดเดินไปได้โดย
สะดวก ฉะนั้น

อนึ่ง ความเว้นจากทุจริต ทั้ง ๓ ชนิด
ไม่ประพฤติดด้วยกาย วาจา ใจ ตั้งตนไว้
ในสุจริตทั้ง ๓ ประการ ประพฤติชอบด้วย
ไตรทวาร บำเพ็ญให้สมบูรณ์เพิ่มพูนจนเต็ม
ทั้ง ๓ หน้าที ทำให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ดี ทั้งต่อ
หน้าทั้งลับหลัง ดังนี้ ก็ชื่อว่า อัตตสัมมาปณิธิ

อีกประการหนึ่ง วางตนให้เหมาะแก่
ความเป็นไปของตน คือ

เป็นผู้ใหญ่ก็ประพฤติตนให้เป็นหลัก
ฐาน มีเมตตากรุณาปราณีอารีในผู้น้อย

เป็นคนเสมอกัน ก็ประพฤติตามฉันท
มิตร ชื่อสัตย์สุจริตแลเผื่อแผ่แก่เขา

เป็นผู้เล็กก็ประพฤติต่ำต้อยอ่อนน้อม
เอื้อเพื่อแก่ท่านผู้ใหญ่

เช่นนี้ ก็ชื่อว่าอัตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ

บุคคลมีความรู้เรื่องมาแล้วแต่กลับตก
อับก็เพราะตั้งตนไว้ไม่ชอบ

ฝ่ายบุคคลผู้อัปภาคย์มาแต่เดิมแล้ว
กลับจำรูญ ก็เพราะตั้งตนไว้ชอบ

ตตราย อูปมา ฯ ยถา หิ โย โกจิ ชุททุก-
นาวาคโต โหติ สา เตน อีโต จีโต จ ฌิย-
ปาชเนน สมปคฺคเหตุพพา โหติ ตสฺสา อนุป-
สชฺชนตถาย เจว โสตถิโน ธาวนตถาย จ, เอว
สมปทมิทฺ เวทิตพฺพ ฯ

ยํ จ กายวจิมโนทวาเรหิ มิจฺฉาจรณวเสน
ตีหิ ทุจฺจเรหิ วิรมนโต อตฺตานํ กายาทิ-
ทวาเรหิ สฺมาจรณวเสน ตีสุ สุจฺจเรสุ
ปติฏฺฐาเปติ, ตานิ สุจฺจิตานิ สฺมาปาเทติ
สมมุขาปี ปรมมุขาปี ปริสุทฺธานิ ปริปัญฺณานิ
กตฺวา จรติ, อิทํ อตฺตสฺมาปณฺธิ นาม ฯ

อถวา ฯ ยํ อตฺตานํ อตฺตโน ปฏฺวิรูปภาเว
ปติฏฺฐาเปติ, กถํ,

โย มหฺมฺจฺจโน อีสฺสรชฺชโน โหติ โส
ปฏฺวิรูปการี หุตฺวา อตฺตานํ อปฺปญฺจณานํ
อิตฺตฺรชนานํ นาคํ กตฺวา จรติ เตสุ
เมตฺตตายติปี กรุณายติปี,

โย อณฺเณหิ สฺมฺมจฺจโน โหติ โส เตสํ
มิตฺตธมฺมํ สจฺจธมฺมญฺจ จรติ อตฺถจารี โหติ,

โย อปฺปญฺจโน อิตฺตฺรชฺชโน โหติ โส
มหฺมฺจฺจณานํ อีสฺสรชนานํ อปฺปายนธมฺมํ จรติ
เตสุ อาทฺรจิตฺโต โหติ,

อิทฺมปิ อตฺตสฺมาปณฺธิ นาม ฯ

อตฺตมิจฺฉาปณฺธิ ปฏฺวิจฺจ อาทิมฺหิ วุฑฺฒิป-
ปตฺโต โชติปฺพุทฺโธ หุตฺวา ปจฺฉา หานิปตฺโต ตโม
ชาโต ฯ

อตฺตสฺมาปณฺธิ ปฏฺวิจฺจ ปน ตโมปฺพุทฺโธ
หุตฺวา ปจฺฉา โชติ ชาโต ฯ

(อรรถสัสมมาปณิธิ) จึงนับได้ว่าเป็นข้อที่
อาจแลเห็นได้ โดยไม่สู้จะต้องพิจารณาให้
ลึกซึ่งมาก

ผู้ที่ควรสรรเสริญว่า **ตั้งตนไว้ชอบ** นั้น
คือ ผู้ที่ตั้งตนไว้ให้เหมาะแก่ฐานะและสภาพ
แห่งตน

ผู้มีอาชีพอย่างใด ประกอบกิจการให้
เป็นประโยชน์ที่สุดสำหรับอาชีพอย่างนั้น
นับว่าควรชมเชยยกย่องว่า **ตั้งตนไว้ชอบ**

นอกจากนี้ควรเป็นผู้รู้จักประมาณ รู้จัก
กาลเวลาและที่อันควรประกอบกิจการให้
เหมาะ มุ่งทำงานให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่
ตนเองแลครอบครัว ทั้งแก่เพื่อนบ้าน ทั้งแก่
ชาติ ศาสนา แลพระมหากษัตริย์

และข้อสำคัญคือไม่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์

อนึ่ง ผู้ที่ควรเรียกได้ว่าตั้งตนไว้ในที่ชอบ
ควรเป็นผู้ประกอบด้วยสามประการคือ **ความไม่**
ต้อบุคคลควรเคารพประการหนึ่ง ความไม่
จองหองประการหนึ่ง ความยินดีด้วยของ
อันมีอยู่ ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นประการ
หนึ่ง ความเป็นผู้รู้อุปการะอันคนอื่นทำแล้ว
แก่ตนประการหนึ่ง ความพึงธรรมโดยกาล
ประการหนึ่ง

ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นของสำคัญ
สำหรับผู้ที่ตั้งใจจะประพฤติดีอยู่เป็นนิตย์

โส อติคมภิรภาเวน วิจาเรตพพุตถาภาวโต
สุเขน อตถํ ทฏฐํ สกกุณเณโย โหติ,

โย อุตตานํ อุตตโน จานสฺส เจว ภาวสฺส
จ ปฏฺฐิรูปํ ปตฺติฏฺสเปติ, โส สมมาปณฺหิตตโตติ
ปสฺสณียเวยว, กถํ,

โลกโต ตาว เยน อาชีเวน ชีวิกํ กปเปติ
ตสฺส เจ หิตสํวตฺตนิกํ กิจจํ ปโยเชติ, อयํ
สมมาปณฺหิตตโตติ ปสฺสณียภาวํ คจฺฉติ,

อปิจ โย มตตถณฺณ เจว กาลถณฺณ จ
หุตฺวา กิจจปโปคานุรูปํ มตตถณฺณ จ กาลถณฺณ
จานถณฺณ ชานาติ, ปหิตตโต หุตฺวา อุตตโน
เจว อนฺโตชนปริชนานถณฺณ ฐณฺณสาสนราช-
วสานถณฺณ อตฺถสํวตฺตนิกํ กิจจํ กโรติ,

อตตถณฺณ หุตฺวา อุกคตฺตโน อฏฺฐจิต-
ตฺถจฺฉมานโน น โหติ, เอวํรูปิ สมมาปณฺหิ-
ตตโตติ วุจฺจติ ฯ

อปิจ โย คารโว จ นิวาโต จ สนฺตฏฺฐิ
จ กตถณฺณตา จ กาเลน จ ฐมฺมสฺสวณฺณติ
อิเมหิ ปถจฺหิ ฐมฺเมหิ สมณฺนาคโต โหติ, โส
สมมาปณฺหิตตโตติ โวหาริตพฺโพ โหติ,

อิเม ฐมฺมา นิจฺจํ สุจฺริตํ จริตํ อากงฺขมาเนน
อิจฺฉิตพฺพาเยว,

รัฐาภิบาลโนบาย พ.ศ.๒๔๖๖ (น.๒๗๖)

ข้อเสียหายที่มีอยู่แล้ว ก็ตั้งพระราช-
หฤทัยจะเลิกถอน

เช่น อบายมุขของประชาภิกรแล
ประเทศ คือสุราเมรัย อันเป็นความชั่วร้าย
ทั่วประเทศ ทั้งเป็นเหตุให้เสื่อมเสร็จกิจการ
งาน แลทำบุคคลให้เป็นอันธพาลเบียดเบียน
กันแลกันทั่วไป

ยี่ จ รมุจ อหิตการณ อตถิ ตั อุตริตุ
อธิฏฐติ ฯ

กนัต ๑ สุราเมรัยสงฆาต ชนาน เจว
รมุจสส จ อยามุข ๑ ตั สุราเมรัย เตส กสิฏฐ
โหติ กิจจาน หานิสวตตนิกั เยน ชนา อนธ-
พาลชาตา อญญมญญ วิเหเจนติ ๑

รัฐาภิบาลโนบาย - พ.ศ.๒๔๖๗ (น.๒๘๔-๒๘๖)

อันชนภิกรผู้มีธุระร่วมกันแลอยู่ใกล้ชิด
ย่อมจะเสียมิตรธรรม วิวาทกันเพราะการงาน
บ้าง ทรัพย์สมบัติบ้าง

เป็นหน้าที่ของท่านผู้ปกครองจะต้องไต่
สวนแล้ว แลชี้ผิดชี้ถูก ระงับวิวาทนั้นเสีย

เป็นหน้าที่ของอิสรชนจะพิจารณาแล้ว
ลงโทษแก่ผู้ทำผิด เพื่อรักษาประโยชน์กิจแล
ความเกษมของปวงประชา

ถ้าการพิจารณาชี้ขาดแลลงโทษไม่เป็นไป
โดยยุติคือความควร ย่อมเป็นเหตุเดือดร้อน
ปั่นป่วนของประชาชน

เหตุนี้ ความเป็นยุติธรรมแก่คนทั่วไป
จึงเป็นประการหนึ่งแห่งรัฐาภิบาลโนบาย

สหธการโน หิ ชนา อญญมญญสส
อาสนนญจาเน วสนตา กมนตการณปิ
ธนาการณปิ วิวาท กโรนติ ๑

เตส ปสาสกชน ปฏิเวกชิตวา วิรุทธ วา
อวิรุทธ วา ทสเสตวา ตั วิวาท วุปสมเยย, อิห
ปสาสกชนสสเยว กิจจ ๑

เอวมปิ ปสาสกชนสส กิจจ โหติเยว ๑ โส
ชนาน อีสสริยเขมรกขณตถาย ปฏิเวกชิตวา
วินิจจย กตวา โย วิรุทธ กโรติ ตสส ทณท
กเรย ๑

สเจ หิ ปฏิเวกชิตวา วินิจจยกรณมปิ
ทณทกรณมปิ อนรุเปณ ธมเมน น ปวตเตย,
ตั อทธา ว ชนान ปริตาปปจโย โหติ ๑

ตสมา สพเพส ปวตติโต ธมมิกภาโว
รัฐาภิบาลโนปาโยเยว โหติ ๑

ทรงตั้งอมาตย์ที่วางพระราชหฤทัยไว้
เป็นผู้พิพากษาบ้าง ทรงตั้งพระราชกำหนด
กฎหมายไว้เป็นหลักแห่งการพิจารณาแล
ลงโทษเพื่ออุดหนุนยุติธรรม

อนึ่ง ขนนิกายผู้ตั้งอยู่แคว้นอันติดต่อกัน
ย่อมมีทางจะก่อวิวาทแตกร้างกัน เพราะเหตุ
คู่อาณาเขตบ้าง เพราะเหตุสิทธิของพสก
นิกายบ้าง เพราะเหตุแย่งค้าขายกันบ้างเป็น
ต้น เช่นกับประชาชนในแคว้นเดียวกัน

เมื่อปรองดองกันลงไม่ได้ ไม่มีใครจะ
ตัดสินเด็ดขาด ต่างใช้อำนาจของตนเข้าต่อสู้
เพื่อยังความปรารถนาของตนให้สำเร็จ

แม้โลกจำเริญขึ้น รู้จักใช้วิธีผ่อนผันมาก
หลาย เป็นต้นว่า ยอมให้นิกายอื่นตัดสิน
ตามความสัตย์ ถึงอย่างนั้น ก็ยังถนัดใช้
อำนาจของตนชี้ขาดอยู่นั่นเอง

อันการสงครามบางครั้งว่าย่อมเกิดขึ้น
โดยฉุกละหุก และจะเอาชนะเพราะมีพลแลคัสตรา
วุธยุทธภัณฑ์มากกว่าอย่างเดียวนั้นหาได้ไม่

ต้องอาศัยสติปัญญา กล้าหาญ ชำนาญ
ว่องไวพร้อมกัน อยู่ในบังคับบัญชา เป็น
ต้นด้วย จึงอาจจะเอาชนะ

วิสาสนีเย อมจเจ โวหาริกภูชานเ
ปติภูชาเปสุมปี, นีตี ธมมิกภาวูปถมณตถาย
ปฏิวะกชนทณทกรณานํ ปทภูชานํ กตวา
ปณญาเปสุมปี ฯ

อปัจจ ปรวชิตสส สามนตภูมิภาเคสุ
นิวาสิโน ชนา อตถิเยว ฯ กทาจิ ทูวินนํ
วิชิตานํ สีมุนตริกวาสิโน ชนา อาณกเขตตพ-
ภกขานการณาปิ อีสสุริยวสาติกกมณการณาปิ
โวหารจฉินทการณาปิ อญญมณญํ ภณชน-
กลทาทย ไกรนติ ยถา ตํ เอกภฏฐมฺหิ สห-
วาสิโน ชนา ฯ

ยทา เต สมคคา ภวิตุํ น สกโกนติ ตตถ
จ โกจิ ตตํการณานิ วูปสมเมตุํ สมตโถ นิจฉย-
กโร นตถิ, ตทา อตตโน วสพลํ ปฏิจจ อิจฉิต-
กิจจํ สาเอตุํ สมปหารํ อุปคจฉนติ ฯ

ภิกฺขจาปีทานิ โลเก สมพหุลา มนุสฺสา
วิจารณปณญาทีหิ วุฑฺฒิปปตฺตา โหนติ เจว
อญญเฬสํ ชนानํ นิจฉยานุชานนาทยो พหุวิเร
อุปปन्नการณปริโมจโนปาเย ชานนติ จ,
เตสํ ปน ภณชนาทิกการณํ อตตโน วสพลเณ
อุปปन्नการณานํ นิจฉโย รุจจติเยว ฯ

สงคามโม จ นาม กทาจิ สหสา
อุปปชชติ ฯ ตสฺมี สมุปปนเน น เกวลเมว
พหุตรานิ พลาวุธาทินิ นิสฺสาย ชโย ภวติ,

อลโฆ อิเม ธมฺมา อิจฉิตพฺพา โหนติ ปณญา
เจว วีรภาโว จ สามคฺคิ จ อาณตฺติยา
อวภูจิตตา จ ฯ เตสุ ปริปุณเณสุ สงคามคตา
ชยํ ลหุํ สกโกนติ ฯ

การสงครามจึงต้องตระเตรียมไว้พร้อม
แม้ในเวลาว่างศึก

ไม่เช่นนั้น ก็ไม่ทันการ

ย่อมเสียเปรียบศัตรู

ตสุม่า สงคามสุส นตถิกาเลปี ยุทธ-
สัวิทหนั กาทพพั โหติ ฯ

สเจ ปฏิกัจเจว ยุทธสัวิทหนั น กระยัญ,
สงคามะ สมุปปนเน จิปปิ พลาฐาทีนิ
สมปาเทตุ น สกโกณติ,

เอว สุเขน ปรปภุสสุส เหมฐาวสั ปตนติ ฯ

สมานัตตตา พ.ศ.๒๔๗๐ (น.๒๙๐)

เหมือนปืน ๓ กระบอกที่ตั้งยันกันอยู่
มีผู้ชักออกเสียแม้กระบอกหนึ่งก็มีกำลังไม่พอ
ที่จะทานกันไว้ได้ ก็ต่างจะต้องล้มฉะนั้น

ยถา ทิ ติสโส อคคินาฬิโย อณณมณณสสุ
อปสฺสยณั กตฺวา จปิตา ภเวยฺยํ, ตาสฺ เอกา
ตโต อปนีตา สียา, เสสา ทพฺพลา หุตฺวา
อณณมณณิ สณฺหาเปตุ น สกโกณติ, เอว
สติ เอก์เสน นิปตฺนติเยว, เอว สมปทมิท
ทฏฐพฺพ ฯ

รัฐาภิบาลโนบาย พ.ศ.๒๔๗๐ (น.๒๙๔-๒๙๖)

พระราชประสงค์นี้เป็นพลเหตุฝังอยู่ใน
พระราชหฤทัย จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้สร้าง
พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ ๑,๕๐๐ จบ

โปรดให้พระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจัน
บุรินถนาถ ทรงจัดการพิมพ์ แลโปรดให้
พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงเป็นประธานใน
การตรวจสอบต้นฉบับแลอักขรวิธี

อัย กุสลฉนฺโท ตสฺส จิตฺเต ปตฺติภูจิตฺพลว-
ปจฺจโย โหติ ฯ ตปฺปจฺจยา ทิยฺยตฺตสมฺมุทฺตสฺส-
ปฺปมาณั เตปิฏกั นาม ปกรณั มุทฺทาเปติ ฯ

ตตถ กรมพระจันทบุรินถนาถ อิตินามกั
อตฺตโน เชฏฺฐกั สัวิธายกั อกาสิ ฯ กรมหลวง
ชินวรสิริวัฒน์ อิตินามกั สงฆราชานั มุล-
คณฺถกฺขรวิธานูปปริกฺขาย ปาโมกฺขิ อกาสิ ฯ

ส่วนต้นทุนในการสร้างพระไตรปิฎกนี้เป็นส่วนของพระองค์แลพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการแลประชาราษฎร์ พร้อมเพรียงกันบริจาค พิมพ์สมพระราชประสงค์แล้ว ๓ เล่มในเดือนมีนาคมปีหลัง ส่วนที่เหลือก็พิมพ์เนื่องกันไปเป็นลำดับ บัดนี้จวนสำเร็จบริบูรณ์

แม้ในฝ่ายอาณาจักร การดำรงวงศ์สกุลย่อมเป็นหลักสำคัญ อันจักตั้งมั่นยืนยาวไปในภายหลัง.

ส่วนสกุลที่มั่งคั่งตั้งอยู่ได้ยืนยาวได้ ก็เพราะเหตุ ๔ ประการ คือ แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว ๑ บุรณพัสดุที่คร่ำคร่า ๑ รู้จักประมาณในการจ่าย ๑ ตั้งผู้มีศีลให้เป็นพ่อบ้านแม่เรือน ๑

เมื่อจักขยายส่วนกว้างแผ่ออกไปถึงเมืองแลประเทศที่เป็นอาณาเขตเจริญรุ่งเรือง จักดำรงอยู่ยืนนานได้ ก็เพราะตั้งมั่นอยู่ในธรรมดุจเดียวกันกับสกุล คุณข้อนี้เป็นเครื่องพวยงความเจริญให้คงที่หรือทวียิ่งขึ้น

จึงทรงเสาะหาพระราชทรัพย์แผ่นดินแลเครื่องอุปโภคบริโภคที่หายไปแล้วโดยมิชอบธรรม ให้สืบเสาะได้คืนมาอย่างเดิม

ถึงแม้ว่าได้ไม่ครบจำนวนที่หาย ก็คงยังดีกว่าปล่อยให้สูญไปด้วยความไม่นำพา

มุกทาปเน ปน มุลธน์ มหาราเซน ทยยานมินเทน ราชวสีเกหิ ราชภณฺเฑหิ ภูจ-
วาสีหิ จ เอกโต ทินนํ โหติ ฯ

อิมสมิ จ มีนาคมมาเส เตปิฏกสส ตีณิ
โปฏฏกานิ มุกทาปิตานิ โหนติ ฯ เสสานิ
ปน อนุกกเมน มุกทาปิยมานานิ น จิรสฺเสว
นิฏฏานุปตฺติกานิ ภวิสฺสนติ ฯ

อาณาจักเกปิ กุลวสฺสฺสฺส ปนํ สารภูตํ โหติ
ยํ ปฏิจจ สฺสฺสฺส ปตฺติฏฺฐิตานิ กุลานิ จิรภูจิตฺติกานิ
ภวิสฺสนติ ฯ

โกเคสุ หิ มหตฺตํ ปตฺตานิ กุลานิ จตฺตฺติ
จฺจานเหิ จิรภูจิตฺติกานิ ภวนติ นญฺจํ คเวสนติ
ชินฺณํ ปฏิสงฺขโรนติ ปริมิตปานโกชนา
โหนติ สีลวนตํ อิตถิ วา บุริสํ วา อาธิปจฺเจ
จเปนติ จาติ ฯ

สเจปิ ยาวเทว วุฑฺฒิปฺปตฺตตนครภูจเหิ
วิทถารโต อตถํ วิสาถิเกเรยฺย ตานิ นครภูจฺฐานิ
กุลานิ วีย ธมฺเมสุ ปตฺติฏฺฐิตตฺตา จิรภูจิตฺติกานิ
ภวิสฺสนติ ฯ อิทํ เตสํ ทฬฺหิภํ วา ทฺวิคฺคณภํ
วา วุฑฺฒิธารณํ โหติ ฯ

ตปฺปจฺจยา ยานิ กานิจิ ภูจฺชนานิ
เจว ภูจฺรูปโกคปริโกคภณฺฑานิ จ อธมฺเมน
นญฺจานิ โหนติ ตานิ คเวสาเปตฺวา ยถาปฺรณกํ
ปฏิลภติ,

ยาวตกานิ นสฺสนติ ตาวตกานิ น ปฏิลภติปิ
อิทํ อนาทรภาเวน อนตรธานโต สารุตรํ โหติ,

โดยที่สุด จักไม่ได้พัสดุดิ้นมาก็ยังได้ผู้
ประพติตุจจริต เพื่อป้องกันทรมานผู้ประ
พติตุจจริตตามโทษานุโทษ เป็นประโยชน์แก่
อนุชนภายหลัง จักไม่เอาเยี่ยงอย่างต่อไป

พระคุณขื่อนี้ได้ในบาลีว่า **นฏจํ คเวสนติ**
แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว

จึงทรงป้องกันเหตุภายใน คือทรงเพิ่มเติม
แก้ไขพระราชบัญญัติ **ประมวลกฎหมายแพ่ง**
และพาณิชย์ เพื่อป้องกันความผิดอันเกี่ยวแก่
ห้างหุ้นส่วนบริษัทสมาคมแลมูลนิธิ
ทั้งทรงเพิ่มเติมพระราชบัญญัติออกโฉนด
ที่ดินให้สะดวกแก่ผู้โอนโฉนดซื้อขายกันใน
จังหวัดนั้น ๆ แลทรงตั้ง**พระราชบัญญัติ**
ศุลกากร เพิ่มพิภคภาษีขึ้นกว่าก่อนในสินค้า
อันจักมาจากต่างประเทศ

แลทรงบำบัดอันตรายซึ่งจักเกิดแต่เหตุ
ภายนอก คือ

ทรงแก้ไขหนังสือสัญญาทรงพระราช
ไมตรีการค้าขายแลการเดินทางเรือ ระหว่างกรุง
สยามกับต่างประเทศ โดยจำนงความสมภาพ
แลอำนวยความสะดวกให้แก่กันแลกัน เพื่อ
เพิ่มพูนทางสัมพันธมิตรให้กลมเกลียวสนิท
ยิ่งขึ้น

อนตมโส นฏจานิ น ปฏิภตปิ โทธานุจฉวิก-
ทมนตถาย ปน ทุจจริตเกร ลภติ, อิทมปิ
ปจฉิมาย ชนตถาย ธิฏฐานุคตือนาปชชนตถาย
สาตถกํ โหติ ฯ

อิทํ **นฏจํ คเวสนติ**ติ เอตถ ลพภติ ฯ

ตสฺมา สนฺตรการณํ นิวาเรติ, กถํ,

วณิขสมวาย/มูลปติฏฐาติปริยาปนนานํ
อปราธานํ นิวารณตถาย ปุคฺคณินิ-
/สํโวรณิกนิตฺตาทิกา สํโสเธติ

ตสฺมี ตสฺมี นคเร ภูมิสามิกตตปรีวตตทานํ
สุขตถาย ภูมิจริการปณณนิตฺติ อภิวทฺเตติ
วิทเทสิภณเตสุ จ พลิตฺทตถาย **สูงการ-**
นิตฺติ ปฏฐเปติ ฯ

โส จ พาหิรการณโต อุปปชชิตพพนตราเย
ปฏฺวิหนติ, กถํ,

ภิกฺขุโยโส สมพนฺธาภิวทฺตตถาย สม-
ภาวอตถาวหนปฺเรกขารตถาย วิเทเสหิ สทฺธิ
สยามรฏฺฐสส **วณิชนาวาสถจรณ-**
ปริยาปนํ ปฏฺญญาพนฺธปณณํ สํโสเธติ ฯ

อรรถกถา พ.ศ.๒๔๗๑ (น.๒๔๘-๒๔๙)

อรรถกถา ความเป็นผู้ใคร่ประโยชน์ นั้น
ได้แก่ความหวังประโยชน์จะให้เกิดแก่ผู้อื่น

เป็นคุณสมบัติของท่านผู้เป็นมหาบุรุษ
ผู้มีอภัยภัยใหญ่ เว้นจากความเห็นแก่ตัว.

ประโยชน์นั้น หมายถึงเอาผลอันเจริญแก่
เขา ทั้งในทางคติโลกทั้งในทางคติธรรม

จะถูกใจเขาหรือฝืนใจเขา ไม่เป็นประมาณ.

อย่างไรจะเป็นประโยชน์อันแท้จริง แม้ฝืน
ใจเขา ท่านผู้เป็นมหาบุรุษก็ยอมทำอย่างนั้น

ดุจทหารไม่ชอบรบสยแต่ยานั้นยอมระงับ
โรคได้ มารดาบิดาย่อมชื่นใจทหารให้เต็มยา
ฉะนั้น.

ดังได้ยินมาว่า ในเวลานั้น พระ (อภัย)
ราชกุมารยังนับถือนิครนถ์ นิครนถ์แต่งให้ทูล
ถามอย่างนั้น

ด้วยหมายว่า ถ้าพระองค์ทรงตอบว่า
ตรัสพระวาทาเฉพาะที่ถูกต้องทั้งหลาย จัก
คำนว้า ตรัสดีพระเทวทัตด้วยประการต่าง
ๆ ก็มี

ถ้าทรงตอบว่า พระวาทาที่ไม่ถูกใจคนก็
ตรัส จักข่มว้า ถ้าเช่นนั้น พระองค์ก็ไม่แปลก
จากสามัญชน

อรรถกถาติ เอตถ ปเรส อตถเมว
กามาตีติ อตถกามา, ตสส ภาโว อตถกามา ฯ

สา มหษณาสยสส อตตตถปรตาวิริทตส
มหาปุริสสส ปฏิปทา โหติ ฯ

ตตถ อตถโถติ โลกโต เจว ฌมโต จ ปเรส
ทิกฺขณมิกตถาทโย สนธาเยตํ วุตตํ ฯ

โส เนสํ รุจจติ วา โน วา ตํ นปฺปมาณํ,
โย เตสํ หิตาย สุขาย จ สํวตฺตติ, โสปี เตสํ น
รุจจติ, ตํ มหาปุริโส กโรติ ฯ

นิทสสนํ เจตถ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ยถา ทิ
กฺกฺจาปี ปกตียา เกสชชสส รโส ทารกานํ น
รุจจติ สเจ ปน ตํ เกสชชํ เตสํ โรคํ วุပ္สเมตฺ
สกกฺกณฺณย มาตาปีตรโ เต ตํ ปาเยนติ, เอวํ
สมปทมิทํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

ตทา กิเรโส ราชกุมารโ สปริวาระ นิคฺคณฺฐ
นาฏปุตเต ปสฺสีทติ ฯ โส ทิ นิคฺคณฺโธ ตํ ปญฺหํ
กตวา ภควนตํ ปุจฺฉิตฺ ราชกุมารํ เปเสสิ ฯ

ตสส กิรายํ อธิปฺปาโย โหติ “สเจ ปน สมโณ
โคตโม ภาสติเยว ตถาคโต ตํ วาจํ ยา ปเรสํ
ปิยา มนาปาติ เอวํ พฺยากรเยย, อตฺถิเยว เอตํ
ยํ สมโณ โคตโม นานปฺปกारेณ เทวทตฺตํ
วิครหตีติ เอวํ ปฏิกฺโกสิสสามิ,

สเจ ปน ภาสติ ตถาคโต ตมปี วาจํ ยา
สา วาจา ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปาติ เอวํ
พฺยากรเยย, อถ กิณฺจรหิ สมณสฺส โคตมสฺส
ปฺฤชเชน นานาภรณนฺติ เอวํ นิคฺคณฺหิสสามิ,

คงได้ช่องจะยกวาทะขึ้นชมพระองค์ด้วย
ปัญหา ๒ เงื่อนนี้สักอย่างหนึ่ง

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า
พระองค์ไม่ทรงเอาชื่อนั้นเป็นประมาณ พระ
วาทะที่ตรัสนั้น จักถูกใจชนทั้งหลายหรือไม่
ก็ตามที่ ทรงเพ่งประโยชน์เป็นที่ตั้ง แลตรัสใน
เวลาอันสมควร

พระพุทธอัยยาศัยประกอบด้วยพระ
คุณสมบัตินี้ พระองค์ทรงตั้งพระพุทธบัญญัติ
สกัดกั้นความประพฤติผิดของภิกษุสงฆ์ วาง
โทษปรับอาบัติผู้ละเมิด

แลประธานพระพุทธานุญาติให้สงฆ์ทำ
กรรมลงโทษผู้ประพฤติผิดพระธรรมวินัย

เป็นส่วนนิคคหะ

ทรงแสดงธรรมชักนำความประพฤติ
ปฏิบัติให้ประณีตขึ้นสมควรแก่พุทธบริษัทผู้
เป็นคฤหัสถ์

ประธานพระพุทธานุญาติให้สาวก
มีอำนาจสอนแลทำกิจพระศาสนา

ทรงยกเป็นเอตทัคคะในทางหนึ่ง

เป็นส่วนปคคหะ

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภาร
เจ้า ทรงใคร่ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
พระราชอาณาจักร แลประชาชน ตลอดลง
มาถึง**เอกชน** ทรงชวนชวายเป็นอันจะยังประ
โยชน์ให้สำเร็จ

เอวํ อุกโต โกฏิเกสุ ปณฺहेสุ อณฺญตฺเรน
สมณฺสสฺส โคตมฺสสฺส วาที อาโรเปตฺวา ตเมว
นิกฺคณฺหิตุํ โอตารํ ลภิสฺสามิติ ฯ

ภควา เอวํ พฺยาภาสิ ยา สา วาจา ภาสิตา,
สา ปเรสํ ปิยา โหตุ มนาปา, ตํ นปฺปมาณํ
ตถาคโต ปเรสํ อตฺถเปกฺโขเยว โหติ, ยา สา จ
วาจา ตจฺจนา ภูตา อตฺถสณฺหิตา, ตตฺร กาลณฺญ
ตถาคโต โหติ ตสฺสา วาจา ย พฺยากรณายาติ ฯ

ภควา หิ อิมาย จริยาย สมฺปยุตฺตํ
อชฺฌาสยํ ปฏิจฺจ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปณฺยตฺติ-
วิตฺติกมนฺนปฏิพาหนตถาย วินยปณฺยตฺติโย
ปณฺยาเปสิ, ปณฺยตฺตํ วิตฺติกนฺตสฺส ภิกฺขุโน
อาปตฺติกรณวเสน อาณํ ญเปสิ,

วินยปณฺยตฺตี วิตฺติกนฺตสฺส อาณา-
โรปนตถาย สงฺฆกมฺมํ กาทุํ อนฺุณฺณาสี ฯ

อยํ นิกฺคหจฺริยา ฯ

คิหิณฺณเจว ปพฺพชิตานญฺจ ปฏิปตฺตี
อุปรูปริ ปณฺนิตภาวํ ปาเปตुํ ปญฺจิรูปํ ฌมฺมํ เทเสสิ,

อนฺุรูปโต สาวกานํ สาสนธมฺมํ อนฺุสาสิตุํ
สาสนกิจฺจํ กาทฺถญฺจ อนฺุณฺณาสี,

ปคฺคหารเห สาวเก เอตทคฺเค ปคฺคณฺหิ ฯ

อยํ ปคฺคหจฺริยา ฯ

มหาราชา หิ (จกฺกิวํเส สดฺตโม) ทญฺยาน-
มินฺโท พุทฺธสาสนสฺส เจว อาณาจกฺกสฺส จ
ทญฺยปชาย จ อนฺตมโสปี **ปจฺเจกชนานํ** อตฺถ-
กาโม โหติ, เตสํ อตฺถํ สาเรตฺตุํ นิจฺจํ พฺยาปารํ
กโรติ ฯ

ในส่วนพระพุทธรูปศาสนา

ทรงเป็นศาสนูปถัมภก เป็นกำลังของ
คณะสงฆ์ ในอันจัดการปกครองคณะ บำรุง
การศึกษาพระธรรมวินัยแลสอนพระศาสนา
ทรงชักนำประชาชนให้เกิดความนิยม
มั่นคงในพระพุทธรูปศาสนายังขึ้น

ในส่วนประชาชน ทรงบำรุงการศึกษาการ
พยาบาลแลปลูกใจให้กล้าหาญเป็นอาทิ

ตตถ พุทธศาสนสุต ดาว ฯ

โส อคฺคศาสนูปถมภโก หุตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสุต
สงฺฆปฺปรีหเรณพลวปฺปจฺจโย โหติ, **ศาสน-**
ธมฺมปริยาปฺพนวาทินิ อุปถมฺมเกติ,
ทฺยฺยวาสินฺ พุทฺธสาสเน สฺมาทเปติ ตตถ
ภิกฺขุโยโส มตฺตาย ปติฏฺฐาเปติ ฯ

ทฺยฺยปชาย **สิปฺปสิกฺขนคิลานพฺยาปาล-**
วิกฺกมชนนาทินิ อุปถมฺมเกติ ฯ

ฉติ พ.ศ.๒๔๗๑ (น.๒๔๙-๓๐๒)

ฉติ นั้น เป็นชื่อแห่งปัญญาที่ว่า แห่ง
ความเพียรที่ว่า แห่ง**ความมั่นใจ**ที่ว่า
ในที่นี้ จะรับพระราชทานวิสัชนาด้วยความ
มั่นใจ

การตั้งแลการรักษาอาณาจักรให้ยั่งยืน
แลการบำรุงให้เจริญ ไม่เป็นกิจอันจะพึงทำ
ด้วยง่าย ทั้งยังจะต้องทำสืบสายหลายชั่วอายุ
ลงมาด้วย

ท่านผู้ปกครองในกาลหนึ่ง ๆ จะต้อง
คำนึงถึงโครงแห่งรัฐาภิบาลโนบายอันจะพึง
จัดในสมัยของท่าน **ที่รับมติของท่านผู้นำ**
หน้าแลดำรงขึ้นใหม่ แลมันอยู่ในโครงนั้น

อย่างใดทำได้ก็รับทำไม่ชักช้า

อิโต ปรี ฉติ นาม ปุจฺจเต ฯ เอสา หิ
ปญฺญาปิ วิริยสฺสปิ **อวฺภูจิตฺยาปิ** อธิวจฺนํ ฯ
เอตถ ปน อวฺภูจิตฺติสงฺขาตา ฉติ สํวณฺณียเต ฯ

เตสํ จิรกาลํ รมฺมจํ ปติฏฺฐาปนํ เจว
อภิวฑฺฒาปนํ จ น สุกรานิ โหนติ, ตาทิสานิ จ
กิจจานิ เตสํ ปจฺฉิมาชนตาย อวิจฺเฌโท สาทตํ
กาตพฺพานิ โหนติ ฯ

เอเกกสฺมี หิ กाले รมฺมจฺปาตีหิ **ปุพฺพรมฺมจ-**
ปาสินํ มติยา นิยมิโตปิ สยํ อารภิโตปิ
อตฺตโน สมเย กาตพฺพรมฺมจฺาภิบาลโนปายสฺส
นโย มนสิกาตพฺโพ โหติ ตสฺมี จ นเย อวฺภูจิตฺติ
กาตพฺพา โหติ ฯ

ยํ กิจจํ ปุพฺเพ กาตุํ สกฺกญฺเญยฺยรूपํ โหติ ตํ
จิปฺปเมว กาตพฺพํ น ทนฺธายิตพฺพํ

อย่างใดติดขัด ย่อมไม่ทอดธุระเสียคอย
หาโอกาสชำระค้อยทำคราวที่แหวกไปได้

ยิ่งพบอุปสรรคมาก อิตียิ่งจำปรารภนา
มากตามกัน

ท่านผู้เป็นมหาบุรุษเป็นผู้ประกอบด้วย
อิตี อันใคร ๆ ไม่อาจให้คลอนแคลน ย่อมได้
ความสรรเสริญว่า เป็นผู้มีสมาทานอันมั่น
เป็นผู้มีสมาทานอันตั้งลง

เรื่องนี้ถอดได้ใจความโดยธรรมาธิฐาน
ว่า ความเป็นผู้มีอันสมาทานมั่นนั้น ย่อมเป็น
เหตุร้อนถึงความสำเร็จอันต้องแผ่ผลใน
อวसान.

ชนผู้ประกอบด้วยอิตี ได้ชื่อว่าธีระ เป็น
หัวหน้าอยู่ในหมู่ใด ย่อมทำความอุ่งใจแก่หมู่
นั้น

ในฝ่ายคติธรรม ความสำเร็จแห่งพระ
สัมมาสัมโพธิญาณ เว้นอิตีเสียย่อมมีไม่ได้เลย.

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า หากไม่ทรง
พระอิตีมั่น ได้เสวยความลำบากเข้าก็ดี ได้
ทรงแสวงหาทางพระโพธิญาณยังไม่พอเป็น
ช้านานก็ดี จักทรงระอาแล้วเลิกพยายามเสีย
ที่ไหนจะได้ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ

ยิ ทุกกริ โหติ อุปสัคคพหุล, ตสฺมี
อนิกขิตตฐเรหิ ภวิตพฺพ, ตํ กาคฺตุ โอกาสํ
อาคมยมาเนหิ ยथा โอกาสํ ลภติ ตทา
กาตพฺพิเยว ฯ

กิจจกรณเณ หิ ยตตกา อุปสคฺคา อตฺถิ ตตฺถ
ตตตฺถกา ว อิตฺติ อิจฺฉิตพฺพา ปตฺถยิตพฺพา ว ฯ

โส หิ อิตฺติสมฺปนฺโน มหาปุริโส โหติ, โส น
สกุภา โหติ เกณจิ จาเลตุํ กุสลสมาทานํ
วิสสชฺชาเปตุํ, ทพฺพสมาทาโน อวฺภูจิต-
สมาทาโนติ ปสฺสียภาวํ ลภติ ฯ

อิทํ วตฺถุ ทพฺพสมาทานตาเยว อวसानเ
วิปจฺจิตพฺพิปากสงฺขาตสฺส อุนฺหาการสฺส
การณํ โหตฺติติ ธมฺมาธิฏฺฐานวเสน อตฺถ-
ปริทีปนํ โหติ ฯ

อิตฺติสมฺปนฺโน หิ ปุคฺคโล ธีโร นาม ฯ โส
ยสฺมี ชนคณเณ เชฏฺฐโก หุตฺวา สํวสฺติ, ตสฺส
อสฺสสตฺถภาวํ อุปฺปาเทติ ฯ

ธมฺมคตฺติยมปิ จเปตฺวา อิตฺตี สมฺมาสมฺโพธิ-
ญาณสฺส อธิคโม ภวิตุํ น สกโกติ ฯ

ตถา หิ พุทฺโธ ภควา, สเจ ทพฺพํ อิตฺตี
นากริสฺส, เอวํ กิลมถํ ปาปุณฺณโตปิ โพธิ-
ญาณมคฺคํ คเวสิตฺวา จิรกาลํ อปสฺสนโตปิ
หฺรยิตฺวา วายามํ ปชฺหิสฺสติ, ตสฺมา กุโต
สมฺมาสมฺโพธิญาณํ อธิคฺจเณยฺย ฯ

พระโบราณจารย์ข้ายังสำแดงพระอิติ
ของพระองค์ในกาลเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญ
พระบารมีเพื่อพระโพธิญาณมาในอนกชาติ
ด้วย เพื่อช่วยสนับสนุนพระอิติในปัจฉิมชาติ

อย่างไรก็ตาม คงได้ความว่า ท่านผู้
ทรงคุณเช่นนั้น ผู้ยังมีได้บรรลุพระโพธิญาณ
ท่านจัดเป็นพระโพธิสัตว์ ที่ได้แก่พระมหา
บุรุษดังกล่าวแล้ว

เพียงธรรมที่ไม่ถึงพระสัมมาสัมโพธิญาณ
เว้นอิติเสีย ไม่พึงบรรลุได้เหมือนกัน

โบราณจารย์ปิ ปจฺฉิมชาติปวตฺตตาย อิติยา
ปคฺคหตฺตถาย โพธิสตฺตมุตฺตกาเล อนกชาติสุ
โพธิญาณานิคมาย ปารมมปุรฺกสฺส พุทฺธสฺส อิติ
ปุณฺณปุณฺ ทสฺสยีสฺสุ ฯ

กถณฺจิปิ อโย อตฺถโถ ลพฺภติ ฯ ตาทีโส
สมฺปทาสมฺปนฺโน โพธิญาณํ อปฺปตฺโตปิ หุตฺวา
โพธิสตฺโตติ สงฺขํ คโต โหติ ยทียํ ยถาวุตฺโต
มหาปุริโส ฯ

อญฺเญ สมฺมาสมฺโพธิญาณสฺส ภาคํ อปฺปตฺตา
ธมฺมาปิ จเปตฺวา อิติ น อธิคฺนตฺตพฺพา โหนฺติ ฯ

พหุပ္ปิตา-รัฐฐาภิบาลโนบาย พ.ศ.๒๔๗๑ (น.๓๐๒-๓๐๔)

พหุပ္ปิตา ความเป็นที่รักของคนมาก
คุณข้อนี เป็นผลสำเร็จมาแต่ประโยชน์สมบัติ
คือปฏิรูปการिता ความเป็นผู้กระทำสมควร

ชนที่เป็นญาติแห่งกันประพตฺติตนตาม
ฉันทที่เป็นญาติ คือนับถือกันตามสมควร

ญาติผู้น้อย เคารพการวะญาติผู้ใหญ่

ญาติผู้ใหญ่เล่า ก็แสดงความเมตตา
กรุณาต่อญาติผู้น้อย ไม่ดูหมิ่นดูแคลนกัน
เพราะเป็นอิสริยยศอำนาจ ศฤงคารแลบริวาร

(ชนที่เป็นมิตรแห่งกัน) มีจิตคงที่ไม่
เปลี่ยนผัน ในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ได้ทุกข์เสื่อม
ทรมาลง หรือประสบสุขเจริญไพบุลย์ขึ้น

พหุပ္ปิตา นาม พหุณฺณ ชนานํ ปิยภาโว ฯ
สา ปฏิรูปการิตาปโยคโต อาคตผลํ โหติ ฯ

อญฺญมญฺญสฺส ญาติภูตา ชนา ญาติภาวา-
นุรูปโต อญฺญมญฺญมานนาการเณ อาจเรณฺติ ฯ
กถํ ฯ กนิฏฺฐญาติชนา เชฏฺฐกญาติชนา
สการวา โหนฺติ เชฏฺฐกญาติชนาปิ กนิฏฺฐ-
ญาติชเน เมตตายนฺติ กรุณายนฺติ, เต
อิสฺสริยวสโภคปริวารวเสน น อญฺญมญฺญํ
อวมญฺญนฺติ ฯ

ยสฺส กสฺสจฺจิ มิตฺตสฺส หานี วา ปตฺวา
ทุกฺโข นิคฺจณฺตสฺส วา วุฑฺฒิํ ปตฺวา
สุขํ นิคฺจณฺตสฺส วา ตาทีโน หุตฺวา น
วิปริณาเมนฺติ

ชนผู้นับเนื่องในหมู่เดียวกัน ประพฤติ
ตนตามฉันที่เป็นพวกเดียวกัน

ผู้ใหญ่เอาใจใส่ผู้น้อย

ช่วยเป็นธุระ รู้สึกรักด้วยในกิจการ
ผู้น้อยจะได้เห็นสำคัญ เอาเป็นที่พึ่งพำนัก
อาศัย มีความเยื่อใยเคารพนับถือ ตั้งใจทำ
กิจในหน้าที่ด้วยความรักดี

ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะทรงทำนุบำรุง
ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้สมบูรณ์พูนสุข และให้
ได้รับการปกครองโดยธรรม

ทรงตั้งพระราชกำหนดกฎหมายกำจั
ดการทุจริตซึ่งเป็นมิฉฉาฉฉา ค้าขายหญิง
แลเด็กหญิง ไม่ให้นำเข้ามาหรือพาออกไป
จากประเทศสยาม แลทรงเพิ่มเติมปราบ
ปรามการทำให้แพร่หลายแลค้าขายวัตถุอัน
ลามกให้กวอดชันยิ่งขึ้น

ทรงตั้งพระราชบัญญัติสหกรณ์อุดหนุน
ประชาชนราษฎรผู้ประกอบการเพาะปลูก
แลจำพวกอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการประหยั
ทรัพย์ ช่วยซึ่งกันและกัน แลช่วยตนเอง
เป็นทางหนึ่งที่จักให้เผยแผ่ความเจริญทรัพย์
ความเจริญธรรมในบ้างเมืองยิ่งขึ้น

เอกราชศึกษา เอกราชศึกษาอนุรูปโต
อาจรณติ ฯ กถิ ฯ

วุฒฒนา อิตตรชนานํ ชีวนํ มนสิกรณติ,

เตสํ กิจเจสุ อูปปนเนสฺ เต อนุกณฺหิตวา
ตานิ มนฺทิกโรนฺติ, เอวํ สติ อิตตรชนานํ เตสํ
มฺขยภาวํ อนุปสฺสนฺติ, เต อตฺตโน นาณิสฺสย-
ภาเวน ปริกคณฺหนฺติ, สํโยคยฺตฺตา เต ครุ-
กโรนฺติ สกุกจํ จ เตหิ ปริยาปนฺนญฺตานิ
กิจจานิ กรณฺติ ฯ

ราชา ทยยานมินฺโท ทยฺยรณฺณวาสิโน
วุฒฺมํ วิรุฬฺหํ เวปุลฺลํ ปาเปตฺตํ เจว ฌมฺมิกปสาสนํ
ปฏฺฐิตาเกตฺตํ จ มนสิกรณฺติ,

อิตฺถิกุมาริวนฺนิชาสงฺขาตํ มิฉฉาฉฉา-
ญฺตํ ทฺวจจริตกมฺมํ วิทฺธํสิตฺตํ เจว ตาหิสาณํ
รณฺณจณฺณนํ วา พหิรณฺณจณฺณนํ วา นิวาเรตฺตํ จ
ทณฺฑนํ ปาปกวตฺตญฺนํ วิตถารณฺณนิชา-
ยนิชาตํ อติเรกํ โยเชติ,

กสิกรานํ เจว ตทญฺเฒสํ กมฺมกรานํ จ
รณฺณวาสิณํ ฌนฺมิตพฺพตาทถาย อญฺญ-
มญฺญสฺสปี อตฺตโนปี อนุกมฺปาตถาย จ เตสํ
อูปตถมณฺญญฺตํ สหกรณฺณปญฺญตฺติ ปญฺญาเปติ
ยฺยา รณฺณจมฺหิ ฌนวุฒฺมํ เจว ฌมฺมวุฒฺมํ จ กิยฺโยโส
มตฺตตาย วิตถาเรติ

ทั้งทรงแก้ไขพระราชบัญญัติภาษีอากร
ผ่อนผันให้สมแก่กาลสมัย

ตั้งพระราชหฤทัยสอดส่องทางสัมพันธ์
เกี่ยวข้องกับราษฎรผู้มีความเดือดร้อนเพราะ
อาชีพ แลไม่สะดวกด้วยประการไร ๆ

ทรงเอาเป็นพระราชธุระแก้ไขผ่อนปรน
ให้ตามควร

ตั้งทรงผ่อนแก้ราษฎรกลางตำบลซึ่งเสีย
ผลเพราะอัคคีภัยแลอุทกภัย ขยายเวลาเก็บ
รัชูปการออกไปให้นั้น

หรือตำบลที่ขาดเงินได้ผลไม่เต็มที่ ก็
ทรงปรานีลดหย่อนเงินอากรค่านา เก็บแต่
เพียงเล็กน้อย

นี้เป็นปศุคหวิธี

เมื่อทวยราษฎรได้รับราชอารีแล้วย่อมอวย
ชัยถวายพระพรนิยมชมชื่นในพระบารมี

ยี่ วา ราชา พลิปณตตี ปรีวตเตนโต
กาลานุรูป อุน กโรติ

เย รฏฐนิวาสิโน อาชีวปัญชนะ กิลมถ-
ปตตปิ เยน เกนจิ อสปปายปตตปิ โหนติ
เตหิ สหธิ สัสคคัม วิโลเกตวา มนสิกโรติ,

เตสํ กิลมถาปิย อตตโน ภารํ กตวา
ยถารหํ วิโสเธตวา อุปสมเมติ,

นิทสสนํ เจตถ ทฏฐพพํ,

ยตถ รฏฐวาสิโน อคคิภยโตปิ อุทก-
ภยโตปิ อตถวิปตตี ปาปุณนติ เตสํ พลี คณหิตุ
กาลํ วิตถาเรติ,

ยตถ จ รฏฐวาสิโน กสิ กตวา อปริปัญณํ
ผลํ ลภิตวา เวกลลํ ปาปุณนติ เตสํ เขตตพลี
อุน กโรติ อุปมตตํ คณหาติปิ

อิหํ ปศุคหวิธี โหติ ฯ

ตสฺมา ลพฺธสงคหา รฏฐวาสิโน สมคฺคา
หุตฺวา ตสฺส วรํ เทนฺติปิ โสตถิ ปตฺเถนฺติปิ
กตปารมฺมียะ ปสฺสนฺติปิ

สหกรณ์ พ.ศ.๒๔๗๒ (น.๓๐๘-๓๑๐)

ดังอุทาหรณ์ต่อไปนี้ โกฏฐาส คือส่วนทั้ง
หลายอันคุมกันเข้าเป็นสรีระร่างกายนี้ ต่างมี
หน้าที่แผนกหนึ่ง ๆ เพื่อช่วยกันบำรุงสรีระให้
เป็นไป

ยังพรักพร้อมทำหน้าที่ร่วมกันเพียงใด
ความเป็นไปโดยผาสูกแห่งสรีระย่อมมีเพียง
นั้น

นิทสสนํ เจตถ สรีรสส โกฏฐาสา ฯ กถํ ฯ
เย โกฏฐาสา สรีรภาเวน เอกขณํ สโมสรนติ,
เต ปาฎิเยกํ ปาฎิเยกํ อตตโน กิจจํ กโรนติ
สรีรสส สุฏฺฐุ ปวตฺตาปนตถาย ฯ

ยาว เต อตตโน กิจจสฺส สหการิโน โหนติ,
ตาว สรีรสส ผาสูปวตฺติ โหติ ฯ

มีบาลีแสดงผลแห่งสหกรณ์ของโกฏฐาส
ทั้งหลายว่า คนมีเจ็บไข้น้อย ประกอบด้วย
เตโชธาตุ อบพอเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก
เป็นประมาณกลาง ควรแก่ความเพียร ดังนี้

ผลนี้ ย่อมถือว่าเป็นสำคัญ ดังพระพุทธ
ภาสิตว่า บรรดาโลกทั้งหลาย มีความหา
โรคมิได้เป็นอย่างยอด สมเด็จพระบรม-
ศาสดาทรงยกขึ้นเป็นเครื่องแนะนำภิกษุผู้
ได้ผลนั้น ให้รับบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุธรรม
ที่ยังไม่บรรลु ไม่ปล่อยโอกาสให้ล่วงไปเสีย

สัญญาชาติ ก็คือชุมชนที่รวบรวมสกุลแลคณะ
มากมาย ย่อมต้องการความป็นงานกันทำ แล
สหกรณ์การร่วมกันเช่นเดียวกัน

จำพวกคนทำโรคทรัพย์ให้เกิด จำหวัง
ให้ทำต่างชนิดกัน

ถ้าเป็นอย่างนี้ โรคทรัพย์ของสัญญาชาติ
จึงจักบริบูรณ์

แลจำพวกคนประกอบต่างกัน จำหวังให้ต่าง
ฝ่ายต่างทำ เพื่อความสะดวกแก่กันแลกัน

ความได้ความเสีย ย่อมเนื่องถึงกัน เช่น
ชาวนาทำข้าวได้ พวกค้าขายก็พอขาย
ของดีมีกำไรงาม

ถ้าชาวนาทำข้าวไม่ได้หรือได้ไม่บริบูรณ์

พวกค้าขายก็พลอยขายของไม่ได้หรือ
ขายได้น้อย

เอตถ หิ โกฏฐาสานํ สหกรณ์สส ผลปริ-
ทีปํ พุทธวจนํ อตฺถิ ฯ ยถาห ฯ อปฺปาพาโร
อปฺปาตงฺโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมณ-
นาคโต นาทิสฺตาย นาจฺจุณฺหาย มชฺฌิมาย
ปธานกขมายาติ ฯ

ผลี้ เหตุ อาโรคฺยปรมา ลาภาติ วจนโต
ปรมํ โหติ, *เย* จ ภิกฺขุ ตํ ผลํ ปฏฺฐิภณฺติ *เตสํ*
อนธิตตานํ ฐมมานํ อธิคฺมาย กาลํ อนตฺถิกฺกา-
เมตฺวา สหสา ปธานสฺส อนุยุณฺขเน วินยตฺถาย
อุทฺทสิจฺจ โหติ ฯ

โย พหุณฺนํ กุลานํ เจว คณานณจ สมฺภูทโต
สญฺชาติสงฺขาตปเทสฺส *เตนปี* กิจฺจสฺวิภาโค เจว
สหกรณ์ จ ตเถว อิจฺฉิตพฺพานิ โหนฺติ ฯ กถํ ฯ

โรคสมปาทเกหิ นานาวีธานํ โรคากกรานํ
กมฺมณฺตานํ กรณํ อิจฺฉิตพฺพํ โหติ,

เอวํ สติ ปเทสฺสส โภคา พหฺกกา เจว
ปริปุณฺณา จ ภวิสฺสนฺติ ฯ

กมฺมณฺตกาเรหิปี อตฺตโน อตฺตโน สุขตฺถาย
ปาฏิเยกํ ปาฏิเยกํ กรณํ อิจฺฉิตพฺพํ โหติ,

เต หิ ลาภาลาเภ สมฺพพฺธา โหนฺติ ฯ กถํ ฯ

สเจ หิ กสฺสกา กสิกมฺมํ กตฺวา ธณฺณานิ
ลเภยฺยํ, วาณิชาปี *เตสํ* อตฺตโน ภณฺฑานิ
วิกิถฺนิตฺตํ ลเภยฺยํเยว,

สเจ ปน กสฺสกา กาคฺคํ น ลเภยฺยํ วา กตฺวา
ธณฺณานิ น ลเภยฺยํ อปฺปกาณิ วา ปน ลเภยฺยํ,

เอวํ สติ วาณิชาปี อตฺตโน ภณฺฑานิ
วิกิถฺนิตฺตํ น ลเภยฺยํ อปฺปมตฺตกาณิ วา
วิกิถฺนิตฺตานิ ภเวยฺยํ ฯ

พวกเดินเรือก็พลอยได้พลอยเสียด้วย

เพราะกสิกรรมและพาณิชย์กรรม อัน
จำพวกคนทำการจำหวั่งความป้องกันแล
ความบำรุงแห่งจำพวกผู้ปกครอง

ฝ่ายจำพวกผู้ปกครองจำหวั่งความ
สนับสนุนแห่งจำพวกคนผู้อยู่ใต้ปกครอง แล
สหกรณ์แห่งเจ้าหน้าที่ต่างแผนกในคณะของ
ตน

การเห็นอริยสัจ ๔ อันท่านจัดเป็น
โลกุตตระ ก็เพราะประกอบด้วยสหกรณ์แห่ง
กิจทั้ง ๔ คือ เห็นทุกข์ ๑ ละสมุทัย ๑
ทำให้แจ้งนิโรธ ๑ แลยังมรรคให้เกิด ๑
พร้อมในขณะเดียวกัน

ทรงแสดงอานิสงส์สนับสนุนสหกรณ์ว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายยังจัก
พรักพร้อมกันทำกรณียะแห่งสงฆ์เพียงใด
ความเจริญนั้นเทียว จักเป็นผลอันภิกษุ
ทั้งหลายพึงหวังได้ ความเสื่อมจักไม่มีเพียง
นั้น

ปฏิรูปเทศวาส พ.ศ.๒๔๗๓ (น.๓๑๗-๓๑๘)

ถิ่นฐานอันเหมาะสมแก่ความเป็นไป
ของบุคคลก็ดี ของคณะก็ดี ชื่อว่าปฏิรูปเทศ
สำเร็จการอยู่ในปฏิรูปเทศนั้น เรียกว่าปฏิรูป-
เทศวาสะ แปลว่า การอยู่ในถิ่นอันสมควร

อนตมโส เตสํ ธณณณฑหารกา นาวิกาปี
ตสส ลาภาลาภสส ภาคิโน ภเวยฺยํ ฯ

อปิจ กสสกาทีหิ ปสาสกขนานํ สนติกา
อตตโน กสิวนิชชกมมานํ อวารณํ เจว
ปฏิกคณํ จ อิจฉิตพพานิ โหนติ,

ปสาสกขเนหิปี อตตนา ปสาสิตขนานํ
อุปตถมณํ เจว อตตโน คณ วิภาเคสุ กิจจ-
กรานํ สหกรณ์ จ อิจฉิตพพานิ โหนติ ฯ

จตุราริยสจจทสสนํ เอกกขณํ ทุกข-
ปริยญา สมุทยปหานํ นิโรธสจฉิกรณํ มคค-
ภาวนาติ จตุนนํ กิจจานํ สหกรณณ ปยุตต-
ตาย โลกุตตรภาเค สวิทิตํ โหติ

สหกรณ์ อุปตถมณโต ภควา
สหกรณานิสํ ทสเสสิ “ยาวกัฏญจ ภิกขเว
ภิกขู สมคคา สงฆกรณียานิ กริสสนติ
วุฑฺฒิเยว ภิกขเว ภิกขุณฺ ปาฏิกงฺขา โน
ปริหานีติ ฯ

บุคคสส วา คณสส วา ชีวิตวุตติยา
ปฏิรูปโป เทโส ปฏิรูปเทโส นาม, ตตถ วาโส
ปฏิรูปเทศวาโส นาม ฯ

มีเรื่องเล่าในพระราชพงศาวดารว่า
**พระเจ้านครเชียงรายได้ทรงย้ายราชธานีลงมา
ตั้ง ณ กรุงไตรตรังษ์**

**แลพระเจ้าอยู่ทองเสด็จย้ายจากกรุง
เทพมหานคร ลงมาตั้งที่ตำบลหนองโสน เป็น
กรุงศรีอยุธยา**

ก็เพื่อทรงเลือกหาถิ่นอันเป็นปฎิรูปเทศ
แห่งการตั้งอยู่ของประชาชาติอันเป็นราช
อาณาจักร.

**ด้วยการเลือกหาปฎิรูปเทศได้ตามสมัย
กับทั้งความสามารถในการปกครอง ประชา
ชาติไทยจึงตั้งเป็นราชอาณาจักรมาได้ยั่งยืน
นานจนกาลทุกวันนี้**

แม้ถูกชาติอื่นบีบบ้างในระหว่างคราว
ที่อ่อนแอ ก็ยังกลับตั้งตัวขึ้นได้อีก

แต่ถิ่นอันเป็นปฎิรูปเทศในสมัยหนึ่ง
มาถึงอีกสมัยหนึ่ง ย่อมกลายเป็นมิใช่ปฎิรูป
เทศก็ได้ **เพราะคติแห่งธรรมดาเปลี่ยน
แปลงไปบ้าง**

เช่น ลำน้ำย้ายกระแสไหลไปทางอื่น ที่
นั้นดอนตื้นขึ้น อัดคัดด้วยน้ำ หรือ ชัดขวาง
ด้วยทางไปมา

วิสาขตารวตฤ เจตถ นิทสสนิ ฯ **ขรัย-
ราชา** (พระเจ้าเชียงรายได้ติ นามิ ราชา) กิร
ราชธานีภูต ขรัยปุริ (เชียงรายได้ติ นามิ ปุริ)
ปหาย ตสส ทกขินทิสสาภาเค **ดาวดีสปุริ** นาม
นวิ ราชธานี มาเปสิ ฯ

สุวรรณโตนราชาปี (พระเจ้าอยู่ทอง อดิ
นามิ ราชาปี) เทวนคร ปหาย หนองโสน อดิ
นามิ นิคเม **อโยชมนคร** นาม (อยุธยา อดิ
นามิ) นวิ ราชธานี มาเปสิ ฯ

เต อตตโน อตตโน อาณาจกสงฆาตสส
รฎฐสส ปติฎฐานสส ปฎิรูปเทส วิจิณติ ตถา
อกัสสุ ฯ

ยสุมมา ทิ เต ตตสมเย ปฎิรูปเทส วิจิณติวา
ยถิจฉิต ปฎิลภนติ รฎฐสส จ ปสาสเน สมตถา
โหนติ **ตสุมมา** ทยยรฎฐ ยาวชชตนา อาณา-
จกภภาเวน สณจติ เจว จิรฎฐิติกิ จ โหติ ฯ

อิท ทยยรฎฐ ทพพลกาเล ปรรฎฐเนน ปีฬิต
หุตวาปี ปฎิรูปเทสภูตตตา ปุน อีสสรภาว
ปฎิลภติ ฯ

โย โกจิ ทิ เทโส เอกสมิ สมเย ปฎิรูปเทโส
โหติ อปรสมเย ปน **ธมมตาวิปริณาเมนปี**
สามนตเทเสทิ **อสมานปริปุรณภภาเวนปี**
อปปฎิรูปเทโส ชาโต โหติ ฯ

กถิ ฯ นทีธารา อญเณน มคเคน สนทติ
เตน ต ต จาน อุนนตปี อปโปทกปี อุปปน-
คมนาคนุสคคปี ชาต โหติ เอว โส ธมมตา-
วิปริณาเมน อปปฎิรูปเทโส ชาโต ฯ

เพราะกำลังหย่อนไม่เทียมทันถิ่นใกล้
เคียงบ้าง เช่น ที่อื่นเป็นทำเลดีกว่า มหาชน
พากันอพยพไปตั้งที่นั่น ถิ่นเดิมร่วงโรยลง

เจ้าของถิ่นปรารณารักษาความเป็น
ปฏิรูปเทศแห่งถิ่นของตนให้คงไว้ จำต้องเอา
ใจใส่ป้องกัน แก้ไขพิทักษ์รักษา ให้ทันความ
เปลี่ยนแปลงแห่งคติของธรรมดา แลทำนุ
บำรุงให้มีกำลังเท่าทันเทียมถิ่นใกล้เคียง
หรือพยายามให้เจริญยิ่งกว่า

ภายหลังต่อมา ชมพูทวีปกลายเป็น
เป็นปฏิรูปเทศแห่งพระพุทธศาสนา
เพราะพวกพุทธศาสนิกชนหย่อนกำลัง ไม่
อาจทานพวกถือศาสนาอื่น

จึงต้องย้ายไปตั้งในประเทศอื่น

อปัจจ ตสส สามนตเทเสา ปฏิรูปตรณุมิกา
โหนติ, เตน มหาชน อตตโน ปฏิรูปปุพพ เทส
ปหาย ปฏิรูปตรณูเต เทเส คนตวา ตตถ ตตถ
นิวสติ เอว สติ โส อปภกมนุสสกาวิ อาปชชติ
ฯ เอว โส สามนตเทเสหิ อสมานปริปุรณก-
กาเวน อปปฏิรูปเทโส ชาโต ฯ

ตสมา ตสมี ปฏิรูปเทเส นิวาสีหิ อตตโน
นิวุตถเทสสส จิรกาลं ปฏิรูปเทสกาวิ รกขิตุ
อิจฺจมานะหิ ตสส อตตโน ปฏิรูปเทสสส
ปฏิพาหนอุปตถมณานาทีนึ มนสิกาตพพาวิ
โหนติ ฯ กถํ ฯ ปฏิรูปการิตํ ปฏิจจ ยถา
ยถาวุตโต ธมมตาวิปริณาโม น ตตถ นิวาสินํ
อนตรายํ กตวา อุปปชชิสสติ ตถา ปฏิพาหน
ปุเรตรํ กาทพพํ โส จ อตตโน เทโส สามนต-
เทเสหิ สมานปริปุรณยุตโต กตวา อุปตถมก-
ิตพโพ เตหิ วา ปน อุตตริตรํ วฑฺฒเตตพโพ ฯ

อถาปรภาเค ชมพูทีโป ปริณามํ อาปนโน
พุทธศาสนสส อปปฏิรูปเทโส ชาโต อโหสิ,

ตทา หิ ตตถ พุทธศาสนิกา อปสททาย
ทพฺพลา หุตฺวา พาหิรศาสนิกานํ พลํ สนฺธาเรตุ
นาสกขีสุ, สมพฺพลาเยว พุทธศาสนํ ปหาย
อณฺณศาสนานิ มานีสุ, ตสมา ตตถ พุทธศาสนํ
อนุปฺพเพน อนตรธานํ อาปชชิ ฯ

ปจฺฉา ปน ตโต อาภิชฺชมานํ อณฺเณสุ
ปเทเสสุ ปติฏฺฐาปิโต โหติ ฯ

ที่รวมประเทศไทยเข้าไว้ด้วย ซึ่งยังรัก
ชาวนาอยู่ได้จนทุกวันนี้ แลช่วยกันทำนุ
บำรุงให้เจริญทวียิ่งกว่าประเทศนั้น ๆ

ประเทศไทยนี้เป็นปฏิรูปเทศแห่ง**อิส-**
ภาพของชาติไทย ตั้งสืบกันมาได้นานหลาย
ชั่วบุรุษยุค

เพราะเป็นปฏิรูปเทศ ประกอบกับ**ความ**
รักถิ่นฐานแลความกล้าหาญ สามารถป้องกัน
ไว้อยู่ของชาติ

แลเป็นปฏิรูปเทศแห่งพระพุทธานุภาพ
ซึ่งเป็นคู่กับพระราชอาณาจักรสืบมาจนกาล
ทุกวันนี้ มีสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นอุป-
ถัมภ์ ได้รับความยกย่องสรรเสริญทั่วโลกกว่า
มีพระพุทธานุภาพเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่าทุก
ประเทศ.

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า
กับรัฐบาล ทรงวิจารณ์พระราชกรณียะโดย
กุศลโอบาย เพื่อป้องกัน**อิสรภาพแลสัมปยุต**
ภาพแห่งรัฐมณฑล แลถาวรภาพแห่งพระ
พุทธานุภาพ

(ปฏิรูปเทศवास) จัดเป็นมงคลวิเศษที่ต้น
อันเป็นเหตุให้สำเร็จผลคือปฏิรูปการิตาข้อที่
๒ ต่อไป

ทยยปเทโสปี เตสํ อนโตคโธ โหติ ยตถ
พุทธานุภาพ ชนา ยาวชชตนา อตตโน พุท-
ธาสานิกาว อนุรคชิตํ สโกโกนติ สุปติภูจิต-
สทธานุ อตตโน ปเทเส สุปติภูจิตํ พุทธานุ
อุปถัมภกณติ ตถจ อญยเทเสสุ พุทธานุ
อติกกมม อิทธิ วิรุฬหิ เวปุลลํ ปาเปนติ ฯ

อัย หิ ทยยเทโส **เอตถ สยชาติตานํ** **อิสสร-**
ภาพ **ปฏิรูปเทโส** โหติ **อนนคปริสยยุคกาลํ** จ
ปรมปราย สยจิตโต โหติ ฯ

ทยยเทโส หิ ปฏิรูปเทโสเยว โหติ, **เอตถ**
ทยยวาสโนปี **สโกเทสํ** **ปิยายนุตตา** **วีรภาพ**
สามตถิเยน จ อิมํ อวารนติ รกขนติ ฯ

อถวา ฯ อัย หิ พุทธานุภาพ ปฏิรูปเทโส
โหติ ยํ ยาวชชตนา อาณาจกเกน สทธี
ยัคคคาหํ **สมาคตํ** โหติ ยํ **เอตถ** สพพราชูหิ
อุปถัมภกิตํ โหติ ยญจ ปฏิจจ ทยยเทโส
โลกิหิ ทยยเทเส พุทธานุภาพ โลเก สพพ-
เทเสสุ พุทธานุภาพโต อธิกตรํ ทิปปตติ ปสญฺโจะ
โหติ ฯ

อิทานิปี มหาราชา ทยยานมินโท สรญจ-
पालิ ทยยเทสสิสรภาพ**เสริपालน** **นญจ** พุท-
ธาสนถาวรภาพสส จ อวารนคตติยา กุสโล-
ปาเยน กรณียานิ วิจาเรติ ฯ

ออยญจ ปฏิรูปเทศवास ปจโม มงคลวิเสโส
โหติ **เยน** ทุตติยมงคลวิเสสญฺตา ปฏิรูปการิตา
นิปปชชติ ฯ

ปฏิรูปการिता พ.ศ.๒๔๗๓ (น.๓๑๘-๓๒๐)

อยู่ในถิ่นใด ทำให้พอเหมาะแก่ถิ่นนั้น
ชื่อว่าปฏิรูปการี ผู้ทำให้เหมาะ

เช่น คณะผู้ตั้งอยู่ตอน สมควรเป็นผู้ชำนาญ
ในทางบก เดินทางไว้อวดทน

ขึ้นเขาลงเขาค่องแคล่ว

บุกป่าฝ่าดงได้ปรับปรุง

ตลอดถึงรู้จักหาหาเลี้ยงชีพแลอุบายป้องกัน
ตนตามสมควรแก่ถิ่น

ผู้ตั้งอยู่ชายทะเล สมควรเป็นผู้ชำนาญ
ในการเดิน เรือ อาจฝ่าคลื่นผืนลมด้วยความ
กล้าหาญแลความอดทน ตลอดถึงรู้จักว่า ตน
จักตั้งอยู่ได้จักเป็นอยู่ได้ด้วยประการไร

เช่นนี้ ชื่อว่าปฏิรูปการี ผู้ทำให้เหมาะ

อีกนัยหนึ่ง ปรารภในกาลใด ทำให้
เหมาะเจาะแก่กาลนั้น ก็ชื่อว่าปฏิรูปการี

หัตถกรรมของบางประเทศย่อมเสื่อมไป
จนคนนอกประเทศเข้ามาแทนที่ แลมีพัสดุ
ต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายแทน ก็เพราะคน
ในประเทศหาได้เป็นปฏิรูปการี ผู้ทำให้เหมาะ
เจาะแก่สมัยไม่

ปฏิรูปการिता เจตถ ฯ ยสฺมี หิ เทเส
นิวสติ ตสฺส ปฏิรูปํ ธนาธิคมุปายํ กโรตฺติ
ปฏิรูปการี ฯ

นิทสฺสนํ เจตถ ทฎฺฐพฺพํ ฯ เย ถลฺลฺลฺลฺลฺล
นิวสนฺติ เตหิ ถลฺมคฺคกฺกุสเลหิ ภวิตพฺพํ สีม-
คมเนหิ ขนฺติเกหิ จ,

เย ปพฺพตฺวาสิโน โหนฺติ, เตหิ ปพฺพตฺารุหโน-
รฺหเน ปาคฺคณฺณปฺตเตหิ ภวิตพฺพํ,

เย วณฺวาสิโน โหนฺติ, เตหิ วณฺจรณ
สมตฺเถหิ ภวิตพฺพํ,

สพฺเพหิ จ ตํตํเทสปฏิรูปสฺส อาชีวปฺลสฺส
เจว อตฺตารกฺขโณปายสฺส จ ขานนเกหิ
ภวิตพฺพํ ฯ

เย ปน สมฺมุตฺตมปฏิปฺปญฺจานเน นิวสนฺติ เตหิ
นาวาคมนโกวิทฺเทหิ เจว วิริยขนฺตีหิ สมฺมุตฺเต
อุฏฺฐิตวิจิรวาเต อติกฺกมิตฺถํ สมตฺเถหิ จ ตตฺถ
สุขนิวาสวิธิสฺส ขานนเกหิ จ ภวิตพฺพํ ฯ

ตถารูปา หิ ขนา ปฏิรูปการีโน นาม ฯ

อปโร นโย ฯ ยสฺมี กาลे กิจจํ กาทํ
อารภติ, ตสฺส กาลสฺส ปฏิรูปํ กโรนฺโต ปฏิรูป-
การี นาม ฯ

อยมฺปนฺเตถ อตฺถโถ ฯ กิสฺมิณฺจ หิ รมฺมเจ
หตฺถกมมํ ปริกฺขยํ คจฺฉติ, ตโถ วิเทสิกา ขนา
ตํ รมฺมจํ ปวิสิตฺวา ตํรมฺมจฺวาสิหิ กตฺปพฺเพ
กมฺมนเต กโรนฺติ พหฺกานิ จ วิเทสิกาณฺฑานิ ตํ
อาหริตฺวา วิกฺกยิตานิ โหนฺติ ฯ ก็การณาฯ
ตสฺมี หิ รมฺมเจ ขนา ปฏิรูปการีโน น โหนฺติ ฯ

มีนิตศนัย เช่นการก่อแผลการช่างไม้
อันเป็นองค์แห่งการปลูกสร้าง ครั้งยังไม่มีช่าง
นอกประเทศเข้ามาแข่งขัน คนในประเทศยังมีงานทำ

แต่เคยทำอยู่อย่างใด ก็คงทำอยู่อย่างนั้น

ไม่คิดผ่นผันแก้ไข เพื่อให้ดีขึ้น
เพื่อให้ทุนแรง ทุนทุน ทุนเวลา จะได้ถูกใจ
คน จะได้สำเร็จเร็ว จะได้รับทำด้วยราคาถูก

ครั้งมีช่างนอกประเทศเข้ามาแข่งขัน
เขาได้ดีกว่า ใช้แรงใช้ทุนเบากว่า ใช้เวลา
น้อยกว่า รับทำได้ถูกกว่า

ช่างในประเทศสู้เขาไม่ได้ ก็ต้องทิ้ง
งานนั้นเสีย ให้ช่องแก่ช่างนอกประเทศ

อีกนัยหนึ่ง ทำเพียงเท่าใด ทำถึงเท่าใด
จักพอดี ทำเพียงเท่านั้น ทำถึงเท่านั้น ก็ชื่อว่าปฏิรูปการ

เช่นประเทศที่รู้จักประหยัดทรัพย์

ไม่จักจ่ายสุ่ยสุ่ย

นิทสน์ เจตถ มาปนกมมุตตานิ อัญญา-
ทิจยมมวฑฒกีกมมานิ ฯ ยทา วิเทสิกา-
มาปกา ยุคคคาหตถาย ตัม รฏฐัน ปวิฏฐา
โหนติ, ตทา ตสมี รฏฐเ มาปกา สุขเณ
มาปนกมมานิ กาทุมโธตาสลณนติ,

ตานิ ปน เยน วิชานน กตปพพานิ โหนติ,
เตน วิชานน สพพกาลัม ตานิ กโรนติ,

น สารุผลปฏิลาภตถาย ฅามปาภฏกาล-
मितพพตถาย นิโยชกรุจิชนนตถาย จิปป-
นิปปาพนตถาย อปปมุลลตติกมมลาภตถาย
จ เตสั กรณวิชานัม ปริวตเตนติ ฯ

อถาปรภาเค วิเทสิกา มาปกา ตัม รฏฐัน
ปวิสิตวา ยุคคคาหิโน โหนติ, เต ตานิ
มาปนกมมานิ สารุตรัม กโรนติ, ตานิ อปปตเรหิ
ฅามปาภฏกาเลหิ นิฏฐาเปนติ, อปปตรมุลลัม จ
ภตติกมมัม กาทุมโธตาสลณนติ,

ตโต ตสมี รฏฐเ มาปกา เตหิ สหธิ ยุคค-
คาหัม คณหิตุม อสโกโกนตา ตานิ จชิตวา เตสั
โธตารัม เทนติ ฯ

ยาวตกสส กิจจสส กรณน วา ยาว-
ปริจฉินนสส กิจจสส กรณน วา มตตัม นาม
ภวติ, ตาวตกัม กโรนโต ตาวปริจฉินนัม กโรนโต
วา ปฏิรูปการี นาม ฯ

ตตริทัม นิทสนัม ทฏฐพพัม ฯ รฏฐปาสิโน
หิ ปริमितพพยวเสน รฏฐณนปรีโกเค มตตัม
ชานนติ,

น อติพพการีโน หุตวา รฏฐสส อาย-
สิมาตีสัม รฏฐณนัม ปรีภูลชนนติ,

ไม่ใช่ของต่างประเทศเกินกว่าสมควร

ตั้งใจบำรุงทางได้ของตน

อุดหนุนสินค้าของประชาชนในประเทศ
ให้ไปบูญ เพื่อจำหน่ายออกไปนอกประเทศ
มีรายได้ท่วมรายจ่าย

อีกประการหนึ่ง ทำตามอำนาจแห่งเหตุ
เหตุบ่งให้ทำอย่างใด ทำอย่างนั้น ก็ชื่อว่า
ปฏิรูปการี.

ประเทศที่ยอมนับถือสัญญาอันทำไว้ต่อกัน
กลางข้อแม้ไม่เป็นความได้เปรียบฝ่ายตน
แม้ไม่เป็นความสะดวกฝ่ายตน

แต่จำเป็นต้องทำ เพราะเป็นการฉวยโอกาส
ผู้ทำตามอำนาจแห่งเหตุ คือเหตุจำกันให้ต้อง
ทำอย่างนั้น ในคราวเช่นนั้น

ทำอย่างใดจักสมควรจักเหมาะ เมื่อทำ
ตามอย่างนั้น ย่อมถึงความสวัสดิรุ่งเรือง
วัฒนา

ยานิ ภณทานิ วิเทศิกานิ โหนติ วิเทศาภทานิ
ตานิ มตตโต อติเรกตรํ น ปริภุชนติ ฯ

เย รฏฐวาสิโน อุฏฐานวิริเยน พาหา-
พเลน เสทาวกชิปนเนน จ ฌมมิเก โภเค
อุปปาเทนติ, เต อุปตถมเมตวา ฌมมิภพลี-
คหณเนน รฏฐสส आयํ अनुพฺรหฺนติ,

ยานิ รฏฐวาสิหิ กตานิ ภณทานิ อตฺถิ, ตานิ
วิทฺเสสฺส เปสิยภณทานิ กตวา อุปตถมเมนติ

ตานิ ปฏิจฺจ รฏฐสส อาโย ปริพฺพยโต พหุตรํ
อุปปชฺชติ, อิํ ปฏิรูปการิตาย นิทสฺสนํ ฯ

อถวา ฯ โย การณวสํ अनुคจฺจนติ, การณํ
ยถา การเหตุํ สุเจตติ ตถา กโรติ, โสปิ ปฏิรูป-
การี นาม ฯ

นิทสฺสนํ เจตถ ทฏฺฐพฺพํ ฯ รฏฐปาสิโน
หิ, ยา ปฏิญฺญา อณฺเวยรฏฺฐเจหิ สทฺธิ กตา, ตํ
ปฏิสสฺสนนติ เจว สฏฺฐจฺจ अनुกโรนติ จ, กิลฺลจาปิ
ตตถ โย โกจิ วจนตฺถเถ อตตโน รฏฐสส เนว
สุนฺทรตฺถเถ โหติ น จ สุขาย ปวตตติ,

การณวสีกตฺตา ปเนสสา अनुกาทพฺพา
โหติ, ตาทิสกาเล การณเมว अनुกรณปจฺจโย ฯ

ยาทิสํ กโรนตสฺส ปฏิรูปตา นาม ภวติ,
ตาทิสํ กโรนตา โสตฺถิ คจฺจนนติ วุฑฺฒิ วิรุฬฺหิ
เวปุลฺลํ ปาปฺพนนติ จ

รัฐาภิบาลโนบาย พ.ศ.๒๔๗๓ (น.๓๒๑)

อันชนนิกรผู้อยู่ร่วมกัน ต่างคนต่าง
ประพฤติธรรม จึงมีความสุขความเจริญ
ร่วมเย็น

การลงอาชญาอัน ไม่ใช่ธรรมแท้ ก็จริง
แต่ทำตามหลักแห่งนิติบัญญัติล่วงหน้าไว้
เพื่อกำจัดธรรม **นับว่ายุติธรรม คือธรรมโดย
บัญญัติ**

ทรงวางโทษไว้สำหรับลงแก่สหธรรมิกผู้
ละเมิดธรรม ตั้งแต่ปรับอาบัติขึ้นไป จนถึง
นาสนะเสียจากคณะเป็นที่สุด

ทรงอุดหนุนอำนาจสงฆ์ผู้รักษาพระพุทธ
บัญญัติ

แม้ทรงพระมหากรุณาผู้เทียมถึงมิได้ ก็
ไม่ทรงยกเว้น ประทานแก่ผู้ประพฤติผิดธรรม
ควรนินคหะ

พระกรุณาคุณแม้เป็นธรรมที่ควรแผ่ไป
ต่อแผ่ไปในฐานะที่ควรจึงจักสำเร็จประโยชน์
แก่ผู้ได้รับ

สรุปความว่า การปราบอธรรมอันเป็นไป
ในขณะเป็นกรณียะประการหนึ่งของท่าน
ผู้ปกครอง

เย ปน ชนา สหวาสโน โหนติ, **เต เจ**
ธมฺมจารีโน ภเวยฺย, **เตสํ วุฑฺฒิเยว,** โน
ปริหานิ ฯ

กิญจาปี เจตํ อาณากมฺมํ อธมฺมิกํ โหติ,
ตถา ตํ อธมฺมวิทฺธฺสนตถาย อติกุมนฺโต ปุพฺเพ
ปญฺญตฺตนิติปญฺญตฺติยา กตํ, ตสฺมา ตํ **ธมฺมิกํ**
โหติ ปญฺญตฺติธมฺมิกํ ฯ

เย ภิกฺขุอาทโย สหธมฺมิกา สิกฺขาปทานิ
วิตฺติกุมนฺติ, **เตสํ** กมฺมํ กาคฺคํ อาปตฺติ-
อาโรปนาทิกํ สงฺฆนาสนาปริโยสานํ ทณฺท-
กมฺมํ ปฏฺฐเปติ,

เย ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานิ รกฺขนฺติ, **เตสํ**
วสํ อุปตฺถกมฺเภติ ฯ

กิญจาปี โส ภควา มหาคฺรุณาย อสโม
โหติ, โย ปน ภิกฺขุ อธมฺมจารี โหติ นิคฺคหาลโ
ตํ ทณฺทกมฺมานาปชฺชนตถาย น วุชฺเชติ ฯ

กรุณา เหลสา สพฺพตถ ปวตฺเตตพฺพาปี
โหติ, ยุตฺตมฺภูจฺาเนสุ ปน ปวตฺติตา, **ยมฺหิ**
ปวตฺติตา โหติ, ตสฺส อตถํ สาเชติ ฯ

เอตถ **หิ** สรุปรโต สงฺฆे ปวตฺตานํ
อธมฺมานํ นิคฺคโห ปสาสนการีนํ กิจจํ โหติติ ฯ

สติปัฏฐาน พ.ศ.๒๔๗๔ (น.๓๒๔-๓๒๖)

ธรรมเป็นที่ตั้งมั่นแห่งสติ เรียกว่า สติ-
ปัฏฐาน

ศาสดาครูสั่งสอน ผู้อนุเคราะห์ แสวงหา
ประโยชน์ อาศัยความกรุณาแสดงธรรมแก่
สาวกทั้งหลายว่า ส่วนนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลแก่ท่านทั้งหลาย ส่วนนี้ เป็นไปเพื่อ
ความสุขแก่ท่านทั้งหลาย

กลางคราวสาวกของศาสดานั้น ไม่ฟัง
ด้วยดี ไม่เงี่ยโสตฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะเข้าใจซึม
ซาบ แลประพฤติก่ออกจากคำสอน

ศาสดานั้นก็ไม่เสียใจ ไม่แสดงความเสีย
ใจแลไม่มีใจขุ่นเคือง เพราะเรื่องที่ประพฤตินี้
ชอบของสาวกเหล่านั้น ดำรงสติสัมปชัญญะ
มันอยู่

**ความที่ตั้งจิตให้สติคงอยู่ได้ด้วยสตินี้
เป็นสติปัฏฐานที่ ๑ ฯ**

ศาสดานั้นก็เป็นผู้มีใจชุ่มชื่น แสดงความ
มีใจชุ่มชื่น แต่ระคะความยินดีไม่ร่วรจิตได้
ดำรงสติสัมปชัญญะอยู่

โดยนัยนี้ ท่านผู้ปกครองพระศาสนา
แนะนำจักจูงประชาชน ถ้าเป็นความเจริญ
แก่บุคคล แต่เป็นความเสื่อมแก่หมู่คณะ การ
ปกครองนั้นยังหาชอบไม่

สติปัฏฐาน นาม สติยา ปฏฐาน ฯ

อนุคคหโก หิ หิตะสี สตะถา การุณญ-
มาคมม สาวกานํ ฌมํ เทเสติ อิํ वो หิตาย
สํวตตติ อิํ वो สุขาย สํวตตตติ ฯ

กทาจิ ปนสส สตถุโน สาวกา เนว
สกกจจํ ตํ ฌมํ สุนนติ น โอหิตโสตา สุนนติ
น ธาเรตุํ จิตตํ ปติฏฐาเปเนติ สตถุ โอวาทานุ-
สาสนียา ปริพาหิรา หุตวา จรณติ,

เอวํ สนเตปิ โส สตะถา เตสํ อนนุรูปจริยา-
เหตุ เนว ทุมมโน โหติ น โทมนสฺสาการํ
ทสเสติ น จ กุทฺโธ โหติ, สติสมปชณฺถํ ปน
อุปฏฐเปตวา วิหริติ ฯ

ยํ สติยา จิตตํ ปฏฐเปติ อิํ ปรมํ สติ-
ปัฏฐาน ฯ

เอวํ สนเต โส สตะถา อตฺตมโน โหติ
อตฺตมณาวํ ทสเสติ, ราโค ปนสส จิตตํ
สมตฺติวิฆณฺติ น สกโกติ โส สติสมปชณฺถํ
อุปฏฐเปตวา วิหริติ ฯ

อิมินา หิ นเยน ฌมมปกาสะกฏตา สาสน-
บริหารกา ชนตํ อนุสาสนติ เจว สมาทเปเนติ
จ ฯ โย หิ ปริหาโร ปุคฺคสฺส วุฑฺฒิกาวาย
ปวตตติ, คณสฺส ปน หานิกาวาย ปวตตติ, โส
น ยุชฺชติ ฯ

เมื่อความสมบูรณ์แลเป็นประโยชน์แก่
พระศาสนาแล้ว ก็ย่อมปกแผ่ไปถึงหมู่คณะ
แลบุคคล

ลุดไปเทียบกับอริปไตย ๓

คือ อัตตาริปไตย ความมีตนเป็นใหญ่
ไม่อาศัยผู้อื่น เป็นหลักมักล่อแหลมใกล้กับ
ความผิดความชอบได้ง่าย

สู่โลกาธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่
ไม่ได้ เพราะอาศัยความคิดความเห็นของ
คนมากเข้าช่วยกลั่นกรองสอบสวน แต่กลาง
ที่อาจเรวพลั้งพลาดได้ทั้งมาก ๆ เพราะ
หากเห็นผิดหมดร่วมกันเหตุนี้

จึงสู้ธัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็น
ใหญ่ไม่ได้ เพราะมีธรรมเป็นหลัก ไม่อึกอวน
ป่วนปั่น ไปตามความคิดความเห็นของเอก-
ชนแลคนหมู่มาก

สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงทรงสรรเสริญ
ธัมมาธิปไตยว่า เป็นยอดเยี่ยมยิ่งกว่าอริปไตย
ข้างต้นทั้งสอง

ประโยชน์ของอริปไตยทั้ง ๓ จึงหย่อน
ยิ่งแคบกว้างกว่ากันโดยลำดับ ด้วยประการ
ฉะนี้

ปริบูรณ์ปริหาโร หิ สาสนสส สาตถโก
โหติ, ตาทีโสปี อตโถ นิรนตรํ ปุคฺคณฺเฏ
คณฺณจ ปตฺถรติ ฯ

อิทํ ติวเรณ อาธิปเตยฺเณ สํสนทํ ฯ

อาทิมฺหิ อตฺตานํ อธิปตี กตฺวา ปาปสฺส
อภฺรณสงฺขาตํ **อตฺตาริเปเตยฺยํ** ปรี อธิปตี
อกโรนฺตํ สุเขน สนฺตรายํ เจว มิจฺฉตฺต-
สมฺมตฺตานํ อาสนนํ จ โหติ ฯ

อตฺตาริเปเตยฺยํ ปน โลกาธิปเตยฺเณ
สทฺธี ยุกํ คณฺหิตุํ น สกฺโกติ, ตํ หิ พหุชฺชนตํ
อธิปตี กตฺวา ตสฺสา วิจารณํ นิสุสาย
ปวตฺตติ ฯ กทาจิ ปน พหุณฺณํ **วิริติ**
อุปฺปชฺชติ, สเจ สพฺเพ เต เอกภาวโต มิจฺฉา-
ทสฺสิโน สियํ ฯ

ตสฺมา ตํ โลกาธิปเตยฺยํ ธมฺมาธิปเตยฺเณ
สทฺธี ยุกํ คณฺหิตุํ น สกฺโกติ ฯ กสฺมา ฯ
ธมฺมาธิปเตยฺยํ หิ ธมฺมํ อธิปตี กตฺวา เอกชนสฺส
วา พหุชฺชนสฺส วา ทสฺสนานุสาเรน น
สงฺโขภติ ฯ

ตสฺมา หิ ภควา ธมฺมาธิปเตยฺยํ ปุริเมหิ
อุภินเนหิ อาธิปเตยฺเยหิ อคฺคตฺรํ ปสฺสี ฯ

อิติ ตินฺณํ อาธิปเตยฺยานํ อตโถ อุโน เจว
อธิโก จ โหติ ฯ

การณวสิกตา พ.ศ.๒๔๗๕ (น.๓๒๗-๓๓๘)

การณวสิกตา แปลตามพยัญชนะ ความ
เป็นผู้เป็นไปในอำนาจแห่งเหตุ

เรื่องอันเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่าการณนั้น
ย่อมมีช่องทางสื่อแสดงความจำเป็น หรือ
เหมาะสมที่บุคคลจะพึงกระทำอย่างไรอยู่
ในตัวทุกเรื่อง

ผู้กำหนดเห็นความจำเป็นหรือความ
เหมาะสมนั้นแล้ว ประพฤติกระทำไปเท่าที่
จำเป็นแลตามเหมาะสมตามควรนั้น ไม่ฝ่าฝืน
ดื้อรั้นทำไปตามความพอใจตน อันเป็นการ
ล่วงล้นกว่าจำเป็นไปก็ดี นอกเหนือความ
เหมาะสมความควรก็ดี นี้เรียกว่าการณวสิกโก ผู้
อยู่ในอำนาจแห่งเหตุ กิริยาที่เป็นเช่นนั้น
ชื่อว่า การณวสิกตา

บุคคลได้ชื่อว่าผู้มีบุญ ก็เพราะได้บำ
เพ็ญคุณความดีมาแล้วมาก

อันความดีย่อมเป็นการที่ทำยาก เพราะ
เป็นการทวนกระแสใจ ผู้ฝ่ากระแส้นทำ
ความดีได้ก็เหมือนพายเรือทวนกระแสน้ำอัน
เชี่ยว ผู้มีน้ำใจไม่เด็ดเดี่ยวก็ทำไปไม่ไหว

แต่การที่อุตสาหะทำความดีไป ย่อม
เป็นอุบายเพื่อกำลังใจไปด้วยกัน

ดุจชนผู้หมั่นขยันประกอบกิจการงาน ก็
เป็นอันทำกายบริหาร ซึ่งเป็นฐานให้เกิด
กำลังการไปในตัวฉะนั้น

การณวสิกตาติ ปเนตถ ฯ การณสส วเส
วตตตติติ การณวสิโก, ตสส ภาโว การณวสิกตา
ตตถ การณํ นาม โย โกจิ อุปปนฺโน เหตุ ฯ
ตํ สพฺพํ อุปปชฺชมานํ กตตพฺพยุตตกสงฺขาตํ
กรณียภาวํ สุเจติ ฯ

โย ตํ ปฏิสณฺจิกฺขิตฺวา ตทฺทฺทโลมิกํ กิจจํ
กโรติ น มานถฺทโร หุตฺวา ตํ อติกกมิตฺวา
อตฺตโน ยถารุจิยา กโรติ อยํ การณวสิโก นาม
ตาทิสสส ภาโว การณวสิกตา ฯ

ตถา हि पुक्कलो पृहुतपुण्यताय पुण्य-
वनोโต नाम ฯ

ปุณฺณํ นามेतํ ฌเยน นาวาย ปฏิโสโต
ปายนํ ทุกฺกโร โหติ ฯ ปุณฺณกิริยา हि โลกสฺส
จิตฺตปฏิโสโตปวตฺตา, สา อนวญฺจิตจิตฺเตน
โลภาทิกิฏฺเฏเตน น สกฺกา สุเชน กาคฺคํ ฯ โย
ตาทิสํ โสโต อติกกมฺติ โส สุเชน ปุณฺณํ กโรติ
อนุโสตาย นาวํ ปาเชนโต วีย ฯ

ยํ อุตฺสาหปฺปโต ปุณฺณํ กโรติ ตํ ตาย
กิริยาย สห เอกโต จิตฺตพฺลุปาทนุปายญฺโต ฯ

ยถา हि อญฺจานเนน กมฺมนเต ปญฺชนโต
กายพฺลุปาทนญฺโต กายบริหารเมว กโรติ นาม
เอวํ สมฺปทมิทํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

เมื่อบากบั่นทำความดีไปนาน ๆ ใจย่อม
เคยชินต่อความยากลำบาก แลหน่ายจาก
อกุศลโทษ มาอธิมย์ในกุศลกิจอันเป็น
คุณประโยชน์โดยมิต้องเคียดแค้น

เป็นพลอินทรีย์ขึ้นในสันดาน ข้อนี้เป็น
ปัจจัยแห่งอภิไถหาร คือคุณเครื่องทำให้
เด็ดเดี่ยวมั่นคง อันนำส่งบุคคลนั้นให้ถึงความ
เป็นใหญ่

เพราะใจเคยอดทนทำความดี แลชินต่อ
ความลำบากมามาก ไม่ยากที่จะทำแลทน

ในการแสวงหาพระสัมมาสัมโพธิญาณ
ชั้นแรกเสด็จไปทรงศึกษาลัทธิของสอง
คณาจารย์ คืออาฬารดาบส กาลามโคตร แล
อุทกดาบส รามบุตร ผู้ซึ่งมหาชนยกย่องว่า
เป็นคณาจารย์ชั้นสูงในครั้งนั้นก่อน

ข้อนี้ก็ส่อพระการณวสิกขา **เพราะว่า**
แม้จะไม่ทรงเชื่อสนิทในสองคณาจารย์ แต่
ทรงมั่นพระหฤทัยในความสามารถของ
พระองค์เองปานไรก็ตาม แต่เหตุการณ์บัง
ความสมควรอยู่ว่า ถ้าพระองค์จะไม่ทรง
ศึกษาลัทธิของคณาจารย์อื่น เช่นสองดาบส
นั้นก่อน ตั้งต้นทรงแสวงหาพระสัมมาสัมโพธิ
ญาณโดยลำพัง ถ้าพลาดพลั้งไม่สำเร็จ โลกก็
จะติว่า พระองค์มีถัมภมานะอดิमानะ แล
ชวนกันเย้ยหยัน

ปูนปูน อุกุจาเนน ปุณณิ กโรนตสส
จิตตํ กิจจสส วิสสาสมาปชชติ, น อกุสเลสุ
ธมเมสุ อภิรมติ, กุสเลสุเยว ธมเมสุ อภิรมติ,

เอวํ สติ จิตฺเต วิริยีนุทริยํ อุปฺปชฺชติ ยํ
จิตฺตสฺส ทพฺพตฺติภูจิตฺตภาวปจฺจโย โหติ **เยน**
สมฺปนฺโน อาธิปจฺจํ ปาปุณาติ ฯ

จิตตํ หิสฺส ทิฆมทธานํ ปุณฺณกิริยา
ชนตฺติคตฺตปฺพํ กิจจสฺส จ วิสสาสพตฺตปฺพํ เตน
น ทุกฺกํ ปุณฺณํ กาทฺตุญฺเจว ชมิตฺตุญ จ ฯ

ยथा ทิ อมหากํ ภควา ปุพฺเพว สมฺโพธา
อนภิสมฺพุทฺโธ โพธิสฺตโต ว สนฺโต สมฺมา-
สมฺโพธิญาณสงฺขาตํ โมกฺขธมฺมํ คเวสตี, **ตथा**
โส โพธิสฺตโต อาทิมฺหิ ตสฺมี กาเล อคฺควณฺนิ-
ตานํ ทฺวินนํ ตापसानํ สนฺติเก สมฺมํ ปรียาปุณฺ
อาฬารสฺส กาลามสฺส อุทฺทกสฺส รามปฺตฺตสฺส
จ,

อิทฺมสฺส การณวสิกตํ ทิเปติ ฯ กิจฺจายปิ
หิสฺส เตสุ โอกฺกปฺปนา อปฺปมตฺตกา ว โหติ
อตฺตโน สามตฺติเย โอกฺกปฺปนา พหุตรา โหติ,
การณํ ปน “สเจ ทิ โส ปจฺมํ อาฬารุทฺทกาทึนํ
อญฺเญสํ อาจริยานํ สนฺติเก สมฺมํ น **อปรียา-**
ปุณฺิสส เอกโก วา ปน โมกฺขธมฺมํ คเวสิตฺวา
เยน เกณจิ การณน ตํ น **อริคฺจฺฉิสฺส**, อญฺญ-
ตฺติยา อยํ ญทฺโธ อติมานีติ นินฺทิตุํ โอตารํ
ลภิสฺส นตฺติปิ อุปฺพนฺเตสฺส นตฺติปิ,

หากได้สำเร็จแล้วจะตรัสเทศนาเชิดชู
พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั้นให้เด่นก็ยาก
เพราะคณาจารย์เจ้าลัทธิอื่น ๆ จะคอยขัด
ขวางอ้างลัทธิของตนขึ้นแข่ง

จะทรงคัดค้านโต้แย้งก็ไม่ถนัด เพราะ
ไม่เคยทรงศึกษาสันต์ในลัทธิอื่น ๆ มา

ครั้งได้ทรงศึกษาเจนจนลัทธิซึ่งนิยมว่า
สูงนั้นแล้ว ถึงไม่ได้ตรัสรู้อย่างหลัง ก็ยังเป็น
ศิษย์มีครู

เมื่อได้ตรัสรู้แล้วจะทรงแสดงธรรมโปรด
เวไนย ก็อาจปลุกศรัทธาเลื่อมใสได้ไม่ยาก

หากจะมีเจ้าลัทธิอื่นที่ไม่สูงถึงสอง
คณาจารย์นั้นมาขึ้นแข่ง ก็หาประหลาดไม่

ข้อนี้แสดงถึงการฉวนฉกฉวย เมื่อได้
เหตุอันสมควร ก็ยอมเชื่อถือผู้อื่นที่เขาทั้ง
หลายนับถือกัน **ตัดทางปรปฐา**ว่าเป็น
เจ้าทิฏฐิมานะไม่ลงใคร.

สเจปี ตัม **อติคจฺฉิสฺส**, อติคตัม ฌมมํ โลกานํ
ปากฏํ กตฺวา เทเสตฺถํ ทุกฺกมํ **อภวิสฺส**, เต หิ
ลหฺติกรรา อตฺตโน อตฺตโน ลหฺตินํ อาเทสนาย
सारมภํ กตฺวา **อุปรุณฺธิสฺสณฺติ**,

เอวํ สติ ยสฺมา เตสํ ลหฺติโย อตฺตนา
อปริยาปุณฺณิตุปฺพา โหณฺติ **ตสฺมา** สฺวเขน เต
ปฏิกโกสิตฺถํ เจว ปฏฺวิทิตฺถํ จ น สกฺขิสฺสตีติ อิมํ
ยุตฺตรูปํ อตฺถํ สุเจติ ฯ

อิติสฺส ทฺวินนํ ตาปसानํ สณฺติเก สมยสฺส
ปริยาปุณฺณํ การณเมว อนฺวตฺตติ ฯ

อถ ปนฺโส เตสํ อคฺคสมมตํ สมยํ
ปริยาปุณฺณิตฺวา ตสฺส ปารคฺคํ หุตฺวา, สเจ ปจฺฉา
อภิสมฺโพธิ น *สมฺพฺชฺฌเมยฺย*, ตถาปิ **สาจริยโก**
นาม โหติ ฯ

สเจ ปน สมฺพฺชฺฌิตฺวา เวเนยฺยานํ ฌมมํ
เทเสยฺย, อภิสเรเนว โสตฺถนํ สทฺธํ อุปฺปาเทตฺถํ
สกฺโกติ ฯ

สเจปี เย สมยคฺควนฺเสน เตหิ ตาปเสหิ
หีนฺตรา ลหฺติกรรา เตน สทฺธี ยุกฺคาคํ คณฺหนฺติ
เต *ภเวยฺย*, อิทํ เนว วิมฺหยนียํ น วิปริตํ
โหติ, เต หิ ตถา ยุกฺคาคํ คณฺหิตฺถํ น สกฺโกณฺติ ฯ

ยถาธุตฺตณฺเหตํ อิทิสฺส หิ ยุตฺตรูปํ การณํ
ปฏฺวิขานนฺโต อณฺเณ พหุเกหิ มานิตฺเต สมฺปฏฺิจ-
ฉิตฺวา โอกฺกเปตฺตีติ การณฺวสิกฺกสฺส ปุคฺคสฺส
อชฺฌมาสยํ ทิเปติ อयํ อติมานิ หุตฺวา ปเรสํ น
อปจายตีติ **ปรปฐา**ทํ **ฉินฺทติ** จ ฯ

ข้อนี้ก็เป็นอุปการะแก่นุศาสน์นบาย

เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงแสดงธรรม
คัดค้านทุกกริยาทั้งหลาย อันเรียกว่าอตต-
กิลมณญ์ หาสู้ห้วงดังมิได้

หากพระองค์มิได้ตรัสรู้เสียเลย ก็ไม่มี
ใครล่วงครหาเยาะเย้ยว่าไม่พากเพียร

ถ้าไม่ได้ทรงบำเพ็ญทุกกริยาเริ่มต้นทรง
บำเพ็ญทางจิตภาวนาทีเดียว ถ้าไม่ได้ตรัสรู้
โลกก็จะติว่าพระองค์ไม่เพียร

ครั้งนี้ได้ตรัสรู้แล้วจะทรงแสดงธรรม
โปรดสัตว์ในดำเนินในมัชฌิมาปฏิปทา

ทุกกริยาก็จะเข้ามาเป็นอุปสรรคขัด
ขวางทางโอวาทานุศาสน์ ซึ่งพระองค์ไม่มี
อุบายที่จะแก้ไขให้ปลอดโปร่งไปได้เลยเพราะ
ไม่เคยทรงบำเพ็ญมา.

ข้อนี้แสดงเยี่ยงของการณวสิกขนาว่า
เมื่อยังไม่ได้เหตุผลอันสมควร ย่อมไม่ด่วน
คัดค้านเลิกลอนลัทธิของเก่าอันเขา
ทั้งหลายนิยมกัน

แม้จะต้องลำบากตรากตรำทำตามลัทธิ
นั้น เพื่อพิสูจน์ความจริงก็ยอม ตัดทางปรับ-
ปาวาทว่า เป็นเจ้าแบบเจ้าแผน ไม่นับถือประ-
เพณี.

อิทํ ปจฺฉา ภควโต อนุศาสน์นบายสฺส
อุปกาโร โหติ ฯ กถํ ฯ

ยथा हि ภควา อภิสมพุทฺธो หุตฺวา สพฺพํ อตฺต-
กิลมณญ์คฺสงฺขาตํ ทุกฺกรกิริยํ ปฏิเสธเนโต
ธมฺมํ เทเสติ ตथा โย โภจํ ภควนฺตํ ปฏิโจเทติ
โส นาโหสิ ฯ

สเจ อภิสมโพธิ นาสมฺพุชฺฉิสฺส, เกจิ
สมโณ โคตโม น อาตapiติ วตฺตารo น ภเวยฺยํ
สเจ ทุกฺกรกิริยํ อภริตฺวา อาทิมฺหิ เกวลํ จิตฺต-
ภาวนํ ปุเรตฺวา อภิสมโพธิ นาสมฺพุชฺฉิสฺส,
เกจิ สมโณ โคตโม น อาตapiติ ตํ ครหิตุํ
ลเภยฺยํ,

อภิสมโพธิ จ สมฺพุชฺฉิตฺวา โลกานํ
มชฺฉิมาปฏิปทา คมนตฺถาย ธมฺมํ อเทสิสฺส,

สา ทุกฺกรกิริยา อกตปุพฺพตฺตา โอวาทา-
นุศาสนิยา อุปสฺสโก ภเวยฺย ยํ เกนจิ อุปาเยน
สุเชน ปริโมเจตฺถ น สกโกติ ฯ

อิทํ การณวสิกขนสฺส อชฺฉาสนยทีปํ
โหติ ฯ กถํ ฯ การณวสิกขโน हि ปฏิรูปํ การณํ
อชานนโต, ยานิ ปุราตนานิ เจว พหุหิ
สมมานิตานิ จ ทิฏฺฐิจิตฺตานิ อตฺถิ, ตานิ น
ตฺรมาโน ปฏิโกสตี วา สมฺจุฉินฺทตี วา,

กทาจิปิ ตตฺถทิฏฺฐิจิตฺตํ วิมฺเสตฺถํ อนุปฏิปตฺติ-
ชนกํ เขทํ อาปชฺชติ, เอวํ สนฺเตปิ อयํ ตนฺติ
ธมฺมครุโก หุตฺวา น ปเวณิ สมฺภาเวตีติ ประ-
ปวาทํ ฉินฺทิตุํ ตํ เขทํ อธิวาเสติ ฯ

ทรงคำนึงถึงผู้จะรับพระปฐมเทศนาทรง
ระลึกถึงดาบสทั้งสองก่อน

ก็เพราะว่า ท่านทั้งสองนั้น ว่าโดยเพศก็
เป็นบรรพชิตด้วยกัน ควรจะโปรดก่อน

ว่าโดยฐานเป็นอาจารย์ผู้สั่งสอน ก็เป็น
บุพการี ควรจะทรงกตเวทีเมื่อถึงสมัย

ว่าโดยเป็นเวไนย ก็เป็นอุคฆติตัญญู-
บุคคล เหมือนดอกอุบลอันขึ้นพื้นน้ำจวนจะ
บาน พอได้สัมผัสรัศมีพระอาทิตย์ก็จะบาน
ทันที

ว่าโดยฐานไมตรีที่เคยอยู่ร่วมใกล้ชิด
สนิทสนม หยั่งทราบปกติจิตนิยมแลปรีชา
สามารถของกันดี พอที่จะพูดกันให้เข้าใจได้
ง่าย

ว่าโดยทางเป็นอุบายเผยแผ่พระศาสนา
ท่านทั้งสองเป็นปราชญ์ชั้นสูง แลเป็นอาจารย์
เดิม

เมื่อโปรดท่านทั้งสองให้ได้ธรรมจักขุ
บรรลุมรรคผลยอมตนเป็นพุทธสาวกได้ก่อน
จะเป็นอุปการแลเป็นกำลังในการสั่งสอนเผย
แผ่พระศาสนา

ตโต ปจมา ย เทสนาย ปฏิกคหารหิ
อาวชเชสิ ฯ อาโท ว อาหารุททเก ตาปเส
อนุสสิริ ฯ

กสมา ฯ เวสโต หิ เต เทว ตาปสา
ภควตา สทิสญตา ปพฺพชิตา โหนติ, ตสฺมา เตสํ
ปจฺม ฌมฺม เทเสยฺย ฯ

อาจริยภาวโต จ เต ภควโต อาจริย-
บุพฺพา หุตฺวา ปุพฺพการิฏฺฐาเน ติฏฺฐนฺติ, ภควา
อิทิสเ ปฏฺวิรูปสมเย สมฺปตฺเต กตเวที ภเวยฺย ฯ

อถฺวา เวเนยฺยภาวโต เต อุทกํ อติกุमितฺวา
จิตานิ อุปลาทินิ สุริยรสฺมิสมฺพสฺสํ อากมฺย-
มานานิ สุริยรสฺมียา สมฺพฺญจฺมตฺเตน อชฺช
บุพฺพนกานิ วีย อุคฺฆมฺมิตฺถญฺญ โหนติ,

มิตฺตภาวโต จ เต ภควตา สหฺวาสิบุพฺพา
วิสฺสาสิกา จ โหนติ, ภควา เตสํ อชฺฌมาสยฺย-
เจว สามตฺถียญฺจ สฺสฺสฺจ อาชานาติ, เตเน เต
สุเชเน ฌมฺม อนุโพเธตุํ สกฺกญฺเอย,

ฌมฺมปกาสนุปายโต จ เต ปณฺทิตา พยฺยตฺตา
เมธาวิโน ปฏฺวิปฺลา โหนติ ภควโต จ บุพฺพา-
จริยา โหนติ,

เตนปิ ยํ เตสํ ฌมฺม เทเสตฺวา ฌมฺมจกฺขุ
อุปลาทฺเตว มคฺคผลเส ปติฏฺฐาเปตฺวา เต
สาวกญฺเต กโรติ, ตํ ภควโต ฌมฺมปกาสน
พหุปการิ อติสยพลญฺจ ภเวยฺย, ตสฺมา เต
ตาปเส อนุสสิริ ฯ

แลการที่พระปัญจวัคคีย์ออกบวชตาม
เสด็จ ฝ่าอุปฐากพระองค์ในเวลาทรงบำ
เพ็ญทุกรกิริยา เพื่อว่าเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้
ธรรมวิเศษแล้ว จะได้ทรงสอนให้รู้ตามบ้าง
ข้อนี้ปรากฏโด่งดังไปในที่นั้น ๆ

แล้วถ้าพระองค์ไม่ทรงสอนพระปัญจ-
วัคคีย์ให้รู้ธรรมตามเสด็จได้ก่อน ก็จะเป็นข้อ
ค้านติงว่า แต่พระปัญจวัคคีย์สู้ออกบวช
ติดตามอุปฐากพระองค์อยู่ทุกเช้าค่ำ พระ
องค์ยังไม่ทรงสอนให้รู้ธรรมอะไรได้ จะป่วย
กล่าวไปไปถึงคนอื่นเล่า

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เป็นพระ
สัพพัญญูรู้สิ่งที่ควรรู้ทั้งปวง แลเป็นพระสัพพ-
ทัสสาวิ เห็นการณที่ควรเห็นทั้งสิ้น เป็นพระ
ธรรมราชา ธรรมสวามี ในกรณีเยเนื่องด้วย
พระศาสนา ก็น่าที่จะทรงได้อิสระเพื่อจะ
ทรงบัญญัติจัดทำอย่างไร ๆ ได้ทุกเมื่อทุก
ประการ

ถึงกระนั้น ก็หาได้ทรงอาศัยความเป็น
อิสระนั้น ทำอะไร ๆ ให้นอกเหนือเหลือล้ำ
กว่าเหตุไม่ ย่อมทรงประพฤติเป็นไปตาม
อำนาจเหตุการณ์

จึงไม่เป็นฐานที่บัณฑิตพิจารณาแล้วจะ
ตำหนิพระองค์ได้

ยัม จ เต ปญจกคฺคิยา อยมฺ ฌมฺมวิเสสํ
อธิคฺนตฺวา อมฺเหปิ ตํ อนฺุโพเธสสตีติ จินฺตฺวา
ภควนฺตํ อนฺุปปพฺพิตฺวา ทฺวกรฺกิริยาภาเล เจว
ตโต จ ปุพฺพภาเล อฺปฺภฺจหนฺติ, ตํ ตตฺถ ตตฺถเว
ปญฺญาตํ โหติ, ตสฺมา เต ปญจกคฺคิเย ภิกฺขุ
อนฺุสฺสริ ฯ

สเจ เตสํ ฌมฺมํ เทเสตฺวา อนฺุโพเธตฺมํ
นาสกฺขิสฺส, เอวฺมสฺส อฺปฺวาโท ยเ ปญจกคฺคิยา
ภิกฺขุ อตฺตานํ อนฺุปปพฺพิตฺวา อนฺุพฺพนฺธนา
เทวสิกํ อฺปฺภฺจหนฺติ เตปิ สมฺโณ โคตโม ภยฺย
ฌมฺมํ อนฺุโพเธตฺมํ นาสกฺขิ, ปเคว อณฺเณติ ฯ

ภิกฺขจาปิ หิ สตฺถา สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวิ
ฌมฺมราชา ฌมฺมสามี จ หุตฺวา สทา อิสฺสร-
ภาเวน ลิกฺขาปทปญฺญาปนาทิกํ สพฺพภิกฺขจํ
กาตุํ สกฺโกติ,

น ปน ตาหิสํ อิสฺสรภาวํ ปฏฺิจจ ยงฺกภฺยจํ
ภิกฺขจํ การณฺาติเวลํ กโรติ การณฺวสเมว อนฺุ-
วตฺตติ,

ตํ วิญฺญํ อนฺุวิจฺจ สตฺถโน ครหณญฺจํ
น โหติ ฯ

พึงเห็นในการทรงบัญญัติพระวินัย
สิกขาบท ย่อมทรงบัญญัติ **ต่อเมื่อมีเหตุ**ปรา
กฏขึ้นก่อนทุกข้อจริงอยู่

เมื่อยังไม่มีผู้ประพฤติดิ เป็นนิทาน
ปรกรณ์ ถ้าพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้าม
ล่วงหน้าไว้ก่อน

ข้อครหาที่จะพึงมีว่า พระองค์แก่งหา
เรื่องกตขีพระสาวกหาควรไม่ เธอทั้งหลายมี
ความเชื่อถ้อยคอยทำตามคำสอนอยู่ จะต้อง
บัญญัติผู้กมัตหนักหนาทำอะไร อนึ่ง เธอ
เหล่านั้น ล้วนแต่มีศรัทธาเลื่อมใสออก
บรรพชา ที่ไหนจะประพฤติดำซ้ำเช่นนั้น

เมื่อเป็นเช่นนั้น โลกก็จะไม่สำคัญใน
กำลังพระปริชาญาณสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ
ไว้ก็จะอ่อนแอไม่เป็นแก่นสาร

เมื่อมีผู้ประพฤติดิเป็นนิทานปรกรณ์
แล้วไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามปรามเล่า
ชนทั้งหลายก็จะโพนทะนาว่า **พระองค์ทรง**
ปล่อยปละละเลยสาวก ให้เที่ยวประพฤ
ติลามตามอำเภอใจ

ครั้งทรงมูลบัญญัติลงไปแล้ว ภายหลัง
การณปรากฏว่ายังหละหลวม ไม่พอจะป้อน
กันการล่วงละเมิดได้เด็ดขาด เช่นนี้ ย่อมทรง
เพิ่มอนุบัญญัติให้รัดกุมเข้าอีกตามอำนาจ
แห่งเหตุ

ไม่เช่นนั้น ก็จะเป็นพระบัญญัติสับสน

สิกขาบทปณตติ เจตถ นิทสนน์ ฯ
สตถา หิ ยโต สิกขาบทปณตติยา นิทาน-
ปรกรณ์ ปเคว ปาตุภูตานิ ตโต สัพพานิ
สิกขาปทานิ ปณญาเปติ ฯ

สเจ หิ อชฌาจารย์วีกกนเต ปุคฺคเล อสตี
ปุเรตรํ ปฏิพาหนตถาย สิกขาปทํ **อปณญา-**
ปยิสส,

เอวปีสส ครหา **กถํ หิ นาม** สมโณ โคตโม
สาวเก **สณฺธิจฺจ วิเทสฺส**ตี, เต ปกฺติยา ตสฺส
อนวายิกา วจนกรา โหนฺติ, กิเมตถาย สิกขา-
ปเทหิ ปลิวเทสฺสตี, เต หิ สพฺเพ สทฺธาปสาท-
สมนนาคตา โภคกฺขนธาปโย ปหาย ปพฺพชิตา
เตสุ โก ตาทิสํ ปาปจริยํ จริสฺสตีติ ฯ

เอวํ สตี สตฺตา สตฺถุโน ญาณญจ พลญจ
น ชานญฺญํ, ปณตฺตมปี สิกขาปทํ กุปฺเปยฺย
อसारภาวํ คจฺเญยฺย ฯ

สเจ ปน อชฌาจารย์วีกกนเต ปุคฺคเล
สตีปี ปฏิพาหนตถาย สิกขาปทํ **น อปณญา-**
ปยิสส, เอวํ สตี มนุสฺสา อชฌาเยยฺย **กถํ หิ**
นาม สมโณ โคตโม สาวเกสุ ฐุํ นิกฺขิปีสสตี,
เตน ตสฺส สาวกา ยถารุจิยา ปาปกมฺมํ
กโรนฺตา วิจฺรณตีติ ฯ

ยว จ มูลปณตฺติ ปณตฺตา, **สว เจ**
ปจฺฉา สีลลภาเวน วา วีกกมโทสํ อวาริตุํ
อปฺโปหนกาภาเวน วา ปากฺกา โหติ, เอวํ สตี
ภควา ตสฺสา ทฬฺหิกรณตถาย การณานุรูป
อุตฺตริ อนุปณตฺตี ปณญาเปติ,

โน เจ, **สา** มูลปณตฺติ **จปลา เจว**
อสทฺเธยฺยาเยว จ ขาตา โหติ ฯ

ถ้าปรากฏว่าตึงเครียดเกินไป ย่อมทรง
อนุบัญญัติผ่อนลงมาพอควรแก่การณ์ เพื่อ
ตรัสปรับปรุว่าทวาทว่า พระองค์ขาดพระ
เมตตา.

อนึ่ง ในการทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น ๆ
เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นปรากฏแล้ว โปรดให้ประชุม
ภิกษุทั้งหลาย เพื่อเป็นการหลักฐานแลปิด
ช่องที่จะคัดค้านในภายหลัง

ให้เรียกตัวผู้กระทำผิดมาในท่ามกลาง
ประชุมภิกษุแล้ว ทรงซักถามตามระเบียบ
การอันชอบ เป็นอันเปิดโอกาสให้จำเลยแก้
คดีได้เต็มที่

เมื่อผู้ผิดรับสารภาพเองแล้ว จึงตรัส
ตำหนิชี้โทษในการประพฤตินั้นแล้ว จึง
ทรงบัญญัติห้ามมิให้ทำต่อไป.

กลางข้อที่ควรจะต้องเลือกถือเอากฎหมาย
บ้านเมืองเป็นหลัก ตรัสถามผู้อื่นซึ่งเป็นผู้รู้
กฎหมายก่อน จึงทรงบัญญัติอนุโลมตามนั้น
ก็มี

ด้วยว่า แม้จะทรงทราบ (ประมาณ
อาหาร) อยู่แล้ว แต่ตรัสถามอย่างนั้นก่อน
ก็เพื่อให้ปรากฏว่า มิได้เอาพระองค์เป็นใหญ่
ทรงบัญญัติอะไร ๆ *หาหลักเกณฑ์มิได้* อาศัย
ภิกษุรูปนั้นซึ่งเคยเป็นเจ้าหน้าที่โดยตรงอยู่
แล้วเป็นหลัก ก็หมดข้อค้านตั้ง.

สเจ ปเนสา มุลปณตติ ปจฉา อติ-
คาฬหาภาเวน ปากฎา โหติ, สมโณ โคตโม
เมตตารหิโต โหติติ ปรปวาทํ อุปจฉินทิตุ
ตํ มุลปณตติ สถิลํ กตวา อนุปณตติ
ปณญาเปติ ฯ

อปิจ โส ภควา ตานิ ตานิ สิกขาปทานิ
ปณญาเปนโต นิทานปรณณ อุปปนเน สกขิ-
ภาวตถาย เจว ปจฉา ปฏิกโกสนนตารนิเสธ-
นตถาย จ ภิกขุสงฆ์ สนนินาเตตวา

ตํ กตาปราธํ ภิกขุ ปกโกสาเปตวา ธมมิเกน
วิธีนา ภิกขุสงฆมชเณ ตํ ปฏิปจฉิ ฯ เอวรูป
เหตํ อตตโน ยาวตถํ การณา การณ
ทสเสตุ จุติตกสส โอกาสทานํ โหติ ฯ

สเจ หิ โส *สกาปราธํ สมปฏิจเจยเย,*
อนนภิรียาเยน ตํ วิครหิตวา ตาทิสาย
อติจริยาย โทสํ ทสเสตวา आयตี ตาทิสา-
ปราธกรณํ อวาริตุํ สิกขาปทํ ปณญาเปสิ ฯ

ตํ อตถิเยว ยงกิลยจิ ฐฏฐนิตี ปทฏฐานํ
กตวา ปณญาเปตพพํ สิกขาปทํ ปเคว ฐฏฐ-
นิตโกวิทํ ปุจฉิตวา ตทนุโลเมน ปณตตํ ฯ

กิลยจาปี ปุเรตรเมว ตํ อวหารมตตํ
ชานาติ, ปเคว ปน “นายํ อตตาทิปปเตยโย
หุตวา *ววุจจารหิตํ* กิลยจิ ปณญาเปตติติ เอว
ปากฎิกรณตถาย ตถา ปุจฉิ ฯ เอว สติ ตสส
ภควโต ตํ โวหาริกปพพํ ภิกขุ ววุจจาภาเวน
ปฏิจจ ปฏิกโกสนนํ นตติ ฯ

สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้
มีพระมหากรุณาเป็นวิหารธรรมอยู่เป็นนิตย-
กาล แต่เพราะทรงประดิษฐานอยู่ในการณ-
วสีตาคณมนั่นคง

เมื่ออำนาจแห่งเหตุบังบังคับ **จำต้อง**
ลงโทษไล่ขจัดศัตรูคนผู้กระทำผิดสถานใด ก็
ยอมทรงกระทำไปตามควรแก่โทษานุโทษ

มิใช่แต่จะทรงพระกรุณาโปรดเสียทุก
กาลสถาน จนไม่สำเร็จประโยชน์ หรือซ้ำกลับ
เป็นโทษ เพราะกรุณาอันไม่ชอบด้วยธรรมิก
อุบาย ก็เป็นได้.

จริงอยู่ ผู้ทำผิดควรข่มขี่ปราบปรามก็
ต้องนิเคราะห์ ผู้ทำชอบควรเชิดชูยกย่องก็
ต้องปเคราะห์ ให้เหมาะแก่การณ์

ไม่เช่นนั้นผู้ทำผิดก็จะได้สำนึกแล
จะอีกเหิมทำผิดยิ่งขึ้น

ฝ่ายผู้ทำดีก็ย่อมจะ**ไม่มี**แก้ไขที่จะทำ
ต่อไป

ในส่วนนิเคราะห์ พึงสาธกด้วยเรื่อง
ทรงประณามพวกรัทธิเจ้าถิ่นแลอาคันตุกะ
มารูป ผู้ต้อนรับปราศรัยกันแลเก็บบาตร
จีวร ทำเสียงอีกทีก็มากใกล้ที่ประทับ ใน
นิทานแห่งจตุมสูตร

สมมาสมพุทโธ หิ กิณจาปี กรุณาวีหารี
โหติ, การณวลิกตาย ปน ปติภูจิตตดา

โย สิกขาปทํ วิติกกมตี ตสส
อาปตติอาโรปนาทิกเสสุ สงฆนาสนาปริโย-
सानesu กมเมสุ ยาทีสิ กาทพฺพํ โหติ ตาทีสิ
การณวเสน โทसानุรูปํ กโรติ,

น ปน สพฺพตฺถ สพฺพทา กรุณายตี ยาว
อนตฺตสารถนา, จานํ โข ปเนตํ วิชชตี ยํ
อธมมิกาย กรุณาย โทโส ภเวยฺย ฯ

โย หิ ปญฺญตฺตี วิติกกมตี นิคฺคหารโห
โหติ, โส นิคฺคหิตพฺโพ โหติ ฯ โย ปน สุญฺญ
ปญฺญตฺตสิกขาปทานิ รกฺขตี ปคฺคหารโห โหติ,
โส การณานุรูปํ ปคฺคหิตพฺโพ ฯ

โน เจ นิคฺคหารทํ น นิคฺคณฺเหยฺย วา
ปคฺคหารทํ น ปคฺคณฺเหยฺย วา, เอวํ สตี
ปญฺญตฺตี วิติกกมฺนโต สตี น ปฏฺฐิณฺเวยฺย, สุโร
หุตฺวา อุตฺตริ วิติกกเมยฺย,

สุญฺญ ปญฺญตฺตสิกขาปทานิ รกฺขณโตปิ
อายตี รกฺขิตุกมฺยตาณฺทํ น อุปฺปาเทยฺย ฯ

นิคฺคโห ปน จาตุมฺมสุตฺตนิทานเ นวาสิก-
กิกฺขุณํ จ อาวาสิกกิกฺขุณํ จ กตปณามวตฺตนา
สาธตพฺโพ ฯ เต กิร อาคนฺตูกา ภิกฺขุ
เนวาสิเกหิ ภิกฺขุหิ สหฺวี ปฏฺฐิสฺมโมทมานา
ปตฺตจีวรานิ ปฏฺฐิสามยมานา ภควโต วสนฺภู-
จาเน อุจฺจาสทฺทา มหาสทฺทา อเหสุ ฯ

การที่ภิกษุพวกนั้นทำเสียงอีกทีก็ใกล้ที่
ประทับเป็นการขาดการระแเลเสียสมณสาธูป

ถ้าจะไม่ทรงนิเคราะห์เสียบ้าง ต่อไป
จะเป็นอุปสรรคแก่การปกครอง

เพราะว่าจนชั้นพระบรมศาสดา เธอทั้งหลาย
ยังไม่ยำเกรงแล้วจะยำเกรงใคร ทั้งเสีย
สมณสาธูป ไม่เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาเลื่อมใส
ของผู้ได้เห็นได้ยินทั้งหลาย เสื่อมผลทาง
อนุศาสน์บารมีอีกด้วยแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึง
ต้องทรงประณาม

เรื่องนี้ (พระทักขพมัลลบุตรถูกใส่ความ)
ถ้าพระองค์ไม่โปรดให้นิเคราะห์เสีย คฤหัสถ์
ชนผู้เป็นพาล ก็จะต้องเห็นพวกภิกษุเป็นผู้
อันตนจะพึงพวกภิกษุเป็นผู้อันตนจะพึงรุกร
รานได้ตามอำเภอใจ

ภิกษุทั้งหลายแม้หาความผิดมิได้ ก็จะต้อง
เสื่อมเสียเดือดร้อนอยู่ร่ำไป แลชื่อว่าไม่
ทรงคุ้มครองสหธรรมิกบริษัทซึ่งนับเป็นอันโต
ชน *ปล่อยให้คนภายนอกข่มเหงเปล่า ๆ*
ปลี ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงต้องโปรดให้นิเคราะห์
ไว้เป็นเยี่ยงอย่าง.

แต่นิเคราะห์ทั้งสองวิธีนี้ เมื่อผู้ถูก
นิเคราะห์ รู้สำนึกกลับทำดี ก็โปรดให้ระงับ

คือถอนประณาม แลทำพิธีหยาบยาตร
ไม่เช่นนั้น จะกลับเป็นการอาฆาตมาดร้ายต่อกันไป

ตาทิสา หิ เตสํ กิริยา สตุริ อคารโว
เจว สมณสาธูปาภาโว จ โหติ ฯ

สเจ ภควา เตสํ นิคฺคหํ น กรียย, ปจฺฉา
ภาเค สงฺฆปริหารสฺส อุปสฺสโก ภวติ ฯ

กสฺมา ฯ เต หิ สตุริปิ อคารวา วา
โหนติ อปฺปติสฺสา, เอวํ เต กสมิณฺหิ จิตฺตีการํ
กโรนฺติ ฯ เตสํ กิริยา สมณสาธูปหริตา เจว
ปสฺสนตานมฺปิ สุนฺนตานมฺปิ สทฺธาปสาท-
อปฺปติฏฺฐานภูตา จ โหติ ฌมฺมานุสาสโน-
ปายสฺส จ ผลํ หาเปติ, อิมินา การณเณ เตสํ
ปณฺาโม กาทพฺโพ โหติ ฯ

สเจ เหตุถ นิคฺคโห อกโธ ภเวยฺย,
ปจฺฉากาเล พาลภูตา ชนา ภิกฺขุณํ ยถากามํ
อปฺสาเทตพฺพภาวํ มณฺยณฺติ,

เอวํ สนฺเต ภิกฺขุ นิสฺสโสภาปิ หุตฺวา
ปฺราภวํ เจว กุกฺกัจจํ จ อาปชฺชนฺติ, ภควาปิ
พาทิสฺสเน ภิกฺขุ สุเชน ปสฺยท การาเปฺนฺโต
อนฺโตชนภูตํ สหธมฺมิกปริสํ น โคเปติ นาม ฯ
เตน ภควา นิสฺสสนรูปํ ภวิตฺถํ นิคฺคหํ กเรสิ ฯ

อิเม ปน เทว นิคฺคหา, ยทา ลหฺธนนิคฺคโห
สตี ปณฺีลภิตฺวา ปณฺีรูปํ กโรติ, ตทา วุปฺสเมตฺถํ
อนฺนญฺยาตา โหนติ ฯ

กถํ ฯ ปณฺาโม อุทฺธริตพฺโพ เจว ปตฺตฺก-
กฺขชนกมฺมํ จ กาทพฺพํ ฯ โน เจ กรียย, ตํ
ปตฺตนิกฺกฺขชนกมฺมํ อณฺณมณฺณสฺส อาฆาต-
วตฺถุภูตํ ชายติ ฯ

ในส่วนปักคหะ พึงเห็นเช่นทรงตั้งพระ
สาวกผู้เยี่ยมในคุณสมบัตินั้น ๆ ไว้ในเอต-
ทัคคสถานตามควรแก่เหตุ

ที่ทรงยกย่องเป็นพิเศษในกลางคราวก็มี
แต่ทรงระวางมิให้มีมลทินในข้อนี้ตลอดไป ก็
ด้วยทรงตั้งอยู่ในการณวลีกตา

แต่พระอานนท์เป็นทั้งพระญาติใกล้ชิด
เป็นทั้งอุปัฏฐากที่สนิท ถ้าพระองค์จะทรงชี้
ตัวพหูสูตเอง อย่างไรก็คงไม่พ้นปรปฐวาหา
มุโขโลกนะ จึงทรงส่งภาระนั้นให้เป็นหน้าที่
แห่งสงฆ์ซึ่งเป็นกลาง.

พึงเห็นในการที่ทรงเลือกสถานที่ที่จะ
ปรินิพพาน พระองค์ทรงทราบตระหนักอยู่ว่า
เมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว พระ
สารีริกธาตุของพระองค์จักเป็นสิ่งมีค่ามาก
ที่พุทธศาสนิกชนประสงค์แลหวงแหนกัน
อย่างยิ่ง

ถ้าพระองค์จะเสด็จปรินิพพานในนคร
ใหญ่ ที่เจ้าผู้ครองนครนั้นมีแสนยานุภาพมาก

หากเจ้าผู้ครองนครนั้นจะเกลียดกันพระ
สารีริกธาตุไว้ ไม่เฉลี่ยแบ่งปันกันให้เจ้านคร
อื่น ๆ พระสารีริกธาตุก็จักไม่แพร่หลายไป
ให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมากได้

ครั้นเจ้านครอื่น ๆ มาขอแบ่งส่วนพระ
สารีริกธาตุ หากเจ้าผู้ครองนครนั้นไว้อำนาจ
ไม่ยอมแบ่งให้ ก็จักเกิดสงครามใหญ่ช่วงชิง
เป็นสัมประหารกันขึ้นในโลก

ปักคหะ ปณัตติ นิทสสนภาเวน ทฎฐพพํ ยํ
ภควา ตํคฺคณฺเห อคฺคณฺเต สาวเก การณา-
นฺรูเปสุ เอตทคฺคณฺจาเนสุ จเปสิ ฯ

ภควตา หิ กทาจิ วิเสสโต ปวตฺติตปคฺคโห
อตุถิเยว, เอตถ ปน การณวลีกตยา ปติฏฺเฐ-
ตตฺตา สาทตํ ปวตฺตพพมลํ นิวาเรตุํ อปฺปมตฺโต
โหติ ฯ

ยสฺมา ปน เถโร พุทฺธสฺส สมพฺพุตฺถาติ
เจว โหติ วลลภอุปฺภวโก จ, สเจ ภควา สยํ
พหุสฺสตุํ อทสฺสยิสฺส, เอวํ สติ มุขโลกนญฺจาเยติ
ปรปฐวาหา น มุจฺจิสฺส, ตสฺมา พหุสฺสตุสฺส
ทสฺสนํ มชฺฌตฺตสฺส สงฺฆสฺส ภาริ อกาสิ ฯ

นิทสฺสนํ เจตถ ปรีนิพฺพานญฺจานสฺส
อุจฺฉิณฺณํ ทฎฐพพํ ฯ โส หิ ภควา เอวํ ชานาติ-
เยว “มยํ ปรีนิพฺพุตสฺส สรีรสฺส ธาตุโย
อนคฺฆา ภวิสฺสนฺติ ยา พุทฺธสาสนิกเห
อภิปตฺติตา เจว ปรีคฺคหิตา จาติ ฯ

ตสฺมา หิ เจ มหาเสนสฺส มหานุภาวสฺส
รณฺโณ มหานคร ปรีนิพฺพายิสฺส,

ยทิ โส ภควโต สารีริกธาตุโย อวาริตฺวา
น อญฺเณสํ นคริสฺสรานํ วิภจิตฺวา อทสฺส,
สารีริกธาตุโย น พหุชฺชนานํ หิตํ สุขํ สาเรตุํ
วิทถารยิสฺสสุ;

อปิจ อญฺเณ นคริสฺสรา อาคนฺตฺวา
ภควโต ธาตุโย ยาเจยฺยํ, สเจ โส ราชา มหา-
นครินฺโท พลํ ทสฺเสตฺวา น อทสฺส, โลเก
สมปหารญฺโต มหาสงฺคาโม อุปฺปชฺชิสฺส,

แม้ว่าการฉกฉวยพระศัพจะไม่มโหฬาร
แลพระพระสารีริกธาตุจักไม่แพร่หลาย
ไพศาลก็ตามที

แต่ซึ่งโลกจะมาฆ่าฟันกันปนปี เพราะอัฐิ
ของพระองค์เป็นเหตุนั้นไม่ดีไม่งามเลย

พระอัฐิธาตุนั้นควรบูชาด้วยดอกธูปเทียน
ขวลา จะกลายเป็นบูชากันด้วยศัสตราวุธ
ควรจะโสรจสรงประพรมด้วยน้ำหอม จะ
กลายเป็นอาบย้อมกันด้วยโลหิต

ปวงบัณฑิตในภายหลัง ก็จักพากันตั้ง
ตำหนิติเตียนไม่รู้แล้วว่า เสียแรงยกพระองค์
เป็นพระสัพพัญญู แต่จะรู้สึกนึกว่าอัฐิของ
พระองค์จะอาบโลหิตก็หาไม่ เมื่อยังมีชีวิตอยู่
สารพัดรู้สารพัดดี สิ้นชีวิตแล้ว ทำให้โลก
เดือดร้อนเห็นปานนี้ไม่ควรเลย

ด้วยเหตุฉะนี้ จึงอุตสาหะเสด็จไปปริ-
นิพพาน ณ กุสินารานครน้อยซึ่งทรงพิจารณา
คาดเห็นว่า โทษทั้งปวงนั้นจะไม่เกิดมีเป็นแน่

วันต่อมา (พระเจ้าปเสนทิโกศล) มีราช
กิจ เป็นเหตุให้เสด็จออกช้ากว่าที่เคยถึง ๓
วันติด ๆ กัน

ก็ธรรมเนียมในราชตระกูลนั้น เมื่อมิได้
มีราชาณัติ ใคร ๆ ย่อมไม่อาจจัดทำอะไรได้
เพียงแต่ปูลาดอาสนะแล้วนิมนต์ภิกษุให้นั่ง ก็
ไม่มีใครกล้าทำ

ภิกษุทั้งหลายจำต้องยืนคอย ที่ทนยืน
อยู่ไม่ไหว กลับไปเสียหลายรูป

กิญจาปี ขุททกนครเก ภควโต สรรีรช-
ฉาปนํ นาติมหนฺตํ โหติ, น จ สารีริกธาตุโย
วิตถาริตา โหนติ,

น ปน สารุเวยเวตฺติ ยํ พหุ ชนา สารีริก-
ธาตุนิทานา อญฺญมญฺญํ สมฺปหริตฺวา วินาสํ
ปาปุนฺนติ,

เอวํ สนฺเต ปุพฺผทีปาทิสกฺกาเรหิ ปุเชตพฺพ-
ภูตา ภควโต สารีริกธาตุโย อาวุธเหติ ปุชิตา
ชาตา ภเวยฺยํ, สุคนฺโธทเกหิ ปริปิเสยฺยิตพฺพ-
ภูตา โลหิตฺเตน รณชิตา ชาตา ภเวยฺยํ,

ปจฺฉิมา จ ปณฺธิตา นิรฺนตฺรํ ครหฺเมยฺยํ,
“อโห วต พุทฺโธ ภควา สพฺพญฺญเยว โหติ, เนว
ปน อนาคเต อตฺตโน สารีริกธาตุโน โลหิต-
มกฺขิตถาวํ ชานาติ, โส หิ ชีวมาโน สพฺพญฺญ
โหติ สพฺพวิทู, ปรินิพฺพุโต ปน โลกํ เอวรूपิ
ปริตฺตาปี ปาเปติ, อนนฺนจฺฉวิกเมตฺตนฺติ ฯ

เตน ภควา มหุสฺสาเหน ขุททกนครกํ
กุสินารํ คนฺตฺวา ตตฺถ ปรินิพฺพายิ ยํ สมฺมุ-
ปสฺสตี “นูน มยฺหํ อิมสฺมि นฺคเร ปรินิพฺพาน-
การณา โทสา น ภวิสฺสนฺตีติ ฯ

ตโต อญฺญทิวเส ราชกิจจํ อุปปนฺนํ โหติ,
ตํ นิสฺสาย โส วิกฺขิตฺโต ตโย ทิวเส อนนฺตริกํ
ปปฺพจํ อกาสิ ฯ

ราชกุเล จ นาม เกจิ อนาณตฺตา กิญจิ
กาตุํ น ลภนฺติ, อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา
ภิกฺขุ นิสีทาเปตฺวา ปริเวสนามตฺตมปี น สกฺกา
กาตุํ ฯ

ภิกฺขุหิ อาคเมตฺวา จาตพฺพํ โหติ ฯ พหุ ปน
จาตุํ อสฺสโกณฺตา ปกฺกมียํ ฯ

จึงจะดีไม่มีโทษ คือ ท่านเป็นผู้อันพระองค์ไว้วางพระหฤทัย มอบภาระอันนี้ให้แล้ว ท่านต้องพยายามเซ็นภาระอันนั้นให้ตลอดไปด้วยดี อย่าให้เสียที่ที่ทรงไว้วางพระหฤทัย ถ้าไม่เช่นนั้น ตนก็จะได้รับโทษเสียหาย ทั้งจะเป็นข้อระคายกระเทือนถึงพระบาทบุคคลอีกด้วย (แปลความหมายได้สองนัย)

อนึ่ง การที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จออกข้าแลต้องยืนคอย นี่ก็เหตุหนึ่ง

แต่ว่าอำนาจแห่งข้อเหตุนี้ ยังไม่พอที่จะให้กลับเสียได้โดยปราศจากทางเสียหาย

เพราะว่าแม้เสด็จออกข้า ก็ยังไม่ล่าจนถึงล่วงเลยโภชนกาล แลแม้ต้องยืนคอยนาน ก็ยังไม่เนิ่นจนเกินกว่าที่จะทนได้

อนึ่ง การรักษาศรัทธาปสาทะอันเป็นมูลแห่งกุศลสมบัติของทายก ย่อมเป็นหน้าที่ของปฎิคาหกทั้งหลาย

ความเหนื่อยยาก ลำบากกายเมื่อเทียบกับความเสียหายอันจะเกิด เพราะความทำไม่สมควรนั้นแล้ว ก็เป็นการมีประมาณน้อย

เอตถ จ วุฑฺฒิเยว โหติ, โน ปริหานิ ฯ
กถํ ฯ โส หิ อานนทตเถโร สตถารา วิสสาเสน นิยาติตภาโร โหติ ฯ โส ภาโร เตน อปนตวา สฺมฺมจฺญํ นินฺนํ ปาเปตพฺโพ โหติ, สตถุ วิสสาสน น นาสะยฺย, โน เจ ตถา สียา, อตตปิ ปริหานี ปาปุณเณยฺย, ตถจฺจ โทสํ สตถุ อูปปาเทยฺย ฯ

(ราชา ยสมมี ปุคฺคเล วิสสฺสโต หุตว ยงฺกณฺจิ ภาโร การติ, เตน โส ภาโร อปนตวา สฺมฺมจฺญํ นินฺนํ ปาเปตพฺโพ โหติ, รณฺโณ วิสสาสน น นาสะยฺย, โน เจ ตถา สียา, อตตปิ อนตถํ ปาปุณเณยฺย ตถจฺจ รณฺโณ โรสมฺมลํ ภเวยฺย ฯ)

ยมฺปิ ราชา ปเสนทิโกสโล ปปญฺจํ กโรติ, ยถจฺจ ภิกฺขุ อาคมมานา ติฏฺฐนฺติ, ตทฺถกมฺมการณํ โหติ,

อิมสฺส ปน การณสฺส วโส ภิกฺขุ อนตถา-
ภาเวน นินฺนํเตตฺถํ นปฺปิโหติ ฯ

กิตฺตจาปิ หิ ราชา ปปญฺจํ กโรติ, น ปน ยาว โภชนกาลา จิรายติ, ภิกฺขุปี จิรํ อาคม-
มานา ติฏฺฐนฺติ, น ปน ขนฺติพลาตีตํ ที่มฺกาลํ ติฏฺฐนฺติ ฯ

อปิจ ทายกานํ กุสลสมฺปทามูลภูตสฺส สทฺธปสาทสฺส อนุรทฺทกมฺม ปฏิกฺคาหกานํ กิจฺจํเยว โหติ ฯ

ภิกฺขุณฺํ กายกิลมสฺส อยุตฺตกรณโต อูปปชฺชมานเกน อนตเถน สทฺธี สํสนฺทเน สนฺเต กาลกิลมโถ อูปปมตฺโต ว โหติ ฯ

ในการรับคนเข้าทำเป็นบรรพชิตบริษัท
กล่าวคือรับกุลบุตรผู้มีศรัทธาปรารถนาจะ
บวชให้ได้บรรพชาอุปสมบท ครั้งแรกสมเด็จพระ
พระสุคต ก็ทรงรับด้วยพระองค์เองด้วยวิธี
เอหิภิกขุอุปสัมปทา

อันวิธีการเผยแผ่คำสอน มิใช่แต่จะมุ่ง
ปลูกความนิยมในทางโอวาทเท่านั้น ต้องผ่อน
ผันให้ความสะดวกในการปฏิบัติด้วย

ไม่เช่นนั้น กุลบุตรทั้งหลายซึ่งแม้มี
ศรัทธา ก็จะมีอดทนระอาใจว่า เพียงแต่
จะรู้ตามก็ยากอยู่แล้ว ยิ่งยากในอันจะปฏิบัติ
ตามอีกเล่า

อีกประการหนึ่ง การฝึกฝนศิษย์ให้รอบ
รู้ จนเป็นผู้สามารถในกิจการ อาจบริหารหมู่
คณะ ทำกรณียะแทนตนได้ ย่อมเป็นกิจซึ่ง
อาจารย์ผู้เห็นการณ์ไกลไม่ละเลย

ด้วยอำนาจแห่งเหตุนี้ จึงประทานพระ
พุทธานุญาตให้พระสาวกเหล่านั้นรับกุลบุตร
ให้บวชได้ ด้วยวิธีที่ให้กุลบุตรนั้นแปลง วาจา
ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ซึ่งเรียกว่า สรรณคม-
นุอุปสัมปทา

ก็สำเร็จเป็นอุบายแผ่พระศาสนาได้เห็น
แพร่หลายรวดเร็ว

ธมมวินเย หิ ปพฺพชิตุกาเม กุลปุตฺเต
วิจินิตฺวา ปพฺพาเซตฺถํ วา อุปสมปาเทตฺถํ วา
ปฏิกุคาโห เอวํ เวทิตพฺโพ ฯ ปรมโพธิกาเล
พุทฺโธ ภควา, โย กุลปุตฺโต สทฺโธ ธมมวินเย
ปพฺพชิตุกาโม โหติ, ตํ สยเมว ปฏิกุคเหตฺวา
อุปสมปาเทสิ ฯ สา เอหิภิกขุอุปสมปทาติ
วุจฺจติ ฯ

สาสนธมมวิทถารณํ หิ น เกวลํ สทฺธํ
อุปาเทตฺถํ โอวาทวเสน ปวตฺเตตพฺพํ อถโช
ปฏิปตฺติกาเลปิ สุขํ อุปาเทตฺถํ สิกฺขิ สทฺธวา
ปวตฺเตตพฺพํ,

โน เจ, เต กุลปุตฺตา สทฺธาสมปนฺนา
หุตฺวาปิ อญฺญิเยยฺยํ หราเยยฺยํ “สาสนธมมสฺส
หิ อนฺุโพธมตฺตมปิ ทุกฺกัโรหิติ ก็การณา ปนสฺส
อนฺุปฏิปตฺติ ปุณฺปิ ทุกฺกกราติ ฯ

อปิจ ทิฆมสฺสสิหิ อาจริเยหิ, ยาว อตฺตโน
สิสฺสา กิจฺเจสุ ปฏฺวิลา หุตฺวา คณํ ปริหริตฺถํ
กรณียานิ กาตุญฺจ สกโกณฺติ ตาว เตสํ
สิกฺขาปนกิจจํ อวิชหิตฺเตว โหติ ฯ

อิมินา การณวเสน พุทฺโธ สาวกานํ
กุลปุตฺตํ ปฏิกุคเหตฺวา “พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิติ-
อาทินา วจีเกเทน อุปสมปาเทตฺถํ อนฺุญญาสิ ฯ
อยํ ติสรณคฺคณฺุอุปสมปทาติ วุจฺจติ ฯ

อิมินา อุปาเยน สาสนธมมสฺส วิทถารณํ
ชิปปิเยว ปวตฺตํ ฯ

แต่วิธียังสำเร็จด้วยอำนาจบุคคล เมื่อ
สาวกมณฑลยังไม่แพร่หลาย การควบคุม
และรับผิดชอบ ยังเป็นภาระน้อย จะปล่อยให้
เป็นภาระของเอกชนอยู่ก่อน ก็ชอบแก่กาละ

แต่เมื่อมีพระสาวกมากขึ้นแล้ว การ
ควบคุมและรับผิดชอบ ย่อมเป็นภาระใหญ่ จะ
คงให้เป็นการเอกชนไปไม่ชอบแก่เหตุ

จริงอยู่ การกระทำด้วยอำนาจความ
คิดเห็นแห่งเอกชน ย่อมมีทางผิดพลาดได้
ง่ายด้วยเหลือหลอหลงตาล้นใจ

ยิ่งเป็นผู้หย่อนปรีชาสามารถ หรือซ้ำยัง
เป็นทาสแห่งกิเลส ก็ยิ่งจะมีผิดมากกว่าถูก

แม้จะว่าในทางเป็นหลักฐานมั่นคงเล่า
สองหูสองตาใจเดียวที่ไหนจะรู้หลายหู
หลายตามากใจได้

พระศาสนานี้จะมั่นคงยั่งยืนไป มิใช่ด้วย
อำนาจบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเป็นแน่แท้ แต่จะเป็น
ไปได้ก็ด้วยอำนาจพระสาวกทั้งมวล

(สมเด็จพระบรมพิตร) แม้ทรงได้รับบรม
ราชาภิเษก มีอาชญาสิทธิ์ได้อิสระภาพเต็ม
เปี่ยมในพระราชอาณาเขต ก็มีได้ทรงถือข้อ
นั้นมาเป็นเหตุทรงประพฤติดำตามอำเภอพระ
หฤทัยให้นอกเหนือความสมควรไป

อิหม่บน ปุ่คคฺลวเสน สมิตฺธิ์ อาปชฺชติ ฯ
สาวกานํ ทิ อปฺปกกาละ เตสํ ปริปาลนธฺรณ-
ธารตํ กิจจํ น มหาภโร โหติ, ตทา ยํ ตํ กิจจํ
ปุ่คฺคฺลิกภารภาเวน อาทิมฺหิ ปวตฺตาเปตพฺพํ ตํ
กาลานูรูปํ โหติ ฯ

ยทา ปน สาวกา พหุภาเยว โหนติ เตสํ
ปริปาลนาทิกิจจํ มหาภโร โหติ ตทา ตสฺส
กิจจสฺส ปุ่ริมกาละ วีย ปุ่คฺคฺลิกภารภาเวน
ปวิตฺตาปนํ การณานูรูปํ น โหติ ฯ

ปุ่คฺคฺลิกทสฺสนวเสน ทิ กิจฺจานํ กรณํ
เตสํ นานปฺปกาเรน ปวตฺตภาวโต สุเขน
วิรุทฺธิ์ คจฺฉติ ฯ

สเจ ตํ ทสฺสนํ สติธฺตสํมตฺถียสฺส วา กิเลส-
ทาสญฺตสฺส วา ปุ่คฺคฺลสฺส วิตกฺโก ภเวยฺย, ตสฺส
วิรุทฺธิ์ ภยฺโยโส มตฺตตาย ภวติ ฯ

ถถ นาม ทพฺพนิธานภาเวน อตฺถ-
กถาย สติ ทฺวิกณฺณทฺวินตตเอกททิกสฺส
ปุ่คฺคฺลสฺส ทสฺสนํ พหุภณฺณพฺพเนตตพฺพ-
ททิกานํ ปุ่คฺคฺลนํ ทสฺสเนหิ สทฺธิ์ สมภาวํ
อุปคฺคฺนตํ สกฺกญฺเยยฺย ฯ

ตถาเยว พุทฺธสาสนสฺส จิรปฺปติฏฺฐาปน-
กิจจํปิ โหติ ฯ อวสสํเยว พุทฺธสาสนสฺส
จิรญฺจิตฺติ ยสฺส กสฺสจํ วเสน น ปวตฺตติ, สพฺเพสํ
ปน สาวกานํเยว วเสน ปวตฺตติ ฯ

ลทฺธราชาภิเสโก หุตฺวา อาณกฺเขตตมฺหิ
ปริปฺขุนเอกาทิปจฺจอิสฺสรภาวสมายุโตปิ โหติ,
น ปน ตาทิสํ ภาวํ การณภาเวน คเหตุวา
ยถารุจิยา ปฏฺฐิตาวิรุทฺธานิ ราชกิจฺจานิ
ปฏฺฐิปชฺชติ,

พระราชกำหนดแลัทธิธรรมเนียมแบบ
แผนของเก่านั้น ๆ อันยังไม่ล่วงสมัยแลที่ยัง
มิได้พิสูจน์สถานไร ก็ทรงสำเหนียกแล
อนุวัตน์ไปไม่ทรงลบล้าง

ส่วนที่ล่วงสมัย แลที่พิสูจน์ว่า ไม่เป็น
สาระแล้ว ก็ทรงเลิกถอนแก้ไขเปลี่ยนแปลง
ไปตามรูปการ

ยา หิ ปุราณภูตา ราชาณาปิ จาริตตานปิ
เนตติโยปิ เนว สมยาตีตา น ยถาภูจจ
อุปปริกขิตา โหนติ, ตา สมนา สมานุสสติ
เจว อนุวตตติ จ, น สมุจฉินทติเยว ฯ

ยา ปน สมยาตีตา เจว อสารภาเวน
อุปปริกขิตา จ โหนติ, ตา การณานุรูป
สมุจฉินทติปิ สัสเสตติปิ ปวิวตเตตติปิ ฯ

ขันติ พ.ศ.๒๔๗๖ (น.๓๔๐-๓๔๓)

ขันติ นั้น คือความอดกลั้นต่อวัตถุไม่เป็น
ที่พึงใจอันมาถึงเฉพาะหน้า

อันคนผู้เนื่องในหมู่ต่างคนต่างชื่อตรงต่อ
กันยอมรักษาไมตรีอยู่ได้ ถ้าคิดคดต่อกันขึ้น
เมื่อใด ไมตรีย่อมแตกเมื่อนั้น.

คนมีใจร้าย มักโกรธง่าย ข่มใจไว้มิอยู่
มักทำหุนหัน ไม่รู้จักยัง มักเป็นคนทำให้ไมตรี
แตก

ถ้ามีอุบายข่มใจ ก็จะได้ห้ามความหุนหัน
นั้นเสีย.

แม้ผู้หนึ่งทำกำเริบด้วยความหุนหัน
แต่อีกฝ่ายหนึ่งมีขันติอยู่ ก็รักษาไว้ได้

ถ้าไม่อดทนและทำตอบ ไมตรีก็จำแตก.

ขันตติ ปเนตถ ฯ ขันติ นาม สมปตตานัง
อมนาปวตถุณัง ขมนัง สหณัง ฯ

สงฆปริยาปนนา ขนา สเจ อญญมญญสส
อุชุกา ภเวยฺย, เมตตี รกขิตุํ สกโกนติ ฯ ยทา
ปเนเต กุญฺฉจิตตา กุญฺฉปฏิปนฺนา โหนติ ตทา
เนสํ เมตติ ภิชฺชติ ฯ

โย ทุฏฺฐมน โกรโณ ทมฺนาปคโต อภฺขโม
อนธิวาสโก โหติ โส สหสา ภิชฺชติ กมฺมํ กโรติ
เมตติเกทโก จ โหติ ฯ

สเจ หิ โส ทเมน เจว ขนฺติยา จ สมนฺนาคโต
ภเวยฺย, ตํ สาหสิกกมฺมํ วิชฺชิตุํ สกโกติ ฯ

โย เยน เกณจิ มิตฺเตน สหสา อติวากฺยาทีหิ
อุปทฺทโต ภเวยฺย, โส จ อตฺตโน ขนฺตี
ปคฺคณฺเหยฺย, เตสํ ทวินํ เมตติ สนฺติภูตติ ฯ

สเจ โส อุปทฺทโต น ขนฺติโก สียา, ตสฺส
จ ตาหิสํ ปฏิกฺขเรยฺย, เตสํ เมตติ ภิชฺชติเยว ฯ

คนใจคับแคบมีปกติคิดเอาเปรียบผู้อื่น
ยอมผูกไมตรีไม่ยั่งยืนถึงไหน

ต่างมีใจเพื่อแผ่ถ้อยที่ถ้อยเกื้อกูลแก่กัน
ไมตรีจึงจะมั่นคง

โดยนัยนี้ วัตถุอันเป็นอารมณ์แห่งขันติ
นั้น คือ วาจาที่บุคคลกล่าวด้วยตั้งใจจะ
เสียดแทงหรือให้ร้าย แลกิจการที่เขาทำก้า
เกินหรือมุ่งอนัตตะต่อ

โสรัจจะ พ.ศ.๒๔๗๖ (น.๓๔๐-๓๔๓)

โสรัจจะนั้น แปรตามพยัญชนะว่า
ความยินดีในธรรมอันงาม แสดงโดยอรรถ
ได้แก่ ความสงบเสงี่ยม ความเข้มแข็ง

มีอาการจะพึงกำหนดรู้ ดังนี้
ไม่พอใจในที่จะวิวาทแก่งแย่งกับผู้อื่น

หากจะเกิดขึ้นก็หาทางระงับโดยอ่อน
โยน ตามแต่จะเป็นได้

เช่นแต่งคนกลางให้เป็นผู้เปรียบเทียบ
แลยอมทำตามคำของคนกลางนั้น.

สเจ หิ เอกคณปริยาปณนา ชนา มจฺจรีโน
อตฺตทตฺตปญฺญา สทฺตถปฺสุตา หุตฺวา ปฺรตฺถ-
ปฺริหานิกาเรณ สทฺตถํ คเวเสยฺยํ, เตสํ เมตฺติ น
จิรสฺเสว สนฺติภูจฺติ ฯ

สเจ ปน จาครตา หุตฺวา อญฺณมญฺณสฺส
หิตํ อาทเรณ กรียะยฺมํ, เตสํ เมตฺติ อทฺธิยา
โหติ จิรภูจฺติกา ฯ

อิมินา นเยน สมฺพปฺปลาปอพฺภกฺขาน-
กถิตา วาจา เจว อติกฺกมฺมอนตฺถกามํ กตฺถมมํ
เจว ตาย ชนฺติยา อารมฺมณฺวตฺถภูตานิ โหนฺติ

โสรัจจนฺติ เอตฺถ ฯ พยฺยชนฺโต หิ โสรัจจํ
นาม สุนฺทรมฺเมสุ รตฺสส ภาโว ฯ อตฺถโธ ปน
นิวาทวุตฺติตา เจว อสฺสาทฺยตฺตตา จ โสรัจจํ
นาม ฯ

ตสฺส ลกฺขณํ เอวํ ปรีณฺณาตพฺพํ ฯ

โสรัจจสมฺปนฺนา หิ อญฺเฬหิ สทฺธิ ภาณฺทณ-
กลหวิคฺคหวิวาทฺ กาตุํ น อิจฺจนฺติ ฯ

สเจ เตสฺสมญฺญตรํ อุปฺปชฺเชยฺย, ตํ วุปฺสเมตฺตุ
ยงฺกณฺจิ สุขุมํ อุปายํ ปโยเชนฺติ ฯ

นิทฺสสนํ เจตฺถ ทฺวญฺจพฺพํ ฯ

เอกํ มชฺฌวตฺตีฏฺฏํ ปณฺชิตปฺริสํ วินิจฺจนฺ-
การํ กตฺวา นิโยเชนฺติ, ตสฺส จ วินิจฺจนํ
อนุปฺปฏิปชฺชนฺติ ฯ

ครั้งสงครามแห่งเทวดาแลอสูรประชิดกันอยู่
ท้าวเวปจิตติอสูรินทร์ชวนท้าวเทวินท
ราธิราชให้แข่งเอาชนะกัน ในทางกล่าวภาษิต
โต้ตอบกันเป็นสงครามปาก

ท้าวสุขัมบดีทรงยอมตาม

พวกเทวดาแลพวกอสูรต่างเลือกตั้ง
ชุมนุมไว้เพื่อเป็นผู้ตัดสิน

พวกอสูรเคยอยู่ในชั้นดาวดึงส์มาก่อน
จึงให้ท้าวเวปจิตติเริ่มก่อน จอมอมรตรัสแก้

คำของท้าวเวปจิตตินั้นว่าควรใช้อำนาจ
ปราบคนพาล ฝ่ายท้าวโกสีย์ตรัสสรรเสริญ
ชั้นดิธรรม

ดังแสดงแล้วในหนหลัง โต้ตอบกันไปมา

ในที่สุดชุมนุมนั้นตัดสินว่า ภาษิตของ
ท้าวเวปจิตติเป็นเหตุจับทัณฑ์ศาสตร์
ประหัตประหารกัน ภาษิตของท้าวสักก-
เทวราช เป็นเหตุระงับความเบียดเบียน ให้
ท้าวเทวินทร์ชนะ ทั้งสองฝ่ายตั้งอยู่ในสโรจจะ
แสงหาทางสงบสงครามด้วยเลิกสัมประหาร
ฉะนี้.

ภูตบุพผิ เทवासुरสงคาโม สมบุพพยุโห อโหสิ ฯ

อลโข เวปจิตติ อสูรินโท สกโก เทวานมินโท
เอตทโวจ โหตุ เทวานมินท สุภาสิเตน ชโยติ ฯ

สกโกปิ เทวานมินโท เวปจิตติ อสูรินท
ตเถว อโวจ ฯ

เทวา จ อสุรา จ วินิจจยภณตถาย
ปาริสชเช ฐเปสฺสุ ฯ

ยสฺมา ปเนเตสุ อสุรา ตาวตีสกฺวเน
บุพฺพเทวา โหนติ ตสฺมา สกโก เทวานมินโท
เวปจิตติ อสูรินท ปจฺมํ ภณาเปสิ ฯ สกโก
เทวานมินโท ปจฺฉา อภาสิ ฯ

เตสุ เวปจิตติ อสูรินโท ภูเสน ทณฺเฑน
ธีโร พาลํ นิเสธเยติอาทิกํ กลํ อภาสิ ฯ สกโก
เทวานมินโท สทตฺถปฺรมา อตฺถา ขนฺตยา
ภิชฺชโย น วิชฺชติติอาทิกํ กลาหิ ขนฺติยา ปสฺสํ
อภาสิ ฯ

เต อญฺญมญฺญสฺส ปฏฺวิวาทํ อภาสิสฺสุฯ
ปฏฺวิวาทตฺโถ หิ ปุพฺเพ วุตตนโยเยว ฯ

ปฏฺวิวาทาวสานे पारिस्वचा वेपजित्तिना
असुरिनेन भासिता गला सत्त्वतावजरा
सत्त्वतावजरा होति सम्पहारय सत्वत्ति
सकुनेन पुन तेवानमिनेन भासिता गला
अत्त्वतावजरा अत्त्वतावजरा होति विहेसा-
वुपसमाय सत्वत्ति, सकुसस तेवानमिनेनस
सुभासितेन चโยति विनिज्जयि ओगसु ฯ इति
तेवा जेव असुरा ज सोरज्जे पटिगुजिता अญ-
मญ्जसस सम्पहारपज्जेतेन संकामवुपमावि-
कवेसन्ति ฯ

แม้ความพิพาทในระหว่างบุคคลก็ดี ในระหว่างประเทศก็ดี อันผู้มีเกี่ยวข้องหาทางปรองดองโดยเรียบร้อย เช่นตั้งอนุญาโตตุลาการ ก็จัดว่าระงับด้วยโสรัจจะธรรม.

อีกประการหนึ่ง มีเหตุจะต้องใช้อำนาจแต่หาทางผ่อนปรนที่จะไม่ต้องใช้ได้เพียงไรก่อน

เช่นมีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์ทำปัพพชาชนียกรรมขับภิกษุผู้ลามกจากอาวาส

ธรรมเนียมที่สงฆ์จะพึงห้ามภิกษุนั้น แต่โดยดีก่อนถึง ๓ ครั้ง ต่อไม่ฟังจึงสวดประกาศทำกรรมนั้น

หาทางปลอบจิตมิให้นึกถึงความที่ไม่ได้ตั้งใจ ว่าเป็นธรรมดา หรือมานึกถึงกัมมัสสกตา คือความที่สัตว์โลกมีกรรมเป็นของตน จำเสวยผลแห่งกรรมที่ทำนั้น

ปุคฺคฺลํ เจว ฐฏฺฐาณํ จ (อนตฺเร) วิวาโทปิ ภเวยฺย, เอตถ เจ โย โกจิ มชฺฌวตฺติ-ภูโต ปุคฺคฺโล มชฺฌญฺญวินิจฺจยททยกนฺนิโยชนา-ทินา อุปาเยน เต สมคฺเค กรเญยฺย ตณฺจ วิวาทํ วุปสเมยฺย, โส โสรัจฺเจนเยว วุปสมิโต นาม โหติ ฯ

อปิ จ อาณาย ปวตฺตาปนารมฺ ภารณํ ภเวยฺย, เอตถ ปน อาทิมฺหิ อาณาย อนาโรปนตถาย ยงฺกณฺจํ อุपाโย ปโยเชนติ, เอวํปิ ตํ โสรัจฺเจน วุปสมิโต นาม โหติ ฯ

ภควโต ปาปสมาจารสฺส ภิกฺขุโน ปพฺพชาชนียกมฺมํ กาคฺคํ อนุชาชนํ เอตถ นิสฺสนํ ฯ ตตฺตฺราโย สมมาวตฺตนา ฯ

โส ภิกฺขุ ติกฺขตฺตํ สมมา วตฺตพฺโพ ตสฺส ปญฺนิสฺสคฺคาย, สเจ ปญฺนิสฺสชฺเชยฺย, อิจฺเจตํ กุสฺลํ, โน เจ, พยตฺเตน ภิกฺขุนา ปฏฺวิเพลน สมฺนุภาสนวิธินา ตํ กมฺมํ กาคฺคํ สงฺโฆ ฉาเปตพฺโพ ฯ

ตตฺถ “อจิตฺตกตา นาม ปกฺติยา ปวตฺตตีติ วา” สพฺเพ สตฺตา กมฺมสฺสกา กมฺมทายาทา กมฺมโยนี กมฺมพฺนฺธุ กมฺมปฏฺฐิสรณา ยํ กมฺมํ กริสฺสนติ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ตสฺส ทายาทา ภวิสฺสนตีติ วา เอวมาทึนํ จินฺตเนน จิตฺตํ วุปสเมตฺถํ อุपाโย โยเชนติ ฯ

ธัมมกามตา พ.ศ.๒๔๗๗ (น.๓๔๗-๓๔๘)

ธัมมกามตา ความเป็นผู้ใคร่ธรรมนั้น
ได้แก่ความเคารพในธรรม ความเป็นผู้หนักใน
ธรรม.

ธรรมะ ในที่นี้ ประสงค์เฉพาะธรรมข้าง
ดี แจกออกเป็น ๒ คือ คุณ ๑ กรณียะ ๑

ชนผู้ไม่ยึดคุณธรรมเป็นหลักจะประ
กอบกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมมุ่งแต่ความ
สะดวกเป็นที่ตั้ง พบความขัดข้องเข้า ย่อม
เลียงหนีจากธรรมเสียโดยง่ายดาย

มีอารมณ์น่าปรารถนาเข้ามาช่วยวน
หรือมีภัยเข้ามาคุกคาม ย่อมเป็นเช่นนั้น หา
ประพัตถิ์มั่นและซื่อตรงในกรณียะของตนไม่

หากจะยังคงอยู่ในธรรม ก็เป็นเพียง
อัตตาธิปไตย มุ่งการได้ความสะดวกของตน
เป็นใหญ่บ้าง

เป็นเพียงโลกาธิปไตย มุ่งโลกเป็นใหญ่
กลัวเขานินทา หรือปรารถนาจะให้เขาสรร
เสริญบ้าง.

แม้ทรัพย์สมบัติร่างกายแลชีวิต ก็อาจ
ยอมพร่าได้ เพราะเห็นแก่ธรรม

ถ้าตนมีโรคเกิดขึ้น**แลทั้งไว้**จะเสียอวัยวะ
เช่นเป็นบาดแผลที่มือหรือเท้า ควรจ่ายทรัพย์
เป็นค่ารักษาโรคนั้น

ธัมมกามตาติ เหตุถ ธมฺมํ กามเมติ ธมฺเม
วา อสฺส กามํ สีเนโหติ ธมฺมกามํ ตสฺส ภาโว
ธัมมกามตา ธมฺมการวตา ธมฺมครุตาติ อตฺถโ

ตตถ ธมฺโมติ กุสลธมฺโม อธิปเปโต ฯ โส
คุณกรณียวเสน ทุพฺพิโธ โหติ ฯ

โย หิ คุณํ สุปฺติภูจฺจโตะ น โหติ, โส
ยงฺกิลฺลิจิ กรณียํ ปญฺญชมาโน สุขปุเรกฺขาโร
โหติ, อตฺตโน กรณียสฺส อุปสฺสเค อุปฺปนฺเน
สุเขน ตํ คุณํ ปชฺหติ,

อิกฺขารมฺมณาภิภูโต วา ภัยตฺตชฺชิตฺโต วา
ตเถว ตํ ปชฺหติ, น อตฺตโน กรณียํ สุปฺติภูจฺจโตะ
อาชฺวสมฺปนฺโน โหติ ฯ

สเจปิ โส คุณํ สุปฺติภูเจยฺย, อตฺตาธิป-
เตยฺยปรายโน อตฺตโน สุขปุเรกฺขาโร ภาเวยฺยปิ,

โลกาธิปเตยฺยปรายโน ปรสฺสํ นินทาภีโต
ปสฺสาปุเรกฺขาโร ภาเวยฺยปิ ฯ

ธมฺมานุรทฺตณฺตถาย จ อตฺตโน ธนํ องค์กร
ชีวิตญฺจาปิ จจิตฺตํ สกฺโกติ

สเจ หิ หตฺถे วา ปาเท วา วณฺโณ อาที
กตฺวา โรเค อุปฺปนฺเน ตสฺส มนสิการาภาเวน
ตํ องค์กร วิปตฺติมาปชฺเชยฺย, เหวํ ตํ โรคํ ติกิจฺจิตฺตํ
ธนํ จเชยฺย ฯ

ถ้าอวัยวะนั้นเสียใช้ไม่ได้ จำจะต้องตัดเสีย
จึงจะรอดชีวิต เช่นนี้ ควรยอมตัดอวัยวะนั้น
เสีย รักษาชีวิตไว้ดีกว่า

เมื่อถึงคราววิบัติมีมา จะเอาชีวิตรอด
แต่จะต้องล่วงละเมิดธรรม

เช่น ในทางพระศาสนา ถูกบังคับให้
เข้ารีตในศาสนาอื่นที่ตน ไม่เลื่อมใส หรือ
เช่นในการสงคราม ถูกข้าศึกจับเป็นเชลย
และถูกบังคับให้ทำการอันเป็นเครื่อง
ประทุษร้ายชาติและบ้านเมืองของตน

เช่นนี้ แม้ชีวิตก็ควรยินดียอมสละ
ไม่ต้องกล่าวถึงทรัพย์สินและอวัยวะ เป็นของ
ควรจะต้องสละอยู่เอง.

สเจ ตํ องค์กร วิบัติ อปาชิตวา อภิมณีนัย
หุตวา ฉินทิตัพพํ โหติ ฉินทิตวา ชีวิตํ ลเภย,
เอวํ ชีวิตรทกชนตถาย ตํ องค์กร ฉินเพย, อิจเจตํ
กุสลํ ฯ

อปิจ วิบัติมาปชมาโน ปุคฺคโล อตฺตโน
ชีวิตํ รกชิตุกาโม โหติ เตน ปน ฌมโม อติ-
จริตพฺโพ โหติ

นิทสนนํ เจตถ สาสนโต ปุคฺคโล
อตฺตโน อปฺปสาทนียอนฺณตติยปฏกนฺตโก
กตวา อาณตฺโต โหติ สงฺคามโต ปจฺจนีเกหิ
คหิตปุคฺคโล กรรมรานีโต หุตวา สกรฺรฐสฺส
ปทฺฐโจ กตวา อาณตฺโต โหติ,

เอวํ ชีวิตํ จชิตัพพํ โหติ, ปเคว ฌนํ
องฺคณฺจ, ตพฺภญํ จชนียเมว ฯ

อาชวอะ พ.ศ.๒๔๘๐ (น.๓๕๓-๓๕๕)

อาชวะ ความเป็นผู้ตรง ๆ นั้น ได้แก่
ความไม่มีมายาสาไถย ประพฤติต่อผู้อื่นด้วยความ
ความจริงใจของตน

กลางคนเป็นผู้เจ้ามายา พอใจประพฤติด
เสสสร้าง น้ำใจเป็นอย่างหนึ่ง แสดงการทำแล
คำพูดเป็นอย่างอื่น

เช่นน้ำใจเกลียด แต่ทำเป็นที่ชอบพอ
สนิทสนม

อาชวณฺติ ปเนตถ ฯ อาชวํ นาม อุชฺโณ
ภาโว อุชฺภาโว วา ฯ อตฺถโต มายาสาเถยยาติ-
ปาปมฺมาภาวโต ปเรสุ สจฺจปยุตฺตา จริยา
อาชวํ นาม ฯ ตตฺตรายํ อธิปฺปาโย ฯ

อิเธกัจโจ มายาวี โหติ, สณฺจิจฺจ ปน อตฺตโน
ฉนฺทานุรูปํ จรติ, จิตฺเตน อนฺณํ จินฺเตติ,
กาเยน ปน อนฺณํ กโรติ, มุขเณ อนฺณํ กเถติ ฯ

กถํ ฯ โกจิ มายาวี หุตวา ตสฺมี ตสฺมี ปุคฺคเล
ปทฺฐจฺจิตฺโต โหติ, สณฺจิจฺจ ปน วิสุสาสาการํ
ทสฺเสติ,

หรือเป็นผู้มีแรงอน มีความปรารถนา
อย่างหนึ่งในใจ แต่ไม่แสดงออกมาตรง ๆ ที่
จริงประสงค์จะให้ผู้อื่นทำให้ถูกใจ เช่นชอบ
ใจอยู่อย่างนี้ แต่ทำไขสือข้อหาหรือความคิด
ผู้อื่น ไม่ถูกใจไม่เอา

หรือเป็นผู้อำพราง พูดเชื่อนเสีย ไม่
ขยายความจริง เช่นเมื่อถูกซักความอย่างใด
อย่างหนึ่ง

บางคนเป็นผู้มักอวดตัว เกินกว่าความ
เป็นจริง คนผู้มีลักษณะเช่นนี้ ไม่ใช่อุชู คน
ตรง ๆ ยากที่คนอื่นจะเกี่ยวข้องกับ

คนผู้ประพฤติดูผู้อื่น ด้วยความจริงใจ
ของตน มีน้ำใจอย่างใด ทำอย่างนั้น พูดอย่าง
นั้น ไม่นินอกไม่มีใน ได้ชื่อว่า อุชูคนตรง ๆ

สาวกอื่นมีฉันทะอัธยาศัยเป็นอย่างไร
ในเมื่อมีเหตุเกิดขึ้น และพระศาสดาตรัสถาม
ย่อมกราบทูลด้วยความจริงใจ

เช่นนี้ พระศาสดาทรงสามารถแก้ความ
เสื่อมเสียและความบกพร่องของสาวกเฉพาะ
รูปให้ดีขึ้น แลอาจอุปถัมภ์คุณความดีของ
สาวกลางรูปให้ไพบุลย์ เป็นอันบริหารคณะดี
ได้โดยสะดวก

โกจิ สิงคี โหติ, โส อุปายสมปนโน
ยงกิลลิจิ ลหุฏกามจิตโต หุตวา **อณณํ ปุคฺคลํ ตํ**
อตฺตโน รุจฺจนํ การตุํ อิจฺฉติ, น ปน อตฺตโน
อิจฺฉการํ อุชฺฐํ ทสฺเสติ, โกจิ อตฺตนา รุจฺจํ อตฺติ-
เยว, สลฺลิจฺจ ปเนตํ อณฺเณน สทฺธิ มนฺเตติ,
ยํ เตन ทสฺสิตํ มนฺตํ น รุจฺจติ, ตํ น
คณฺหาติ,

โกจิ นิคุหนจารี โหติ, อนฺยุณฺชิย-
มาโน **อณฺเณนณฺณํ ปฏฺิจฺจติปิ น ภูตมตฺถํ**
อาโรเจติปิ ฯ

โกจิ สโร โหติ **อปฺปคฺคณํ อตฺตานํ อุลลปติ** ฯ
เอวรูปํ มายาวิ สโร ปุคฺคโล อุชฺฐํ นาม น
โหติ ฯ **ตํ เสวิตุํ น สฺกโร** ฯ

โย ปน ปเรสุ สจฺจปยุตฺตจริยํ จรติ,
อตฺตนา *ยถาจิณฺตี* โหติ, **ปเรสํ สมฺมุขापิ**
ปรมฺมุขापิ ตถาการี เจว *ตถาวา*ที จ โหติ, โส
อุชฺฐํ นาม โหติ ฯ

อปเรปิ สาวกา การเณ อุปปนฺเน อตฺตนา
ยถาชฺฌาสนา หุตวา สตถารา ปุจฺฉิยมานา
ตถาสจฺจานุรูปโต อาโรเจสุ ฯ

สตถา อิมินา การเณน กสฺสจิจิ ภิกฺขุโน
ปุคฺคฺลิกานิ ปริหานิเวกลลานิ วิโสเธตุํ อสฺกฺขิ,
กสฺสจิจิ จ ฅมฺมคฺคณํ อุปตถมฺเภตวา เวปุลลํ
ปาเปตุํ อสฺกฺขิ ฯ เอวรูปํ ติ วิธานํ สงฺฆ-
บริหารสส สฺมฺมจฺจุ ปวตฺตาปนํ โหติ ฯ

เมื่อตรัสรู้ใหม่ทรงพิจารณาถึงธรรมที่
พระองค์ตรัสรู้ว่าเป็นคุณอันลึกเกินไป ยากที่
ชนผู้ยินดีในกามคุณพึงเห็นตาม ถ้าทรง
แสดงจักเป็นความลำบากแก่พระองค์เปล่า

แต่กำลังพระมหากรุณาเตือนพระหฤทัย
จึงได้เกิดพระอุตสาหะแลทรงแสดงพระธรรม
เทศนา

พระองค์ตรัสเล่าแก่สาวกตรง ๆ ไม่งำ
ความไว้ เลือกตรัสแต่เฉพาะส่วนข้างดี

เสด็จพระพุทธดำเนินไป ณ ป่าอิสิปตน-
มฤคทายวัน แขวงนครพาราณสี ที่อยู่ของ
พระปัญจวัคคีย์ผู้ได้อุปฐากพระองค์มาครั้ง
ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา เพื่อแสดงประณม
เทศนาพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

พระองค์ตรัสบอกแก่พระปัญจวัคคีย์ว่า
พระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมพิเศษสมหมายแล้ว จง
ตั้งสัณทาลเพื่อฟังธรรมเถิด

พระวาจานี้ดูเป็นที่อวดอ้าง พระปัญจ
วัคคีย์จึงคัดค้านว่า ครั้นทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา
ยังไม่ได้ทรงบรรลุเลย เหตุไฉนเมื่อทรงเลิก
ทุกรกิริยาเสียแล้ว จักได้บรรลุเล่า

ตสส หิ สตถุโน สมพุทฺธกาเล เจตโส
ปริวิตกโก อุทปาติ อธิคโต โข มายํ ฌมโม
คมภีโร พุทฺธโส ทูรณูปโธ สนนโต ปณฺนิโต
อตกฺกาจโร นิปุโณ ปณฺทิตเวทนีโย, อิทํ จานํ
อาลยรามาย ปชาย พุทฺธสํ ฯ เปฯ อหฺลจ โข
ปน ฌมํ เทเสยฺยํ, ปเร จ เม น อาชานะยฺยํ,
โส มมสฺส กิลมโธ, สา มมสฺส วิหเสชาติ ฯ

ยสฺมา ปน มหาคฺรุณาเพลน โจทิตททโย
โหติ ตสฺมา อุตฺสาหํ อุปปาเทตฺวา สาวกานํ
ฌมํ เทเสสิ ฯ

เทเสนโต จ อุชฺฐํ เทเสติ น ฌมมตฺถํ
ปริคฺขหติ สาทถฺยเถว ฌมํ เทเสติ ฯ

ตตฺตฺรายํ วิตถาโร ฯ โส หิ สตถา ฌมํ
เทเสตฺถํ สณฺชาตอุตฺสาหโ อตฺตโน ทุกฺกรกิริยา
กาเล อุปฺภูจฺจานกตปุพฺพานํ ปญฺจวคฺคิยานํ
ปจฺมเทสนาญฺตํ ฌมมจกฺกปฺปวตฺตนวิสุตฺตํ ฌมํ
เทเสตฺถกาโม พาราณสียํ เตสํ วสนญฺตํ อสิปตฺนํ
มิกทายํ อคฺมาสิ ฯ

ปตฺวาน เตสํ เอตทโวจ โอทถล ภิกฺขเว
โสตํ อมตมธิดํ อหฺมนุสาสามิตีอาทิกํ ฯ

อัย วาจา อุลลปนา วีย โหติ ตสฺมา เต
ปญฺจวคฺคิยา สตถารํ เอตทโวจํ ตายปี โข ตวํ
อาวุโส โคตม จริยาย ตาย ปฏิปทาย ตาย
ทุกฺกรการิกาย เนวชฺฌมคา อุตฺตริมนุสฺสธมมํ
อลมฺมริยาณทสฺสนวิเสสํ, กิ ปน ตวํ เอตฺรหิ
พาหุลลิกโก ปธานวิพฺภนฺโต อวตฺโต พาหุลลิก-
กาย อธิคมิสฺสสึตี ฯ

ต่อเมื่อตรัสให้ระลึกถึงหนหลังว่า พระ
วาทาเช่นนี้พระองค์ได้เคยตรัสบ้างหรือไม่
เธอเหล่านั้นจึงได้ปลงใจเชื่อแลตั้งโสตลงคอย
ฟัง

แต่ความจริง พระองค์ตรัสบอกตรง ๆ
พระองค์ทรงสั่งสอนพระสาวก ทรงเปิดเผย
ความรู้สิ้นเชิง หาทรงอำพรางอย่างคนหวง
วิชาไม่

ในฝ่ายคฤหัสถ์ ท่านจัดอาชวะไว้เป็น
ราชธรรมประการหนึ่ง ซึ่งพระราชาธิปติ
ทรงประพฤติด้วยพระองค์เอง แลทรงแนะ
นำผู้อื่นให้ประพฤติตาม เป็นคู่กับมัททวะ
ความอ่อนโยน สงเคราะห์ไว้ในทศพิธราช-
ธรรม.

ทรงตั้งพระราชกำหนดไว้ให้คนผู้จะเข้า
มาเบิกความเป็นพยานในศาลต้องสาบาน
ก่อนก็ดี

ให้ลงโทษพยานผู้เบิกความเท็จก็ดี
ให้ปรานีลงโทษจำเลยในคดีอาชญา
ผู้รับสารภาพโดยขึ้นตา

ทำความสะดวกแก่การพิจารณาก็ดี
ก็เพื่อจะทรงนำพสกนิกรให้รู้จักประพฤติดุ
ตรง ๆ ต่อผู้ปกครอง

สตถา อภิชานาถ เม โน, ตุมเห ภิกขเว
อิโต ปุพเพ ภาสิตเมตฺตุนฺติ อาทีหิ วจเนหิ เต
ภาสิตปุพฺพํ วาจํ สราเปสิ ฯ เต ตํ สุตฺวา
สตฺถริ โอกปเปตฺวา ฌมฺมํ โสตุํ โสตุํ โอทหีสฺสุ ฯ

สตถา หิ อุชฺฐํ กเถติ, สาวกานํ ฌมฺมํ
อนุสาสนโต เกวลํ วิชฺขํ อาวีกโรติ, น
วิชฺขามจฺฉริ วิย ปริคฺยุหติ ฯ

คหฺมฺมชฺชกฺเขปิ อาชชวํ ราชธมฺมานํ
อญฺญตโร โหติ ยํ ราชธาธิปติ สยเมว จรติ เจว
อญฺญเ อญฺจราเปติ จ ฯ ตถจ ทสฺสวिरาช-
ธมฺเมสุ สงฺคหิตํ หุตฺวา มทฺทเวณ สทฺธิ ยุคภาวํ
อุปคจฺจติ ฯ

โส ปสาสกาณํ รมฺมจฺวาลีสฺสุ อุชฺฐํ
จรมฺมตถาย สกฺขิภูเต ปุคฺคเล วินิจฺฉยสาลาเย
สจฺจกิริยํ กถาเปตฺมปิ

ภูมฺมสฺสขิโน ทณฺทํ กาเรตฺมปิ
ราชาณาญฺเเต อญฺญเ ยถาภุจฺจํ สกฺวชฺชํ
อาวีกโรนฺตสฺส จุตฺตกสฺส อญฺญททาย ทณฺทํ
กาเรตฺมปิ,

สุเขน อญฺญํ ตีเรตฺมปิ ราชานํ ปติภฺมฺมเปติ ฯ

ไมตรี พ.ศ.๒๔๘๐ (น.๓๕๖)

มิตรนั้น ย่อมเป็นปัจจัยภายนอกอันแรงกล้า ที่จะพาผู้สมคบให้ถึงความเจริญ หรือ ความเสื่อมเสีย

ไมตรี คือการผูกมิตร จึงควรเลือกทำกับ กลยาณมิตร

ทำถูกทางแล้ว ย่อมรวมกำลังของเอกชน ผู้หนึ่ง ๆ เข้าเป็นอันเดียวกัน สำเร็จเป็นกำลัง ใหญ่ขึ้น

คู่สามีภรรยา

ได้ช่วยกันทำการหาเลี้ยงชีวิตเป็น ๒ แแรง

หรือได้แบ่งงานกันทำ ได้เป็นคู่ปรึกษา กันในธุระหรือในสุขทุกข์ เป็น ๒ ความคิด

มีทุนทรัพย์สำหรับลงในกิจการเพื่อหา ผลเป็น ๒ จำนวน

มีพวกพ้องผู้ช่วยภาระเป็น ๒ ฝ่าย

ที่ขยายกว้างออกไปถึงผู้อื่นผู้มีได้เนื่อง ในสกุลด้วยแล้ว ย่อมเพิ่มกำลังให้ใหญ่ขึ้นทุก ที่

คนมีมิตรมาก ย่อมอาจทำการสำเร็จ ด้วยมีผู้ช่วยคิดช่วยทำช่วยออกทรัพย์หลาย คนด้วยกัน

มิตรโต หิ พาหิโร พลวปปัจจโย โหติ โย ตัสมะกั วฑฒนั วา หายนั วา ปาเปตु สกโกติ ฯ

ตสฺมา มิตตสมพนฺธสงฺขาตา เมตติ วิเจยฺย กลฺยาณมิตฺเตว กตพฺพา ฯ

สา สมฺมา กิริยมาณา เอเกกสฺส พลํ เอกโต สํหริตฺวา มหาพลํ อุปปาเทติ ฯ ตตฺริทํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

เย เหตุถ อิตถิ จ ปุริโส จ ชายปติกฺภาเวน สํวาสมาปชฺชนติ,

เต ทวิคฺฌํ พลํ ลภนฺติปิ ยํ นิสฺสาย สฺสฺเซน ชีวิตํ กปเปตुํ กมฺมนฺเต กโรนฺติ,

กมฺมนฺเต จ ภาคโส วิภชิตฺวา อณฺณ- มณฺณสฺส นิยฺยาเทตुํ ลภนฺติ, ฐรึปิ สุขทุกข- วิชานปิ สํวิธาตुํ อณฺณมณฺณํ มนฺเตนฺติ,

ทวิคฺฌํ ปาภตฺถนํ ลภนฺติปิ ยํ อายพฺรุห- นตถาย วลฺลขณียํ โหติ,

ทวิคฺฌเณ พนฺธโว ลภนฺติปิ ยเ กิจฺจปฺปโยเค อุปตฺถมฺภนฺติ ฯ

สา จ เมตติ สเจ อณฺณสฺมี สกฺกุลาสมพฺพธะ ปุคฺคเล วฑฺฒตฺวา กตา ภเวยฺย, อุตฺตริตฺรํ พลํ อนุปฺปเทติ ฯ

ยสฺส หิ มิตฺตา พหุกา อตฺถิ, โส เตสํ เอกโต หุตฺวา กิจฺจกรณฺณปิ จินฺตาทสฺสเนนปิ ธนุปฺปทาเนนปิ อิจฺฉิตํ กิจฺจํ อกิจฺเณ สาธตฺุ สกโกติ ฯ

ชุมนุมชนต่างคณะในชาติเดียวกัน เช่น
ข้าราชการต่างกระทรวง มีไมตรีกัน ต่างช่วย
กันยังราชการอันเกี่ยวข้องกันให้สำเร็จโดย
สะดวก เป็นกำลังแห่งชาติของตน

มหาชนต่างชาติดันมีไมตรีกัน

ต่างได้ไปมาค้าขายถึงกัน

ต่างอยู่ด้วยความสงบ

บ้างก็ได้รวมกำลังช่วยกันรบต่อสู้ศัตรูผู้
มาย่ำยี

เอกรฐวาสิโน ราชภักติกา ชนา
เวณิกาปี นานาฐานราชกิจจุการโนปี หุตวา
สเจ อณณมณณสส เมตติ ลียา, เอกโต หุตวา
สุเชน อณณมณณสส ปรียาปนุราชกิจจาณิ
สาเนติ, อตตโน จ ฐฐสส พลโหนติ ฯ

นานารฐวาสิโน มหาชนาปี สเจ อณณ-
มณณสส เมตติ ลียา,

อณณมณณสส ฐฐาณิ สณจิริตวา
วาณิชชกมม กาทุ ลภนติปี,

สกสกรฐเจ วสมานา กลหาทีนั อภาวโต
สนตีสุเชน วสนติปี,

ปจจติเกสุ ยงกิลจิ ฐฐัม มหิตุมาคเตสุ
อณณมณณัม นิสสาย อตตโน พลกายั สમા-
หริตวา เอกโต หุตวา เตหิ สหธิ ฐฐณนติปี ฯ

สัจจะ พ.ศ.๒๔๘๒ (น.๓๕๙)

สัจจะนั้น ได้แก่ความซื่อตรงในกันแลกัน

สามีกับภรรยาวางใจกันลงไปได้ ยาก
เพื่อจะปรองดองกัน มีแต่จะระหองระแหง
ต่างอยู่ไม่เป็นสุข หรือหย่าร้างกันไปก็ได้

ต่อได้เห็นความซื่อตรงของกันแลกัน จึง
ถูกใจกัน อยู่ร่วมกันด้วยความพร้อมเพรียง

สจจันติ ปเนตถ ฯ สจจัม นาม สนเตสุ
ภโว อุษุภาโว ฯ

นิทสนัน เจตถ ฐฐัพพัม ฯ เย ชาย-
ปติกา สจจวิริหิตตตา อณณมณณสส วิสสาส์
นาปชชนติ, เต ฐฐเชน สนธานกรรา ภวนติ,
นิจจัม กลหวิวาหัม กโรนติ, ตปปจจา น สุข-
สํวสํ วสนติปี วิวาหัม นิรากตวา วินาวาสํ
วสนติปี,

ยथा ปเนเต อณณมณณอุษุภาวสงขาตัม
สจจัม อาชานนติ ตथा รุจิ ชเนตวา สามคคิยา
สํวสนติ ฯ

ญาติต่อญาติ มิตรต่อมิตร คิตระกูลกัน
ยากเพื่อจะร่วมใจกันในกิจการ

ต่อได้เห็นความสัตย์ของกันแลกันแล้ว
จึงปลงใจลงด้วยกัน

โดยที่สุด คนทำการซื้อขายด้วยกัน คิด
เอารัดเอาเปรียบกัน ย่อมทำด้วยกันไม่ยึด

ต่อทำตรงไปตรงมา จึงสมควรทำด้วยกัน

รสแห่งโภชนาหารอันอร่อย ก็เพียงชวน
ให้กลืนอาหารคล่อง

รสคือกามคุณ ก็เพียงชวนให้เพลิดเพลิน
ในการดูการฟังการดมการลิ้มการถูกต้อง อัน
เจืออยู่ด้วยโทษในเมื่อเกินพอดี

ส่วนสัจจะ เป็นรสให้เกิดความยินดีของ
ผู้ได้เห็นใจกัน ผูกพันสามัคคีไว้มั่นคง ยังประ
โยชน์ให้สำเร็จยืดยาว

ในฝ่ายพระศาสนา จัดเป็นพระบารมี
ประการหนึ่ง โดยชื่อว่าสัจจบารมี ในพระ
บารมี ๑๐ ทศ แห่งสมเด็จพระสัมมาสัม
พุทธเจ้า ที่ได้ทรงบำเพ็ญมาแต่ครั้งเสวยพระ
ชาติเป็นพระโพธิสัตว์

คำสอนในศาสนาที่ขาดสัจจะแล้ว จัดว่า
เป็นคำสอนที่กล่าวชอบมิได้เลย

ตถาเยว ญาติน์ เจว มิตตานญจ อนตเร
สจจํ ทฎฐพฺพํ ฯ เตสุ มิตตานํ อญญมญญ-
ปฺริสฺสกาจิตฺตานํ สมานานํ กิจฺจานํ สหกรรมํ
ทุกฺเคน ปวตฺตติ,

ยथा อญญมญญสฺส สจจํ อาชาเนตฺวา
อุปฺปนฺนวิสสาสา โหนติ, ตथा สุขฺเคน กิจฺจานิ
สห กโรนฺติ ฯ

อนตมโส วณฺชชกมมสฺส สหการาปิ สเจ
สพฺเพ อตฺตทตฺถจกฺขกาเยว ภเวยฺยํ, น จิริํ ตํ
สห กาคฺตุํ สกฺโกนฺติ,

ยथा อญญมญญอุชฺชิจิตฺตา หุตฺวา ตํ
กโรนฺติ, ตथा อุปฺปนฺนวิสสาสา หุตฺวา สห
กโรนฺติ ฯ

อติมธุโร โภชนโรโส ยาวเทว สุขฺเคน
โภชนสฺส อชฺโณหฺรณตฺถาย โหติ,

กามคุณโรโสปิ ยาวเทว อติปริมิตภาเวน
โทสมิสฺสเกสุ ทสฺสนสฺวนฆายนสายนมุสเสนสุ
นฺนทนตฺถาย โหติ,

สจจํ ปน วิสฺสาสิกานํ รติชนกรโส โหติ,
สามคฺคิํ ทพฺพํ กตฺวา พนฺธติ, ทิฆมฺรตฺตํ จ อตฺถํ
สาเรติ ฯ

สาสนจกฺเก เหตุํ (สจจํ) สมฺมาสมพฺพุตฺสส
สมตฺตีสาย ปารมฺมมญฺยตฺรา หุตฺวา สจฺจ-
ปารมฺมิติ วุจฺจติ ยา โปธิสฺตตฺกाले ปรีปฺริตา
โหติ ฯ

สจฺจวิริหิโต สาสนธมฺโมปิ สุวากฺขาโต
นาม น โหติ ฯ

รัฐาภิบาลโนบาย - ธรรมาธรรมะสงคราม พ.ศ.๒๔๘๒ (น.๓๖๐-๓๖๑)

อันธรรมะนี้ ได้ท่านผู้มีอำนาจแลกำลัง
อุปถัมภ์ค้ำชูจำอาจทรงอยู่ได้ ยังประโยชน์ให้
สำเร็จแก่โลก

เหตุดังนั้น ธรรมตาณตา ความเป็นผู้
ป้องกันธรรมะ จึงจัดเข้าเป็นธรรมประการ
หนึ่ง อันพระมหากษัตริย์เจ้าจะพึงทรงถือ
เอาเป็นพระราชธุระปราบปรามทุณชนภายใน
ผู้ล่วงล้ำสิทธิแลลบหลู่เสรีภาพของผู้อื่น เพื่อ
ยังคนทั้งหลายให้ได้รับความร่มเย็นแห่ง
การปกครองเสมอหน้ากัน แลป้องกันศัตรู
ภายนอกไม่ให้นาย้ายปีศา

ธรรมะแลอธรรม ๒ อย่างนี้ ปฏิปักษ์
ต่อกันดุจขาวกับดำ

ต่างต่อสู้กันมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์

แต่ชะตาของโลกยังดีอยู่ ธรรมะจึงยัง
มีชัยเสมอมา

หากจะเพลิงพล้ำเสียที่บ้างก็เป็นชั่วคราว
ภายหลัง คงกู้เอาชนะคืนได้

ธรรมะแลอธรรมะทั้งสองนี้ แสดงโดย
บุคคลาธิษฐาน เป็นเทวบุตรในกามาพจร
สวรรค์ คือ ชั้นเทวดาผู้ยังเสพงามคุณ ได้แก่
สวรรค์ชั้นต่ำ

อโย ธมโม สเจ อาธิปจจกามสมปนเนหิ
ชเนหิ อุปตติโต ภเวยย สนธาเรตุ เจว
โลกสส จ หิตตถิ สาเรตุ สกโกติ ฯ

เตน ธรรมตาณตา ธรรมปริยาปนนา โหติ ฯ
สา ขตติเยหิ สพพรรณฺวาสินเ อเกโต สนติ-
สุขิ ปฏิลลาเภตุ เจว พาหิรคามิตเต อนฺโต
ปีฬนตถาย อุปสงกมโนกาสิ อทาเนน ปฏิ-
พาหิตุ จ ปเรสิ สิทธิอดิกกนเตปิ เสริตา-
ปริทธีสเกปิ อนฺโต ทุชฺชเน โอมททเน ภารี
กตวา คเหตุพพา โหติ ฯ

อิเม ธรรมาธมมา อญญมญญปฏิปท-
ภูตา โหนติ โอตาทกณหา วีย ฯ

เต อติตกาลโต ปญฺญาย อญญมญญ
ยุชฌนติ ฯ

โลกานํ ปน ภาคฺยสมฺปตฺติ กาเลน กาลํ
สํวิชฺชติ, ตสฺมา ธมฺโม อภินฺทํ ชินาติ ฯ

กทาจิปี เอส ปราชย์ ปาปุณฺนาติ, ตํ ปน
ตาวกาลีํ ปวตฺตาเปติ, ปจฺจนา ปฏิกริตฺวา
ยถาปุราณํ ขย์ ปฏิลลติ ฯ

ตตถ ธมฺโม จ อธมฺโม จ อุโภ ปุคฺคลา-
ธิญฺจานนเยน โอมกสคฺคภูเต กามาวจรเทว-
โลก เทวปุตฺตภูตา โหนติ ฯ

รถของสองฝ่ายนั้นมาปะทะกันเข้า ต่าง
หยุดอยู่ เพื่อจะให้อีกฝ่ายหนึ่งหลีกทางให้

ธรรมะอ้างสิทธิของตนที่ควรได้ทาง
กล่าวก่อนว่า ตนเป็นผู้ทำมหาชนให้บำเพ็ญ
บุญ เป็นผู้ไฉยศ เป็นผู้อันสมณพราหมณ์
สรรเสริญ อันเทวดามนุษย์บุชาทุกเมื่อ

อธรรมะตอบว่า ตนมีรีพลไม่ต้องหวาด
หวั่น ไม่เคยยอมให้แก่ใคร เหตุไฉนจะยอม
ให้แก่ธรรมะในวันนี้เล่า

ธรรมะอ้างสิทธิอย่างอื่นอีกว่า ธรรมะ
เกิดขึ้นก่อนในโลก อธรรมะเกิดขึ้นเมื่อ
ภายหลัง ตนแก่กว่า เก่ากว่า เป็นผู้ใหญ่กว่า
ชอบที่ผู้น้อยจักหลีกให้.

อธรรมะตอบว่า ด้วยการอ่อนวอนก็
ตาม ด้วยการอ้างเหตุอันสมควรก็ตาม ตนไม่
ควรให้ทางแก่ธรรมะเลย ทั้งสองฝ่ายจรรจบกัน
ในวันนี้ ฝ่ายใดรบขำนะ ทางจักได้แก่ฝ่ายนั้น

ธรรมะรับท้าวว่า ตนประกอบด้วยคุณ
ทั้งปวง มีกำลังใหญ่ มีเกียรติยศมากหาผู้
เสมอมิได้ ได้แผ่ไปทั่วทิศ อธรรมะจักเอา
ขำนะอย่างไรได้.

อธรรมะตอบว่า ช่างทองย่อมดีทอง
คำด้วยเหล็ก หาดี้เหล็กด้วยทองคำไม่ ถ้า
อธรรมะจักฆ่าธรรมะได้ในวันนี้

อถ เนสั ฐา สมมุชี ภวนตา ปรปุกข์
มคคา ปกกาเมตุ อวภูจิตา อเหตุ ๖

ธมโม อตตนา ลพกเนยยมคคาธิปจจ
อปทิสิตวา ปจมี อาห “อห มหาชนสส
บุญณการโก เทวมนุสสานิ ยสทายโก สมณ-
พราหมณานิ นิจจปสสภูโจ จาติ ๖

อธมโม “อห พลสมปนโน อภีโต จมทิ,
น เม กิณจิ กสสจิ ทินนปพพ, ก็การณา อชช
ธมมสส มคคั ทมมีติ อาห ๖

ธมโม อณณิ อาธิปจจ อปทิสี “ธมโม
หเว ปพเพ โลเก ปาตุโรหสิ, อธมโม ปจฉา
อุทปาติ, อห เชฏโฐ จ เสฏโฐ จ สมทนโน
จมทิ, เชฏฐตถาย กนิฏฐสส มคคา อปคมนิ
ยุชชติเยวาติ ๖

อธมโม “นาหิ ยาจนาย นปิ ปฏีรูป-
วจนเนน ธมมสส มคคั ทเทยยิ, อชช อุภินนิ
อมหากิ ยุทธี โหตุ, ยุทฐสมิ โย ชียติ ตสส
มคโค โหตติ อาห ๖

ธมโม อภีโยควจนิ อธิวาเสสิ “อห
สพเพหิ คุณะหิ อุเปตฺรุโปมहि มหพพโล
อมิตยโส อตุลโย สพพา ทิสา อนุสโณ จ,
อธมมภูโต ตวํ กถิ วิเชสสสึติ ๖

อธมโม “กมมารา โลहेน ชาตฺรูปิ หนนติ
น ชาตฺรูปเณ โลหิ หนนติ, สเจ อธมโม อชช
ธมมํ วธิตุํ สกุกุณเยย, อโย ทสสเนยยิ สุวณณิ
วีย โหตติ อาห ๖

ยาจโยคตา พ.ศ.๒๔๙๐ (น.๑๘๖-๑๘๗)

ยาจโยคตา ความเป็นคนควรเป็นที่ขื่อนั้น ได้แก่ ความปราศจากตระหนี่ มีอัธยาศัยเผื่อแผ่ คนอื่นอาจออกปากขอความอุปถัมภ์ในคราวมีความต้องการขอ

คนบริบูรณ์เกื้อกูลคนขาดแคลนด้วยน้ำใจเผื่อแผ่ ได้ชื่อว่า ช่วยผู้ขึ้นขึ้นจากหล่ม คำจุนโลกให้เป็นไปใกล้ชิดต่อความสม่าเสมอกันอันเป็นทางแห่งความสงบราบคาบ

ความเผื่อแผ่นี้เป็นไปในทางพอดีพองามทรงตนทรงผู้อื่นไว้ได้ทั้งสองฝ่าย จึงจะสำเร็จประโยชน์ได้จริง ๆ

ยาจโยคตาอันบุคคลจะบำเพ็ญให้เป็นผลดีต้องพร้อมด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ

มีกำลังทรัพย์พอจะทำได้ ไม่ถึงตนเองต้องกลับเป็นผู้ขาดแคลนยากจน ๑

การอุปถัมภ์นั้นช่วยผู้ขอให้พ้นจากความขาดแคลน หรือเพียงพุงตนให้ทรงตนอยู่ได้ ๑

ยาจโยคตาติ ปเนตถ ฯ ยาจโยคตา นามวิคตมลมจฺเฌรตา ทานชฺฌาสนฺยา ฯ กทาจิ หิโย โภจิ อตฺตโน อตฺเถ สมนุปนฺเน อณฺณสฺสอุปถมฺภํ ยาจติ, ตสฺส ทาตุํ สกฺโกณตสฺส ภาโว “ยาจโยคตาติ วุจฺจติ ฯ

โย อพฺโถมฺ สงฺคหสมฺปยุตฺเตน จิตฺเตนวิกลสฺส หิตํ กาทุมํ สกฺโกติ, โส ตํ ทาลิตฺทีย-ทุคฺคา อุทฺธรติ นาม, สตฺเต จ สนฺติมคฺคภูตํสมภาวํ อุปคเต กตฺวา อุปตถมฺเภติ นาม ฯ

อิทํ ทานํ นาม สเจ มตฺตานรूपโต ปวตฺตติตํอุภินฺนญจ จานํ ธาเรตุํ สมตถํ กตํ ภเวยฺยทายกสฺส เจว ยาจกสฺส จ,

ยาจโยคตา เหลสา ปริปุเรตุกาเมน ทวีหิอาการหิ สมปาเทตพฺพา ฯ กถํ ฯ

ตํ ปริปุเรตุกาโม ทายโก ทาตุํ ปิโหนเกนธเนน สมนฺโน หุตฺวา เทติ, ทตฺวา สยํ ทลิตฺท-ชาโต น โหติ เจว

ยาจโก จสฺส ทาเนน เวกลลา มุจฺจติ วายาเปตุํ วา สกฺโกติ ฯ

ถ้าเป็นแต่สักว่า มีคนขอก็ให้เพื่อสม
ปรารถนาของเขา

เช่นนี้ กลับแต่จะให้โทษแก่ผู้รับ ทำให้
เขาได้ง่าย เป็นคนสุรุษสุร่าย ไม่รู้จักประหยัด
ทรัพย์ ยวนความอยากได้ของเขาให้เจริญขึ้น

ถึงความเป็นคนมักขอ เป็นที่เบื่อหน่าย
ของผู้อื่น

บรรดาชนผู้ได้รับพระราชโอรสภักดิ์น่าจะ
ตั้งตนได้ในโลกสมบัติ แล้วจักอึดอัด หาเป็น
เช่นนั้นไม่

กลับอยากได้ แลขอพระราชทานสิ่งอื่น ๆ
อีกต่อไป จนไม่รู้จักประมาณ

มงคลคชสารแลราชรถกำลังทรง ก็ยัง
กล้าขอพระราชทาน ไม่ยำเกรงแลเคารพใน
พระราชนาภาพ

สเจ ปณ ตัม ปริปุเรตุกาโม ทายโก, โย
โกจิ อาคนตวา ยาจติ, ตสส อิจฉิตสาธ-
มตเตน ทเทย,

เอว ยาจกภูตสส ปฏิกคาหกสส โทโส
ภเวย ๑ กถ ๑ โส ปฏิกคาหกโก สุขเณ ยถิจฉิตัง
ลภมาโน อติพพการี ธนัง ปัสสุมิ วีย วิกิริตวา
นาสนสิโล ภเวยปิ, ธนปริโฆเค อมชฌญโ
อมตตถญ ภเวยปิ, ตถจ ทานัง ตสส
ปฏิกคาหกสส โลกั อานุพฺรหฺเมยปิ

โส ปฏิกคาหกโก ยาจนสิลตัม ปาปญเณยปิ
ยสสา การณา ปเรสํ ชิคฺขณนิโย โหติ ๑

อปเปว นาม เย ทินนัง ทินนัง ลภนติ เต
ลทฺธโฆเคหิ อตฺตทานัง ปตฺติฏฺฐาเปยฺยํ ยาจเน จ
ติตฺตา ภเวยฺยํ, เต ปณ ตาทิสาน น โหณติ ๑

กถ ๑ เต อมตตถญ ชาตา หุตฺวา อุตฺตรุตฺตรี
อิจฉนฺติ เจว อปรานิปี วตฺถุนิ ยาจนฺติ จ ๑

เกจิ ยาจกา อติสุรา ว หุตฺวา ตสส
ราชานุภาเว อคารเวณ อนตฺมโส ปาชิยมาเน
มจฺจลหตฺถีรเถปิ ยาจิสฺส ๑

ไม่เพียงเท่านั้น พราหมณ์ชูชกยังกำเริบ
เหลือดี เพียงภรรยาต้องการทาสทาสี ทองมีก็
ไม่ปรารถนาจะช่วยคนมาใช้ เห็นทางจะได้
เปล่า โลกจนไม่รู้สำนึกตน กล้าทูลขอสอง
พระลูกเจ้า ในคราวเสด็จออกป่าทรงบำเพ็ญ
พรตที่มีแต่พระมัทรีกับสองพระโอรสพระธิดา
เป็นเพื่อนยาก

จนพระอินทร์ต้องจำแลงเป็นพราหมณ์
มาจากเทวโลกทูลขอพระนางมัทรีแล้วแล
มอบถวายไว้

แต่การบริจาคเห็นปานนั้น ของพระองค์ ไม่
สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ได้รับค้ำกับประโยชน์
ส่วนพระองค์ที่ทรงพร่าลงไป กลับชวนให้
เขาเป็นผู้อยากได้จนไม่รู้จักประมาณ

ต่อมาในปัจฉิมชาติ ทรงสันนิษฐาน
เห็นการบำเพ็ญพระทานบารมีแม้อย่างนั้น
แล้วยังไม่อุกฤษฏ์ เพราะขาดประโยชน์สมบัติ

จึงเสด็จออกทรงผนวช ทรงน้อมพระ
ชนมชีพของพระองค์ เพื่อเป็นประโยชน์แก่
มหาชนทั้งเทวดาทั้งมนุษย์ ในทางเป็นพระ
ศาสดาสั่งสอน

นี่เป็นพระทานบารมีอย่างปรมาตถ์

น เอตตกเมว, อุตตริมปิ ยาจีสุ ฯ กถ์ ฯ

ยथा โส โพธิสตโต มหทีเทเวีย เจว ชาลี
กณหาชิชาติ อุโภาหิ गुमारेहि ज सथी वङ्कत-
पपुपटे तपोवन् प्रविशु होति,

ตथा ชูชโก นามะโก พราหมโณ อุตตโน
ภரியาย ทาสตถิกตามตเตเน โพธิสตตสส
กุมारे ยาจิตุ อติสุโร ว หุตวา อุตตโน
สนตกสสาปี สุวณณชนสส ขยภเยน อญญ
ภติยา กมมนต กเรตุ อนิจจมาโน มุธา ลหุ
โอตาริ ปลสตีตวา อติโลเกน อสมปชาโน ว
วङ्कตปพุต คณตวา อุโภา गुमारे ยาจิ ฯ

อิท ชูชกสส กम्मํ ตสส เหตุภูตํ โหติ ย
สโกโก เทวานมินโท เทวโลกโต พราหมณ-
วณเณน อาคณตวา มหทีเทวี ยาจิตวา ต
ลภิตวา ปฏิณียยาเทสิ ฯ

เอวรูปโป หิ โพธิสตตสส ปริจจาโค
น เกวลเมว ปฏิคคาหกานํ ปริจจตตสทต-
สริกขกํ อตถํ น สาธเอติ อถโข เตสํ อติริจจตาย
อนุพรุหนชาโต โหติ ฯ

อถ อนติมชาติยา โส โพธิสตโต เอวรูปาย
ปุริตทานปารมียา ปโยคสมปตติยา อภาวโต
อนุกกุฏฐภาวํ ปฏิสณจิกขิตวา

มหาภินิกขมนํ นิกขนโต สเทวมานุสสาย
ปชาย อตถาย หิตาย สุขาย จ สตถุภาเวน
ชีวิตํ ปริจจชิ ฯ

อิท ปรมตถทานปารมี โหติ ฯ

ส่วนขรวาสสมบัติ ทรงสละละไว้โดย
ฐานตกเป็นกุลทายาท ไม่ได้ทรงสละสุร่าย
สุร่าย เหมือนครั้งเสวยพระชาติเป็นพระ
เวสสันดร

คิหิสมปตติโย ปณ กุลทายาทสุส
อาเวณิกชนภาเวน ปริจจชิ น เวสสันดร-
ภูตกาเล วีย วิกรณกภาเวน ปริจจชิ ฯ

นิคมกฤ

โย สทุธมมตถเมธิส	ธีรสส สงฆมณฑล
สมมาปณณสส เถรส	สุตวาน อนุสาสนี
สิกขากามานมตถาย	วิริเยน มยา กโต
เอโส โข สงคโหทานิ	โสตุธินา ปริณิฏฐิต
ตถา มโนโรถ มยห์	ชิปปเมว สมิขมตุ ฯ

พุทฺธปริณิพพานโต ปฏฺจาย ปณฺจสตาธิกาณํ ทฺวินนํ สหสฺसानมฺพุริ
จตุสฺสฏฺฐิเม สํวจฺจเร กโตยํ อาชณฺเณน นาม สามเณเรน เทวมหานคร
นทิมฺขวิหาเร วิหฺรตา ฯ

การรวบรวมใด อันข้าพเจ้าได้รับคำสอนสั่งแนะนำจากพระเถระผู้มี
นามว่าสัมมาปัญญะ ผู้เป็นปราชญ์ ฉลาดในเนื้อหาแห่งพระลัทธิธรรม (เลิศ
ล้ำ) ในสังฆมณฑล จึงใช้ความเพียรพยายามกระทำขึ้นเพื่อประโยชน์แก่
ท่านผู้สนใจศึกษาทั้งหลาย

การรวบรวมนั้นแล สำเร็จลุล่วงแล้วโดยสวัสดิภาพ ณ บัดนี้,
ขอมโนรธของข้าพเจ้า จงสำเร็จโดยพลันเช่นนั้น เทอญ ฯ

การรวบรวม (ปรมาจารย์นิทัศน์) นี้ อันสามเณร ผู้มีนามว่าอาชัญ
(สอาดเอี่ยม) พำนัก ณ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ได้กระทำไว้
แล้วในปีที่ ๒๕๖๔ แต่พุทฺธปริณิพพาน ฯ

๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔, ๐๓.๓๗ น.